

ІНСТИТУТ
ВИЩОЇ ОСВІТИ
НАПН УКРАЇНИ

Є. Балджи, І. Власова,
С. Калашнікова, В. Ковтунець,
О. Литовченко, О. Оржель,
В. Рябченко, К. Трима,
Л. Червона, Н. Шофолова

**АНАЛІЗ ПРОВІДНОГО
ВІТЧИЗНЯНОГО ТА
ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ
ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
УНІВЕРСИТЕТІВ ПІД ЧАС
КОНФЛІКТІВ, ВОЄННИХ
ДІЙ ТА ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ**

**ПРЕПРИНТ
(АНАЛІТИЧНІ МАТЕРІАЛИ)**

КИЇВ 2022

Національна академія педагогічних наук України
Інститут вищої освіти

Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко,
О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду
щодо реалізації соціальної відповідальності університетів
під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення

Препринт (аналітичні матеріали)

Київ 2022

Рецензенти: **Левкулич В.В.**, доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії, Ужгородський національний університет;
Мельник О.С., кандидат технічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу наук про екологічні системи Федеральної вищої технічної школи Цюріха (Швейцарія);
Нестерова М.О., доктор філософських наук, професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності історико-філософського факультету Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, професор кафедри Жана Моне «Соціальні та культурні аспекти Європейських Студій».

*Рекомендовано до друку вченою радою Інституту вищої освіти НАПН України
(протокол № 15 від 13 жовтня 2022 р.)*

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення: препринт (аналітичні матеріали) / Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко, О. Оржель, В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова; за ред. С. Калашнікової та О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2022. 145 с.

ISBN 978-617-7644-56-8

Видання підготовлено авторським колективом відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти НАПН України за результатами виконання другого етапу НДР «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення країни» (2021–2023 рр.).

2

Висвітлено провідний вітчизняний і зарубіжний досвід формування політики та реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення. Обґрунтовано соціальну відповідальність університетів у контексті підвищення соціальної ролі вищої освіти в добу знанневого суспільства та знанневої економіки, в умовах євроінтеграції, посилення глобальної конкуренції, захисту національних інтересів України та національного самоствердження.

Для широкого кола читачів: науковців, аспірантів, студентів, викладачів, дослідників вищої освіти, інших осіб, зацікавлених у модернізації вищої освіти, посиленні соціальної ролі університетів, залученні громадянського суспільства до реалізації структурних реформ, глибинних структурних трансформацій.

УДК 378.014.6:005.35]+341.31+338.246.8(477)

ЗМІСТ

Анотація.....	4
Вступ.....	6
Розділ 1. Сутність та особливості реалізації соціальної відповідальності університетів в умовах війни та повоєнного відновлення: аналіз зарубіжного досвіду (<i>Олена Оржель</i>)	7
Розділ 2. Соціально відповідальна взаємодія університетів і суспільства у вимірах сталого розвитку під час війни та повоєнного відновлення України (<i>Володимир Рябченко, Леся Червона</i>).....	19
Розділ 3. Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструмент розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах війни (<i>Світлана Калашнікова, Олена Литовченко</i>).....	30
Розділ 4. Благополуччя студентів та академічного персоналу як складник соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час: аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду (<i>Єлена Балджи</i>)	62
Розділ 5. Аналіз провідного зарубіжного досвіду взаємодії університетів і громадських організацій під час війни та повоєнного відновлення у контексті забезпечення соціальної відповідальності (<i>Катерина Трима</i>)	82
Розділ 6. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету в умовах війни та мирний час (<i>Інна Власова</i>)	94
Розділ 7. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду формування фінансової політики як інструменту забезпечення соціальної відповідальності університетів та особливостей її реалізації в умовах війни та післявоєнного відновлення (<i>Наталія Шофолова</i>).....	112
Розділ 8. Забезпечення якості в Національній системі кваліфікацій. Питання стандартизації (<i>Володимир Ковтунець</i>)	129
Висновки дослідження	143

АНОТАЦІЯ

Препринт (аналітичні матеріали) присвячено аналізу провідного вітчизняного і зарубіжного досвіду формування політики та реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення.

Проаналізовано зарубіжні англійські публікації з формування політики та реалізації соціальної відповідальності університетів в умовах війни та повоєнного відновлення. З'ясовано, що на етапі повоєнного відновлення університетам належить роль каталізаторів суспільних змін.

Наголошено, що війна прискорила суспільні зміни. Зокрема, вона посилила соціальну відповідальність в українському суспільстві та зумовила переосмислення тлумачення соціальної відповідальності університетів.

Порівняно досвід взаємодії вітчизняних університетів із громадами у мирний час та під час війни; описано основні вектори та напрями їх співпраці. Досліджено взаємодію вітчизняних і зарубіжних університетів із громадськими організаціями у контексті забезпечення соціальної відповідальності; виявлено брак цілісного системного підходу у співпраці вітчизняних університетів та громадських організацій в умовах війни.

Ідентифіковано тенденцію посилення уваги до благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету; засвідчено погіршення психологічного здоров'я студентства та науково-педагогічних працівників в умовах війни; запропоновано техніки і методики психологічної підтримки та самопомоги.

Проаналізовано фінансову політику України та Великої Британії як інструмент забезпечення соціальної відповідальності університетів; актуалізовано значущість фінансової автономії університетів під час війни та повоєнного відновлення.

Визначено, що у сьогоденному дискурсі про повоєнне відновлення України бракує бачення соціальної ролі та внеску вітчизняних університетів.

Ключові слова: соціальна відповідальність університетів, соціальна місія, повоєнне відновлення, взаємодія університету з громадою, соціальні ініціативи, громадські організації, благополуччя студентів і академічного персоналу, фінансова стійкість, civic university.

SUMMARY

The preprint (a collection of analytical papers) presents the analysis of Ukrainian and international experience in the formation of university social responsibility policy and its implementation during wartime and post-war revival.

The study of foreign publications dedicated to university social responsibility policy formation and implementation during wartime and post-war revival confirmed the role of universities as catalysts of revival and change-makers.

It was revealed that the war unleashed in February 2022 facilitated social changes, including the rise of social responsibility, and precipitated the review and rethinking of university social responsibility.

The authors looked into engagement of Ukrainian universities with local communities in peacetime and wartime and identified the major vectors and directions of their collaboration.

The collaboration between Ukrainian universities and NGOs has revealed lack of holistic systemic approach to such cooperation under conditions of war.

Student and teacher wellbeing was identified as one of dimensions of university social responsibility; the analysis confirmed the aggravation of mental health of university staff and students under wartime; psychological support and rehabilitation techniques to be practiced by universities were recommended.

The comparative analysis of university financial policies as a tool for social responsibility and sustainability of UK and Ukrainian universities was conducted and emphasized the significance of university financial autonomy during wartime and post-war revival.

The analysis of discourse on Ukraine's post-war revival revealed the absence of vision for Ukrainian universities' social role and their contribution to revival.

Key words: *university social responsibility, social mission, post-war revival, university – community engagement, social initiatives, NGOs, student and teacher wellbeing, financial sustainability, civic university.*

ВСТУП

Препринт (аналітичні матеріали) «Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення» представляє результати другого етапу виконання наукового дослідження «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення країни» (2021–2023 рр.).

Дослідження проведено колективом відділу взаємодії університетів та суспільства Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України:

керівник:

Оржель Олена – доктор наук з державного управління, доцент, головний науковий співробітник відділу;

виконавці:

Балджи Єлена – кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник;

Власова Інна – доктор педагогічних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу;

Калашнікова Світлана – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу;

Ковтунець Володимир – кандидат фізико-математичних наук, доцент, провідний науковий співробітник відділу;

Литовченко Олена – молодший науковий співробітник відділу;

Рябенко Володимир – доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу;

Трима Катерина – кандидат політичних наук, старший науковий співробітник відділу;

Червона Леся – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу;

Шофолова Наталія – кандидат економічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу.

Мета наукового дослідження – визначити й обґрунтувати підходи до формування політики та запровадження механізмів реалізації соціальної відповідальності університетів України.

6

Завдання наукового дослідження:

- визначити теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів;
- проаналізувати провідний вітчизняний і зарубіжний досвід формування політики й реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення;
- обґрунтувати підходи, принципи і механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення.

Другий етап (2022 р.) наукового дослідження присвячено аналізу провідного вітчизняного і зарубіжного досвіду формування політики та реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення. Результати виконання другого етапу наведено у форматі препринту (аналітичних матеріалів).

РОЗДІЛ 1

Сутність та особливості реалізації соціальної відповідальності університетів в умовах війни та повоєнного відновлення: аналіз зарубіжного досвіду

*Олена Оржель,
доктор наук з державного управління, доцент,
головний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>*

Анотація

Сьогодні, коли Україна потребує величезних зусиль для відродження економіки, наведення ладу на звільнених від окупантів територіях, надання гуманітарної та соціальної допомоги постраждалим від агресії громадянам, важливо зрозуміти, яку роль можуть і повинні відіграти університети у процесах її відновлення. З цією метою проаналізовано зарубіжні англійські публікації, присвячені функціонуванню закладів вищої освіти в умовах війни та під час повоєнного відновлення, та виявлено особливості реалізації соціальної відповідальності університетів у ці часи. Зокрема, з'ясовано, що університети можуть стати активними учасниками складного, багатостороннього й тривалого процесу відновлення, який супроводжується глибокими трансформаціями в економічній, соціальній, культурній, політичній та гуманітарній сферах. Впливаючи на політичне життя, змінюючи економічний уклад та соціально-культурне середовище, університети також змінюються, що позначається на їх місіях, цілях і функціях. Переосмислення ролі університетів та інших закладів вищої освіти, їх модернізація та розвиток відповідно до цілей відновлення мають стати пріоритетною метою та передумовою повоєнного відновлення України, що забезпечить оновлення політичних процесів, прискорення соціально-економічного розвитку, відбудову інфраструктури, ревіталізацію громад, реабілітацію та зцілення громадян.

7

Ключові слова: *переосмислення університетів; повоєнне відновлення; соціальна відповідальність університетів; соціальна місія.*

Актуальність проблеми дослідження

На першому етапі виконання наукового дослідження «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України» представлено визначення та обґрунтування теоретичних основ реалізації соціальної відповідальності університетів на сучасному етапі розвитку людства, який автори характеризували як «знаннєве суспільство». Спираючись на концепцію трикутника знань і теорію знаннєвого суспільства, соціальну відповідальність університету визначено як свідоме й ефективне вироблення та реалізацію закладом вищої освіти (далі – ЗВО) внутрішніх і зовнішніх політик щодо продукування, збереження й поширення знань, доведення до суспільства їх значущості й опрацювання можливих підходів до їх упровадження в різних сферах економіки та суспільного життя задля особистісного розвитку та спільного блага¹.

Разом з тим засвідчено:

- множинність тлумачень соціальної відповідальності університетів дослідниками, експертами, практиками, включно із переосмисленням і трансформацією трьох місій університетів, їх спрямування на служіння суспільству;
- еволюцію поглядів на соціальну відповідальність університетів протягом останніх двох–трьох десятиліть, зокрема, як підвищення якості вищої освіти, взаємодію з бізнесом і громадами, розвиток та реалізацію соціальної відповідальності університету для досягнення Цілей сталого розвитку ООН, що передбачає скорочення нерівності, сприяння економічному зростанню та інноваціям, відповідальне споживання та виробництво, забезпечення гідних умов праці тощо;
- тлумачення соціальної відповідальності університетів як наскрізного стратегічного виміру університетської діяльності, який реалізується через усі аспекти і напрями університетської діяльності;

¹ Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. С.27. URL: <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ-2021-161p.pdf>

– залучення університетів до соціально відповідального інвестування, що сприяє посиленню їх позитивного впливу в суспільстві.

На попередньому етапі дослідження зафіксовано ключову (провідну) роль університетів, інших ЗВО та знанневих інституцій² у формуванні та утвердженні знаннєвого суспільства: університети – «осередки знань», здатні знаходити рішення для розв’язання технічних, технологічних, екологічних, економічних, політичних, культурних, соціокультурних та інших проблем та виступати драйверами / каталізаторами соціально-економічних перетворень, використовуючи знання як основний ресурс для творення доданої вартості та економічного зростання, ключовий засіб для проведення соціально-економічних перетворень, інструмент розв’язання конфліктів, поліпшення довкілля, посилення боєздатності тощо.

Рух Української держави у напрямі побудови знаннєвого суспільства, європейської інтеграції, модернізації, демократизації підтверджували довоєнні плани пріоритетних дій Уряду на 2020³, 2021⁴ рр. (зокрема, забезпечення рівних прав і можливостей чоловіків і жінок, ефективного врядування, оновлення закону про місцеве самоврядування, подальший розвиток цифровізації, електронних послуг, сприяння розвитку ІТ бізнесу, підтримка навчання упродовж життя тощо), що передбачало лідерство та проактивну роль українських університетів у вищезазначених процесах.

Нова фаза війни між Україною та росією, окупація територій, руйнування інфраструктури й житла, втрати людського капіталу змушують переглянути роль університетів, визначити їх призначення (місії) та функції (напрями діяльності) під час війни та повоєнного відновлення у ширшому контексті становлення та розвитку знаннєвого суспільства.

На сьогодні основними політичними документами, які закладають основу для відновлення України, є:

– План відновлення України, який складається з 15 національних програм та 850 проєктів, розкриває спільне бачення повоєнного майбутнього держави Офісом Президента України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України;

– «Декларація Луганно», ухвалена Міжнародною конференцією з питань відновлення України 4–5 липня 2022 р., яка формулює «принципи Луганно» як фундамент майбутньої співпраці партнерів, залучених до відновлення, розвиває інституційну архітектуру для організації процесів відновлення.

Проєкти національної програми «Розвиток системи освіти» згадують ЗВО у контексті відновлення освітньої інфраструктури, нарощування спроможності університетських лабораторій, бібліотек тощо і не містять особливих алюзій на значущість університетів як лідерів національного відновлення. «Декларація Луганно» вітає і запрошує до співпраці та партнерства приватний сектор, академічні кола⁵ та громадянське суспільство, а також суб’єктів субнаціонального рівня, таких як міста, лікарні тощо, втім не приділяє університетам та іншим знанневим інституціям особливої уваги у процесах відновлення.

Паралельно з двома вищезазначеними політичними документами своє бачення процесів відновлення та майбутнього України розкриває низка альтернативних заяв, маніфестів, резолюцій тощо, розроблених і ухвалених професійними спільнотами, активістами та лідерами громадянського суспільства.

Маніфест громадянського суспільства 2022, укладений як доповнення до «Декларації Луганно» волонтерами, активістами, експертами, підприємцями, представниками бізнесу⁶, декларує спільні принципи і критерії, яким мають відповідати рішення щодо майбутнього устрою України, визначає червоні лінії, перетин яких несе ризики для української нації, та формулює пріоритетні завдання для розвитку. Одним із завдань Маніфесту громадянського суспільства 2022 є «Цілісний розвиток людського капіталу, модернізація системи освіти й науки, загоєння історичної травми, зростання поваги до гідності людини»⁷.

Зальцбургська заява представників громадянського суспільства України⁸ приділяє більше уваги освіті: налаштувати систему освіти на перспективу; зробити її ціннісно-орієнтованою та спрямованою на формування національної ідентичності; розглядати знання як головний актив та інструмент розв’язання проблем; розвивати унікальні навички кожного, включаючи критичне мислення, необхідне для

² Open Knowledge Institutions: Reinventing Universities. The MIT Press. 2021. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/13614.001.0001>

³ План пріоритетних дій Уряду на 2020 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetni-a1133r>

⁴ План пріоритетних дій Уряду на 2021 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2021-s240321>

⁵ В англomовному тексті – *academia*, що не відповідає українському перекладу «представники наукового середовища».

⁶ Маніфест громадянського суспільства 2022 (Луганська декларація). URL: <https://www.manifesto.org.ua>

⁷ Там само.

⁸ The Salzburg Statement of Ukrainian Civil Society. URL: https://www.salzburgglobal.org/fileadmin/user_upload/Documents/2020-2029/2022/S789-01/SalzburgGlobal_Statement_Ukraine_English.pdf

інтеграції демократичних цінностей, підприємливість, емоційний інтелект і креативність. Однак, як і Маніфест громадянського суспільства 2022, Зальцбургська заява не приділяє окремої уваги вищій освіті або ЗВО, не розмірковує над їх особливим призначенням та функціями у відновленні України, імперативом їх участі у процесах економічної модернізації та соціальних трансформацій.

Інші конференції та заходи^{9,10,11}, присвячені повоєнному відновленню України, не обговорюють роль і внесок вищої освіти у відновлення, не бачать в університетах потенційних партнерів, не усвідомлюють тих потреб і викликів майбутніх процесів розбудови і модернізації країни, задовольнити які та відповісти на які можуть саме ЗВО.

У свою чергу, українські університети також не зробили заяв, не ухвалили декларацій або резолюцій, які б свідчили про усвідомлення ними власної значущості на теперішньому етапі розвитку українського суспільства, держави; не заявили про готовність зробити свій внесок у розв'язання технічних, технологічних, екологічних, економічних, політичних, управлінських, гуманітарних, культурних, соціокультурних та інших проблем у процесі відновлення; не осмислили роль, яку їм належить відіграти як драйверам змін у власних організаціях; не усвідомили, що на даному етапі розвитку українського суспільства, враховуючи стан вітчизняного сектору вищої освіти, їм належить виступити каталізаторами соціально-економічних перетворень у громадах, регіонах, сприяти модернізації та реструктуризації бізнесу, промисловості або піти у небуття. Брак розуміння провідної ролі університетів у відновленні країни, модернізації економіки, необхідності переосмислення ролі ЗВО, інших знаннєвих інституцій спонукає до вивчення зарубіжного досвіду прояву та реалізації соціальної відповідальності університетів під час війни та повоєнного відновлення, участі університетів, інших ЗВО у процесах повернення до мирного життя.

Аналіз зарубіжних публікацій, дотичних до проблеми дослідження

У відкритому доступі список англomовних публікацій, дотичних до проблеми дослідження, не великий, але аналіз публікацій у відкритому доступі містить багато посилань, що свідчить про актуальність, популярність та достатнє вивчення досліджуваної проблеми. Варто зауважити, що частина публікацій не диференціює внутрішній і зовнішній конфлікт, громадянську війну та війну з країною-агресором, що часто відповідає реальності. Наприклад, війна у Ємені, яка триває не одне десятиліття, розпочиналась як внутрішній конфлікт між двома фракціями, кожна з яких претендувала на перемогу на виборах; з часом до конфлікту долучились Аль-Каїда, Ісламська держава, Саудівська Аравія. Іншими прикладами, де складно провести демаркаційну лінію між внутрішнім і зовнішнім конфліктом, є Косово, Шри-Ланка та інші країни. Тому часто автори досліджень замість понять «війна», «повоєнне відновлення» використовують терміни «конфлікт», «постконфліктне відновлення» тощо.

Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction. THE WORLD BANK¹². Публікація Світового банку є результатом дослідження військових конфліктів (кейсів), які відбулися у 12 країнах Азії, Африки, Європи, Латинської Америки, та однією з перших, що звертає увагу на тісний зв'язок між освітою та конфліктом: «Школи майже завжди є співучасниками конфлікту. Вони відтворюють навички, цінності, погляди та соціальні відносини домінуючих суспільних груп; відповідно, вони зазвичай є фактором, що спричиняє конфлікт (Schools are almost always complicit in conflict. They reproduce the skills, values, attitudes, and social relations of dominant groups in society; accordingly, they are usually a contributory factor in conflict)»¹³.

Автори публікації зазначають: «Головним повідомленням цієї книги є те, що освіта відіграє ключову роль як у запобіганні конфліктам, так і у відбудові розколотих постконфліктних суспільств (The central message of this book is that education has a key role in both preventing conflict and rebuilding fractured postconflict societies)»¹⁴; а також «Кожна освітня система має потенціал або погіршити умови, які призводять до жорстоких конфліктів, або вилікувати їх (Every education system has the potential to either aggravate the conditions that lead to violent conflict or to heal them)»¹⁵.

Таким чином, освіта має бути пріоритетним напрямом відродження. Разом із тим відбудова має супроводжуватись одночасно реформуванням, інакше існує ризик повторити помилки, які знову зможуть спричинити конфлікт. Країни, які виходять із конфлікту, стикаються із подвійним викликом: необхідністю відновити та одночасно реформувати систему освіти.

⁹ 5th German-Ukrainian Business Forum Rebuild Ukraine. URL: <https://business.facebook.com/ahk.ukraine>

¹⁰ Конференція «Зі стійкості до відновлення: ключова роль громадянського суспільства України» (Київ, Львів, 29–30 вер. 2022). Телеграм-канал «Strategist» (Dr. Andrii Dligach).

¹¹ Київський міжнародний економічний форум. URL: <https://uk-ua.facebook.com/kyiveconomicforum/>

¹² Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction. THE WORLD BANK. 2005. 118 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content>

¹³ Там само. С. 15.

¹⁴ Там само. С. 12.

¹⁵ Там само. С. 12.

Аналіз, проведений Світовим банком, змінив погляди суспільства і урядів країн, що відновлюються після війн і конфліктів, та міжнародних агентств і донорів, що надають їм допомогу, на пріоритетність завдань відновлення, зокрема, визнання важливості та необхідності інвестицій в освіту на ранніх етапах відродження¹⁶.

Публікація Світового банку визнає пріоритетним напрямом відновлення базову освіту та майже не приділяє уваги вищій освіті; разом з тим її автори зазначають, що молоді люди, особливо ті, хто брали участь у збройних конфліктах, служили в армії, потребують особливої уваги з боку системи освіти та освітніх інституцій і можуть продовжити навчання або у закладах професійно-технічної освіти, або у системі навчання упродовж життя (lifelong learning).

Feuer H.N., Hornidge A.-K., Schetter C. *Rebuilding knowledge: Opportunities and risks for higher education in post-conflict regions* (Відбудова знань: можливості та ризики для вищої освіти в постконфліктних регіонах)¹⁷. У публікації вивчено потенціал і можливості вищої освіти у розбудові миру (peacebuilding) у повоєнних, постконфліктних суспільствах. Автори посилаються на попередні дослідження, які доводять, що саме вища освіта має забезпечувати примирення, відновлення та розвиток, але констатують, що міжнародна допомога і донори надають перевагу базовій освіті (С. 2). Якщо підтримка базової / середньої освіти здійснюється у рамках невідкладної гуманітарної допомоги, то вища освіта спрямована на суспільно-політичний та економічний розвиток (С. 1); вона не лише готує робітників для майбутніх ринків праці, а й сприяє появі середнього класу, соціальній взаємодії та згуртуванню, створює простір для дипломатичних і політичних дебатів (С. 1). І хоча за останніми даними донорські інвестиції у вищу освіту в періоді постконфліктного відновлення зросли на 450 % (С. 2), тема вищої ролі вищої освіти у відновленні суспільства та розбудові миру потребує більше уваги (залишається недостатньо вивченою (underresearched) (С. 9).

На відміну від початкової або базової освіти, вища освіта безпосередньо пов'язана із формуванням візії майбутнього – ніші, яка часто є предметом суперечок або просто відсутня (С. 4). ЗВО є простором, де генеруються нові знання, формується, ставиться під сумнів або спростовується політичний дискурс (С. 11).

На матеріалі 4 кейсів (країн, що пережили конфлікт), автори намагаються виділити ті елементи вищої освіти, які впливають на розбудову миру та постконфліктне зцілення суспільства. Роблять висновок, що курикулум, тобто зміст освітніх програм і навчальних дисциплін, та досвід перебування на університетському кампусі є найвагомішими чинниками, здатними популяризувати нові ідеї, «прищепити» нові цінності, змінити культуру, розвинути м'які навички і у такий спосіб змінити установки, виховати толерантність, сприяти миру тощо.

Особливу увагу в освітньому процесі варто приділити рефлексії як здатності переосмислювати попередній досвід, відходити від звичних поглядів, дистанціюватись від себе «колишнього».

Експертно-фахові спільноти, що займаються розвитком, відновлення та реформування сектору вищої освіти, тлумачать одночасно як чинник (драйвер), так і результат складної суспільної взаємодії та перетворень, до яких залучені різноманітні місцеві гравці та зовнішні актори. Трансформаційні зміни та реорганізація сектору вищої освіти є шляхом до інклюзії та інтеграції різних соціальних груп, практикування міжкультурної комунікації, виховання толерантності, формування нового покоління державних службовців, політиків, філософів, а також виходу у зовнішній світ (С. 2).

Milton S.A. *The Neglected Pillar of Recovery: A Study of Higher Education in Post-war Iraq and Libya* (Знехтуваний стовп відновлення: дослідження вищої освіти у повоєнних Іраку та Лівії)¹⁸. Докторська дисертація є ґрунтовним дослідженням ролі вищої освіти і функцій ЗВО у відбудові та відновленні зруйнованих війною або внутрішніми конфліктами держав, суспільств, територій, із детальним описом контексту, у якому відбуваються трансформаційні процеси, та внеску, який ЗВО можуть та мають зробити для розбудови миру, безпеки, суспільної злагоди та економічного поступу.

Як і автори попередніх публікацій, S. Milton нарікає на недостатню увагу до вищої освіти з боку міжнародних донорів, агентств з допомоги та розвитку та дає доволі довгий список університетських функціональних обов'язків, тобто відповідальності, яку університети несуть під час повоєнного відновлення. Стандартним підходом до повоєнного відновлення автор вважає безперервну траєкторію «допомога / полегшення – реконструкція – розвиток» (relief – reconstruction – development) (С. 85).

ЗВО належить велика роль у відбудові миру (С. 59), що включає різні процеси:

– медіацію між сторонами, що конфліктують;

¹⁶ Там само. С. 12.

¹⁷ Feuer H.N., Hornidge A.-K., Schetter C. *Rebuilding knowledge: Opportunities and risks for higher education in post-conflict regions*. ZEF Working Paper Series. Bonn: University of Bonn, Center for Development Research (ZEF), 2013. N 121. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/88345>

¹⁸ Milton S.A. *The Neglected Pillar of Recovery: A Study of Higher Education in Post-war Iraq and Libya*. Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy in Post-war Recovery Studies. University of York, October 2013. URL: <https://etheses.whiterose.ac.uk/5207/1/Sansom%20Milton%20-%20The%20Neglected%20Pillar%20of%20Recovery%20-%20A%20Study%20of%20Higher%20Education%20in%20Post-war%20Iraq%20and%20Libya%20-%20final.pdf>

- залучення до розв'язання конфліктів та процедури з примирення;
- сприяння демобілізації, демілітаризації та реінтеграції військових;
- початок національного діалогу про майбутнє країни.

На етапі відбудови миру важливою є освіта для сприяння миру та запобігання конфліктів (peace and conflict education (С. 60)), початок національного діалогу про перехід від конфлікту до мирного життя, обговорення цінностей та ідей, на які спиратимуться трансформаційні процеси (С. 63).

Саме у ЗВО можуть оформлюватись концепції повоєнного майбутнього держав і суспільства, обговорюватись необхідні компетентності, підходи і методи їх формування та розвитку, відбуватись локалізація, адаптація до локальних умов і потреб глобального досвіду і практик повоєнного відновлення, встановлюватись академічне співробітництво на благо миру та розвитку.

Автор вводить термінологічне сполучення «recovery-relevant skills» (С. 91) – актуальні для відновлення вміння й навички – і відносить до цієї категорії вміння та навички, необхідні для відновлення матеріального світу (інфраструктури, підприємств, житла тощо), розбудови системи демократичного врядування, розвитку соціального капіталу, психологічного зцілення тощо.

Дослідник називає психологічну та соціальну підтримку студентів (psycho-social support to students) важливим напрямом університетської діяльності у постконфліктний / повоєнний час і посилається на дослідження, які свідчать, що соціально-психологічні проблеми (страхи, тривога, туга) посилюють зловживання наркотичними речовинами, негативно позначаються на здатності студентів навчатись (С. 71).

Також S. Milton цитує S. Barakat, який вважає, що відправною точкою в оцінюванні спроможності до відновлення та відбудови миру є наявність витривалості (resilience) та здатності до виживання (survival abilities) у суспільства, яке пережило травму та тяготи жорстокого конфлікту (С. 75). Таким чином, розвиток людського та соціального капіталу є наступним важливим напрямом університетської діяльності під час повоєнного відновлення. Особистісне зростання, розвиток соціальних навичок тісно пов'язані з культурною, громадянською компетентністю та національною ідентичністю. S. Milton покладає на ЗВО важливу для постконфліктного, повоєнного відновлення соціальну функцію – посередника, здатного сформулювати колективну національну ідентичність, просувати спільні цінності, запобігти етнічній та політичній поляризації (С. 109).

Важливим є внесок університетів в економічне відновлення держави; він відбувається завдяки експертизі, спеціальним знанням (expertise), які акумулюють університети; дослідницькій діяльності, яку провадять науково-педагогічні працівники за запитом органів влади, підприємств чи за власною ініціативою; та висококваліфікованим випускникам ЗВО, які набули необхідних і затребуваних ринком праці компетентностей. Університети можуть і повинні залучатись до вироблення урядових (державних) політик, укладання планів відбудови інфраструктури, програм модернізації економіки, надання послуг, зменшення безробіття, цифровізації, дерегуляції тощо.

Як «володарі знань» університети можуть адаптувати міжнародні практики досвіду постконфліктного, повоєнного відновлення, запропонованими закордонними експертами та агенціями, до місцевого контексту, нагальних викликів і потреб, у такий спосіб забезпечивши їх «привласнення» (ownership), гарантувавши їх успішність (С. 117–118).

Враховуючи рух в напрямі знаннєвого суспільства і знаннєвої економіки, фахівців різних галузей знань, необхідних для повоєнного відновлення, мають готувати саме університети. Одним із аргументів проти пріоритетності вищої освіти під час повоєнного відновлення є неабияке значення професійно-технічної освіти для відбудови зруйнованих війною інфраструктури, житла, виробничих потужностей, сільськогосподарських підприємств. Автор визнає значущість як вищої, так і професійно-технічної освіти на етапі «одужання» економіки після війни (С. 105).

S. Milton критикує вузький погляд на повоєнне будівництво та відновлення як відтворення того, що існувало до війни або конфлікту (С. 83). Замість повернення до статусу кво він пропонує розвиток (development, С. 85) та цілісний підхід до відновлення (holistic recovery process, С. 92). Це означає, що крім пріоритетних і нагальних питань економічного розвитку, відбудови фізичної інфраструктури та житла, важливі також психологічні й психічні, соціальні та культурні потреби громадян, що, у свою чергу, покладає на ЗВО відповідальність за підготовку відповідних фахівців (наприклад, психологів, археологів, культурологів, соціальних працівників тощо), озброєних актуальними для відновлення вміннями та навичками.

Безумовно, через втрату людського капіталу розвиток компетентностей, необхідних для економічного відновлення зруйнованої країни, є важливим (С. 104). Водночас однаково важливими є вміння і навички, спрямовані на управління, розвиток спроможності державних інституцій (central arguments of the thesis in that building robust and effective institutions is central to post-conflict recovery, С. 68–69).

Державне будівництво, державотворчі процеси, утвердження верховенства права, демократизація потребуватимуть нових національних політичних, управлінських, інтелектуальних еліт, чие становлення відбуватиметься саме в університетах. Враховуючи, що для ефективного державного

будівництва, верховенства права, плекання демократії одночасно має відбуватись реформування державного і приватного секторів та громадянського суспільства на національному, регіональному та місцевому рівнях (С. 96), управлінців, правників, лідерів нової формації потрібно багато. Останнє означає, що під час повоєнного відновлення доступ до знань і вищої освіти має бути розширений, а не звужений.

Державотворча позиція ЗВО проявляє себе не лише в освітній, а й дослідницькій діяльності: дослідження, дотичні до історії держави та народів, що її утворюють, національних міфів і героїв, сприяють державотворенню, підтримують національне єднання та згуртування (С. 109).

Обсяг відповідальності, покладений на університети під час повоєнного відновлення, та обсяг завдань, які вони мають виконати для забезпечення повернення суспільства до мирного життя, потребує збільшення фінансової підтримки, високої кваліфікації науково-педагогічних працівників, обладнання та устаткування, інституційної спроможності ЗВО до функціонування у належний спосіб (С. 69).

Barakat S., Milton S. Houses of Wisdom Matter: The Responsibility to Protect and Rebuild Higher Education in the Arab World¹⁹. Аналітична записка, підготовлена Brookings Doha Center – закордонним представництвом американського аналітичного центру Brookings Institution у м. Доха, Катар. Вона окреслює можливості вищої освіти виступити каталізатором відновлення у країнах арабського світу, які потерпають від зовнішніх та / або внутрішніх конфліктів.

Автори наділяють ЗВО стратегічною роллю у промоції розбудови миру, фасилітації економічного відновлення, відродження зруйнованих систем управління та врядування, сприянні соціальному згуртуванню (С. 1). Стратегічна роль університетів також полягає у тому, що в умовах внутрішніх конфліктів і громадянських воєн, ЗВО можуть надати прихисток молодим людям віком 18–25 років і тим самим вберегти їх від участі у насильницьких діях, членства у військових, антиурядових, протиборчих угрупованнях, вказавши шлях до кращого майбутнього завдяки набуттю знань, отриманню кваліфікації, усвідомленню свого призначення.

У багатьох країнах Близького Сходу окремі ЗВО та сектор вищої освіти загалом зазнають втрат внаслідок загибелі викладачів та здобувачів освіти, руйнування освітньої інфраструктури, скорочення державного фінансування, втечу персоналу та студентів, переміщення закладів до інших регіонів і країн.

Автори пропонують поширити й запровадити на Близькому Сході сім принципів захисту ЗВО, кожен з яких детально роз'яснено (С. 4):

- 1) визнання стійкості освітніх інституцій (recognition of resilience);
- 2) посилення правових стандартів захисту (strengthening legal standards of protection);
- 3) поліпшення переговорів із державними та недержавними озброєними угрупованнями (improving negotiations with state and non-state armed actors);
- 4) утворення міжнародних структур для моніторингу, звітування та солідарності (creating an international architecture for monitoring, reporting, and solidarity);
- 5) вдосконалення матеріальних засобів захисту (improving the physical means of protection);
- 6) посилення соціального згуртування завдяки вищій освіті (fostering social cohesion through higher education);
- 7) перехід до посиленого регіонального підходу (shifting to a more regional approach).

Визнаючи, що у повоєнний час уряди стикаються із багатьма проблемами, що потребують негайного реагування, автори аналітичної записки надають чотири аргументи на захист пріоритетності відновлення вищої освіти (С. 8–9).

1. Пом'якшення конфлікту відволіканням молоді від участі у збройних конфліктах, насильницьких діях тощо; приборкання та спрямування їх енергії у мирних і продуктивних цілях; соціальна інтеграція, інклюзія тих молодих людей, що брали участь у військових діях, уникнення ризику їх забуття, маргіналізації, зневажання.

2. Пріоритетність відновлення та модернізації вищої освіти обумовлена економічними причинами, необхідністю відповідати на «складні та взаємопов'язані соціальні, економічні, фізичні, інституційні та психологічні виклики» (С. 8) у міру того, як надходять інвестиції для постконфліктного / повоєнного відновлення. Інакше країнам загрожуватиме втрата «можливостей зайнятості» (employment opportunities), яка пізніше перетвориться на втрату можливості підготувати наступні покоління лідерів для бізнесу, управління, громадянського суспільства тощо (С. 8). На перших етапах відновлення пріоритет надаватиметься підготовці вчителів, лікарів і медичних сестер, соціальних працівників; у подальшій перспективі – відновленню державного управління, економіці, інженерії, архітектурі, плануванню міст і територій.

3. Функціонування ЗВО та сектору вищої освіти має забезпечити мирний розвиток через посилення конкурентоздатності, інноваційності й технологічності. Тому, метою повоєнних урядів

¹⁹ Barakat S., Milton S. Houses of Wisdom Matter: The Responsibility to Protect and Rebuild Higher Education in the Arab World. Brookings Doha Center, July 2015. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/En-Higher-Ed-Web.pdf>

повинне стати визначення високотехнологічних напрямів, галузей економіки та підготовка фахівців для цих напрямів (насамперед STEM). Освітні можливості за цими напрямами мають відкритись і для недостатньо представлених груп: жінок, меншин, людей з особливими освітніми потребами; не лише державні, а й приватні ЗВО можуть долучитись до такої підготовки (С. 9).

4. Ефективність відновлення може забезпечити колективний регіональний підхід, оскільки країни арабського світу, що постраждали від воєн і конфліктів, мають схожі суспільні проблеми та вади сектору вищої освіти: гострі політичні розбіжності, брак бачення розвитку країни та сектору, низька дослідницька спроможність, «відтік мізків», переповнені кампуси, занадто теоретизоване викладання. Відновлення вищої освіти має стати трансформаційним: замість того, щоб на етапі відновлення відтворювати вади попередніх соціально-економічних систем (the ills of social and economic systems, С. 9), країни регіону можуть об'єднати ресурси для сприяння створенню високоефективних систем якісної вищої освіти, яка надає знання і формує навички, актуальні для сучасних ринків праці, чим запобігає кризі зайнятості, притаманній цілому регіону.

Сектор вищої освіти відповідає усім характеристикам довготривалого інвестування, необхідного для запобігання нестабільності й запуску стійкого та стабільного відновлення у регіоні (С. 10). Вища освіта, ЗВО можуть відіграти провідну трансформаційну роль у регіон, сприяти формуванню знанневої економіки, проторити шлях від конфліктів до процвітання. За наявності належної підтримки університети здатні надавати необхідні ринку праці знання та навички, проводити дослідження та комерціалізувати їх в інновації та технології, стимулювати підприємництво, запобігти виїзду талановитої молоді, зменшити або покласти край залежності регіону від нафти (С. 10).

Також автори аналітичної записки піднімають два важливих і тісно пов'язаних питання про надання захисту й притулку переміщеним викладачам і студентам, а також умови їх повернення. Перше питання стосується посилення ролі міжнародних інституцій, що мають мандат на захист біженців та примусово переміщених осіб, як-то UNHCR²⁰ та International Organization for Migration²¹. Друге – об'єднання зусиль міжнародних агентств, донорів, національних урядів з метою створення потужних регіональних структур для захисту, порятунку, повернення та реінтеграції науково-педагогічних працівників; цьому мають допомогти створення регіональної платформи, діалог за участі міжнародних організацій та експертів, усунення бар'єрів для академічної мобільності, визнання і акредитація, розширення можливостей для працевлаштування (С. 11).

Крім міжнародної підтримки розвитку сектору вищої освіти сприятиме розроблення колективного стратегічного бачення за участі національних урядів, академічних кіл та зовнішніх стейкхолдерів; такий діалог і співпраця стимулюватимуть інноваційне мислення, співробітництво та врядування, допоможуть довгостроковому плануванню у секторі та уточненню університетських місій.

Водночас швидке поновлення діяльності ЗВО дасть можливість розпочати дослідження актуальних для регіону питань конфлікту і розбудови миру у співробітництві з міжнародними партнерами. Нині вищезазначені питання досліджують переважно представники країн глобальної півночі, тоді як локальні голоси й погляди на критичні ситуації, переміщення, кризовий менеджмент та повоєнне відновлення відсутні. Власні висококласні дослідження допоможуть арабському світу стати справжніми власниками процесів відбудови та відновлення.

Russell I. Degrees of peace: universities and embodied experiences of conflict in post-war Sri Lanka²². На прикладі Університету Джафни (University of Jaffna, Шри-Ланка) автор аналізує можливості та обмеження університетів бути каталізаторами повоєнного відновлення та розбудови миру, як це стверджують попередні проаналізовані публікації. Втрати, яких зазнають університети, стосуються не лише людського капіталу (втрати кваліфікованого персоналу, «відтік мізків»), також руйнується соціальний капітал: людські зв'язки і відносини, традиції академічної культури, канали комунікації, довіра.

Один із важливих висновків цього дослідження: можливість університету зробити внесок у повоєнне відновлення та розбудову миру залежить як від спроможності самого університету (наявності необхідних кваліфікацій і компетентностей у академічного персоналу, керівництва університету), так і від зовнішнього контексту, зокрема державного регулювання, яке сприяє чи стримує розвиток та відновлення власне університету та його внесок у відбудову територій, відновлення довілля, розбудову миру.

²⁰ UN Refugee Agency. URL: <https://www.unhcr.org>

²¹ International Organization for Migration. URL: <https://www.iom.int/>

²² Russell I. Degrees of peace: universities and embodied experiences of conflict in post-war Sri Lanka. *Third World Quarterly*. 2022. Vol. 43, N 4. P. 898–915. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2038129>

Висновки

Аналіз доводить, що постконфліктне, повоєнне відновлення є дослідженою темою, оскільки війни і конфлікти є поширеним явищем, та дає можливість зробити такі висновки:

1. Проаналізовані публікації представляють повоєнне відновлення як складний, багатосторонній і тривалий процес, що відбувається за участі багатьох суб'єктів, до яких також належать ЗВО. Відновлення, відбудова не є відтворенням попередніх економічних систем, соціальних відносин, політичних інститутів та супроводжується переосмисленням минулого, відмовою від того, що спричинило конфлікт або призвело до війни. Трансформаційний розвиток як обраний шлях для відновлення має спиратись на колективне бачення майбутнього, до формування та вербалізації якого залучаються політичні та інтелектуальні еліти, академічні кола, громадські діячі та активні громадяни, певні соціальні групи, насамперед молодь. Очевидно, що вищеперелічені суб'єкти сукупно присутні в університетському середовищі, де й має тривати діалог / полілог про майбутнє народу та держави.

2. Кілька інших причин обумовлюють активну участь ЗВО у процесах відновлення:

– Економічні: необхідність наповнити ринок праці вітчизняними фахівцями із навичками та вміннями, необхідними для нового економічного укладу, економіки знань, готовими відповідати на виклики повоєнного відновлення, піднімати конкурентоспроможність держави, бути лідерами, підприємцями, новаторами.

– Соціальні: університети, інші заклади освіти мають стати альтернативою армії після демобілізації та демілітаризації; показати комбатантам, особливо молоді, розмаїття можливостей для особистісного розвитку і зростання та надати необхідні знання, вміння, навички для забезпечення успішного майбутнього.

– Гуманітарні: багато військових закінчують службу із фізичними та психологічними травмами, не матимуть змоги повернутись до попередньої професії чи способу життя. Їх соціалізація та інтеграція будуть пов'язані із реабілітацією, отриманням допомоги й підтримки, які разом з освітою можна отримати в університетах та інших закладах освіти. Одночасно велика частина громадян, що пережили окупацію, втратили близьких, домівки, зазнали фізичних або психологічних травм, потребуватимуть допомоги й реабілітації. Допомога і першим, і другим може бути надана в університетах, де існують кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін.

– Державницькі: університети, інші ЗВО є майданчиками для підготовки й гуртування національних еліт, формування національної ідентичності, продукування ідей і поглядів на майбутнє, їх поширення та апробації через академічний та публічний дискурси.

3. Переосмислення і «перевинайдення» університетів, інших ЗВО, їх модернізація та розвиток відповідно до цілей відновлення України має стати пріоритетним завданням та передумовою повоєнного відновлення, щоб забезпечити виконання інших пріоритетних завдань: оновлення політичних процесів, прискорення соціально-економічного розвитку, відбудови інфраструктури, ревіталізації громад, реабілітації та зцілення громадян.

Роль університетів в умовах війни та повоєнного відновлення: за результатами аналізу провідного зарубіжного досвіду реалізації університетської соціальної відповідальності

Сучасний світ (VUCA world²³ – нестабільний, невизначений, складний і неоднозначний) постійно перебуває у стані трансформацій. Зміни економічного укладу та суспільних парадигм спонукають до переосмислення й трансформації в освіті. На сьогодні ЮНЕСКО визначає освіту «рушійною силою та каталізатором соціально-економічного, політичного, екологічного сталого та інклюзивного розвитку, спрямованого на подолання стійкої нерівності та владної асиметрії, що існують між окремими особами та соціальними групами (a driving force and catalyst for socio-economic, political and environmental sustainable and inclusive development, one that seeks to overcome persistent inequalities and asymmetries of power among individuals and social groups)»²⁴.

Переосмислення покликання (місії) та призначення (purpose) закладів освіти охопило весь світ: в Європейському просторі вищої освіти (далі – ЄПВО), Азії, Північній та Латинській Америках, країнах Тихоокеанського басейну та Австралії активно відбувається переосмислення ролі ЗВО, насамперед університетів. Окремі спроби «перевинайдення» університетів спостерігаємо в Україні (УКУ²⁵, проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад»²⁶).

²³ VUCA world. URL: <https://www.vuca-world.org>

²⁴ The role of Civil Society Organisations in 2050 and beyond. March 2021. P. 4. URL: https://en.unesco.org/system/files/the_role_of_csos_in_2050_and_beyond.pdf

²⁵ Університет XXI століття: чи і як можливе перевинайдення українського університету? URL: <https://ucu.edu.ua/news/universytet-hhi-stolittya-chy-yak-mozhlyve-perevynajdennya-ukrayinskogo-universytetu>

²⁶ Проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад». URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/redu>

Переосмислення ролі університетів передусім пов'язане із формуванням та утвердженням знаннєвого суспільства, включно зі знаннєвою економікою та демократією, коли знання стають ключовим засобом / активом творення доданої вартості, ресурсом для проведення соціально-економічних перетворень, інструментом розв'язання конфліктів, поліпшення довкілля, здоров'я людей тощо.

Відповідно, університети перетворюються на «осередки знань», де знання генеруються та зберігаються, звідки вони поширюються разом із моделями та алгоритмами їх застосування. Університети стають агентами змін, здатними знаходити та пропонувати рішення для розв'язання технічних, технологічних, екологічних, економічних, політичних, культурних, соціокультурних та інших проблем та виступати драйверами / каталізаторами соціально-економічних перетворень.

Місія «сприяти стійкому розвитку та вдосконаленню суспільства»²⁷ у найкращий спосіб реалізується саме в університетах, тому що тут зосереджується найважливіші ресурси XXI ст.: знання (які походять від різних джерел та набувають різних форм) та інтелектуальний капітал, а саме: знаннєві працівники (knowledge workers), здатні генерувати нові знання, застосовувати знання для розв'язання проблем різної природи та готувати нові покоління знаннєвих працівників.

Таким чином, в умовах знаннєвого суспільства «володарям знань», тобто університетам, іншим ЗВО та науковим установам, має належати вирішальна роль «агентів змін», здатних запланувати, організувати й втілити масштабні трансформації у різних секторах економіки і суспільного життя.

Імператив залучення університетів до відновлення держави (країни) під час війни та у повоєнний час. Необхідність залучення університетів і наукових установ до повоєнного відновлення країни як каталізаторів соціально-економічних перетворень є очевидною:

– враховуючи множинність завдань з відновлення, масштаби руйнувань, фізичні та психологічні травми, нанесені суспільству;

– зважаючи на наміри модернізації народного господарства у напрямі економіки знань та європеїзації у контексті європейської інтеграції з урахуванням глобальних тенденцій та віддаючи належне світовому досвіду проведення успішних соціально-економічних трансформацій;

– беручи до уваги гарантії широкого доступу до знаннєвого ресурсу та інтелектуального капіталу, зокрема, міжнародної експертизи завдяки залученню до відновлення міжнародної спільноти.

Важливо наголосити на важливості одночасного

– проведення суспільних трансформацій:

- національна консолідація, соціальне згуртування, інклюзія;
- подальша демократизація, утвердження прав людини, верховенство права, справедливе судочинство;
- гуманітарне реагування на кризові явища, спричинені агресією, соціальна та психологічна допомога постраждалим військовим та цивільному населенню;
- пошук, визначення, поширення та плекання національних та європейських цінностей;
- інформаційна підтримка європейської інтеграції, залучення до європеїзації широких верств громадян;
- громадянська освіта, соціально-емоційне навчання;
- розвиток людського капіталу та лідерства;

– відпрацювання нових економічних моделей:

- Industry 4.0;
- диджиталізація, доступ до глобальних онлайн платформ (комерційних, освітніх, публічних тощо);
- технології, що розмивають межі між фізичним, цифровим та біологічним світами;
- штучний інтелект;
- big data;

– практикування нових бізнес моделей:

- диджиталізація та доступ до глобальних ринків через онлайн платформи;
- фокус на клієнтах; перехід від продажів товарів до надання послуг (пошук рішень та забезпечення потреб клієнта);
- формування глобальних / транснаціональних ланцюжків з надання послуг;
- об'єднання глобальних / транснаціональних компаній із місцевим бізнесом, студентськими / університетськими стартапами в екосистемі;
- змішані моделі управління (поєднання глобального централізованого управління з децентралізацією операцій та процесів ухвалення рішень на місцевому рівні);
- екологізація та «озеленення» бізнесу.

²⁷ World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. URL: <http://www.un-documents.net/wdhe21c.htm>

Необхідно враховувати, що певні бізнес-моделі вимагають особливих соціальних та міжособистісних відносин: наприклад, координації замість субординації всередині організації та відмови від вертикальних ієрархій на користь горизонтальних формальних і неформальних зв'язків; розподіленого лідерства; розвинених мережевих зв'язків та підтримання взаємин із стейкхолдерами. Таким чином, планування і реалізація інфраструктурних проєктів, проведення робіт з відновлення промислових об'єктів і житлових кварталів, відбудова чи зведення соціокультурних чи рекреаційних об'єктів будуть одночасно передбачати соціальні трансформації, зміну соціальних відносин у напрямі національної консолідації, гуманізації, дотримання прав людини і трудового законодавства, інклюзії та соціального згуртування, збереження довкілля (екологізації), навчання упродовж життя, розвитку публічно-приватного партнерства тощо.

Справжнім двигуном соціально-економічних перетворень мають стати інновації, для чого на національному рівні, у регіонах, містах, територіальних громадах мають працювати / функціонувати інноваційні екосистеми.

Формування простої інноваційної екосистеми²⁸ передбачає такі складники (або етапи):

- 1) вибір, формулювання інноваційної стратегії (національної, регіональної, міської, інституційної тощо):
 - візія та цілі (куди ми прямуємо);
 - визначення пріоритетних секторів, напрямів діяльності;
- 2) стимулювання інноваційної діяльності через:
 - заходи з операційної, технічної та фінансової підтримки;
 - сприяння співпраці, партнерству та «розкриттю» інновацій;
 - запровадження сприятливого регуляторного середовища;
- 3) підтримка інноваційної екосистеми:
 - розбудова інноваційної інфраструктури;
 - плекання та нарощування таланту;
 - сприяння інноваційним інвестиціям.

Як творці нових знань університети є ключовими суб'єктами інноваційного розвитку, що обумовлює їх закономірне залучення до процесів соціально-економічних перетворень.

Крім того, участь університетів у відновленні держави (країни) під час війни та у повоєнний час визначається такими чинниками:

- множинністю акторів / суб'єктів, що мають бути залучені до процесів відновлення:
 - міжнародних і національних;
 - центральних, регіональних, місцевих;
 - державних / публічних, приватних, представників громадянського суспільства та ЗМІ;
 - закладів освіти, наукових установ, наукових та індустріальних парків, неприбуткових організацій тощо;
- різноплановістю площин та вимірів, у яких здійснюватимуться відновлювальні роботи або процеси реабілітації та зцілення:
 - фінансово-економічні, технологічні й технічні, інфраструктурні, управлінські та організаційні, екологічні, соціальні, гуманітарні, психологічні, освітні тощо;
- складністю та мультидисциплінарністю завдань, які виконуватимуться паралельно, наприклад:
 - відпрацювання механізмів публічно-приватного партнерства + координація міжнародної технічної допомоги;
 - відновлення інфраструктурних об'єктів + поглиблення інклюзії;
 - будівництво + соціокультурні трансформації + навчання упродовж життя;
 - ефективне управління + демократизація суспільних відносин;
 - інтенсивність робіт з відновлення + благополуччя, фізичне та психологічне здоров'я працівника тощо.

Компетентності, необхідні для знаннєвого супроводу робіт з відновлення, можуть забезпечити насамперед університети, у яких сукупно поєднуються знання усіх предметних сфер, фахові компетентності, навички XXI ст. (навички для життя).

Залучення університетів може відбуватись через різні платформи (робочі групи, Task Forces тощо), створені за різними принципами:

- 1) міжнародні, національні, територіальні (регіональні, міські, місцеві);
- 2) галузеві або наскрізні / міждисциплінарні;
- 3) проєктні (одна робоча група, платформа для реалізації одного проєкту);
- 4) пошуково-дослідницькі (з метою розв'язання конкретної проблеми, пошуку технічного рішення чи know-how).

²⁸ Igniting Innovation-Based Growth in Africa. URL: <https://www.bcg.com/publications/2021/innovation-in-africa>

Участь університетів у відновленні держави (країни) під час війни та у повоєнний час: переваги для суспільства, місцевих громад та бізнесу. Широке залучення університетів до процесів соціально-економічного відновлення:

- поширить та пришвидшить knowledge exchange – процеси обміну знаннями між академічними та неакадемічними спільнотами;

- забезпечить донесення до фахових спільнот, промисловців, підприємців нових знань у вигляді теорій, технологій, технічних рішень, соціальних інновацій, фахових компетентностей, життєвих навичок (21 century skills) тощо, що підштовхне інноваційний розвиток;

- дасть можливість перевіряти теорії та гіпотези практикою, вносити зміни та уточнення, удосконалювати теорії та відхиляти хибні ідеї та міркування, що позитивно позначиться на теоретичних / академічних знаннях і практиках їх застосування;

- наблизить формування в Україні знанневого суспільства.

На університети також можна покласти відповідальність за:

- фасилітацію та модерацію взаємодії та діалогу між різними спільнотами та соціальними групами;

- оновлення суспільного (публічного) дискурсу, циркуляцію нових ідей, утвердження національних цінностей;

- поширення через діалог і взаємодію ідей, цінностей і принципів знанневого суспільства та європейської інтеграції, промоцію навчання упродовж життя.

Участь університетів у відновленні держави (країни) під час війни та у повоєнний час: переваги для університетів. Залучення університетів до процесів соціально-економічного відновлення країни сприятиме оновленню, підвищенню якості освіти та посиленню самих університетів, оскільки:

- дасть можливість оновити, актуалізувати зміст освітніх програм та методики викладання і навчання;

- забезпечить практики для студентів, надасть матеріал для проблемно-орієнтованого та дослідницько-орієнтованого навчання, кейсів, студентських проєктів;

- сприятиме за рахунок залучення практиків з неакадемічного середовища розширенню та оновленню університетських команд: викладачів, членів дослідницьких колективів;

- посилить взаємодію університетів і суспільства (university-community engagement), поліпшить репутацію національних університетів, збільшить їх шанси на виживання;

- дасть змогу реалізувати соціальну місію університетів щодо вдосконалення суспільства.

Нині філософи, футурологи, політологи, політики, інші експерти активно обговорюють участь і внесок України у формування нової парадигми суспільних і міжнародних відносин. Важливо, щоб університети своєчасно зайняли належне їм місце, виконуючи роль агентів змін, фасилітаторів суспільного діалогу, співтворців нових технологій, засновників знанневих та освітніх хабів, здатних задовольнити попит на знання (у широкому значенні цього слова) для різних категорій підприємств, інституцій, соціальних груп і громадян. Ставши «володарями знань», українські університети можуть перетворитись на «володарів змін» та очолити процес відновлення країни.

Список використаних джерел

1. Київський міжнародний економічний форум. URL: <https://uk-ua.facebook.com/kyiveconomicforum/>

2. Конференція «Зі стійкості до відновлення: ключова роль громадянського суспільства України» (Київ, Львів, 29–30 вер. 2022). Телеграм-канал «Strategist» (Dr. Andrii Dligach).

3. Маніфест громадянського суспільства 2022 (Луганська декларація). URL: <https://www.manifesto.org.ua>

4. План пріоритетних дій Уряду на 2020 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetni-a1133r>

5. План пріоритетних дій Уряду на 2021 рік. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-prioritetnih-dij-uryadu-na-2021-s240321>

6. Проєкт ЄС «Відродження переміщених університетів: посилення конкурентоспроможності, підтримка громад». URL: <https://ihed.org.ua/internationalization/redu>

7. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ-2021-161p.pdf>

8. Університет XXI століття: чи і як можливе перевинайдення українського університету? URL: <https://ucu.edu.ua/news/universytet-hhi-stolittya-chy-yak-mozhlyve-perevynajdennya-ukrayinskogo-universytetu>
9. 5th German-Ukrainian Business Forum Rebuild Ukraine. URL: <https://business.facebook.com/ahk.ukraine>
10. Barakat S., Milton S. Houses of Wisdom Matter: The Responsibility to Protect and Rebuild Higher Education in the Arab World. Brookings Doha Center, July 2015. URL: <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/En-Higher-Ed-Web.pdf>
11. Feuer H.N., Hornidge A.-K., Schetter C. Rebuilding knowledge: Opportunities and risks for higher education in post-conflict regions. ZEF Working Paper Series. Bonn: University of Bonn, Center for Development Research (ZEF), 2013. N 121. URL: <https://www.econstor.eu/handle/10419/88345>
12. Igniting Innovation-Based Growth in Africa. URL: <https://www.bcg.com/publications/2021/innovation-in-africa>
13. International Organization for Migration. URL: <https://www.iom.int/>
14. Milton S.A. The Neglected Pillar of Recovery: A Study of Higher Education in Post-war Iraq and Libya. Thesis for the Degree of Doctor of Philosophy in Post-war Recovery Studies. University of York, October 2013. URL: <https://etheses.whiterose.ac.uk/5207/1/Sansom%20Milton%20-%20The%20Neglected%20Pillar%20of%20Recovery%20-%20A%20Study%20of%20Higher%20Education%20in%20Post-war%20Iraq%20and%20Libya%20-%20final.pdf>
15. Open Knowledge Institutions: Reinventing Universities. *The MIT Press*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.7551/mitpress/13614.001.0001>
16. Reshaping the Future. Education and Postconflict Reconstruction. THE WORLD BANK. 2005. 118 p. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/37d24d31-85fa-5b0a-bc2a-6a5d0c86a5ae/content>
17. Russell I. Degrees of peace: universities and embodied experiences of conflict in post-war Sri Lanka. *Third World Quarterly*. 2022. Vol. 43, N 4. P. 898–915. DOI: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2038129>
18. The role of Civil Society Organisations in 2050 and beyond. March 2021. URL: https://en.unesco.org/system/files/the_role_of_csos_in_2050_and_beyond.pdf
19. The Salzburg Statement of Ukrainian Civil Society. URL: https://www.salzburgglobal.org/fileadmin/user_upload/Documents/2020-2029/2022/S789-01/SalzburgGlobal_Statement_Ukraine_English.pdf
20. UN Refugee Agency. URL: <https://www.unhcr.org>
21. VUCA world. URL: <https://www.vuca-world.org>
22. World Declaration on Higher Education for the Twenty-First Century: Vision and Action. URL: <http://www.un-documents.net/wdhe21c.htm>

РОЗДІЛ 2

Соціально відповідальна взаємодія університетів і суспільства у вимірах сталого розвитку під час війни та повоєнного відновлення України

*Володимир Рябченко,
доктор філософських наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-6404-1045>*

*Леся Червона,
кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-3036-3668>*

Анотація

У розділі актуалізовано та інтерпретовано соціально відповідальну взаємодію університетів і суспільства у вимірах сталого розвитку під час війни та повоєнного відновлення України. Така взаємодія передбачає взаємну відповідальність і в ідеалі має бути збалансованою, але визначальна роль у забезпеченні такого оптимуму належить суспільству, що, у свою чергу, зумовлюється домінуючими цінностями в суспільстві та його станом, оскільки від них безпосередньо залежить суспільний попит на соціальну відповідальність. Цілі сталого розвитку є спільним знаменником для розвитку соціальної відповідальності університетів як явища в різних країнах світу, водночас кожна країна має власний соціокультурний контекст і особливості історичного розвитку, що суттєво впливає на відмінності в соціальних проблемах і концепціях, які панують у тому чи іншому суспільстві. Також визначено тенденції, що засвідчують різке зростання соціальної відповідальності в українському суспільстві, та сформульовано робочі гіпотези наукового дослідження залежно від стану українського суспільства, зокрема, довоєнного, воєнного та післявоєнного.

Ключові слова: *взаємодія університетів і суспільства; післявоєнне відродження; соціальна відповідальність університетів; сталий розвиток; цілі сталого розвитку.*

Актуальність проблеми дослідження

Повномасштабне воєнне вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 р. стало як для України, так і для світової спільноти каталізатором, який пришвидшив переосмислення базових цінностей сучасного суспільства, співвідношення прав, свобод і відповідальності індивіда, групи, спільноти, держави, суспільства загалом стосовно себе та інших, створив умови для подальшої трансформації сучасного світу. Простих громадян війна спонукала переглянути власні потреби, інтереси, межі та міру втручання у власне приватне життя інших людей, груп, спільнот, держави чи суспільства загалом, обмеження прав і свобод та розширення обов'язків щодо себе та інших тощо. У цьому зв'язку активнішими стали суспільні зміни, що визначають подальший вектор розвитку світу, зокрема, актуалізувалося значення відповідальності, передусім соціальної, що характеризує як індивіда, так і групу, спільноту, державу чи суспільство у цілому. Актуалізація соціально відповідального ставлення до себе та інших на тлі боротьби з воєнною агресією росії поширюється на всі сфери життя суспільства (освітню, політичну, соціально-економічну, духовну), фактично узгоджуючись із цілями сталого розвитку.

В умовах віроломної тотальної війни, яку розв'язала росія проти України для знищення її державності та української ідентичності, проявилися тенденції, які засвідчують різке підвищення соціальної відповідальності в українському суспільстві:

- зростання консолідації українського народу заради захисту своєї свободи, державної незалежності, ідентичності;
- посилення довіри українського суспільства до держави, першочергово до таких її інститутів, як Президент України та Збройні сили України;
- прискорене формування української політичної нації як реального суб'єкта сучасного глобального цивілізаційного процесу;

- різке збільшення громадянської активності в українському суспільстві, зокрема волонтерства, як одного з проявів соціальної відповідальності;
- актуалізація базових цивілізаційних цінностей в українському суспільстві;
- повернення у власність українському народові його держави, яка у 90-х роках минулого століття була привласнена олігархічно-клановими угрупованнями і використовувалась ними для приватних інтересів;
- прискорення формування громадянського суспільства як дієвого чинника підвищення соціальної відповідальності в Україні;
- суттєве збільшення академічної мобільності студентів та викладачів вітчизняних університетів та інших ЗВО;
- посилення міграції українських студентів до країн Європи та Північної Америки, в суспільстві яких спостерігається підвищений попит на соціальну відповідальність;
- різке погіршення умов забезпечення якісної вищої освіти через тотальну руйнацію цивільної та освітньої інфраструктури, вимушене переселення, проблеми з енергопостачанням, безперервністю інтернету тощо.

Сучасний контекст кардинально змінює спосіб нашого життя, впливаючи на події в глобальному масштабі, а також у нашому повсякденному житті. Отже, питання стійкості нині відіграє вирішальну роль.

На першому етапі нашого наукового дослідження з'ясували, що новітню концепцію корпоративної соціальної відповідальності було актуалізовано у 50-х роках минулого століття як певну компенсацію чи нівелювання шкоди, якої завдавали транснаціональні корпорації та промислові підприємства довіллю і населенню в регіонах їх діяльності шляхом реалізації цільових соціальних проектів чи програм.

Аналіз дискурсу з проблематики соціальної відповідальності за останні 70 років виявив суперечність між вузьким та широким визначенням і тлумаченням сутності соціальної відповідальності. На жаль, і донині в теорії і практиці домінує вузьке сприйняття і розуміння соціальної відповідальності. Це суперечить сталому розвитку, оскільки реалізація соціальної відповідальності у такому звуженому форматі може слугувати прикриттям як «димовою завісою» реальної шкоди від неналежного виконання своєї основної місії тими чи іншими організаціями, зокрема університетами.

Соціальна відповідальність у вузькому розумінні визначається як щось додаткове у вигляді соціальних проектів та програм, які організація береться добровільно реалізовувати зверх того, що вона має виконувати за своїм основним призначенням або місією.

На подібному, вузькому, трактуванні соціальної відповідальності наголошував у своїх працях F. Vallaеys, який пропонував відмовитися від загального використання виразу «соціальна відповідальність» як синоніму «соціальної щедрості», «соціальної благодійності» або «ініціативи солідарності»²⁹. Навпаки, пропонував розглядати соціальну відповідальність «... як теорію управління, яка змушує організацію позиціювати себе та брати на себе соціальні зобов'язання під час виконання *своїх основних функцій*». Звісно, соціально відповідальним є той самий організаційний менеджмент, а не один із його маргінальних додатків (бізнес-«Фонд», чи університетське «Студентське волонтерство»). Тому важливо не плутати і не зловживати терміном. Соціальна відповідальність організації не є вираженням її філантропічної солідарності, це філософія управління, яку вона щодня практикує в усіх сферах своєї компетенції»³⁰.

У широкому сенсі соціальна відповідальність визнається як родове поняття, що охоплює всі різновиди відповідальності (моральну, юридичну, економічну, екологічну та ін.) як окремо взятих людей, так і їхніх спільнот за свою діяльність та вплив на земне буття, запорукою збереження якого є сталий розвиток, що полягає у задоволенні потреб нинішніх поколінь без позбавлення майбутніх поколінь можливості задовольняти свої потреби.

Соціальна відповідальність університетів у широкому сенсі полягає у забезпеченні якісної вищої освіти як чинника поліпшення людського життя й у підготовці соціально відповідальних громадян, здатних приймати адекватні рішення з точки зору екологічної цінності, економічної життєздатності та справедливого суспільства для сучасних і майбутніх поколінь.

Університети та інші ЗВО функціонують не самі по собі, а у тісній взаємодії зі своїм суспільством заради задоволення його потреб. Така взаємодія передбачає взаємну відповідальність: університетів перед суспільством, а суспільства перед університетами. В оптимумі така взаємна відповідальність має бути збалансованою. Проте вирішальна роль у забезпеченні такого оптимуму належить суспільству. У свою чергу, ця роль зумовлюється домінуючими цінностями в суспільстві та його станом, оскільки від

²⁹ Vallaеys F. Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definición madura y eficiente. Tecnológico de Monterrey, Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnológico, Monterrey, N.L. México. 2007. URL:

http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaеys.pdf

³⁰ Там само.

них безпосередньо залежить суспільний попит на соціальну відповідальність. Нині українське суспільство живе у воєнному стані, якому передувало довоєнний, а в перспективі буде стан післявоєнного відновлення. Ці 3 стани докорінно різняться між собою українське суспільство. З огляду на таку позицію мають бути сформульовані гіпотези, які б адекватно визначали шляхи розв'язання проблеми соціальної відповідальності в ньому.

Соціальна відповідальність університетів як нова парадигма вищої освіти задля стійкого розвитку

Соціальну відповідальність університетів останнім часом дедалі частіше розглядають як нову парадигму вищої освіти. «Європейський простір вищої освіти є спільним для університетських систем Європи, щоб сприяти мобільності, взаємодії та можливостям для своїх членів... Університети в процесі діалогу з суспільством і соціальними партнерами включають аспекти, які впливають на їх розширення та соціальну проєкцію. Сучасний університет характеризується своєю суперечливою природою: традиція проти інновацій, стагнація проти оновлення, етатизм проти динамізму. Ці пари роблять вищу освіту сферою, яка сьогодні постійно розвивається. Соціокультурні зміни, що лежать в основі суспільства знань, прискорили цей еволюційний процес... Вища освіта виключно для особистого розвитку не може вважатися прийнятною в наш час (ЮНЕСКО, 1996). У нинішньому контексті глобалізації інтелектуальний розвиток особистості також має бути пов'язаний із ширшими цілями сталого розвитку, зменшення бідності, миру та прав людини»³¹. У цьому контексті необхідно переосмислювати роль університетів та їх цілі. Власне університети ж, реалізуючи процес безперервних змін, змушені переглядати свої традиційні місії та функції в перспективі сталого розвитку та створення цінності.

На відміну від корпоративної соціальної відповідальності, соціальна відповідальність університету виникає через піклування освітнього сектору щодо внеску в соціальний розвиток і впливу закладів вищої освіти. Цей процес необхідно брати до уваги шляхом спільного діалогу із суспільством з метою сприяння сталому розвитку. Соціальну відповідальність університету слід планувати як політику постійного вдосконалення університету в напрямі ефективного виконання його соціальної місії за допомогою різних сфер управління: «1) організаційна сфера, як суб'єкт із власною структурою, який споживає, має персонал і створює відходи; 2) навчальний заклад як суб'єкт, що відповідає за підготовку студентів; 3) обсяг знань, як суб'єкт, який досліджує, виробляє ноу-хау та передає його; і 4) соціальна сфера як сутність, яка взаємодіє з іншими агентами, спільнотами та соціальними підсистемами»³².

Таким чином, значення університетів зростає, оскільки вони змушені діяти соціально відповідально через важливу освітню роль, яку вони відіграють у суспільстві. Цей процес відображено у третій місії університету, заснованій на передачі знань суспільству, що відповідає також його соціальним запитам³³.

Соціальна відповідальність університету – це здатність університету поширювати та впроваджувати набір загальних принципів і конкретних цінностей, використовуючи чотири ключові процеси: управління, викладання, дослідження й розширення наданням освітніх послуг і передачі знань відповідно до етичних принципів, належного управління, поваги до навколишнього середовища, соціальної участі та просування цінностей. Університет безпосередньо впливає на майбутнє світу через підготовку професіоналів і лідерів, але він також є соціальним актором, який може сприяти навчанню студентів відповідно до зовнішньої соціальної реальності та робити знання доступними для всіх³⁴.

В сучасних університетах соціальна відповідальність стала одним із основних стратегічних напрямів розвитку, що передбачає насамперед зміну стратегії розвитку та вибудовування відповідального підходу як в управлінській діяльності, так і у своїх освітніх та дослідницьких програмах. Крім того, університети відіграють важливу роль в соціальному розвитку економіки, заснованої на знаннях, беручи на себе стратегічну роль у добробуті націй. Заклади вищої освіти вважаються важливими завдяки їх здатності впливати на численні групи інтересів (студенти, громади та суспільство загалом). Отже, зі стратегічної точки зору соціальна відповідальність університетів є можливістю для соціального розвитку за рахунок широкої сфери впливу, тому важливо сформулювати стратегії, спрямовані на задоволення потреб різних зацікавлених сторін, орієнтуючи місію, цілі та конкретні дії на соціальну відповідальність університетів.

Для удосконалення соціальної відповідальності університету для стійкого розвитку, повоєнного відновлення та європеїзації України необхідно зрозуміти, як соціальна відповідальність включена в

³¹ Giuffré L., Ratto Silvia E. A New Paradigm in Higher Education: University Social Responsibility (USR). *Journal of Education & Human Development*. 2014. Vol. 3, N 1. P. 231–238. URL: http://jehdnet.com/journals/jehd/Vol_3_No_1_March_2014/15.pdf

³² Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrera-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>

³³ Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. *Вибрані твори*. Київ: Основи, 1994. С. 15–139.

³⁴ Domínguez Pachón M.J. Responsabilidad Social Universitaria. *Humanismo y Trabajo Social*. 2009. Vol 8. P. 37–67.

основні процеси та як вона відображена у планах стратегічного розвитку університету. Щодо цього важливе вивчення досвіду різних університетів. Наше дослідження спрямоване на вивчення практик, які університети впроваджують для досягнення соціальної відповідальності університету.

Загальний огляд підходів до соціальної відповідальності університетів

Огляд попередніх досліджень показує, що вчені різних країн визнають важливість соціальної відповідальності університету, а її ініціативи сприймаються як сприятливий інструмент для реалізації стійкості та поліпшення роботи університетів.

Зі стратегічної точки зору соціальна відповідальність університету представляє можливість для соціального розвитку у всьому своєму різноманітті сфер впливу, таких як організаційна, освітня, дослідницька, соціальна тощо. Маючи широкі сфери впливу, для розвитку соціальної відповідальності університету важливо сформулювати стратегії, спрямовані на задоволення потреб усіх зацікавлених сторін, орієнтуючи місію, цілі та конкретні дії на соціальну відповідальність університету.

Певні універсальні підходи до визначення соціальної відповідальності та практик організацій загалом та університетів зокрема представив професор F. Vallaeys³⁵. Він наголошував, що «найвимогливіші визначення та практики соціальної відповідальності завжди керуються певними підходами, які можна узагальнити в 4 взаємозалежних процеси саморегулювання організаційного менеджменту, і які допомагають організації «розташувати себе» в їхньому суспільстві і «підключитися» про свої проблеми в ньому та про проблеми суспільства». Розроблений дослідником підхід може бути застосований до будь-якого типу організації, не припускаючи заздалегідь, у яких сферах повинна бути виражена його соціальна відповідальність. «Очевидно, що для гірничодобувної компанії питання охорони навколишнього середовища та безпеки працівників будуть першочерговими; але для університету якість освіти та відповідність між його організаційною структурою та вимогами до навчання будуть питаннями надзвичайної важливості»³⁶. До процесів саморегулювання організаційного менеджменту F. Vallaeys відніс: ефективне «управління» організацією; діалог із зацікавленими сторонами та підзвітність перед ними; управління екологічними та соціальними наслідками; альянси для участі в соціально та екологічно стійкому розвитку. Далі F. Vallaeys, застосувавши власну теоретичну основу, розглянув соціальну відповідальність саме університетів, поставивши питанням специфіки, і вважаючи, що найпрактичнішим способом визначити, що таке процес соціальної відповідальності університету, є висвітлення визначення соціальної відповідальності з точки зору управління впливами. «Те, що нам зараз потрібно, це знати, які основні впливи створює університетська установа у своєму середовищі». З урахуванням цього F. Vallaeys згрупував їх у чотири основні рубрики:

«Організаційний вплив: як будь-яка трудова організація, Університет впливає на життя свого адміністративного, викладацького та студентського персоналу (чим має керувати його політика соціального забезпечення), а також на забруднення навколишнього середовища (відходи, вирубка лісів, забруднення повітря через транспортні засоби тощо). Університет залишає «сліди» на людях, які в ньому живуть, а також має свій «екологічний слід». (Якими цінностями ми живемо щодня? Як ми повинні жити в нашому університеті відповідально, звертаючи увагу на природу, гідність і добробут членів університетської спільноти?)

Освітній вплив: Університет, звичайно, має прямий вплив на підготовку молодих людей та професіоналів, їхній спосіб розуміння та інтерпретації світу, поведінки в ньому та оцінки певних речей у своєму житті... Він також впливає на професійну деонтологію, направляє (свідомо чи ні) визначення професійної етики в кожній дисципліні та її соціальної ролі. (Яких професіоналів і людей ми готували? Як ми маємо структурувати наше навчання, щоб готувати відповідальних громадян для розвитку країни у справедливий і сталий спосіб?)

Когнітивні та епістемологічні впливи: Університет керує виробництвом знань і технологій, впливає на визначення того, що в суспільстві називається «Істина, Наука, Раціональність, Легітимність, Корисність, Викладання тощо». Він заохочує (чи ні) фрагментацію та поділ знань, беручи участь у розмежуванні галузей кожної спеціальності. Вона артикулює стосунки між технонаукою та суспільством, уможливаючи (або ні) контроль та соціальне присвоєння науки. Вона породжує установки на зразок наукової елітарності, «експертократії» або, навпаки, сприяє демократизації науки. Зрештою впливає на визначення та вибір проблематики наукового порядку денного. (Які знання ми виробляємо, для чого і для кого? Які знання ми маємо виробляти та як ми маємо їх поширювати, щоб усунути когнітивні недоліки, які шкодять сталому соціальному розвитку в країні?)

³⁵ Vallaeys F. Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definición madura y eficiente. Tecnológico de Monterrey, Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnológico, Monterrey, N.L. México. 2007. URL: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaeys.pdf

³⁶ Там само. P. 5.

Соціальний вплив: Університет має вплив на суспільство та його економічний, соціальний і політичний розвиток. Це не тільки безпосередньо впливає на майбутнє світу з точки зору підготовки професіоналів і лідерів, але це також еталон і соціальний актор, який може сприяти (чи ні) прогресу, який може створювати (чи ні) соціальний капітал, пов'язувати (чи ні) освіту зближення учнів із зовнішньою соціальною реальністю, що робить знання доступними (чи ні) для всіх тощо. Таким чином, соціальне середовище Університету отримує певне уявлення про свою роль і здатність (чи ні) бути повноцінним і корисним співрозмовником у розв'язанні своїх проблем. (Яку роль ми беремо на себе в розвитку суспільства, з ким і для чого? Як Університет може бути учасником соціального прогресу, сприяючи розвитку соціального капіталу?)»³⁷.

Обґрунтувавши доволі універсальний підхід до соціальної відповідальності університетів, F. Vallaeys запропонував її визначення як: «етичну політику управління якістю університету, яка спрямована на узгодження своїх чотирьох процесів (управління, викладання, дослідження, розширення) з місією університету, його цінностями та соціальними зобов'язаннями шляхом досягнення інституційної послідовності, прозорості та діалогічної участі усієї університетської спільноти (органів влади, студентів, викладачів, адміністраторів) із кількома соціальними суб'єктами, зацікавленими в хорошій діяльності університету та потребуючими цього, для ефективної трансформації суспільства у напрямі розв'язання їхніх проблем ізоляції, нерівності і стійкості»³⁸.

Отже, зазначимо, що підхід, запропонований у працях F. Vallaeys, не втрачає своєї актуальності. Два основні концепти, що, на наш погляд, претендують на універсальність з точки зору методологічного застосування, це виокремлення основних підходів, через які можна впливати на розвиток соціальної відповідальності організації (університету) (ефективне «управління» організацією; діалог із зацікавленими сторонами та підзвітність перед ними; управління екологічними та соціальними наслідками; альянси для участі в соціально та екологічно стійкому розвитку), та встановлення залежності специфіки (особливості) соціальної відповідальності будь-якої інституції від її впливів на суспільство (соціальне середовище). Тобто, соціальна відповідальність в сучасному світі є актуальною для будь-якої організації, але для визначення особливостей соціальної відповідальності для конкретної інституції в конкретному суспільстві (середовищі) необхідно визначити, як саме (чи на що, на які процеси, які має наслідки) та чи інша інституція (організація) впливає (чи може вплинути в майбутньому).

Одним із підходів до соціальної відповідальності університету є пропозиція включити її до неодмінної частини процесу прийняття рішень. Так, у 2017 р. опубліковано книгу «Корпоративне управління і прийняття стратегічних рішень» (Corporate Governance and Strategic Decision Making) за редакцією професора американського університету Okechukwu Lawrence Emeagwali³⁹. Праця складається з 10 розділів, написаних досвідченими науковцями з дослідницькими інтересами у сферах корпоративного управління, стратегічного менеджменту та методів сталого управління, та розкриває поточний стан справ із механізмами корпоративного управління, кодексами та їх забезпеченням тощо. Один з розділів присвячено розгляду університетів як корпоративного утворення та ролі соціальної відповідальності в стратегічному управлінні.

Розглядаючи університети як певні корпорації, що розробляють стратегічні плани та практики, що є важливим процесом для досягнення успіху у довгостроковій перспективі, автори досліджують необхідні кроки для пристосування цих стратегічних планів до нового завдання запровадження соціально відповідальної орієнтації в управлінні університетом. Крім того, беручи до уваги соціальну відповідальність університетів з великою кількістю зацікавлених сторін (студенти, установи, уряд, співробітники, компанії, місцева спільнота тощо), у розділі вивчаються практики як університети визначають місію, цілі та стратегічні дії, орієнтовані на досягнення цих очікувань. З цією метою автори провели контент-аналіз двох іспанських університетів (University of Cadiz (Cadiz), Polytechnic University of Catalonia (Barcelona)), щоб надати докази стратегічного включення соціальної відповідальності університету в стратегічні плани університетів. Зроблено висновок, що «... єдиний спосіб соціальної відповідальності університету підвищити цінності університету – це бути інтегрованим у стратегічне управління університетами як формальний процес. Університетські особи, які приймають рішення, повинні встановити місію, цілі та конкретні стратегічні дії, щоб відповідати потребам і очікуванням зацікавлених сторін і координувати весь процес, використовуючи стратегічний план як інструмент управління. Коли вони створюють цей план, вони повинні виконати його та оцінити, чи справді робота університету відповідає вимогам зацікавлених сторін. Отже, соціальна відповідальність університету

³⁷ Vallaeys F. Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definición madura y eficiente. Tecnológico de Monterrey, Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnológico, Monterrey, N.L. México. 2007. P. 5. URL: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaeys.pdf

³⁸ Там само. P. 5.

³⁹ Corporate Governance and Strategic Decision Making / Ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. 226 p. DOI: <https://doi.org/10.5772/66270>

повинна бути включена в філософію розробки стратегічного плану, а органи управління повинні впроваджувати стратегії, передбачаючи очікування зацікавлених сторін»⁴⁰.

Узагальнюючи, можемо зазначити, що ключовими висновками авторів розділу є, по-перше, ідея про те, що для розвитку соціальної відповідальності університету вона має бути введена у стратегічне планування університету. По-друге, з цього випливає, що важливим є процес реалізації, який циклічно складається з планування, виконання та оцінювання на різних рівнях (інституційному, рівні підрозділів, індивідуальному тощо). Стратегічне управління університетом має включати у свій стратегічний план місію, бачення та визначення цілей і дій, забезпечення належного використання ресурсів для виконання його соціальної місії та розвиток внутрішньої та зовнішньої діагностики. Концептуальна пропозиція представлена таким чином, що соціальна відповідальність університету розглядається як філософія розвитку університету, одним зі шляхів реалізації якої є стратегічне управління університетом, що включає стратегічне планування, орієнтоване на очікування зацікавлених сторін, включаючи місію, цілі та конкретні стратегії, також орієнтовані на основних стейкхолдерів університету.

На думку попередніх дослідників, з якою ми погоджуємось, практики соціальної відповідальності університету будуть результативними (стратегічними), якщо відповідають п'ятьом конкретним умовам: 1) узгоджені з місією та цілями установи; 2) створюють відмінну позицію для університету; 3) передбачають потреби зацікавлених сторін; 4) не були нав'язані зовнішніми нормами; 5) коли ці дії легко помітні зацікавленим сторонам⁴¹.

Дослідження моделей соціальної відповідальності в університетах різних європейських країн показує, що існують значні відмінності між цими моделями з точки зору розмірів і показників. На наш погляд, однією з найважливіших причин цього є різниця у рівні розвитку досліджуваних країн. У цьому відношенні розвинені країни та країни, що розвиваються, дуже відрізняються через великі відмінності в соціальних проблемах і концепціях. Таким чином, способи розвитку практик соціальної відповідальності в університетах різняться. Разом з тим у рамках розвитку європейського простору вищої освіти дедалі більше постає необхідність у виробленні спільної стратегії соціальної відповідальності для всіх європейських університетів.

Проєкт EC-USR⁴² (етапи реалізації стратегії соціальної відповідальності університетів та розроблені еталонні стандарти з визначеними критеріями соціальної відповідальності університетів) було задумано як відповідь на політичний пріоритет Європейської комісії щодо необхідності спільної стратегії соціальної відповідальності для всіх європейських університетів. Основна ціль проєкту полягала у створенні попередньої моделі та стандартів для виявлення та підтримання визнання та поліпшення соціальної відповідальності у вищих навчальних закладах. У межах цього проєкту виокремлено етапи реалізації стратегії соціальної відповідальності університету та розроблено еталонні стандарти з визначеними її критеріями.

Етапи реалізації соціальної відповідальності університету автори розглядають як процес, що складається з трьох частин (етапів) і є характерним для типової університетської траєкторії розробки власного підходу до соціальної відповідальності університету. Перший етап – це усвідомлення; другий – підвищення обізнаності та переконання; третій – компроміси і залучення. Тобто, спочатку відбувається усвідомлення важливості соціальної відповідальності. Це перший крок до змін. Ніби відкриваються очі з середини, щоб несвідоме стало свідомим, і таким чином ініціюються зміни. Наступним необхідним кроком реалізації соціальної відповідальності університету є підвищення поінформованості, а отже, й переконаність у необхідності розробляти її власний підхід. Третій етап досягається, коли соціальна відповідальність університету стає трансверсальною проблемою і повністю інтегрується у всі процеси університету, де всі залучені тією чи іншою мірою, а соціальні зміни стають пріоритетом.

Еталонні стандарти, подані нижче, є загальною довідковою структурою для соціальної відповідальності університету в рамках європейської галузі вищої освіти, що узгоджується з тим, що вона є основною компетенцією європейських університетів загалом.

Існує 4 стандарти, кожен з яких визначається власним набором критеріїв (С. 11)⁴³.

1. Дослідження, викладання, підтримання навчання та залучення громадськості.

Основна академічна діяльність закладу ґрунтується на цінностях і принципах соціальної відповідальності. Для забезпечення цього заклад:

- гарантує академічну свободу для свого персоналу та студентів;
- розширює та урізноманітнює доступ до освіти в рамках зобов'язання навчатися протягом усього життя;

⁴⁰ Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrera-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>

⁴¹ Там само.

⁴² Final public report of the EU-USR Project, 52709-LLP-2012-1-RO-ERASMUS-ESIN February 2015. URL: <http://www.eu-usr.eu/>

⁴³ Там само.

- керує прийомом студентів у прозорий і справедливий спосіб, використовуючи чіткі критерії для інформування про рішення щодо відбору, надаючи формальний зворотній зв'язок неуспішним кандидатам;
- забезпечує, щоб державні кошти, надані для підтримки навчання та оплати студентів, використовувалися з метою, для якої вони надані;
- вимагає, щоб його навчальні програми базувалися на соціально відповідальних, етичних дослідженнях і щоб його випускники включали мислення та прийняття рішень, засноване на фактичних даних, активну громадянську позицію та працевлаштування;
- використовує орієнтований на учня підхід до викладання та підтримки студентів, забезпечуючи використання оцінювання та зворотного зв'язку для сприяння навчанню;
- сприяє спільному та незалежному навчанню, яке виходить за межі класної кімнати в громаду;
- забезпечує міжнародну співпрацю та підтримує міжнаціональну мобільність студентів і співробітників;
- забезпечує дотримання етичних протоколів для досліджень, викладання та пов'язаної діяльності;
- сприяє діалогу між дослідницьким співтовариством, громадськістю та політиками, щоб пов'язати дослідження з проблемами «реального світу»;
- поліпшує свій внесок в суспільство через відкритий доступ до результатів досліджень і залучення громадськості.

2. Управління.

Принципи соціальної відповідальності дотримуються в усій інституційній політиці, стратегії, процедурах і процесах. Вони пронизують усі рівні як невід'ємний елемент підзвітності керівництва та залучення зацікавлених сторін. Інститут:

- заохочує культуру соціальної відповідальності з високими етичними та професійними стандартами і чіткими протоколами для уникнення конфлікту інтересів;
- офіційно визнає профспілки персоналу та студентів і залучає їх як партнерів до управління і прийняття рішень, забезпечуючи їх представництво у Правлінні (або еквіваленті) та в його консультативних комітетах;
- забезпечує, щоб соціальна відповідальність розглядалася радою та вищим керівництвом як одне із основних зобов'язань і щоб результати діяльності закладу з соціальної відповідальності були у центрі уваги для щорічної оціночної звітності;
- виконує належну обачність, оцінюючи ризик і вплив усіх видів діяльності, забезпечуючи дотримання законодавства, відповідних стандартів і норм;
- здійснює етичні та соціально відповідальні інвестиції та закупівлі з вичерпним публічним звітуванням про критерії та рішення;
- є відповідальним сусідом, який сприяє діалогу та працює в партнерстві з місцевою громадою та інвестує в неї;
- визнає соціальну відповідальність своїх співробітників і студентів через внутрішню схему винагороди;
- активно бере участь у відповідних мережах соціальної відповідальності;
- звітує про прогрес у досягненні чітких і незалежно підтверджених цілей соціальної відповідальності та сталого розвитку;
- публікує результати внутрішніх і зовнішніх перевірок, скарг, академічних апеляцій, а також джерела та використання всього фінансування.

3. Екологічна та соціальна стійкість.

Інститут прихильний до екологічної стійкості та біорізноманіття в усіх аспектах своєї діяльності, включаючи використання товарів, послуг і робіт, а також в оцінці рішень. Вона вимагає належного контролю, щоб забезпечити виконання своїх зобов'язань і:

- гарантує, що її політика та практика зводять до мінімуму будь-який негативний вплив на навколишнє середовище, спричинений його діяльністю або ланцюгом постачання;
- сприяє сталому розвитку;
- забезпечує постійну програму вдосконалення, спрямовану на більш чисті, стійкі, екологічно ефективні, ресурсоефективні, безвідходні та етичні операції, включаючи закупівлі;
- публікує регулярні звіти про стійкість навколишнього середовища, що включає оцінку ризиків і ризиків, що охоплюють екологічні, соціальні ризики та ризики для ланцюга поставок.
- заохочує використання екологічно чистих технологій, а також енергоефективних, багаторазових і біологічно безпечних матеріалів;
- займається соціально відповідальними та сталими закупівлями, публікує кодекс етичної поведінки для прийняття рішень щодо закупівель, який включає права працівників і принципи

справедливої торгівлі, а також сприяє соціальній відповідальності та сталому розвитку всюди, де він впливає на ланцюг поставок;

- забезпечує повагу та дотримання міжнародно проголошених прав людини, верховенства права та національних і міжнародних вимог щодо боротьби з корупцією;
- забезпечує, щоб усі його міжнародні заходи сприяли людському та суспільному розвитку та, де це можливо, допомагали вирішувати проблеми бідності, якості життя, просувати мир і вирішенню конфліктів

4. *Справедлива практика.*

Інститут забезпечує рівність і справедливість для свого персоналу і студентів, якщо це доречно, а його політика та процедури спрямовані на уникнення дискримінації чи несправедливості. Інститут:

- пропагує та підтримує плюралізм і різноманітність, а також забезпечує рівність незалежно від віку, культури, етнічного походження, статі чи сексуальної приналежності;
- практикує відкритий, прозорий, справедливий найм і просування персоналу, забезпечуючи всебічний його розвиток, який включає соціальну відповідальність;
- встановлює шляхом переговорів із профспілками персоналу комплексні протоколи спілкування, консультацій і переговорів між працівниками та впроваджує їх;
- сприяє здоров'ю, безпеці, фізичному, соціальному та психічному благополуччю персоналу та студентів понад мінімальні вимоги законодавства;
- сприяє рівності можливостей, гарантує рівну, чесну та справедливу оплату праці та справедливі умови, працює над уникненням нерівності завдяки гнучкій роботі та можливостям розвитку кар'єри та прогресу;
- забезпечує, щоб умови праці відповідали принаймні відповідним національним законам, колективним угодам і застосовним стандартам Міжнародної організації праці, і докладає всіх зусиль, щоб уникнути випадкового використання робочої сили;
- гарантує свободу об'єднання та поважає колективні переговори;
- забезпечує прозорі, швидкі й справедливі процедури розгляду скарг і дисциплінарних порушень;
- публікує можливі санкції за доведене порушення етичних або пов'язаних з ними вимог і захищає викривачів;
- надає професійні послуги підтримки для задоволення конкретних додаткових потреб студентів і персоналу, наприклад, через інвалідність;
- спілкується із постачальниками щодо своєї політики закупівель і використовує дослідження для прийняття рішень щодо закупівель.

Аналіз зарубіжного досвіду

Як конкретний приклад успішного втілення соціальної відповідальності університету пропонуємо розглянути практики в Манчестерському університеті⁴⁴. Це один із найпопулярніших державних університетів Великої Британії, який займає 28 місце рейтингу QS World University Rankings 2023. Він є першим британським університетом, що поставив соціальну відповідальність як одну з основних цілей (2011). У рейтингу Times Higher Education Impact Rankings⁴⁵, який вимірює успіх світових університетів у досягненні цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, Манчестерський університет посідає 9 місце за соціальним та екологічним впливом. Стратегічний план Манчестерського університету⁴⁶ визначає пріоритети розвитку університету на найближчі п'ять років і побудований навколо трьох основних цілей. До них належать: дослідження та відкриття, викладання і навчання, соціальна відповідальність. Основою плану стратегічного розвитку університету є люди (співробітники й студенти університету) та цінності університету, а до тем належать: інновації, громадянська активність та глобальний вплив. Загалом стратегічний план розвитку університету включає заплановані ініціативи (у п'яти ключових сферах) і заходи, які планують використовувати для оцінювання успішності.

На сайті Манчестерського університету можна знайти сторінку «Соціальна відповідальність в Манчестерському університеті»⁴⁷, на якій зазначено: «Соціальна відповідальність описує те, як ми впливаємо на соціальний та економічний добробут наших спільнот через навчання, дослідження, громадські заходи та діяльність. Ми унікальні в британській вищій освіті тим, що соціальна відповідальність є однією з трьох основних стратегічних цілей у нашому майбутньому: бачення та

⁴⁴ University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/>

⁴⁵ Times Higher Education Impact Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/impactrankings>

⁴⁶ Strategic plan. University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/discover/vision/>

Social Responsibility. University of Manchester. URL: <https://www.socialresponsibility.manchester.ac.uk/about/>

стратегічний план Манчестерського університету, що рівноцінно існують поряд із нашими зобов'язаннями щодо досліджень і відкриттів, а також викладання та навчання»⁴⁸.

Окремо розробляється План соціальної відповідальності та громадянської активності (Social responsibility and civic engagement plan)⁴⁹. Це документ, який розробляється на п'ять років для розвитку соціальної відповідальності й громадянської активності в контексті візії та стратегічного плану університету. Він включає п'ять основних пріоритетів: соціальна інтеграція, процвітаючі громади, поліпшення здоров'я, екологічна стійкість та культурне залучення. Кожен з пріоритетів описується окремо із зазначенням конкретних завдань, які ставляться перед спільнотою на конкретний термін.

Пріоритет 1: соціальна інтеграція (Social inclusion) включає такі аспекти, як: глобальні нерівності (Global inequalities); програми освітнього доступу (Educational access programme); програми соціальної цінності (Social value programme); рівність у кампусі, різноманітність та залучення (Campus equality, diversity and inclusion); публічна та громадянська активність (Public and civic engagement).

Пріоритет 2: процвітаючі громади (Prosperous communities): дослідження, відкриття та інновації (Research, discovery and innovation); залучення бізнесу, громадськості та політики (Business, public and policy engagement); навички (Skills); якірні операції (Anchor operations). Зокрема, підтримка випускників університету у застосуванні навичок і знань, отриманих в університеті, для сприяння регіональному та національному процвітанню; підтримка студентів і випускників у розвитку підприємницьких навичок і створенні стартапів, зокрема через Центр підприємництва Masood (2021–2025).

Пріоритет 3: покращення здоров'я (Better health): глобальні виклики здоров'ю (Global health challenges); проблеми громадянського здоров'я (Civic health challenges); залучення пацієнтів і громадськості (Patient and public involvement and engagement).

Пріоритет 4: екологічна стійкість (Environmental sustainability): нуль вуглецю (Zero carbon); сталі майбутні (Sustainable Futures); одноразові пластики та використання матеріалів (Single-use plastics and use of materials); рішення кліматичних змін на основі природи (Nature-based solutions to climate change).

Пріоритет 5: культурне залучення (Cultural engagement): залучення громадськості через наші заклади культури (Public engagement through our cultural institutions); креативний Манчестер (Creative Manchester).

В основі пріоритетів щодо соціальної відповідальності та громадянської активності лежать три чинники – партнери, люди, процеси, які представляють загальноуніверситетський підхід до забезпечення процвітанню соціальної відповідальності та громадянської участі на всіх рівнях.

Для сприяння залученню до соціальної відповідальності та громадянської активності, підвищувати якість та вплив і забезпечувати співвідношення ціни та якості в університеті задіюються конкретні механізми, зокрема:

- визнання та винагорода за участь персоналу в соціальній відповідальності та громадянській активності під час найму, просування по службі, планів робочого навантаження та огляди діяльності (2020–2025);

- відзначення співробітників, студентів, випускників і зовнішньої участі в соціальній відповідальності через нашу щорічну премію Making a Difference Awards (2020–2025);

- визначення зовнішніх можливостей демонстрації соціальної відповідальності та громадянської активності (2020–2025);

підтримка інновацій та спільного мислення щодо соціальної відповідальності та громадянської активності, визначення пріоритетів діяльності цілеспрямованих програм, цілеспрямованість дій та якісний моніторинг та оцінка впливу (2020–2025);

- спілкування та взаємодія з персоналом, студентами, випускниками та зовнішніми спільнотами щодо нашої ролі в соціальній відповідальності та громадянській активності (2020–2025).

Процес реалізації соціальної відповідальності університету циклічно складається з планування, виконання та оцінювання на різних рівнях. Етап планування полягає в розробленні Плану соціальної відповідальності та громадянської активності (Social responsibility and civic engagement plan). Для етапу виконання задіюються конкретні механізми, описані вище. Етап оцінювання (контролю) в Манчестерському університеті відбувається через перегляд заходів і оцінок якості соціального, громадського та екологічного впливу. Для оцінювання успіху використовуються два перевірені ззовні показники, кожен з яких базується на портфоліо даних і доповнюється моніторингом низки інших показників. До перевірених ззовні показників належать: 1) Times Higher Education, що публікує щорічний рейтинг впливу, який є зовнішнім джерелом даних із глобальних контрольних показників для портфоліо кожної з 17 Цілей сталого розвитку ООН; 2) Research England, це частина UK Research and Innovation – громадського органу, який фінансує університети для проведення досліджень та обміну знаннями – збирає та публікує дані про різні види діяльності університетів з обміну знаннями. Докази

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Social responsibility and civic engagement plan. URL: <https://www.socialresponsibility.manchester.ac.uk/about/>

ефективності залучення громадськості та спільноти збираються як частина цього, і університети поміщені в один із десяти децилів, для оцінювання їх продуктивності.

Як бачимо, в Манчестерському університеті соціальна відповідальність стала одним із основних стратегічних напрямів розвитку, що передбачає передусім зміну стратегії розвитку та вибудову відповідального підходу як в управлінській діяльності, так і у своїх освітніх та дослідницьких програмах. На прикладі Манчестерського університету можна побачити, як втілена у практику ідея про те, що для розвитку соціальної відповідальності університету вона має бути введена у стратегічне планування університету, та як на практиці відбувається процес реалізації соціальної відповідальності університету, який циклічно складається з планування, виконання та оцінювання на різних рівнях (інституційному, рівні підрозділів, індивідуальному тощо). Крім того, на прикладі цього університету спостерігаємо підтвердження гіпотези, що практики соціальної відповідальності університету будуть результативними (стратегічними), якщо відповідатимуть п'ятьом конкретним умовам: 1) узгоджені з місією та цілями установи; 2) створюють відмінну позицію для університету; 3) передбачають потреби зацікавлених сторін; 4) не були нав'язані зовнішніми нормами; 5) коли ці дії легко помітні зацікавленим сторонам⁵⁰.

Висновки

Університети та інші ЗВО функціонують не самі по собі, а у тісній взаємодії зі своїм суспільством заради задоволення його потреб. Така взаємодія передбачає взаємну відповідальність: університетів перед суспільством, а суспільства перед університетами. В оптимумі така взаємна відповідальність має бути збалансованою. Проте визначальна роль у забезпеченні такого оптимуму належить суспільству. У свою чергу, ця роль зумовлюється домінуючими цінностями в суспільстві та його станом, оскільки від них безпосередньо залежить суспільний попит на соціальну відповідальність. Нині українське суспільство живе у воєнному стані, якому передував довоєнний, а в перспективі буде стан післявоєнного відновлення. Ці три стани докорінно різнять між собою українське суспільство.

1. У довоєнний період в українському суспільстві попит на соціальну відповідальність був низьким, починаючи з суб'єктів держави та її базових інституцій, які контролювали олігархічно-кланові угруповання і не демонстрували соціальної відповідальності перед українським народом, що засвідчували низькі рейтинги довіри до основних державних інститутів з боку населення України. Відчуження держави від народу не сприяло консолідації українського суспільства, а отже, й попиту на соціальну відповідальність. В умовах такого стану суспільства реалізація соціальної відповідальності з боку вітчизняних університетів визначально залежить від їхньої проактивної позиції.

2. У стані війни, розв'язаної росією проти України, під загрозою опинилася не лише ліквідація української державності, а й фізичне знищення українського народу та його ідентичності. Українське суспільство консолідується, оскільки це є базовою запорукою його самозбереження. Попит на соціальну відповідальність в ньому суттєво підвищується. Це вимагає від вітчизняних університетів та інших ЗВО посилення проактивної й реактивної соціальної відповідальності. В умовах війни різко зростає потреба в реалізації соціальних проектів і програм як збереження цілісності та забезпечення функціонування самих ЗВО, так і підтримання життєдіяльності громад, до яких вони приналежні. Воєнний стан суспільства різко погіршує умови забезпечення належної якості вищої освіти, що є базовим складником соціальної відповідальності університетів, реалізація якої вимагає значних зусиль з їхнього боку щодо нівелювання такого погіршення.

3. Українське суспільство в умовах післявоєнного відновлення об'єктивно потребуватиме неймовірної консолідації і соціальної відповідальності, що без високого вотиву довіри до держави та її базових інститутів унеможлиблюється. Післявоєнне відновлення України потребуватиме колосальних фінансових і матеріальних ресурсів, левова частка яких надходитиме ззовні, тому будуть величезні ризики для тотальної корупції у поствоєнній Україні, яка може її самознищити. Цим актуалізується надзвичайна соціальна відповідальність суб'єктів влади від місцевих до найвищих ієрархічних рівнів, які розпоряджатимуться цими ресурсами, а також дієвий контроль з боку громадянського суспільства за діяльністю владних суб'єктів. Особливу роль у громадянському суспільстві відіграють університетські спільноти, насамперед студенти, що підтверджується трьома студентськими революціями на граніті, які послуговували своєрідними тригерами всенародного забезпечення державної незалежності України та її захисту. Виконання такої ролі потребує від українських університетів проактивної соціальної відповідальності.

На цьому тлі під іншим кутом зору можна поглянути і на соціальну відповідальність університету. Цілі сталого розвитку є спільним знаменником для розвитку соціальної відповідальності

⁵⁰ Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrera-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>

університету як явища в різних країнах світу, водночас кожна країна має власний соціокультурний контекст і особливості історичного розвитку.

У цьому відношенні різниця в рівні розвитку країн суттєво впливає на відмінності у соціальних проблемах і концепціях, які панують в тому чи іншому суспільстві. У зв'язку з цим і способи розвитку практик соціальної відповідальності в університетах будуть різнитися. Деякі європейські університети демонструють цілеспрямовану діяльність з розвитку соціальної відповідальності університету, але загалом слід констатувати, що на сьогодні концепція соціальної відповідальності у багатьох інших країнах (в тому числі й в Україні) перебуває у стадії становлення і осмислення.

Також зазначимо, що діяльність соціальної відповідальності університету розвинутих країнах має наслідки, які не можна розглядати в країнах третього світу, особливо зумовлені впливом суспільства. Це призводить до того, що єдине визначення соціальної відповідальності університету не може подолати соціальні розбіжності, які існують в різних країнах. Відповідно, кожна країна (кожен університет) має створити власну модель соціальної відповідальності, адаптовану до обставин і особливостей їх спільноти.

В Україні війна миттєво перенесла усіх нас у новий вимір соціальної реальності і соціальної відповідальності. Війна – це складне випробування людської волі та людських цінностей. З початком війни філософія соціальної відповідальності університету в Україні змінилася і поставила перед собою нові цілі: допомогти країні вистояти, вижити, врятувати та зберегти життя. Проте навіть під час війни поряд із цими пріоритетними цілями важливою залишається підтримка української освіти, українських університетів, що є ключовою соціальною інвестицією в українське майбутнє.

Список використаних джерел

1. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас. *Вибрані твори*. Київ: Основи, 1994. С. 15–139.
2. Corporate Governance and Strategic Decision Making / Ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. 226 p. DOI: <https://doi.org/10.5772/66270>
3. Domínguez Pachón M.J. Responsabilidad Social Universitaria. *Humanismo y Trabajo Social*. 2009. Vol 8. P. 37–67
4. Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. DOI: <https://doi.org/10.5772/intechopen.69931>
5. Final public report of the EU-USR Project, 52709-LLP-2012-1-RO-ERASMUS-ESIN February 2015. URL: <http://www.eu-usr.eu/>
6. Giuffré L., Ratto Silvia E. A New Paradigm in Higher Education: University Social Responsibility (USR). *Journal of Education & Human Development*. 2014. Vol. 3, N 1. P. 231–238. URL: <http://jehdnet.com/journals/jehd/Vol 3 No 1 March 2014/15.pdf>
7. Social Responsibility. University of Manchester. URL: <https://www.socialresponsibility.manchester.ac.uk/about/>
8. Social responsibility and civic engagement plan. URL: <https://www.socialresponsibility.manchester.ac.uk/about/>
9. Strategic plan. University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/discover/vision/>
10. Times Higher Education Impact Rankings. URL: <https://www.timeshighereducation.com/impactrankings>
11. University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/>
12. Vallaes F. Responsabilidad Social Universitaria. Propuesta para una definición madura y eficiente. Tecnológico de Monterrey, Eugenio Garza Sada 2501, Col. Tecnológico, Monterrey, N.L. México. 2007. URL: http://www.responsable.net/sites/default/files/responsabilidad_social_universitaria_francois_vallaes.pdf

РОЗДІЛ 3

Аналіз провідного вітчизняного досвіду реалізації соціальної відповідальності університету як інструмент розвитку місцевої громади у мирний час та в умовах війни

*Світлана Калашнікова,
доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України,
радник при дирекції,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-9912-0173>*

*Олена Литовченко,
молодший науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-9882-7174>*

Анотація

Проаналізовано діяльність провідних університетів України щодо реалізації ними соціальної ролі, а також запропоновано підхід для відбору таких ЗВО. Обґрунтовано актуальність проблеми дослідження в умовах сучасного розвитку суспільства, в умовах війни та повоєнного відновлення України. Визначено та обґрунтовано параметри, що покладено в основу оцінювання рівня прояву університетами соціальної ролі. За результатами аналізу виявлено особливості, закономірності й тенденції реалізації вітчизняними ЗВО соціальної ролі загалом та взаємодії з громадами зокрема. Представлено рекомендації щодо подальших кроків у реалізації дослідження.

Ключові слова: взаємодія університету і громади; вимір прояву соціальної ролі; соціальна відповідальність; соціальна місія; соціальна роль університету; Civic University.

Актуальність проблеми та джерельна база дослідження

Соціальний складник у діяльності університету набуває дедалі більшої актуальності в умовах сучасного динамічного та нестійкого суспільства. Рівень прояву цього складника в напрямі його зростання можна представити так: соціальна відповідальність університету – соціальна місія університету – Civic University.

Тобто, мінімальний прояв соціального спрямування починається через включення до характеристик / орієнтирів ЗВО соціальної відповідальності та реалізації відповідної діяльності, що визначає, засвідчує та відповідно оцінює цей прояв.

Етап, коли університет включає до своєї місії соціальну місію та «зашиває» її у свою інституційну стратегію, є наступним. Він свідчить про те, що «соціальний вимір» стає невід’ємною частиною інституційного розвитку та відповідно діяльності ЗВО. Це, у свою чергу, є індикатором переходу від ситуаційного до системного підходу щодо реалізації університетом соціальної ролі.

Найвищим проявом останнього є позиціювання ЗВО як Civic University. Український еквівалент цього терміна ще необхідно віднайти, щоб найточніше відобразити зміст, що включає як відповідальний і системний вплив університету на суспільство (соціум) / громаду, так і багатовекторну, постійну взаємодію та взаємозалученість університету й громади (як «відбиток» суспільства на локальному рівні).

Таким чином, відповідно до зазначеного вище рівень прояву соціальної ролі університету можна означити такими категоріями: початковий (ПЧ), помірний (ПМ), високий (ВС).

Очевидним також є той факт, що в умовах кризи, у періоди, коли суспільство проходить значні випробування і трансформації, соціальна роль ЗВО зростає. Ця закономірність стала особливо виразною нині в Україні, в умовах війни. Соціальна роль вітчизняних університетів є не менш критичною і на етапі повоєнного відновлення України. Саме тому важливо оцінити «готовність» ЗВО України до виконання своєї соціальної ролі, проаналізувавши наявні характеристики / діяльність / досвід університетів як основу / фундамент для руху у напрямі парадигми Civic University.

Задля об’єктивності в оцінюванні у межах цього дослідження рівня прояву соціального спрямування ЗВО України для аналізу використаємо однаковий набір відкритих джерел, а саме:

- сайт університету;
- стратегію розвитку університету;
- звіт університету про діяльність за 2021 р. (у форматі звіту ректора університету).

Вибір університетів для аналізу

Для визначення когорти ЗВО України, які варто проаналізувати щодо їх взаємодії з громадою у контексті реалізації соціальної місії університетів, скористаємося кількома інструментами / джерелами, доцільними для виконання зазначеного завдання:

- рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2021»;
- консолідований рейтинг ЗВО України 2021 р.;
- рейтинг ЗВО серед вступників на бакалаврат (за кількістю поданих заяв 2021 р.);
- рейтинг Multirank за показником «Regional Engagement».

Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2021»⁵¹ використовує сукупність показників, які оцінюють різні види діяльності ЗВО, за саме, показники, що засвідчують:

- якість дослідницької діяльності (1, 2, 5, 8, 9);
- рівень міжнародної діяльності (3);
- видимість ЗВО у вебпросторі (4, 6);
- якість освітньої діяльності (7, 10).

І хоча прямих показників, пов'язаних із соціальною відповідальністю та реалізацією соціальної місії ролі університетами, у поданому вище переліку немає, «сукупний» характер переліку дає підстави використовувати цей рейтинг як джерело для визначення серед вітчизняних ЗВО університетів-лідерів, що суттєво впливають на розвиток суспільства. За результатами цього рейтингу в 2021 р. до 10-ти кращих увійшли такі університети:

- 1) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- 2) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
- 3) Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;
- 4) Національний університет «Львівська політехніка»;
- 5) Сумський державний університет;
- 6) Львівський національний університет імені Івана Франка;
- 7) Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;
- 8) Національний університет біоресурсів і природокористування України;
- 9) Національний авіаційний університет;
- 10) Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Консолідований рейтинг вишів України 2021 року⁵² використовує для рейтингування дані Рейтингу університетів України «Топ-200 Україна 2021», Рейтингу «Scopus» та Рейтингу «Бал ЗНО за контракт». За аналогією із попереднім рейтингом (Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2021») у цьому разі ми також маємо «сукупний» характер критеріїв для оцінювання, тому розглядаємо Консолідований рейтинг закладів вищої освіти України як такий, що відображає соціальне значення / вплив університетів. Топ-10 у цьому рейтингу у 2021 р. формують:

- 1) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- 2) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
- 3) Львівський національний університет імені Івана Франка;
- 4) Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;
- 5) Національний університет «Києво-Могилянська академія»;
- 6) Національний університет «Львівська політехніка»;
- 7) Національний університет імені О.О. Богомольця;
- 8) Одеський національний університет імені І.І. Мечникова;
- 9) Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького;
- 10) Сумський державний університет.

Рейтинг закладів вищої освіти України серед вступників на бакалаврат за кількістю поданих заяв 2021⁵³. За даними Міністерства освіти і науки України, найпопулярнішими серед вступників у 2021 р. стали такі університети:

- 1) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

⁵¹ Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2021». URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6868>

⁵² Консолідований рейтинг вишів України 2021 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>

⁵³ Рейтинг ЗВО України за результатами вступної кампанії у 2021 році. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vstupna-kampaniya-prohodit-u-zvichnomu-rezhimi-nezvazhayuchi-na-zbilshennya-kilkosti-vstupnikiv>

- 2) Львівський національний університет імені Івана Франка;
- 3) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
- 4) Національний авіаційний університет;
- 5) Національний університет «Львівська політехніка»;
- 6) Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;
- 7) Київський національний торговельно-економічний університет;
- 8) Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана;
- 9) Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова;
- 10) Київський університет імені Бориса Грінченка.

U-Multirank⁵⁴ – це багатовимірний рейтинг ЗВО, який оцінює діяльність університетів за 5 напрямками: 1) викладання та навчання (teaching and learning); 2) дослідження (research); 3) передача знань (knowledge transfer); 4) міжнародна орієнтація (international orientation); 5) регіональне залучення (regional engagement). Останній має пряме відношення до соціальної місії університетів, тому скористаємося даними цього джерела для обрання кращих університетів серед когорти ЗВО України для виконання мети нашого дослідження.

Для оцінювання діяльності університетів за напрямом «регіональне залучення» U-Multirank використовує шість показників:

- 1) випускники бакалаврату, які працюють у регіоні (bachelor graduates working in the region);
- 2) випускники магістратури, які працюють у регіоні (master graduates working in the region);
- 3) проходження студентами практики у регіоні (student internships in the region);
- 4) спільні публікації у регіоні (regional joint publications);
- 5) доходи від регіональних джерел (income from regional sources);
- 6) публікації з індустріальними партнерами у регіоні (regional publications with industrial partners).

За даними U-Multirank, серед ЗВО України за напрямом «регіональне залучення»⁵⁵ провідні позиції належать таким університетам:

- 1) Харківський національний університет радіоелектроніки;
- 2) Сумський національний аграрний університет;
- 3) Національний університет «Львівська політехніка»;
- 4) Львівський національний університет імені Івана Франка;
- 5) Харківський національний медичний університет;
- 6) Сумський державний університет;
- 7) Одеська національна академія харчових технологій;
- 8) Чорноморський національний університет імені Петра Могили;
- 9) Вінницький національний аграрний університет;
- 10) Національний університет «Харківський політехнічний інститут».

Отримані вище результати представимо у вигляді узагальненої таблиці (табл. 3.1).

⁵⁴ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>

⁵⁵ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/compare?trackType=compare&signtMode=undefined§ion=compareRanking&mode=likewithlike&institutionalField=true&pref-4=1&pref-4=2&pref-4=3&country=50&country=56&country=99&country=131&country=207&country=78&count&name=null&pref-13=5&pref-13=4&sortOrder=desc&sortCol=overallPerformance&indicators=77&indicators=114&indicators=78&indicators=81&indicators=82&indicators=145>

Топ-10 університетів України за даними 4 рейтингів

Заклад вищої освіти	Рейтинг			
	Рейтинг університетів України «ТОП-200 Україна 2021»	Консолідований рейтинг ЗВО України 2021 р.	Рейтинг ЗВО за кількістю поданих заяв у 2021 р.	Рейтинг Multirank (Regional Engagement)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	1	1	1	
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	2	2	3	
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	3	4	6	
Національний університет «Львівська політехніка»	4	6	5	3
Сумський державний університет	5	10		6
Львівський національний університет імені Івана Франка	6	3	2	4
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	7			10
Національний університет біоресурсів і природокористування України	8			
Національний авіаційний університет	9		4	
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	10			
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»		5		
Національний університет імені О.О. Богомольця		7		
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова		8		
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького		9		
Київський національний торговельно-економічний університет			7	
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана			8	
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова			9	
Київський університет імені Бориса Грінченка			10	
Харківський національний університет радіоелектроніки				1
Сумський національний аграрний університет				2
Харківський національний медичний університет				5
Одеська національна академія харчових технологій				7
Чорноморський національний університет імені Петра Могили				8
Вінницький національний аграрний університет				9

Для подальшого аналізу обрано ті університети України, які відображені мінімум у трьох з чотирьох використаних рейтингів, та два університети, що очолюють рейтинг U-Multirank за вибіркою «ЗВО України» та напрямом «регіональне залучення» (табл. 3.2, див. виділені позиції).

Провідні університети України, обрані для аналізу за напрямом «взаємодія з громадою»

Заклад вищої освіти	Рейтинг			
	Рейтинг університетів України «ТОП-200 Україна 2021»	Консолідований рейтинг ЗВО України 2021 р.	Рейтинг ЗВО за кількістю поданих заяв у 2021 р.	Рейтинг Multirank (Regional Engagement)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	1	1	1	
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»	2	2	3	
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	3	4	6	
Національний університет «Львівська політехніка»	4	6	5	3
Сумський державний університет	5	10		6
Львівський національний університет імені Івана Франка	6	3	2	4
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»	7			10
Національний університет біоресурсів і природокористування України	8			
Національний авіаційний університет	9		4	
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича	10			
Національний університет «Кієво-Могилянська академія»		5		
Національний університет імені О.О. Богомольця		7		
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова		8		
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького		9		
Київський національний торговельно-економічний університет			7	
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана			8	
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова			9	
Київський університет імені Бориса Грінченка			10	
Харківський національний університет радіоелектроніки				1
Сумський національний аграрний університет				2
Харківський національний медичний університет				5
Одеська національна академія харчових технологій				7
Чорноморський національний університет імені Петра Могили				8
Вінницький національний аграрний університет				9

Таким чином, для нашого подальшого аналізу обрано 9 ЗВО України, які можемо означити як такі, що є провідними за потенціалом прояву соціальної ролі, зокрема:

- 1) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- 2) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»;
- 3) Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;
- 4) Національний університет «Львівська політехніка»;
- 5) Сумський державний університет;
- 6) Львівський національний університет імені Івана Франка;
- 7) Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;
- 8) Харківський національний університет радіоелектроніки;
- 9) Сумський національний аграрний університет.

Показники для аналізу діяльності закладів вищої освіти України за напрямом «взаємодія з громадою»

Для аналізу діяльності обраних вище ЗВО за напрямом «взаємодія з громадою» нам необхідно визначити показники, які засвідчують таку діяльність.

Для формування цих показників скористаємося двома джерелами:

- 1) Рейтинг U-Multirank⁵⁶ за виміром «регіональне залучення»;
- 2) результати дослідження української дослідниці І. Ховрак, представлені у монографії «Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку» (2020)⁵⁷.

Як зазначено вище, U-Multirank для оцінювання діяльності університетів за напрямом «регіональне залучення» використовує 6 показників.

І. Ховрак за результатами власного дослідження для оцінювання соціальної значущості університетів визначила показники (у формулюванні дослідниці – «основні інструменти впливу українських ЗВО на збалансований розвиток регіонів»)⁵⁸:

- наявність місії ЗВО, спрямованої, зокрема, на досягнення регіонального розвитку;
- організаційна структура, що дає можливість реалізовувати обрані інструменти впливу на збалансований розвиток регіону;
- урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами та створення «доступного» кампусу ЗВО з відповідною інфраструктурою;
- наявність важливих для регіону наукових досліджень, що підтверджена надходженням фінансових ресурсів у ЗВО за виконання досліджень від представників бізнес-середовища та регіональної влади;
- реалізація соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування).

Щодо залучення громади І. Ховрак використовує показники⁵⁹:

- наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами;
- проведення відкритих заходів і спільних заходів за участю громади;
- реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади.

Таким чином, означені вище показники формують перелік «орієнтирів», наявність яких та їх величина визначають «значущість» університету за виміром «взаємодія з громадою». Для подальшого аналізу діяльності обраних ЗВО України користуватимемося дещо «оптимізованим» нами переліком показників (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Оцінювання діяльності закладів вищої освіти за виміром «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	
8.	Реалізація соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу,	

⁵⁶ U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>

⁵⁷ Ховрак І. Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку: монографія. Кременчук: ПП «Бітарт», 2020. 392 с.

⁵⁸ Ховрак І. Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку: монографія. Кременчук: ПП «Бітарт», 2020. 392 с. С. 161.

⁵⁹ Ховрак І. Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку: монографія. Кременчук: ПП «Бітарт», 2020. 392 с. С. 165.

	громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих заходів і спільних заходів за участю громади	
11.	Реалізація проєктів, реалізованих за участю громади, спільних проєктів з громадою та проєктів, що фінансуються коштом громади	
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	

Подальшим кроком у нашому дослідженні є аналіз обраних вище 9 ЗВО України (сайтів, стратегій розвитку, звітів за 2021 р.) щодо наявності фактів, які можуть свідчити на користь виокремлених нами показників, представлених у табл. 3.3.

Аналіз діяльності закладів вищої освіти України за виміром «взаємодія з громадою»

Київський національний університет імені Тараса Шевченка⁶⁰

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року⁶¹;
- Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2021 рік⁶²;
- сайт Університету⁶³.

Аналіз почнемо з положень *Стратегічного плану розвитку Університету на період 2018–2025 року*, виділивши позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)⁶⁴:

С. 1: Виконання основних функцій, покладених на Київський національний університет імені Тараса Шевченка (далі – Університет), щодо формування національної еліти України, підготовки висококваліфікованих кадрів для наукових, освітніх та виробничих установ, сприяння інтеграції України у світовий економічний простір як рівноправного партнера, *вироблення рекомендацій органам державної влади для прийняття ефективних управлінських рішень у процесі реагування на економічні, екологічні, політичні, соціальні виклики* вимагають розроблення стратегічного плану розвитку Університету.

С. 4: Університет визначає 9 основних напрямів розвитку, які є взаємопов'язаними і для реалізації завдань яких необхідна взаємодія адміністрації, структурних підрозділів, працівників і здобувачів освіти, а також їх *громадських об'єднань*: 1) освітній процес; 2) дослідження та інновації; 3) міжнародне співробітництво; 4) інформатизація; 5) *формування суспільних цінностей*; 6) розвиток людського потенціалу; 7) управління університетом; 8) створення, реконструкція та утримання основних фондів; 9) фінансове забезпечення.

С. 5: 2.3. Формування рад із працедавцями на рівні Університету, структурних підрозділів і окремих освітніх програм. *Залучення працедавців до проектування та оцінювання результатів навчання*. 2.4. Розвиток зв'язків із організаціями, що є потенційними працедавцями, *використання їхніх ресурсів для забезпечення освітнього процесу*.

С. 6: 3.2. Створення в Університеті умов для реалізації рівних можливостей *доступу до навчання та інфраструктури Університету осіб з обмеженими можливостями*.

С. 7: 7. Формування наукової тематики наукових досліджень відповідно до актуальних напрямів розвитку фундаментальної та прикладної науки, *потреб безпеки, обороноздатності й ефективного соціально-економічного розвитку України*.

С. 8: 21. Розвиток Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка *як наукового, освітнього і культурно-просвітницького осередка України і м. Києва*.

⁶⁰ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>

⁶¹ Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Development-strategic-plan.pdf>

⁶² Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2021 рік. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2021.pdf>

⁶³ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>

⁶⁴ Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Development-strategic-plan.pdf>

26. Розвиток Канівського природного заповідника Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Ботанічного саду ім. акад. О.В. Фоміна Київського національного університету імені Тараса Шевченка як наукових *природоохоронних, освітніх і просвітницьких осередків України*.

С. 10: 38.8. З *екологічних* та фінансових міркувань обладнати централізовані служби комп'ютерного друку у підрозділах з системами обліку друкованої продукції.

С. 11: 39.2. Створити Інтернет-ресурси для організації та *проведення в Інтернеті відкритих майданчиків (форумів) для обговорення* внутрішньо університетських та *загальноосвітніх та наукових проблем*.

С. 11–12: V. *Формування суспільних цінностей*. 40. *Популяризація* з метою підвищення іміджу України *шевченківської творчої спадщини, а також здобутків провідних учених, науковців, політичних і громадських діячів, чії імена нерозривно пов'язані з історією Університету*. 43. Створення соціологічної служби Університету для систематичного *вивчення громадської думки*. 44. Реорганізація університетської *газети у повноформатне дискусійне творче видання*. 48. Регулярна *підготовка і випуск наукових та науково-популярних видань*, присвячених історії Університету, його науковим досягненням, видатним вихованцям та співробітникам.

С. 12: 54. Розробити та запровадити *систему підтримки викладачів*, що досягають пенсійного віку, спрямовану на *забезпечення соціального захисту* для ветеранів праці Університету, поважно ставитися до ветеранів, використовувати їх знання і досвід для організації наукової, педагогічної та громадської роботи, виховання молоді.

С. 13: 55. Сприяти активній діяльності з боку *громадських організацій, фондів, меценатів, засобів масової інформації; залучення їх до розроблення та реалізації рішень освітніх та наукових програм*; розширення ролі студентського самоврядування у навчальному й виховному процесі.

С. 14: 65. Виконати комплекс заходів і забезпечити освоєння коштів Кіотського протоколу до Рамкової конвенції організації Об'єднаних Націй *про зміну клімату* та виконати капітальний ремонт з *термомодернізації* будівель учбових корпусів. 66. Провести комплекс заходів з *енергозбереження, підвищення енергетичної ефективності об'єктів університету*.

71. Здійснювати *громадський контроль* та забезпечити публічність (вчена рада, профспілки, студентське самоуправління) під час розподілу коштів та забезпечити моніторинг виконання усіх статей кошторису Університету. 72. Розробити програму *енергозбереження* в Університеті, передбачивши витрати не менше 5 % загального кошторису Університету на впровадження енергозберігаючих технологій. 73. Налагодити ефективну систему *співробітництва з бізнесом* (українськими та міжнародними компаніями) задля залучення додаткових коштів на розвиток Університету.

Соціальну роль Університету підтверджують також факти, отримані зі **Звіту ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2021 рік**⁶⁵:

С. 5–6: Упродовж 2021 року створено: у структурі економічного факультету *Центр підприємництва "Дія. Бізнес" ...*; у структурі географічного факультету *Експертно-консультаційний центр з розвитку громад та територій ...*; *Центр соціального розвитку*.

С. 32: ... ґрунтовний підхід до регулярного моніторингу та перегляду освітніх програм із дотриманням стратегії Університету та встановлених в Університеті відповідних вимог і процедур з *урахуванням інтересів стейкхолдерів* та сучасного стану ринку та галузі є запорукою успішності освітньої програми, її розвитку та постійного вдосконалення (покращення її якості).

С. 45–46: *Виробничі практики* є необхідним складником практично-професійної підготовки майбутніх професіоналів щодо прийняття самостійних рішень у реальних ринкових умовах на базі знань, що набуті під час навчання. Необхідно виховувати потреби систематичного поповнювання знань і творчого їх застосовування у практичній діяльності. Під час практики здобувачі освіти отримують уявлення про *вимоги роботодавців* як до кваліфікації працівника, так і до якості їх роботи. Однак *виробничі практики, як і раніше, переважно відбуваються в Києві та Київській області ...*

С. 49: Університет приділяє значну увагу *співпраці із роботодавцями* та випускниками. 26.10.21 відбулись установчі збори *Ради роботодавців Університету*, до складу якої увійшли 15 роботодавців із різних сфер діяльності. Під час зустрічі обговорено можливі формати співпраці університету з представниками бізнесу у сфері науки та освіти задля гнучкої адаптації інструментів вищої освіти до сучасних потреб ринку праці. Протягом 2021 року підписано 17 меморандумів про *співпрацю* у сфері розвитку кар'єрного потенціалу молоді з *вітчизняними та міжнародними підприємствами, державними структурами*.

С. 248–249: *Соціальні та благодійні проекти*. Університетське середовище активно залучається до благодійних і волонтерських проектів. ... під егідою Психологічної служби та Центру соціального

⁶⁵ Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2021 рік. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2021.pdf>

розвитку було створено 3 напрями можливостей волонтерства: HelperHub – емоційна підтримка у кризових ситуаціях студентів студентами; ЦСР team – спільнота для реалізації ідей і проєктів покращення університетського середовища; Volunteer Team – ініціативна група волонтерства. Заходи: Благодійний виїзд до будинку людей похилого віку; Еко-прибирання в Голосіївському лісі; «Благодійчик» – аукціон благодійної допомоги дітям, які перебувають в складних життєвих обставинах; Благодійний книжковий ярмарок, а всі виручені кошти пішли на потреби дитячого будинку «Надія» у м. Прилуки; Тиждень донорства крові серед студентів Інституту права; Благодійна допомога фонду «Повернись живим»; Благодійна допомога під егідою Студентського парламенту для притулку тварин «В добрі руки»; Благодійна підтримка військових в зоні ОСС; Волонтерські акції для надання допомоги притулкам тварин.

С. 277: Проєкт цільових *екологічних* (зелених) інвестицій у період дії зобов'язань сторін Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату.

Далі, користуючись інформацією, представленою на сайті, наведемо **прикладі конкретних ініціатив Університету**, що працюють на розвиток громади та спільно з громадою, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*«Платформа реалізації ідей для покращення твого міста!»*⁶⁶. Університет пропонує своїм студентам брати участь у Громадському бюджеті міста, пропонувати свої проєкти, долучатись до команд, об'єднуватись у спільноти.

*Співпраця з ГО «Прометеус»*⁶⁷. Співробітництво Університету з ГО «Прометеус». Викладачі Університету залучені до викладання курсів проєкту.

*Участь у «Форумі добрих справ»*⁶⁸. Заснування гарячих ліній професійної консультативної психологічної підтримки «Стоп, паніка» і «Стоп, паніка. Медики». «Форум добрих справ» – захід, що згуртовує волонтерів і активістів, представників благодійних фондів і громадських організацій – усіх, хто забезпечує розвиток громадянського суспільства в Україні.

*Співпраця з містянами*⁶⁹. Внаслідок повномасштабних бойових дій частина працівників перебуває в евакуації. Небайдужі мешканці Києва допомагають працівникам Київського національного університету імені Тараса Шевченка оновлювати насадження клумбових рослин і впорядковувати територію Ботанічного саду імені академіка О. Фоміна.

*Ініціатива «Алея Солідарності: символ єднання під час війни»*⁷⁰. На території Виставкового кампусу Київського національного університету імені Тараса Шевченка ГО «Фундація Суспільність» разом із академічною спільнотою освітнього закладу – студентами, викладачами та адміністрацією – висадили 12 дерев, які символізуватимуть силу духу та єднання незламного українського народу, перемогу життя над смертю, відбудову знищених російськими окупантами міст і селищ України.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Університету за визначеними вище показниками (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Оцінювання діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	–
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи	+

⁶⁶ Науково-дослідна частина Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Новини. Платформа реалізації ідей для покращення твого міста. URL: <https://science.knu.ua/news/science/3157/>

⁶⁷ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Новини. Підписано Договір про співробітництво з ГО «Прометеус». URL: <http://univ.kiev.ua/news/6439>

⁶⁸ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Новини. Університетський проєкт презентовано на «Форумі добрих справ». URL: <http://www.univ.kiev.ua/news/11194>

⁶⁹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Новини. Активізм і волонтерство – запорука відновлення України! URL: <http://www.univ.kiev.ua/news/12214>

⁷⁰ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Новини. Алея Солідарності: символ єднання під час війни. URL: <http://www.univ.kiev.ua/news/12209>

	зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	+
10.	Проведення відкритих заходів і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проєктів, реалізованих за участю громади, спільних проєктів з громадою та проєктів, що фінансуються коштом громади	
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	–

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Київського університету імені Тараса Шевченка як початковий (ПЧ), що свідчить про відсутність системного впливу та взаємодії Університету і громади.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»⁷¹

Джерельною базою для оцінювання діяльності Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (НТУ КПІ) за виміром «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегічний план розвитку Університету на період 2020–2025 роки⁷²;
- Звіт ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» за 2021 рік⁷³;
- сайт Університету⁷⁴.

Аналіз почнемо з положень *Стратегічного плану розвитку Університету на період 2020–2025 року*, виділивши позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)⁷⁵:

С. 3: *Місія* Університету. Сприяти формуванню суспільства майбутнього на засадах концепції *сталого розвитку* шляхом інтернаціоналізації та інтеграції освіти, новітніх наукових досліджень та інноваційних розробок. Створювати умови для всебічного професійного, інтелектуального, *соціального* та творчого розвитку особистості на найвищому рівні досконалості в освітньо-науковому середовищі.

С. 5: *Екосистема* «Sikorsky Challenge» організовує взаємодію чотирьох груп учасників: наукові школи університету, факультети й кафедри, високотехнологічні компанії, інвестиційні та венчурні фонди.

С. 6: На наступному етапі розвитку інноваційної екосистеми «Sikorsky Challenge» зусилля університету мають бути спрямовані на розвиток своїх представництв у регіонах *місцевих* інноваційних кластерів, до яких увійшли б стартап-школи «Sikorsky Challenge», *регіональні* університети, представники *місцевого* бізнесу, *місцевої* адміністрації та органів самоврядування.

С. 12: ... популяризація і позиціонування КПІ як *екологічного (зеленого) університету*, що передбачає *екологічні* освітні, навчально-виховні, наукові та господарські заходи, заходи *екологічного* виробництва та споживання, у т. ч. здійснення енергомодернізації та сортування сміття.

С. 13: ... *соціальний* захист членів колективу. ... покращення житлових умов співробітників, ... допомога *соціально* незахищеним членам колективу ...

С. 20: Забезпечити *участь роботодавців* у розробленні й впровадженні освітніх програм ...

С. 30: Популяризувати *волонтерський* рух серед здобувачів вищої освіти.

С. 38: Реалізувати *соціально-економічний* проєкт «Посади дерево». ... Сприяти підвищенню *громадської* свідомості та *соціальної* активності студентської молоді через залучення їх до різних *соціальних* проєктів, державних і громадських заходів різних видів.

С. 39: Реалізувати ... заходи щодо забезпечення безперешкодного доступу *осіб з особливими потребами*.

⁷¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/>

⁷² Стратегія розвитку Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» на період 2020–2025 роки. URL: <https://kpi.ua/files/2020-2025-strategy.pdf>

⁷³ Звіт ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» М. Згуровського за 2021 рік. URL: <https://kpi.ua/files/2021-report.pdf>

⁷⁴ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/>

⁷⁵ Стратегія розвитку Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» на період 2020–2025 роки. URL: <https://kpi.ua/files/2020-2025-strategy.pdf>

С. 40: Виконувати програму *енергоефективності* університету. ... Організувати систему *роздільного збору сміття* в університеті з виділенням вторинної сировини. ... Створити систему *екологічного контролю* в КПІ ...

Соціальну роль Університету підтверджують також факти, отримані зі *Звіту ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» за 2021 рік*⁷⁶:

С. 20: Закладено новий *парк* ... площею 3,2 га. Висаджено 410 різних видів зелених насаджень.

С. 32: ... переоснащення матеріальної бази Університету для *задоволення потреб осіб з інвалідністю*. На території Університету діють групи мобільної підтримки для надання допомоги особам з інвалідністю. ... необхідні умови для навчання студентів з інвалідністю. У центрі фізичного виховання та спорту для осіб з інвалідністю створено спеціальну групу для занять реабілітаційною фізкультурою.

У КПІ створено та затверджено Програму розвитку *інклюзивного навчання* «Освіта без обмежень».

С. 33: В Університеті активно розбудовується освітнє середовище, комфортне для *осіб з особливими потребами*.

Далі, користуючись інформацією, представленою на сайті, наведемо *приклади конкретних ініціатив Університету*, що працюють на розвиток громади та спільно з громадою є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*Всеукраїнська Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge Україна» (SCU)*⁷⁷ – відкрита інноваційна екосистема, що об'єднує інституції країни, зацікавлені у розвитку української інноваційної економіки: університети, наукові установи, органи державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-компанії, фонди і громадські організації.

Участь у «Громадському бюджеті» м. Києва – студенти Університету беруть активну участь у конкурсі, проекти-переможці⁷⁸.

*Круглий стіл «Екологія людини – родини – країни»*⁷⁹ – значну увагу учасники круглого столу приділили вирішенню енергетичних проблем держави й реалізації проєктів у галузі відновлювальної енергетики.

Інформаційний розділ «Війна» – асоціація випускників КПІ активно веде волонтерську та благодійну діяльність, організовує заходи зі збору коштів на потреби ЗСУ⁸⁰. Студенти-волонтери КПІ ініціюють заходи для збору коштів для ЗСУ⁸¹.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» за визначеними вище показниками (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

**Оцінювання діяльності Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»**

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	+
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+

⁷⁶ Звіт ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» М. Згуровського за 2021 рік. URL: <https://kpi.ua/files/2021-report.pdf>

⁷⁷ Sikorsky Challenge Ukraine. Всеукраїнська Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge Україна». URL: <https://www.sikorskychallenge.com/>

⁷⁸ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Результати проєктів КПІ в «Громадському бюджеті 2» м. Києва. URL: <https://kpi.ua/2017-10-31-gb>

⁷⁹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Круглий стіл «Екологія людини – родини – країни». URL: <https://kpi.ua/2018-11-22>

⁸⁰ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Діяльність Асоціації випускників КПІ під час війни. URL: <https://kpi.ua/index.php/node/19222>

⁸¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». КПІ збирає кошти для ЗСУ. URL: <https://kpi.ua/node/19232>

7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень і заходів із зовнішніми стейкхолдерами	+
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	
11.	Реалізація проєктів, реалізованих за участю громади, спільних проєктів з громадою та проєктів, що фінансуються коштом громади	
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	-

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» як помірний (ПМ), що свідчить про перехід від ситуаційного до системного впливу та взаємодії Університету і громади.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна⁸²

Джерельною базою для оцінювання діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (ХНУ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегія розвитку 2019–2025⁸³;
- Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 2021 р.⁸⁴;
- сайт Університету⁸⁵.

Аналіз почнемо з положень *Стратегії розвитку Університету на 2019–2025 роки*, виділивши з нього позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)⁸⁶:

Проєкт 2.2. «Випускник Каразінського». Метою проєкту є розробка моделі загальних вимог до університетського випускника з органічним поєднанням професійних, *соціальних*, підприємницьких, мовних та комп'ютерних компетентностей.

Проєкт 4.1. Проєкт передбачає поетапний перехід до охорони здоров'я, заснований на профілактиці та інформатизації галузі; якісній підготовці кадрів; створенні сучасної медичної інфраструктури. Створення університетських клінік розглядається як механізм, що дає можливість здійснити інтеграцію кафедр ЗВО та лікувального відділення клініки для подальшого формування єдиного медико-індустріального комплексу *в регіоні*.

Проєкт 4.5. «Комфортні умови навчання, дозвілля та мешкання». Проєкт покликаний зробити всі навчальні корпуси та всю інфраструктуру університету *доступними для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення ...*; забезпечити виконання програми *інклюзивного* освітнього процесу в університеті.

Соціальну ролі Університету також підтверджують факти, отримані *зі Звіту про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 2021 р.*⁸⁷:

С. 17: Проєкти Університету: Акомодація *регіонального* розмаїття в Україні; Українські міста на лінії геополітичного розлому: *міська* ідентичність, геополітика та *міська* політика; *Регіональна* політика, *міське* самоврядування.

⁸² Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://karazin.ua/>

⁸³ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Стратегія розвитку 2019–2025. URL: <https://karazin.ua/universitet/strategiia-rozvitku-2019-2025/>

⁸⁴ Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за 2021 рік. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fkarazin.ua%2Fstorage%2Fdocuments%2F906_K6RYsPPSxiYOCRhbhksSB6pFuV.pdf&embedded=true&chrome=false&dov=1

⁸⁵ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://karazin.ua/>

⁸⁶ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Стратегія розвитку 2019–2025. URL: <https://karazin.ua/universitet/strategiia-rozvitku-2019-2025/>

⁸⁷ Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за 2021 рік. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fkarazin.ua%2Fstorage%2Fdocuments%2F906_K6RYsPPSxiYOCRhbhksSB6pFuV.pdf&embedded=true&chrome=false&dov=1

С. 25: Каразінці – серед переможців і лауреатів *міського конкурсу (м. Харків) «Молода людина року – 2021»* у номінації «Наукова діяльність». Науковцям Університету призначено обласні іменні стипендії в галузі науки.

С. 35: Переможцями XIV *Харківського регіонального* конкурсу студентських наукових робіт з природничих, технічних та гуманітарних наук стали 10 студентів Університету.

С. 38: Каразінці – переможці конкурсу, присвяченого розробленню інноваційних проєктів з розбудови *«Smart city»* (туристичні застосунки, центр мобільності «Mobility Hub», застосунки для доставлення ліків тощо).

С. 40: Міжнародна науково-практична конференція студентів, аспірантів та молодих науковців *«Регіон – 2021: суспільно-географічні аспекти»*.

С. 41: Обдарованим молодим науковцям Університету було призначено *обласні* іменні стипендії в галузі науки.

С. 43: Розробка практичної сертифікаційної програми «Медіаційні навички в соціальній сфері та сфері охорони здоров'я», що виконується у межах проєкту GIZ «Зміцнення ресурсів для *сталого розвитку приймаючих громад* на сході України».

С. 46: Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Теоретичні та практичні питання узгодження інтересів стейкхолдерів у системі *стійкого розвитку територій»*, організована навчально-науковим інститутом «Каразінська школа бізнесу».

Участь у заходах: форумі «Кластери як механізм інноваційного розвитку *м. Харкова»*; «Цілі *сталого* розвитку: проблеми впровадження та завдання для сфери науки, технологій та інновацій», який організований Українським інститутом науково-технічної експертизи та інформації; «Інноваційний потенціал *Харківського регіону* у сфері Індустрії 4.0».

С. 82: 2021 року Центром післядипломної освіти з організаційної підтримки Департаменту *соціального захисту населення ХОДА* та участі науково-педагогічних працівників соціологічного факультету для 449 *соціальних працівників* проведено курси підвищення кваліфікації за відповідною освітньою програмою зі спеціальності 231 «соціальна робота».

С. 83: Лінгвістичний центр Університету впродовж двох років співпрацює з *територіальним* управлінням Рахункової палати по *Харківській та Сумській областях* (у м. Харків) та *територіальним* управлінням Рахункової палати *Донецької та Луганської областей*.

С. 112: ... Університет надав можливість *особам з інвалідністю, учням Харківської обласної спеціальної школи імені Г.В. Короленка* безкоштовно підготуватися за предметами ЗНО та вступних іспитів для вступу в Університет та інші навчальні заклади, створюючи для них зручний розклад занять. Протягом року на підготовчих курсах Центру безкоштовно навчалися 14 учнів.

С. 119: Співпраця з *БО «Благодійний фонд соціального здоров'я»* в межах інформування студентів щодо постконтактної профілактики ВІЛу «72 години»; організація та проведення Дня Донора спільно із профкомом студентів та *Харківським* обласним центром Служби крові.

С. 137: За ініціативи Департаменту освіти і науки *Харківської* обласної державної адміністрації у ЦНБ відбулася презентація книги-фотоальбому відомого дослідника історії Слобожанщини, засновника і директора приватного музею міської садиби Андрія Парамонова «Харків. Німецький альбом, ХХІ століття». ЦНБ передано наклад книги для поширення бібліотекам *Харкова* ...

С. 141: ЦНБ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна очолює *Харківське* зональне методичне об'єднання бібліотек закладів вищої освіти III–IV рівнів акредитації.

С. 146: Музей природи Університету є консультативним науково-методичним центром для *краєзнавчих музеїв* України. Музей проводить благодійні екскурсії для *малозахищених* верств населення.

С. 149: Музей археології Університету. На базі Музею працюють археологічні гуртки для школярів та студентів. У 2021 році *школярі* брали участь в археологічних розкопках на *Харківщині*.

С. 150: За звітний період «ЛандауЦентр» відвідало більш ніж 20 тис. осіб, це переважно екскурсійні групи *школярів та родини*.

С. 153: Протягом 2021 року колектив Центру краєзнавства імені академіка П.Т. Тронька продовжував діяльність, спрямовану на вивчення і популяризацію історико-культурної спадщини *Слобожанщини, Харківщини, Харкова* ...

Далі наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

Співпраця університету з регіональним ландшафтним парком «Фельдман-Екопарк»⁸⁸. У межах співпраці передбачено створення дослідницької бази для студентів природничих факультетів

⁸⁸ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Новини. Співпраця університету з регіональним ландшафтним парком «Фельдман-Екопарк». URL: <https://karazin.ua/news/spivpratsia-universytetu-z-rehionalnym-landshaftnym-parkom/>

університету на базі екопарку, відкриття музеїв, спільну роботу щодо розв'язання проблем екологічного законодавства України, проведення спільних міжнародних конференцій тощо.

Співпраця з Харківським офісом ІТ-компанії «Grid Dynamics»⁸⁹. Підписано договір про співпрацю між Каразінським університетом і Харківським офісом ІТ-компанії «Grid Dynamics», спрямований на спільну освітню діяльність. Робота в компанії є дуже перспективною, саме Харківський офіс потребує найбільшої кількості працівників. Компанія активно підтримує освіту та знайома зі спеціалістами Каразінського університету, які вже працюють у «Grid Dynamics».

Співпраця зі Східним міжрегіональним управлінням Міністерства юстиції⁹⁰. У межах співпраці передбачено залучення випускників Каразінського на роботу до Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції, розроблення сприятливих умов для створення в Луганській та Донецькій областях центру з підготовки держслужбовців.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за визначеними вище показниками (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Оцінювання діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	+
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	-
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	+
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проєктів, реалізованих за участю громади, спільних проєктів з громадою та проєктів, що фінансуються коштом громади	+
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна як проміжний між початковим (ПЧ) і помірним (ПМ), що свідчить про перехід від ситуаційного до системного впливу та взаємодії Університету і громади.

Національний університет «Львівська політехніка»⁹¹

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Національного університету «Львівська політехніка» (НУ ЛП) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегія розвитку «Львівська політехніка – 2025»⁹²;
- Основні результати роботи колективу Національного університету «Львівська політехніка» у 2021 році. Матеріали до звіту ректора Юрія Бобала на Конференції трудового колективу 27 січня 2022 року⁹³;

⁸⁹ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Новини. Каразінський підписав договір про співпрацю з Харківським офісом ІТ-компанії «Grid Dynamics». URL: <https://karazin.ua/news/karazinskyi-pidpysav-dohovir-pro-spivpratsiu-z-kharkivskym-o/>

⁹⁰ Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Новини. Каразінський університет підписав меморандум зі Східним міжрегіональним управлінням міністерства юстиції. URL: <https://karazin.ua/news/karazinskyi-universytet-pidpysav-memorandum-zi-skhidnym-mizh/>

⁹¹ Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/>

⁹² Стратегія розвитку «Львівська політехніка – 2025». URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2316/strategiya2025.pdf>

– сайт Національного університету «Львівська політехніка»⁹⁴.

Аналіз почнемо з положень *Стратегія розвитку «Львівська політехніка – 2025»*, виділивши позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)⁹⁵:

Місія – формувати майбутніх лідерів, які працюють мудро, творчо, ефективно ...

Цінності. Духовність. Ми орієнтуємось на загальнодоступні, соціокультурні та національні цінності.

Завдання 2.7.5. Удосконалення системи інформаційної та соціальної безпеки.

Підціль 2.8. Формування доступного середовища для осіб з особливими потребами.

Завдання 2.8.1. Забезпечення інформаційної та соціальної доступності освітнього середовища для осіб з особливими потребами.

Завдання 2.8.2. Забезпечення архітектурної доступності освітнього середовища для осіб з особливими потребами.

Соціальну роль Університету підтверджують також факти, отримані з документу *«Основні результати роботи колективу Національного університету «Львівська політехніка» у 2021 році. Матеріали до звіту ректора Юрія Бобала на Конференції трудового колективу 27 січня 2022 року»*⁹⁶:

С. 8: Львівська політехніка посіла перше місце серед українських університетів у рейтингу *«THE Impact 2021»*⁹⁷.

С. 12: У межах робочого візиту до Львівської області очільниця Міністерства соціальної політики Марина Лазебна відвідала Львівську політехніку. Під час зустрічі з ректором Юрієм Бобалом і проректором з науково-педагогічної роботи та соціального розвитку Романом Коржем Марина Лазебна наголосила: «Я дякую Львівській політехніці передовсім за те, що готуєте фахівців із соціальної роботи, а також за те, що працевлаштовуєте людей з інвалідністю і таким чином активно розвиваєте різні напрями соціальної роботи. Це впливає на зростання нашої країни». Варто зазначити, що у Львівській політехніці напрям *«соціальна робота»* розвивають уже понад 20 років.

С. 13–14: Міжнародні освітні можливості відкриті для всіх. Цього року вперше в Україні студент з особливими потребами Данило Рондяк, який навчається на кафедрі ІВТ ІКТА, був скерований на семестрове навчання за програмою міжнародної академічної мобільності Erasmus+KA1 до Університету прикладних наук Гіссена, що в Німеччині.

С. 14: МІОК презентував свої проекти на III Конгресі СКУМО та X Форумі української молоді діаспори «Чернівці 2021». Подія зібрала молодих лідерів українських громадських організацій з 12 країн світу, представників українських діаспорних структур, державної влади України, громади та медійної спільноти.

С. 19: У Львівській політехніці відкрили перший в Україні інклюзивний простір на базі університету – центр *«Ветеранська служба»*. ... працівники «Ветеранської служби» допомагатимуть ветеранам зі вступом до освітнього закладу, організовуватимуть психологічні консультації, реабілітування та зустрічі з іншими спеціалістами.

С. 32: Соціальні стипендії для студентів. У звітному році призначено 1724 соціальні стипендії для студентів Львівської політехніки.

С. 55: Служба доступності до можливостей навчання «Без обмежень» у 2021 році розпочала формування бази даних студентів з особливими освітніми потребами та провела опитування потреб серед цих студентів, а це, своєю чергою, стало підґрунтям для розроблення та формування інформаційних карток, у яких докладно описано послугу, якої потребує студент з особливими освітніми потребами, і механізм її надання. Такі інформаційні картки стануть у нагоді як студентам з особливими освітніми потребами, так і структурним підрозділам у процесі надання цих послуг.

С. 56: У Львівській політехніці функціонує *Соціальна порада*, яка розташована на території студмістечка (в рамках діяльності Клініки здоров'я громади Львівської політехніки). Метою діяльності Соціальної поради є реалізація державної молодіжної соціальної політики в громаді, зокрема здійснення соціально-профілактичної роботи.

С. 99: Науковий парк Національного університету «Львівська політехніка» у 2021 році подав низку проектів на конкурс *Львівської обласної державної адміністрації* для фінансування проектів з інноваційного розвитку й отримав відповідне фінансування.

С. 100: 27 жовтня 2021 року відбувся запуск проекту «Tech StartUp Parking» – першої розумної стоянки у Львові. Це інноваційна платформа для демонстрації стартап-розробок у галузі стоянок, яка допоможе популяризувати й розвинути розумні паркувальні місця у Львові та інших містах України.

С. 101: У березні 2021 року відбувся успішний запуск курсу «Біотехнологія для школярів». Оголошено другий набір на курс. Досягнуто також домовленості з корейськими партнерами щодо

⁹³ Основні результати роботи колективу. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/18462/zvit-rektora-2021-roz.pdf>

⁹⁴ Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/>

⁹⁵ Стратегія розвитку «Львівська політехніка – 2025». URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2316/strategiya2025.pdf>

⁹⁶ Основні результати роботи колективу. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/18462/zvit-rektora-2021-roz.pdf>

⁹⁷ Рейтинг, що орієнтується на Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/overall>

стажування двох аспірантів з Інституту хімії та хімічних технологій і налагоджено партнерство з американським DNA Barcoding Centre про навчальні програми для школярів, учителів і науковців з вивчення ДНК. На теперішньому етапі відкрито навчальну лабораторію, яку на партнерських умовах відвідують учні Львівської обласної Малої академії наук і студенти та аспіранти Інституту хімії та хімічних технологій. Також підписано семисторонній меморандум про співпрацю в напрямі розвитку біотехнологічної галузі.

С. 104: Навчальний проект «Стартап Батяри» (розвиток інноваційного підприємництва та винахідництва в загальноосвітніх навчальних закладах і закладах професійно-технічної освіти Львівщини) – це пілотний проект стартап-школи Національного університету «Львівська політехніка», який реалізовується на основі підписаного Меморандуму про співпрацю між Департаментом освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації, громадською організацією «Тех Стартап Скул» та комунальним закладом Львівської обласної ради «Львівська обласна Мала академія наук учнівської молоді», що ставить собі за мету розроблення і впровадження нових напрямів роботи з обдарованою молоддю, зокрема активізацію науково-дослідницької діяльності учнівської молоді.

С. 121: Сприяння професійній і соціальній адаптації учасників бойових дій. Різноманітність навчальних програм свідчить про гнучкість реагування університету на навчальні потреби учасників бойових дій і членів їхніх сімей. І це є головною стратегією роботи в питаннях соціально-професійної адаптації цієї категорії осіб.

С. 124: Організування якісного інклюзивного навчання учнів і студентів з важкими порушеннями зору.

С. 127: Соціальні проекти, профінансовані на платформі «Start Era» Бізнес-інноваційного центру «Tech StartUp School». Краудфандингову платформу «Start Era» створено для реалізації соціальних проектів і стартапів.

Далі, користуючись інформацією, представленою на сайті, наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

Центр «Ветеранська служба»⁹⁸ – перший в Україні інклюзивний простір на базі Львівської політехніки. Працівники «Ветеранської служби» допомагатимуть ветеранам зі вступом до освітнього закладу, організовуватимуть психологічні консультації, реабілітування та зустрічі з іншими спеціалістами.

Створення платформи «Tech StartUp School»⁹⁹. Діяльність Бізнес-інноваційного центру «Tech StartUp School». Місія стартап-школи – забезпечити комфортне інноваційне середовище для створення й реалізації креативних інженерних бізнес-ідей та допомогти новаторам під керівництвом бізнес-тренерів і менторів пройти шлях від ідеї «start up» до побудови бізнес-моделі, пошуку інвестицій та комерціалізації інноваційного проекту. Стартап-школа, яка працює лише чотири роки, стала важливим суб'єктом для розвитку м. Львів, про що свідчать такі факти:

1) у Стратегії розвитку м. Львів до 2027 р. зазначено, що стартап-школа є основним місцем для розвитку інновацій міста;

2) стартап-школа стабільно входить до Топ-10 організацій, які змінили місто.

3) більшість вітчизняних і міжнародних конкурсів в Україні виграють саме стартапери Tech StartUp School.

Стратегічним завданням стартап-школи є розвиток філійної мережі. Це стимулює подальше зростання та допомагає розширити спектр інноваційних послуг і проектів, оскільки залучаються нові осередки, що мають свою спеціалізацію й унікальні знання. Стартап-школа вже створила осередки (філії) у таких містах / закладах вищої освіти:

– Львів (Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Степана Гжицького, Львівський торговельно-економічний університет, IT Step Університет);

– Рівне (Національний університет водного господарства та природокористування);

– Житомир (Державний університет «Житомирська політехніка»);

– Дніпро (Дніпровський національний університет ім. Олеса Гончара).

Проект «Норвегія–Україна»¹⁰⁰ реалізує Національний університет «Львівська політехніка» у партнерстві з громадською організацією «Нове суспільство України» за фінансової підтримки Уряду Королівства Норвегія, Міжнародного фонду соціальної адаптації та бюджетної програми Міністерства у

⁹⁸ Національний університет «Львівська політехніка». МЦПП «Інтеграція». Ветеранська служба. URL: <https://lpnu.ua/veteranska-sluzhba>

⁹⁹ Tech StartUp School. URL: <https://tsus.lpnu.ua/>

¹⁰⁰ Національний університет «Львівська політехніка». Новини. Проект «Норвегія-Україна» пропонує учасникам АТО/ООС стати проектними менеджерами. URL: <https://lpnu.ua/news/proiekt-norvehiia-ukraina-proponuie-uchasnykam-atoos-staty-proiektnymy-menedzheramy>

справах ветеранів України. Проектом передбачено перепідготовку і соціальну адаптацію військовослужбовців та членів їхніх сімей в Україні. Це безоплатний онлайн-курс для ветеранів російсько-української війни, під час якого захисники зможуть опанувати базові знання з розвитку та розбудови територіальних громад. Навчання відбуватиметься за професійним напрямом «Стратегічний розвиток територіальних громад», його мета – навчити майбутніх проектних менеджерів, які уже на місцях займатимуться розвитком громад, де вони проживають.

Ініціатива «Політехніка – для перемоги»¹⁰¹. Університет веде активну різнобічну працю на перемогу у війні.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Національного університету «Львівська політехніка» за визначеними вище показниками (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Оцінювання діяльності Національного університету «Львівська політехніка» за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	+
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	+
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	+
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади	+
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	

46

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Національного університету «Львівська політехніка» як помірний (ПМ), що свідчить про перехід від ситуаційного до системного впливу та взаємодії Університету і громади.

Сумський державний університет¹⁰²

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Сумського державного університету (СДУ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегічний план розвитку Сумського державного університету на 2020–2026 роки¹⁰³;
- Звіт ректора за 2021 р.¹⁰⁴;
- сайт Університету¹⁰⁵.

Аналіз почнемо з положень *Стратегічного плану розвитку Сумського державного університету на 2020–2026 роки*, виділивши з нього позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)¹⁰⁶:

¹⁰¹ Національний університет «Львівська політехніка». Новини. Політехніка – для перемоги. URL: <https://lpnu.ua/politekhniky-dlia-peremohy>

¹⁰² Сумський державний університет. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/>

¹⁰³ Стратегічний план розвитку Сумського державного університету на 2020–2026 роки. URL: <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=52fedeb8-8e42-ea11-b021-001a4be6d04a&kind=1>

¹⁰⁴ Анотований узагальнюваний звіт проф. Василюєва А.В. щодо результатів організаційної діяльності на посаді ректора Сумського державного університету. URL: https://sumdu.edu.ua/images/content/general/public-info/report/rectors_report-ssu-2015-2020.pdf

¹⁰⁵ Сумський державний університет. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/>

¹⁰⁶ Стратегічний план розвитку Сумського державного університету на 2020–2026 роки. URL: <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=52fedeb8-8e42-ea11-b021-001a4be6d04a&kind=1>

С. 11: Базовими постулатами візії та місії СДУ є *служіння суспільству*, освітня діяльність, дослідження та соціокультурна місія. Система цінностей та принципів, які поділяються і підтримуються членами університетської спільноти, об'єднує в собі професійну, організаційну, правову, економічну, комунікативну, інформаційну, екологічну, моральну культуру, а також елементи освітньої та студентської субкультури, що реалізуються через відповідні традиції, переконання, етичні норми та звичаї. Колективні цінності визначають основні орієнтири поведінки членів університетської спільноти, розвиваючи в них почуття ціннісно-орієнтаційної єдності та корпоративної *соціальної відповідальності*, що є необхідною умовою реалізації університетом його статутних завдань і стратегії розвитку.

С. 38: З метою поширення можливостей для розвитку партнерства з професійними спільнотами як пілотної апробації університет одним із перших в Україні створив за кожною спеціальністю *ради роботодавців* (із представництвом щонайменше 5 організацій), завданнями яких є:

- участь в експертному оцінюванні освітніх програм у частині визначення цілей програми, програмних компетентностей та програмних результатів навчання, їх актуальності вимогам ринку праці, врахування сучасних галузевих особливостей, можливостей працевлаштування, наявності необхідного обсягу практичної підготовки тощо;

- залучення роботодавців до формування, моніторингу та перегляду освітніх програм, навчальних планів, робочих програм навчальних дисциплін, програм практик, матеріалів лекційних і практичних занять, тематики курсових і кваліфікаційних робіт (проєктів);

- забезпечення участі роботодавців в оцінюванні загальних і фахових компетенцій випускників;

- сприяння впровадженню дуальної освіти;

- участь у реалізації освітніх програм, сприяння їх організаційному та ресурсному забезпеченню.

С. 44: Завдання щодо формування відповідних потреб, заохочення *соціальної активності* студентства під час реалізації завдань організації навчального процесу буде досягатися впровадженням технологій академічно-громадського навчання, що передбачають, зокрема, взаємозв'язок навчальної й громадської діяльності, аналіз студентами сучасних суспільних проблем та активну участь у їх вирішенні, *надання послуг громадам* тощо.

С. 45: Важливим є забезпечення можливості проходження навчальної і виробничої практик за відповідними профільними спеціальностями із залученням студентів до виконання *соціальних проєктів*, зокрема з оплатою праці, якщо це передбачено умовами проєкту. Вищезазначеному сприятиме створення при студентському самоврядуванні Центру *громадсько-корисної* діяльності студентства.

С. 46: Реалізація принципів *інклюзивного* суспільства, технологій інклюзивної освіти, посилення *соціального супроводу* студентів пільгових категорій передбачає системну роботу із соціально незахищеними категоріями студентської молоді щодо надання їм соціальної допомоги та інших *соціальних послуг* (зокрема, студентською соціальною й психологічною службами, юридичною клінікою та іншими структурами), забезпечення особам з інвалідністю безбар'єрного доступу до всіх університетських споруд.

С. 48: В Університеті створена і розвивається мережа наукових сервісних центрів, діяльність яких спрямована на надання послуг промисловим та комунальним підприємствам, малому й середньому бізнесу, закладам охорони здоров'я і населенню *регіону*, матеріалів, зокрема, із проведення неруйнівного контролю та механічних випробувань, прикладних екологічних досліджень, гістологічних і бактеріологічних досліджень, соціологічних досліджень, енергетичного аудиту будівель і споруд, розроблення схем теплопостачання міст, упровадження систем моніторингу теплопостачання в закладах комунальної сфери, захисту прав інтелектуальної власності тощо.

С. 60: *Соціальна* політика університету реалізується як у внутрішньоуніверситетському середовищі, так і має загальносуспільну спрямованість. Соціальне обличчя університету забезпечується системною, цілеспрямованою діяльністю щодо реалізації соціально орієнтованої політики за багатьма напрямками, передусім реалізацією базового принципу «Освіта впродовж життя» через відповідні програми. Успішність цієї політики підтверджується й аудитом компанії QS, яка відзначила *соціальну діяльність* СДУ 5 зірками.

До складу *волонтерського загону* входить понад 200 студентів, у тому числі студенти іноземного контингенту. Волонтери виїжджають до інтернатних закладів *міста та області*, пансіонатів для людей похилого віку, займаються організацією загальноуніверситетських толок, озелененням території міста тощо.

Плідно працює *студентська соціальна служба*, що складається переважно зі студентів-медиків і займається організацією роботи з вихованцями закладів соціально-психологічної реабілітації, проводить тренінги щодо формування навичок надання першої долікарської допомоги, пропагує донорство крові та її компонентів, надає соціальну допомогу мешканцям міста.

Університет надає шефську допомогу *Сумському обласному центру соціальної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю*, якими також опікуються студенти-волонтери.

З метою утвердження гуманітарних принципів діяльності університету та надання спеціалізованої психологічної, психологічно-терапевтичної допомоги учасникам бойових дій, членам їх родин та іншим представникам уразливих категорій населення щодо їх реабілітації й соціальної адаптації створено *центр соціальної підтримки та адаптації*.

Безкоштовні юридичні послуги *соціально незахищеним категоріям населення м. Суми* надає студентська юридична клініка.

С. 66: *Соціальна* політика університету реалізується й через постійне поліпшення умов праці, навчання, побуту, розширення інфраструктурного її забезпечення.

Далі наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*Відділ соціальної роботи зі студентською молоддю*¹⁰⁷. Соціальна робота з молоддю здійснюється відповідно до основних напрямів державної політики. Пріоритетними напрямками є соціальний менеджмент щодо організації діяльності, спрямованої на соціальну підтримку студентів, інформаційне забезпечення, сприяння розвитку та підтримка волонтерського руху в університеті.

*Психологічна допомога у надзвичайних ситуаціях*¹⁰⁸. Складна суспільно-політична ситуація у країні, спричинена агресією росії, значно похитнула душевний спокій громадян. Практичні психологи Психологічної служби СДУ надають допомогу всім, хто її потребує (зокрема, постраждалим, учасникам бойових дій та їх рідним, переміщеним людям з інших регіонів). Надання допомоги відбувається у формі індивідуальних чи групових консультацій на безоплатній основі. Робота проводиться з дотриманням конфіденційності та анонімності. Послуги надають практичні психологи, які мають відповідну освіту, кваліфікаційний рівень та досвід роботи у сфері практичної психології.

*Стартап-центр «New Generation»*¹⁰⁹. На базі Сумського державного університету організовано роботу «UNIDO GCIP регіональний акселератор інновацій, технологій та інноваційних стартапів Сумської області України».

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Сумського державного університету за визначеними вище показниками (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Оцінювання діяльності Сумського державного університету за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	+
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	+
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	+
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади	+

¹⁰⁷ Відділ соціальної роботи зі студентською молоддю. URL: <https://socstor.sumdu.edu.ua/>

¹⁰⁸ Сумський державний університет. Психологічна допомога у надзвичайних ситуаціях. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/kampus-life/social-face/psychological-help-emergencies.html>

¹⁰⁹ Стартап-центр «New Generation». URL: <https://startup.sumdu.edu.ua/>

12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Сумського державного університету як проміжний між помірним (ПМ) і високим (ВС), що свідчить про реалізацію соціальної ролі Університету на системному рівні.

Львівський національний університет імені Івана Франка¹¹⁰

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Львівського національного університету імені Івана Франка (ЛНУ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегія 2021–2025¹¹¹;
- Звіт Ректора за 2021 р.¹¹²;
- сайт Університету¹¹³.

Аналіз почнемо з положень **Стратегії 2021–2025**, виділивши позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (*виділено курсивом*)¹¹⁴:

С. 2: Цінності. Університет сповідує загальнолюдські та загальнодержавні цінності і як осередок освіти, науки, культури й духовності пропагує їх через: ... дотримання *соціальної та екологічної відповідальності*.

С. 3: Місія Університету – сприяння *соціальному* та економічному розвитку суспільства, генерування змін, яких *потребує місто, регіон, країна та світ* ...

С. 4: Візія Університету. *Соціально відповідальний ЗВО*.

С. 12: Корпоративна культура. Сприяти участі студентів і працівників Університету у суспільно-політичному та культурному *житті Львова*, залучати їх до інноваційної діяльності та формування культурної еліти міста.

С. 13: *Соціальна* сфера та матеріально-технічна база.

1. Реалізовувати програму *енергозбереження* та впроваджувати енергозберігаючі технології.

5. Забезпечити повноцінний доступ до приміщень Університету *учасників освітнього процесу з особливими потребами* ...

Соціальну роль Університету підтверджують також факти, отримані з документу **«Інформаційні матеріали до звіту ректора члена-кореспондента НАН України, професора Володимира Мельника на конференції трудового колективу Львівського національного університету ім. Івана Франка 9 грудня 2021 року»**¹¹⁵:

С. 83: Фінансування НДР. Отримано 10 грантів на суму 9 623,1 тис. грн з інших джерел фінансування, 3 проекти *Програми сприяння інноваційному та науково-технологічному розвитку у Львівській області* на суму 2 886,7 тис. грн та 1 проект Програми підтримки секторальної політики – Підтримка *регіональної* політики України на суму 2 580,1 тис. грн.

С. 191: Наукові конференції. У 2021 році 9 конференцій Університету отримали дофінансування за програмою *«Пакет підтримки розвитку конференц-індустрії у м. Львові»*.

С. 122: Лауреатами премії *Львівської обласної державної адміністрації та Львівської обласної ради* стали: 25 НПП Університету.

С. 130–131: Наукова бібліотека. ... науково-методична робота НБ як центру *Львівського* зонального методичного об'єднання. Наукова бібліотека, як партнер і співорганізатор 28 *Львівського* міжнародного BookForum, організувала та провела 27 заходів.

С. 133: Астрономічна обсерваторія. У 2021 році проведено 22 екскурсії для населення та учнів шкіл *Львова й області*.

С. 136: Ботанічний сад. Ботанічний сад веде широку просвітницьку діяльність, спрямовану на поширення ботанічних та екологічних знань. З цією метою співробітники БС регулярно проводять екскурсії для школярів і студентів, жителів і гостей м. *Львова*. Упродовж звітного періоду БС відвідали

¹¹⁰ Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://lnu.edu.ua/>

¹¹¹ Львівський національний університет імені Івана Франка. Стратегія 2021-2025. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/strategy-2021-2025.pdf>

¹¹² Інформаційні матеріали до звіту ректора члена-кореспондента НАН України, професора Володимира Мельника на конференції трудового колективу Львівського національного університету імені Івана Франка 9 грудня 2021 року. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/rektors-report-2021.pdf>

¹¹³ Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://lnu.edu.ua/>

¹¹⁴ Львівський національний університет імені Івана Франка. Стратегія 2021-2025. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/strategy-2021-2025.pdf>

¹¹⁵ Інформаційні матеріали до звіту ректора члена-кореспондента НАН України, професора Володимира Мельника на конференції трудового колективу Львівського національного університету імені Івана Франка 9 грудня 2021 року. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/rektors-report-2021.pdf>

103 екскурсійні групи за відповідним тематичним спрямуванням, проведено 2 уроки для учнів Львівських шкіл.

С. 200: Фандрейзинг та проектна діяльність. Дослідницько-освітній хаб технологій штучного інтелекту «AIT Research & Learning HUB», який переміг у конкурсі інноваційних проектів, у межах реалізації Програми сприяння інноваційному та науково-технологічному розвитку у Львівській області на 2021– 2025 роки. Проект орієнтований на розвиток галузі ТШІ (технологій штучного інтелекту) у Львівській області. Передбачає створення на базі лабораторії технологій штучного інтелекту Львівського університету постійно діючого дослідницького та освітнього хабу ТШІ.

С. 216: 7.3. Дотримання прав і законних інтересів осіб із особливими потребами.

Далі наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*Проект побудови нового гуртожитку*¹¹⁶. Збір коштів з метою щонайшвидшого відновлення та завершення будівництва нового гуртожитку Львівського університету для проживання внутрішньо переміщених студентів або абітурієнтів зі зруйнованих війною міст.

*Проект «Книга. Допомога. Перемога»*¹¹⁷. Благодійна ініціатива, метою якої є зібрати кошти від продажу книг університетського видавництва для Збройних сил України. Придбане видання ви можете залишити на своїй полиці чи подарувати одній із бібліотек університетів, які постраждали в часі війни.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Львівського національного університету імені Івана Франка за визначеними вище показниками (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

Оцінювання діяльності Львівського національного університету імені Івана Франка за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	+
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	+
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	+
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади	+
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Львівського національного університету імені Івана Франка як проміжний між помірним (ПМ) і високим (ВС), що свідчить про реалізацію соціальної ролі Університету на системному рівні.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»¹¹⁸

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (НТУ ХПІ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегія розвитку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» 2021–2025 рр.¹¹⁹;

¹¹⁶ Львівський університет. Проект побудови нового гуртожитку. URL: <http://dormitory-project.lnu.edu.ua/>

¹¹⁷ Львівський університет. Книга. Допомога. Перемога. URL: <http://support-ukraine.lnu.edu.ua/>

¹¹⁸ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>

¹¹⁹ Стратегія розвитку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» 2021–2025 рр. URL: <http://public.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2021/12/Strategiya-2021-25-2022.pdf>

- Звіт ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Сокола Євгена Івановича про виконання обов'язків за 2020/2021 н. р.¹²⁰;
- сайт Університету¹²¹.

Аналіз почнемо з положень *Стратегії розвитку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» 2021–2025 рр.*, виділивши позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)¹²²:

С. 6: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» є науково-освітнім центром підготовки компетентних професіоналів і виконання наукових досліджень на основі єдності кращих традицій, фундаментальності, інновацій для відтворення інтелектуального потенціалу, модернізації економіки та технологічного розвитку *регіону* і держави.

С. 9: Підтримка роботи в галузі нанотехнологій, «зеленої» хімії, інформаційних технологій, фізики, механіки. Розвиток наукової роботи в галузі енергетики, *енергоефективності* енергоємних технологій і підприємств.

С. 33: Підтримка *соціально* важливих культурно-освітніх, науково-технічних, пізнавально-творчих, художньо-естетичних ініціатив *міста та області*.

С. 43: Забезпечення робочих місць користувачів засобами телекомунікації і візуалізації інформації з можливістю подальшого їх збільшення та удосконалення, враховуючи *користувачів з особливими потребами*.

Соціальну роль Університету підтверджують також факти, отримані зі *Звіту ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Сокола Євгена Івановича про виконання обов'язків за 2020/2021 н. р.*¹²³:

С. 29: Проводиться робота з моніторингу ринку праці, накопичення та оновлення банку даних потенційних роботодавців, продовжується співпраця з *Харківським обласним центром зайнятості* та налагодження відносин з новими організаціями та підприємствами всіх форм власності.

С. 30: НТУ ХПІ продовжує тісну співпрацю з постійними партнерами як *Харківський обласний центр зайнятості*; Управління енергоефективності та енергоменеджменту *Харківської* міської ради; Kharkiv IT Cluster; Об'єднання промисловців і підприємців *Харківської* області – регіонального відділення ...

С. 80: Стартап-центр «SPARK» відкрився в Харкові на базі НТУ ХПІ. Мета – надання менторської підтримки не лише *регіональним*, а й загальноукраїнським стартапам, а також навчання технологіям їх просування і фінансування на вітчизняному та міжнародному ринках.

Далі наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*Центр «Кар'єра»*¹²⁴ – проводить особисті консультації, тренінги та онлайн-тренінги для студентів і випускників Політеху. Проводиться робота з моніторингу ринку праці, накопичення та оновлення банку даних потенційних роботодавців, продовжується співпраця з *Харківським* обласним центром зайнятості та налагодження відносин з новими організаціями та підприємствами всіх форм власності.

*Стартап-центр «SPARK»*¹²⁵. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» відкрив перший в *Харкові* стартап-центр «SPARK». Це – величезний простір, площею понад 600 м² і розрахований на 150 місць. Головне завдання Центру – підтримка стартапів на всіх етапах розвитку: від розробки ідеї до її комерціалізації. Аудиторією «SPARK» стануть молоді вчені, студенти та школярі, а головними спікерами – інвестори, представники фондів, провідних консалтингових агентств, бізнесмени ...

*Соціальний проєкт «Долаючи бар'єри»*¹²⁶. Молоді вчені та студенти НТУ ХПІ реалізували *соціальний проєкт* «Інклюзія у співпраці». 29 вересня вони відвідали інтернати *Харківської* області, де

¹²⁰ Звіт ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Сокола Євгена Івановича про виконання обов'язків за 2020/2021 н. р. URL: <http://public.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2022/01/ZVIT-rektora-NTU-HPI-za-2021-rik.pdf>

¹²¹ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>

¹²² Стратегія розвитку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» 2021–2025 рр. URL: <http://public.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2021/12/Strategiya-2021-25-2022.pdf>

¹²³ Звіт ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Сокола Євгена Івановича про виконання обов'язків за 2020/2021 н. р. URL: <http://public.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2022/01/ZVIT-rektora-NTU-HPI-za-2021-rik.pdf>

¹²⁴ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Центр «Кар'єра». URL: http://career.kharkov.ua/?page_id=2328

¹²⁵ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Новини. ХПІ відкрив унікальний майданчик для креативної молоді. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2020/11/27/hpi-spark/>

¹²⁶ Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Новини. Новий соціальний проєкт ХПІ: Долаючи бар'єри. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2018/10/03/hpi-inclusive-project/>

висадили понад 150 фруктових кущів і дерев. Мета акції – просування толерантності та інклюзивного підходу в українському суспільстві, подолання бар'єрів соціальної ізоляції людей з інвалідністю, які живуть в інтернатах.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» за визначеними вище показниками (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Оцінювання діяльності Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	-
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади	+
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	

52

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» як початковий (ПЧ), що свідчить про реалізацію соціальної ролі Університету на ситуаційному рівні.

Харківський національний університет радіоелектроніки¹²⁷

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Харківського національного університету радіоелектроніки (ХНУРЕ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегія розвитку Університету¹²⁸;
- Звіт ректора Університету за 2021 рік¹²⁹;
- сайт Університету¹³⁰.

Аналіз почнемо з положень документу **«Стратегія і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності Харківського національного університету радіоелектроніки»**, виділивши з нього позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)¹³¹:

С. 2: ХНУРЕ є одним із профільних технічних університетів України, в якому прикладним інформаційним технологіям та інноваціям в інтересах реалізацій *цілей сталого розвитку* приділяється основна увага.

¹²⁷ Харківський національний університет радіоелектроніки. URL: <https://nure.ua/>

¹²⁸ Стратегія і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності Харківського національного університету радіоелектроніки. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/Main_Docs_NURE/strategy_nure_2019_07.pdf

¹²⁹ Звіт ректора Харківського національного університету радіоелектроніки проф. В.В. Семенця про результати виконання у 2021 році умов контракту № 1–101 від 02 березня 2017 року. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/Main_Docs_NURE/zvit_2021.pdf

¹³⁰ Харківський національний університет радіоелектроніки. URL: <https://nure.ua/>

¹³¹ Стратегія і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності Харківського національного університету радіоелектроніки. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/Main_Docs_NURE/strategy_nure_2019_07.pdf

С. 2: Місія Університету. Популяризація освіти шляхом викладання, дослідження та поширення всіма засобами. Продукування нових знань та їх поширення через тісну інтеграцію науки, освіти та соціальної практики.

С. 3: Ми будемо підтримувати систему освіти у спеціальному навчально-реабілітаційному відділі супроводу студентів з *особливими освітніми потребами*.

Підтримка студентського *благополуччя* лежить в основі нашого підходу до надання різноманітних можливостей для всіх студентів.

С. 6: Ми будемо розвивати *інклюзивну* культуру, що сприяє рівності можливостей, цінує різноманітність і підтримує робоче, освітнє та *соціальне* середовище, в якому шануються права і гідність всіх наших працівників і студентів. Ми будемо розширювати недостатньо представлені групи працівників у керівництві та у процесі прийняття рішень. Ми працюватимемо над *усуненням будь-яких бар'єрів* на шляху до успіху кожного працівника ХНУРЕ.

Підвищуючи участь *громадському* житті, обмін знаннями та інноваційну культуру ХНУРЕ, ми прагнемо забезпечити, щоб наші дослідження та освіта принесли користь *Харківському* регіону, Україні та світу. З цією метою ми працюватимемо у партнерстві з державними, приватними, комерційними організаціями та нашими випускниками.

С. 7: Ми прагнемо будувати та розвивати якісну та інноваційну *громадську* діяльність як невід'ємну частину нашої дослідницької культури та практики.

С. 8: Ми будемо продовжувати впровадження програми *енергозбереження* та енергоефективності.

Соціальну роль Університету підтверджують також факти, отримані зі *Звіту ректора Харківського національного університету радіоелектроніки проф. В.В. Семенця про результати виконання у 2021 році умов контракту № 1 – 101 від 02 березня 2017 року*¹³²:

С. 9: Задля підвищення обізнаності та інтересу до виконання Університетом завдань з *цілей сталого розвитку*, затверджених Асамблеєю ООН у 2015 році, в ХНУРЕ продовжує проводитись постійно діючий семінар «Цілі сталого розвитку. Завдання ХНУРЕ щодо їх реалізації». Відділ бенчмаркінгу та вебменеджменту готує матеріали для засідань семінару та висвітлює події з виконання завдань для досягнення цілей сталого розвитку у спеціально створеному розділі офіційного сайту Університету «Цілі сталого розвитку. Завдання ХНУРЕ щодо їх реалізації».

С. 25: Дотримання прав та законних інтересів *осіб з особливими потребами*. В Університеті функціонує спеціальний навчально-реабілітаційний відділ супроводу студентів з особливими освітніми потребами.

Далі наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*Партнерство з Благодійним фондом «Повір у себе»*¹³³. Благодійний фонд «Повір у себе» заснований та діє за підтримки родини Віктора та Ірини Іванчиків. Набувачі фонду – сільська молодь, що навчається в українських вишах. Студенти отримують річні стипендії, допомогу на оплату гуртожитку, гранти на індивідуальні проекти.

Одним із проектів фонду є *«Підйом!»*¹³⁴, створений з метою активізувати сільську молодь до ініціативної участі в житті *власних громад* шляхом виховання лідерських навичок, проектного мислення та досвіду впливу на навколишній світ через реалізацію власних проектів. Проект «Підйом!» увійшов у Каталог Кращих практик молодіжної роботи в Україні 2018 р.

*«Р.І.Д. Розвивайся! Інтегруйся! Дій!»*¹³⁵ – проект для школярів і молоді з лідерства, якій відкриває нові світи, вчить занурюватися у проблему та збирати гроші, щоб створювати цікаві та необхідні *для громад* проекти.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Харківського національного університету радіоелектроніки за визначеними вище показниками (табл. 3.11).

¹³² Звіт ректора Харківського національного університету радіоелектроніки проф. В.В. Семенця про результати виконання у 2021 році умов контракту № 1–101 від 02 березня 2017 року. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/Main_Docs_NURE/zvit_2021.pdf

¹³³ Харківський національний університет радіоелектроніки. Благодійний фонд «Повір у себе» – партнер ХНУРЕ. URL: <https://nure.ua/blagodijnij-fond-povir-u-sebe-partner-hnure>

¹³⁴ Проект «Підйом!» . Благодійний фонд «Повір у себе». URL: <https://www.povirusebe.org/>

¹³⁵ Проект «Р.І.Д. Розвивайся. Інтегруйся. Дій». Благодійний фонд «Повір у себе». URL: <https://www.povirusebe.org/projects/rid-rozvyvaysya-intehruysya-diy>

Оцінювання діяльності Харківського національного університету радіоелектроніки за вимірами
«соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	+
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	+
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проєктів, реалізованих за участю громади, спільних проєктів з громадою та проєктів, що фінансуються коштом громади	
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	+

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Харківського національного університету радіоелектроніки як помірний (ПМ), що свідчить про перехід від ситуаційного до системного впливу та взаємодії Університету і громади.

Сумський національний аграрний університет¹³⁶

Джерельною базою для оцінювання значущості діяльності Сумського національного аграрного університету (СНАУ) за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою» слугували такі ресурси:

- Стратегія розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021–2025¹³⁷;
- Звіт ректора Університету за 2021 р.¹³⁸;
- сайт Університету¹³⁹.

Аналіз почнемо з положень *Стратегія розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021–2025*, виділивши позиції, які, на наш погляд, свідчать на користь соціальної місії Університету (виділено курсивом)¹⁴⁰:

С. 2: Цінності: ... громадянська позиція, соціальне служіння та відповідальність перед суспільством; сталий розвиток та раціональне землекористування; громадянська відповідальність; рівність і різноманіття та інклюзія ...

С. 5: Місія – примножувати людський капітал через підготовку фахівців, які розбудовують аграрний сектор та суспільство в цілому на засадах сталого розвитку ...

С. 7: Принципи розвитку СНАУ. Сприяння досягнення цілей сталого розвитку ООН ...

С. 15: Ціль 14. Розвиток молодого покоління свідомих громадян, що сприятимуть розбудові власних громад на засадах сталого розвитку, демократії, патріотизму, гендерної рівності, толерантності, інклюзії.

Ціль 15. Стати осередком громадянської активності, потужним інформаційним ресурсом для громади та органів місцевого самоврядування.

С. 20: Ціль 23. Впровадження моделі відповідного споживання за рахунок оптимізації використання природних ресурсів, зменшення навантаження на природні екосистеми, формування екологічної культури академічної спільноти.

¹³⁶ Сумський національний аграрний університет. URL: <https://snau.edu.ua/>

¹³⁷ Стратегія розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021–2025. URL: <https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf>

¹³⁸ Звіт ректора Сумського національного аграрного університету за 2021 рік. URL: https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_2021.pdf

¹³⁹ Сумський національний аграрний університет. URL: <https://snau.edu.ua/>

¹⁴⁰ Стратегія розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021–2025. URL: <https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf>

Соціальну роль Університету також підтверджують факти, отримані зі *Звіту ректора Сумського національного аграрного університету за 2021 рік*¹⁴¹:

С. 6–7: ТОВ «Молоко Вітчизни» проініціювало створення необхідних умов та фінансове забезпечення проєкту запровадження разом із СНАУ дуального навчання фахівців галузі тваринництва. Наразі підготовлена 7 матеріальна база для забезпечення дуального навчання лікарів ветеринарної медицини, зоотехніків та інженерів на базі відділення ТОВ «Молоко Вітчизни» в селі Мар'ївка Сумського району (18 км від СНАУ). Унікальність Центру дуальної освіти «СНАУ – Молоко Вітчизни» полягає в комплексному забезпеченні всього освітнього процесу на базі діючої високопродуктивної молочної ферми та створенні умов навчання, проживання, харчування, призначення менторів з провідних фахівців підприємства.

С. 7: Сумський національний аграрний університет здійснює науково-практичний супровід розвитку *територіальних громад Сумської області* з питань підготовки генеральних планів та програм озеленення населених пунктів, розробки стратегій та проєктів розвитку громад, надання консультацій та практичної підтримки із правових і земельних питань.

На потребу сьогодення у 2021 році був створений Навчально-науково-консалтинговий центр юридичного сприяння *розвитку територіальних громад* «ЗЕМЛЯ І ЗАКОН» Сумського національного аграрного університету, метою діяльності якого є надання освітніх, наукових, консалтингових та інформаційно-консультаційних послуг.

С. 8: ... з метою формування соціально-активної особистості проведено засідання Школи лідера для представників учнівського самоврядування шкіл м. Суми та «Круглий стіл» для представників Сумської обласної ради старшокласників; разом із Департаментом освіти та науки Сумської облдержадміністрації проведено міжрегіональний фестиваль-конкурс «Творча країна», захід об'єднав близько 200 талановитих дітей з усієї Сумської області; під патронатом ректора Сумського НАУ та за підтримки Департаменту освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації започатковано обласний багатожанровий фестиваль-конкурс мистецтв за напрямом національно-патріотичного виховання «Осінь палітра талантів Сумщини».

С. 9: ... підвищення кваліфікації державних службовців (працівники Північно-східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Суми), Регіонального сервісного центру ГСЦ МВС в Сумській області, Сумського апеляційного суду, Зарічного районного суду м. Суми, Управління державного агентства меліорації та рибного господарства у Сумській області) за спеціальними короткостроковими програмами навчально-тематичних семінарів – 543 особи.

С. 19: Студенти Сумського НАУ організовують та беруть активну участь у *благодійних акціях міста*, області. У Сумському НАУ створено *волонтерську службу* «Під крилом добра СНАУ», яка систематично організовує та долучається до різних волонтерських рухів та благодійних акцій.

С. 20: ... супровід суспільно значущих освітянських інновацій, соціально-психологічний супровід студентів із сімей *вимушено переміщених осіб, студентів-сиріт, дітей з інвалідністю*, студентів «групи ризику», створення умов для соціально-психологічного комфорту і безпеки молоді.

Далі наведемо приклади конкретних ініціатив Університету, що працюють на розвиток громади, є громадсько орієнтованими та соціально значущими.

*Проєкт «Розвиток сталого сільського господарства в Україні»*¹⁴². У 2020 р. СНАУ у співпраці з Бернським університетом прикладних наук за підтримки компанії «Nestle Ukraine» та Швейцарського бюро співробітництва в Україні розпочав роботу над новим проєктом «Розвиток сталого сільського господарства в Україні» (термін дії: 2020–2022), який спрямований на апробацію моделі підвищення сталості сільськогосподарського виробництва в Україні та розробку концепції розширеного масштабу.

*Проєкт «Активні Громадяни»*¹⁴³ – програма Британської ради для молоді у галузі міжкультурного діалогу і соціального розвитку, яка реалізовується в Україні з 2014 р. Проєкт «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості» (SC3) розрахований на 36 місяців і покликаний забезпечити ефективне подолання викликів і реалізацію перспективних можливостей у галузі розвитку на місцевому рівні шляхом покращення співробітництва між організаціями громадянського суспільства (ОГС) та місцевими органами влади (МОВ) в Україні.

Проаналізувавши наведені ресурси, ми оцінили діяльність Сумського національного аграрного університету за визначеними вище показниками (табл. 3.12).

¹⁴¹ Сумський національний аграрний університет. URL: <https://snau.edu.ua/>

¹⁴² Міжнародна співпраця СНАУ. Nestle Ukraine спільно з Швейцарським бюро співробітництва в Україні. URL: <https://international.snau.edu.ua/mizhnarodni-proekti/proekti-ta-granti/nestle-ukraine-spilno-z-shvejcarskim-bjuro-spivrobitnictva-v-ukraini/>

¹⁴³ Міжнародна співпраця СНАУ. Проєкти Британської Ради за підтримки Європейського Союзу. URL: <https://international.snau.edu.ua/mizhnarodni-proekti/proekti-ta-granti/proekti-britanskoj-radi-za-pidtrimki-ievropejskogo-soiuzu/>

Оцінювання діяльності Сумського національного аграрного університету
за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№ зп	Показник	+ (наявність) / – (відсутність)
1.	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+
2.	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+
3.	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади	
4.	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій	
5.	Місія ЗВО містить соціальний складник	+
6.	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+
7.	Наявність важливих для регіону / громади досліджень	+
8.	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+
9.	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	
10.	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+
11.	Реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади	+
12.	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+
13.	Реалізація Цілей сталого розвитку	+

Проведений аналіз дає підстави означити рівень прояву соціального спрямування Сумського національного аграрного університету як проміжний між помірним (ПМ) і високим (ВС), що свідчить про реалізацію соціальної ролі Університету на системному рівні.

Отже, узагальнимо визначені особливості, загальні закономірності й тенденції у реалізації соціальної ролі провідними університетами України, обраними за описаними вище критеріями у вигляді таблиці 3.13.

Оцінювання діяльності обраних для аналізу університетів України
за вимірами «соціальна місія» та «взаємодія з громадою»

№	Показник	КНУ	НТУ КПІ	ХНУ	НУ ЛП	СДУ	ЛНУ	НТУ ХПІ	ХНУРЕ	СНАУ
1	Випускники університету працюють у регіоні / громаді	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Проходження студентами практики у регіоні / громаді	+	+	+	+	+	+	+	+	+
3	Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади									
4	Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій			+	+		+			
5	Місія ЗВО містить соціальний складник	-	+	-	+	+	+	-	+	+
6	Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами	+	+	+	+	+	+	+	+	+
7	Наявність важливих для регіону / громади досліджень			+	+	+	+		+	+
8	Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
9	Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами	+	+			+				
10	Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади	+		+	+	+	+	+	+	+
11	Реалізація проєктів, реалізованих за участю громади, спільних проєктів з громадою та проєктів, що фінансуються коштом громади			+	+	+	+	+		+
12	Заходи з енергозбереження, екологічна культура	+	+			+	+	+	+	+
13	Реалізація Цілей сталого розвитку		+						+	+

Висновки

1. Соціальний складник у діяльності університету набуває дедалі більшої актуальності в умовах сучасного динамічного та нестійкого суспільства. Рівень прояву цього складника в напрямі його зростання можна представити так: соціальна відповідальність університету – соціальна місія університету – Civic University.

2. Найвищим проявом соціальної ролі є позиціонування ЗВО як Civic University. Український еквівалент цього терміна ще необхідно віднайти, щоб найточніше відобразити зміст, що включає як відповідальний і системний вплив університету на суспільство (соціум) / громаду, так і багатовекторну, постійну взаємодію та взаємозалученість університету і громади (як «відбиток» суспільства на локальному рівні).

3. Рівень прояву соціальної ролі університету можна означити такими категоріями: початковий (ПЧ), помірний (ПМ), високий (ВС).

4. В умовах кризи, у періоди, коли суспільство проходить значні випробування та трансформації соціальна роль ЗВО посилюється. Ця закономірність особливо виразно виявляється сьогодні в Україні, в умовах війни. Соціальна роль вітчизняних університетів є не менш критичною і на етапі повоєнного відновлення України. Саме тому важливо оцінити «готовність» ЗВО України до виконання своєї соціальної ролі.

5. Заклади вищої освіти України для аналізу щодо реалізації ними соціальної ролі обирались на основі використання даних чотирьох рейтингів:

- Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2021»;
- Консолідований рейтинг ЗВО України 2021 року;
- Рейтинг ЗВО серед вступників на бакалаврат (за кількістю поданих заяв 2021 р.);
- Рейтинг Multirank за показником «Regional Engagement».

6. Для аналізу обрано 9 ЗВО України, які є провідними за потенціалом прояву соціальної ролі, зокрема:

- 1) Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- 2) Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського»;
- 3) Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;
- 4) Національний університет «Львівська політехніка»;
- 5) Сумський державний університет;
- 6) Львівський національний університет імені Івана Франка;
- 7) Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;
- 8) Харківський національний університет радіоелектроніки;
- 9) Сумський національний аграрний університет.

7. Джерельною базою для визначення показників для аналізу слугували: 1) Рейтинг U-Multirank за виміром «регіональне залучення»; 2) результати дослідження І. Ховрак, представленими у монографії «Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку» (2020).

8. Показники для оцінювання діяльності ЗВО щодо прояву ними соціальної ролі:

- 1) Випускники університету працюють у регіоні / громаді;
- 2) Проходження студентами практики у регіоні / громаді;
- 3) Публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади;
- 4) Доходи від регіональних джерел / бюджету громади, громадських організацій;
- 5) Місія ЗВО містить соціальний складник;
- 6) Урахування потреб осіб з особливими освітніми потребами;
- 7) Наявність важливих для регіону / громади досліджень;
- 8) Реалізації соціально відповідальних ініціатив, спрямованих на різні групи зацікавлених осіб: студентів і працівників ЗВО, партнерів, регіональну владу, громадські організації та місцеві громади (заходи екологічного, соціального та економічного спрямування);
- 9) Наявність процесів валідації та / або перегляду освітніх програм, тематики наукових досліджень та заходів із зовнішніми стейкхолдерами;
- 10) Проведення відкритих і спільних заходів за участю громади;
- 11) Реалізація проектів, реалізованих за участю громади, спільних проектів з громадою та проектів, що фінансуються коштом громади;
- 12) Заходи з енергозбереження, екологічна культура;
- 13) Реалізація Цілей сталого розвитку.

9. Узагальнення та порівняння результатів аналізу дає можливість означити особливості, загальні закономірності та тенденції у реалізації провідними університетами України, обраними за описаними вище критеріями, соціальної місії та взаємодії з громадою.

Університети забезпечують / здійснюють:

- орієнтацію на професійну підготовку фахівців для потреб конкретного регіону / громади;
- взаємодію з місцевим бізнесом задля проходження студентами практики у регіоні / громаді;
- врахування при організації та реалізації освітнього процесу потреб осіб з особливими освітніми потребами;
- реалізацію соціально відповідальних ініціатив.

Тенденція до позиювання та відповідно усвідомлення університетської місії загалом та відображення у ній соціального складника зокрема наявна, проте ще не є домінуючою.

Більшість університетів реалізують відкриті заходи для громади та за участі громади, а також проекти (для громади, з громадою, коштом громади).

Значна частина університетів реалізує важливі для регіону / громади дослідження. Поряд із цим інформація про публікації, присвячені регіональному розвитку / розвитку громади, відсутня у відкритих джерелах, які слугували джерельною базою дослідження.

Інформація щодо доходів ЗВО з регіональних джерел / бюджету громади дуже обмежена, потребує кращого висвітлення, більшої відкритості та публічності.

У діяльності університетів спостерігається тенденція до реалізації заходів з енергозбереження та розвитку екологічної культури загалом. Водночас лише деякі з досліджуваних ЗВО України орієнтовані у своїй діяльності на реалізацію цілей сталого розвитку ООН.

10. За результатами аналізу з 9 обраних університетів 2 мають початковий рівень (ПЧ) прояву соціальної ролі, 5 – помірний (ПМ), 2 – високий (ВС). Означене може слугувати аналогом для розподілу: 20 – 60 – 20. З метою перевірки виявлених тенденцій та закономірностей на наступному етапі дослідження доцільно провести серед ЗВО України загальнонаціональне опитування щодо реалізації ними соціальної ролі загалом та взаємодії з громадою зокрема.

Список використаних джерел

1. Анотований узагальнюваний звіт проф. Васильєва А.В. щодо результатів організаційної діяльності на посаді ректора Сумського державного університету. URL: https://sumdu.edu.ua/images/content/general/public-info/report/rectors_report-ssu-2015-2020.pdf
2. Відділ соціальної роботи зі студентською молоддю. URL: <https://socstor.sumdu.edu.ua/>
3. Звіт про виконання цільових показників діяльності Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна за 2021 рік. URL: https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Fkarazin.ua%2Fstorage%2Fdocuments%2F906_K6RYsP_PSiYOCRhbhkSB6pFuV.pdf&embedded=true&chrome=false&dov=1
4. Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2021 рік. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2021.pdf>
5. Звіт ректора Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» Сокола Євгена Івановича про виконання обов'язків за 2020/2021 н. р. URL: <http://public.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2022/01/ZVIT-rektora-NTU-HPI-za-2021-rik.pdf>
6. Звіт ректора Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» М. Згуровського за 2021 рік. URL: <https://kpi.ua/files/2021-report.pdf>
7. Звіт ректора Сумського національного аграрного університету за 2021 рік. URL: https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2022/01/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82_2021.pdf
8. Звіт ректора Харківського національного університету радіоелектроніки проф. В.В. Семенця про результати виконання у 2021 році умов контракту № 1–101 від 02 березня 2017 року. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/Main_Docs_NURE/zvit_2021.pdf
9. Інформаційні матеріали до звіту ректора члена-кореспондента НАН України, професора Володимира Мельника на конференції трудового колективу Львівського національного університету імені Івана Франка 9 грудня 2021 року. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/04/rectors-report-2021.pdf>
10. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/>
11. Консолідований рейтинг вишів України 2021 року. URL: <https://osvita.ua/vnz/rating/51741/>
12. Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <https://lnu.edu.ua/>
13. Львівський національний університет імені Івана Франка. Стратегія 2021-2025. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/strategy-2021-2025.pdf>
14. Львівський університет. Книга. Допомога. Перемога. URL: <http://support-ukraine.lnu.edu.ua/>

15. Львівський університет. Проект побудови нового гуртожитку. URL: <http://dormitory-project.lnu.edu.ua/>
16. Міжнародна співпраця СНАУ. Nestle Ukraine спільно з Швейцарським бюро співробітництва в Україні. URL: <https://international.snau.edu.ua/mizhnarodni-proekti/proekti-ta-granti/nestle-ukraine-spilno-z-shvejcarskim-bjuro-spivrobitnictva-v-ukraini/>
17. Міжнародна співпраця СНАУ. Проекти Британської Ради за підтримки Європейського Союзу. URL: <https://international.snau.edu.ua/mizhnarodni-proekti/proekti-ta-granti/proekti-britanskoi-radi-za-pidtrimki-ievropejskogo-sojuzu/>
18. Науково-дослідна частина Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Новини. Платформа реалізації ідей для покращення твого міста. URL: <https://science.knu.ua/news/science/3157/>
19. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/>
20. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Новини. Новий соціальний проект ХПІ: Долаючи бар'єри. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2018/10/03/hpi-inclusive-project/>
21. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Новини. ХПІ відкрив унікальний майданчик для креативної молоді. URL: <https://www.kpi.kharkov.ua/ukr/2020/11/27/hpi-spark/>
22. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут». Центр «Кар'єра». URL: http://career.kharkov.ua/?page_id=2328
23. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/>
24. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Діяльність Асоціації випускників КПІ під час війни. URL: <https://kpi.ua/index.php/node/19222>
25. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». КПІ збирає кошти для ЗСУ. URL: <https://kpi.ua/node/19232>
26. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Круглий стіл «Екологія людини – родини – країни». URL: <https://kpi.ua/2018-11-22>
27. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Результати проектів КПІ в «Громадському бюджеті 2» м. Києва. URL: <https://kpi.ua/2017-10-31-gb>
28. Національний університет «Львівська політехніка». URL: <https://lpnu.ua/>
29. Національний університет «Львівська політехніка». Новини. Політехніки – для перемоги. URL: <https://lpnu.ua/politekhniky-dlia-peremohy>
30. Національний університет «Львівська політехніка». Новини. Проект «Норвегія-Україна» пропонує учасникам АТО/ООС стати проектними менеджерами. URL: <https://lpnu.ua/news/proiekt-norvehiia-ukraina-proponuie-uchasnykam-atoos-staty-proiektnymy-menedzheramy>
31. Національний університет «Львівська політехніка». МЦПП «Інтеграція». Ветеранська служба. URL: <https://lpnu.ua/veteranska-sluzhba>
32. Основні результати роботи колективу. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2022/pages/18462/zvit-rektora-2021-roz.pdf>
33. Проект «Підйом!» / Благодійний фонд «Повір у себе». URL: <https://www.povirusebe.org/>
34. Проект «Р.І.Д. Розвивайся. Інтегруйся. Дій» / Благодійний фонд «Повір у себе». URL: <https://www.povirusebe.org/projects/rid-rozvyvaysya-intehruysya-diy>
35. Рейтинг ЗВО України за результатами вступної кампанії у 2021 році. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vstupna-kampaniya-prohodit-u-zvichnomu-rezhimi-nezvazhayuchi-na-zbilshennya-kilkosti-vstupnikiv>
36. Рейтинг університетів України «Топ-200 Україна 2021». URL: <http://www.euroosvita.net/index.php/?category=1&id=6868>
37. Рейтинг, що орієнтується на Цілі сталого розвитку. URL: <https://www.timeshighereducation.com/rankings/impact/2021/overall>
38. Стартап-центр «New Generation». URL: <https://startup.sumdu.edu.ua/>
39. Стратегічний план розвитку Сумського державного університету на 2020–2026 роки. URL: <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=52fedeb8-8e42-ea11-b021-001a4be6d04a&kind=1>
40. Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Development-strategic-plan.pdf>

41. Стратегія і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності Харківського національного університету радіоелектроніки. URL: https://nure.ua/wp-content/uploads/Main_Docs_NURE/strategy_nure_2019_07.pdf
42. Стратегія розвитку «Львівська політехніка – 2025». URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/pages/2316/strategiya2025.pdf>
43. Стратегія розвитку Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» 2021–2025 рр. URL: <http://public.kpi.kharkov.ua/wp-content/uploads/2021/12/Strategiya-2021-25-2022.pdf>
44. Стратегія розвитку Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» на період 2020–2025 роки. URL: <https://kpi.ua/files/2020-2025-strategy.pdf>
45. Стратегія розвитку Сумського національного аграрного університету на 2021–2025. URL: <https://snau.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%8F.pdf>
46. Сумський державний університет. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/>
47. Сумський державний університет. Психологічна допомога у надзвичайних ситуаціях. URL: <https://sumdu.edu.ua/uk/kampus-life/social-face/psychological-help-emergencies.html>
48. Сумський національний аграрний університет. URL: <https://snau.edu.ua/>
49. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. URL: <https://karazin.ua/>
50. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Новини. Співпраця університету з регіональним ландшафтним парком «Фельдман-Екопарк». URL: <https://karazin.ua/news/spivpratsia-universytetu-z-rehionalnym-landshaftnym-parkom/>
51. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Новини. Каразінський підписав договір про співпрацю з Харківським офісом ІТ-компанії «Grid Dynamics». URL: <https://karazin.ua/news/karazinskyi-pidpysav-dohovir-pro-spivpratsiu-z-kharkivskym-o/>
52. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Новини. Каразінський університет підписав меморандум зі Східним міжрегіональним управлінням міністерства юстиції. URL: <https://karazin.ua/news/karazinskyi-universytet-pidpysav-memorandum-zi-skhidnym-mizh/>
53. Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. Стратегія розвитку 2019–2025. URL: <https://karazin.ua/universitet/strategiia-rozvitku-2019-2025/>
54. Харківський національний університет радіоелектроніки. URL: <https://nure.ua/>
55. Харківський національний університет радіоелектроніки. Благодійний фонд «Повір у себе» – партнер ХНУРЕ. URL: <https://nure.ua/blagodijnij-fond-povir-u-sebe-partner-hnure>
56. Ховрак І. Соціальна відповідальність закладів вищої освіти як каталізатор збалансованого регіонального розвитку: монографія. Кременчук: ПП «Бітарт», 2020. 392 с.
57. Tech StartUp School. URL: <https://tsus.lpnu.ua/>
58. Sikorsky Challenge Ukraine. Всеукраїнська Інноваційна екосистема «Sikorsky Challenge Україна». URL: <https://www.sikorskychallenge.com/>
59. U-Multirank. URL: <https://www.umultirank.org/about/u-multirank/the-project/>

РОЗДІЛ 4

Благополуччя студентів та академічного персоналу як складник соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час: аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду

Єлена Балджи,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-5703-5496>

Анотація

Низка документів Європейського простору вищої освіти засвідчує актуальність нашого дослідження. Зарубіжні науковці розкривають важливий вплив, який чинить університет на розвиток суспільства, приділяють багато уваги посиленню соціального виміру вищої освіти, особистому розвитку студентів та академічного персоналу, психологічному й фізичному здоров'ю та підвищенню рівня соціальної відповідальності університету. До теоретичних основ благополуччя студентів та академічного персоналу належить визначення поняття благополуччя та 10 його вимірів. Підкреслено необхідність підтримання рівня благополуччя в умовах війни та у повоєнний час. Виокремлено роль університету в формуванні ціннісного потенціалу у студентів та академічного персоналу, спрямованого на екологічне поєднання належного рівня благополуччя студентів та академічного персоналу, їх особистісного розвитку й розвитку власне університету як інституції, що підвищує свій рівень соціальної відповідальності завдяки поєднанню людського потенціалу з продуктом, який надається університетом відповідно до вимог суспільства. Описано досвід підтримання благополуччя українців, вимушених внаслідок війни в Україні виїхати до Чехії, зазначено позитивні результати використання Програми щодо зниження ризику виникнення та корекцію розвитку симптомів посттравматичного стресу осіб, які перенесли психотравмуючі події. Запропоновано рекомендації для підтримання рівня благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час.

Ключові слова: благополуччя; особистий розвиток; посттравматичний стрес; психологічна підтримка; психологічне здоров'я; соціальна відповідальність університету; фізичне здоров'я.

Актуальність проблеми

Проаналізуємо основні документи, що засвідчують актуальність проблеми благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету у вищій освіті.

У *Лондонському комюніке* (2007) визначено важливий вплив, який чинить Університет на розвиток суспільства, він є центром навчання, дослідження, творчості й передачі не лише знань, а й цінностей, на яких побудовано суспільство. Мета полягає в тому, що Університет мав необхідні ресурси, щоб продовжувати підготовку студентів до життя як активних громадян демократичного суспільства, підготовку студентів для побудови їх майбутньої кар'єри, а також забезпечення можливостей для особистісного розвитку¹⁴⁴.

Бухарестське комюніке (2012) зосереджує увагу на тому, що Університет є важливою опорою для процвітаючого суспільства у вирішенні поточних труднощів і соціальної підтримки. Міністри зазначили необхідність підтримувати університети у вихованні креативних, інноваційних, критично мислячих і відповідальних випускників, необхідних для економічного зростання та сталого розвитку демократії. Також активізувати зусилля щодо розвитку соціального виміру вищої освіти та забезпечити адекватну підтримку університету у наданні послуг, консультуванні керівництва, гнучких навчальних шляхів та альтернативних маршрутів доступу до всебічного розвитку студентів та академічного персоналу. Заохотити використання взаємонавчання щодо соціального виміру та стежити за прогресом у цій сфері¹⁴⁵.

¹⁴⁴ London Communique. URL: <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-procjes/londonske-omyunike.html>

¹⁴⁵ Bucharest Communique 2012. URL:

[file:///D:/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B5%20%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/Bucharest Communique 2012 610673.pdf](file:///D:/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B5%20%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/Bucharest%20Communique%202012%20610673.pdf)

Будапештсько-Віденська декларація про створення Європейського простору вищої освіти (2010) визначає ключову роль академічної спільноти – інституційних лідерів, викладачів, науковців, адміністративного персоналу та студентів – у створенні європейського простору вищої освіти, який став реальністю, що дає студентам можливість здобувати не лише знання, навички та компетенції, що сприяють розвитку їх кар'єри та демократичного життя громадян, а й самовдосконалюватися як особистість. Міністри визнають необхідність забезпечення більш підтримуючого середовища для виконання академічним персоналом своїх завдань та беруть на себе зобов'язання з ефективного залучення академічного персоналу та студентів до імплементації та подальшого розвитку європейського простору вищої освіти. Повністю підтримують залучення академічного персоналу та студентів у структурах прийняття рішень на інституційному, національному та європейському рівнях. Міністри переконані, що вища освіта є суспільною відповідальністю та основним рушієм соціально-економічного розвитку країни, що дедалі більше керується знаннями та залежить від розвитку особистості¹⁴⁶.

Єреванське комюніке (2015) зосередило увагу на посиленні соціального виміру вищої освіти, поліпшенні гендерного балансу та розширенні можливостей для доступу до вищої освіти та навчання упродовж усього життя; підвищенні всебічного розвитку та сприянні мобільності студентів педагогічної освіти з огляду на те, що вони відіграватимуть важливу роль у вихованні майбутніх поколінь європейців¹⁴⁷.

Однією з основних ідей **Паризького комюніке** (2018) є надання студентам можливості для особистого розвитку протягом усього життя. Вища освіта поліпшує їх перспективи працевлаштування та стимулює бути активними громадянами демократичного суспільства. Міністри беруть на себе зобов'язання розробляти політику, яка заохочує та підтримує університети підвищувати свою соціальну відповідальність та сприяти більшій згуртованості та інклюзивності суспільства шляхом посилення міжкультурного розуміння, громадянської активності та етичної обізнаності, а також забезпечувати рівний доступ до вищої освіти¹⁴⁸.

У **Римському комюніке** (2020) зазначено, що ЗВО мають потенціал для суттєвих змін – поліпшення знань, навичок і компетенцій студентів і суспільства для сприяння сталого розвитку, захисту навколишнього середовища та інших важливих цілей. Вони повинні підготувати студентів, щоб ті стали активними, критичними та соціально відповідальними громадянами, і пропонувати можливості навчання протягом усього життя для підтримання їх суспільної ролі. Соціально інклюзивна вища освіта залишатиметься основою європейського простору вищої освіти та потребуватиме надання можливостей і підтримки справедливого залучення осіб з усіх частин суспільства¹⁴⁹.

Також наголошується на тому, що соціальний вимір має бути центральним у стратегіях вищої освіти на системному та інституційному рівнях, а також на рівні ЄПВО та ЄС. Посилення соціального виміру вищої освіти та виховання справедливості і залучення для відображення різноманітності суспільства є відповідальністю системи вищої освіти загалом і слід розглядати як безперервне зобов'язання. Стратегічне зобов'язання щодо соціального виміру вищої освіти має бути узгоджене з конкретними цілями, які можна або інтегрувати в існуючу політику вищої освіти, або розробляти паралельно. Ці цілі мають бути спрямовані на розширення доступу, підтримку участі та завершення навчання для всіх поточних і майбутніх студентів.

У процесі створення стратегій має бути широкий діалог між органами державної влади, ЗВО, студентами і академічним персоналом та іншими ключовими зацікавленими сторонами, включаючи соціальних партнерів, неурядові організації та людей з уразливих, знедолених та недостатньо представлених груп. Цей широкомасштабний діалог має забезпечити створення інклюзивних стратегій вищої освіти, які сприяють рівності та різноманітності, а також реагують на потреби ширшої спільноти.

Законодавчі норми або політичні документи повинні давати можливість вищим навчальним закладам розвивати їх власні стратегії для виконання своєї соціальної відповідальності щодо розширення доступу та участі в них завершення вищої освіти. Правові норми та адміністративні правила повинні забезпечувати достатню гнучкість у плануванні, організації та надання навчальних програм, які відображають різноманітність потреб студентів.

У **Законі України «Про вищу освіту»**¹⁵⁰ означено основні завдання ЗВО: участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу; формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників

¹⁴⁶ Будапештсько-Віденська декларація про створення європейського простору вищої освіти. 2010. URL: <http://www.ehea.info/cid101033/budapest-vienna-declaration.html>

¹⁴⁷ Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf

¹⁴⁸ Paris Communiqué 2018. URL: [EHEAParis2018 Communiqué final 952771.pdf](https://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2018/952771.pdf)

¹⁴⁹ Rome Ministerial Communiqué 2020. URL: [Rome Ministerial Communiqué.pdf](https://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2020/112705.pdf)

¹⁵⁰ Про вищу освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів; збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян.

У проєкті «*Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки*»¹⁵¹ одними із пріоритетних принципів розвитку вищої освіти в Україні виділяють забезпечення якості й доступності вищої освіти для різних верств населення шляхом набуття універсальних компетентностей: вміння вчитися, опрацьовувати інформацію, швидко опановувати нові технології, здатність до критичного мислення та креативного підходу до завдань. Актуальності набувають також навички системного мислення, програмування, міжгалузевої комунікації, вміння працювати в умовах невизначеності, мультикультурність і володіння декількома мовами, екологічність мислення, мультифункціональність. Висока складність завдань майбутнього потребує від фахівців вміння концентруватися, управляти власними емоціями, підтримувати розумову та фізичну працездатність, планувати навантаження. Таким чином, перед ЗВО постає завдання поєднання розвитку таких здатностей у студентів та одночасного надання їм спеціалізованих знань і навичок у рамках обраної професії. У майбутньому це сприятиме безперервній освіті наступних поколінь. З точки зору змісту освітніх програм світовим трендом майбутнього буде їх міждисциплінарність, що надає фахівцям можливість всебічно, цілісно та глибше дослідити об'єкт, розвиває навички критичного мислення. Крім того, більшого значення набуває свобода й відповідальність студента у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії. Також сформульовано пріоритетні принципи розвитку вищої освіти в Україні: університетська автономія та інституційна спроможність ЗВО; прозорість і відкритість управління; колегіальність і залученість, розподілена відповідальність; доцільність; партнерство; несприйняття корупції; академічна доброчесність; академічна свобода; професіоналізм; орієнтація на найвищі наукові досягнення; орієнтація на досягнення найвищої якості освіти; орієнтація на поточні та перспективні пріоритети суспільства і національної економіки; збереження надбання; збереження інтелектуального людського потенціалу в регіонах; доступність і рівність, неупередженість; орієнтація на всебічний розвиток особистості; інклюзивність; зовнішня відкритість; адаптивність; різноманітність; самоорганізація; стійкість.

У *Плані відновлення України (проєкт)*¹⁵² є національна програма «Розвиток системи освіти», до якої входять різноманітні проєкти, серед яких проєкт підвищення якості вчителів: реформування навчання вчителів, моделі фінансової компенсації, кар'єрного шляху та програм зростання, проєкт психологічної підтримки дітей, вихователів та батьків «Психологічна реабілітація у Природі», гаряча лінія психологічної підтримки педагогічних працівників, створення мережі освіти дорослих, створення належних умов проживання здобувачів освіти у гуртожитках ЗВО. Важливим є впровадження пілотного проєкту щодо професійної та соціальної адаптації ветеранів та осіб, що постраждали від збройної агресії росії, зокрема в центрах освіти дорослих, і готовність ветерана війни до мирного життя як складника системи переходу від військової служби до цивільного життя.

На сьогодні в Україні щонайменше кожна 5 людина буде мати негативні наслідки для психічного здоров'я, а кожна 10 відчує ці наслідки на рівні середньої тяжкості або важкої хвороби. Про це повідомив міністр охорони здоров'я *Віктор Ляшко* під час наради щодо питань охорони психічного здоров'я. Саме тому перша леді *Олена Зеленська* ініціювала створення Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки¹⁵³. Мета – вже зараз починати допомагати громадянам подолати надзвичайний стрес і наслідки пережитих травматичних подій, запобігати розвитку психічних розладів. «Ця війна, навіть після того, як закінчиться нашою перемогою, «відіграватиметься» на психіці щонайменше найближчі 7–10 років. Якщо ми скоротимо цей строк чи полегшимо наслідки, це буде ще одна велика перемога, яку ми маємо здобути», – наголосила *Олена Зеленська*. Міністерство охорони здоров'я України разом з усіма залученими сторонами вже зараз приділяє питанню психологічної допомоги та реабілітації наших громадян значну увагу, щоб мати здорову націю в майбутньому. Важливість об'єднання зусиль для подолання викликів, що постали внаслідок війни, у сфері психічного здоров'я українців є важливою умовою для досягнення мети проєкту – створення системи, яка готова реагувати на всі виклики й здатна надати допомогу всім, хто її потребує.

Було проведено національне дослідження з вивчення трудового життя у ЗВО Великої Британії щодо благополуччя студентів та академічного персоналу у вищій освіті. Опитано 2046 осіб серед

¹⁵¹ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

¹⁵² План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>

¹⁵³ Офіс першої леді, МОЗ та партнери запускають Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ofis-pershoyi-ledi-moz-ta-partneri-zapuskayut-nacionalnu-programu-psihichnogo-zdorovya-ta-psihosocialnoyi-pidtrimki>

академічних співробітників щодо психосоціальних небезпек, з якими вони стикаються, як вони ставляться до виконуваних завдань, а також щодо наявності та корисності механізмів підтримки для управління своїм благополуччям. Психосоціальний клімат вивчався разом із психічним здоров'ям і балансом між роботою та особистим життям. Дослідження проводили професор G. Kinman і доктор S. Wray. Ключові висновки: 78 % академічного персоналу вважають, що психологічне здоров'я працівників не вважається таким важливим, як продуктивність; 53 % – виявляють ймовірні ознаки депресії; 59 % – боялися, що їх вважатимуть слабкими, якщо вони шукатимуть підтримки. Інші висновки: понад три чверті (79 %) респондентів сказали, що їм потрібно працювати «дуже інтенсивно», «часто» або «завжди»; половина (52 %) сказали, що відчувають нереальний тиск часу «часто» або «завжди»; у багатьох спостерігаються ознаки виснаження, 29 % повідомили, що відчувають емоційне виснаження від роботи «щодня». Понад два з десяти науковців працюють ще два робочі дні на тиждень. Поширеними перешкодами для отримання підтримки для благополуччя були брак часу внаслідок великого робочого навантаження та негнучкого графіку, а також відсутності інформації про те, де її отримати. Отже, дослідження показує актуальність забезпечення в Університеті позитивного, здорового робочого середовища та сприяння відкритій культурі, яка допомагає виконувати свою роботу якнайкраще без упередженості, стигми та осуду, визнання навичок і заохочення особистого розвитку, надання підтримки та можливостей для збереження здоров'я, благополуччя та безпеки студентів і академічного персоналу університету¹⁵⁴.

Таким чином, проблеми благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету є надзвичайно актуальною проблемою, як в ЄПВО, так і в Україні в умовах війни та у повоєнний час.

Аналіз зарубіжних і вітчизняних публікацій щодо проблеми благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету

Дискусія про місце університету в суспільстві часто переходить до моралі й етики. Багато авторів погоджуються, що університет повинен сам керуватися почуттям моралі та етики. Інші ж автори стверджують, що університет також повинен виховувати у студентів почуття моралі та етики й сталий набір цінностей і принципів.

M.R. Verube та C.T. Verube (2010) стверджують, що університет за своєю природою є моральною інституцією. Почесний професор з Колумбії, філософ і мистецтвознавець Arthur C. Danto погоджується з тим, що університет має не лише передбачувану місію з передачі знань, а й формування й передачу моральних цінностей за межі ЗВО. На думку автора, університет має керувати етично, передавати інформацію, поважаючи різні точки зору. Він вважає, що університету треба починати з моральної оцінки самої істини та етики її пошуку, з відповідальності за справедливість при розгляді інших точок зору, які відрізняються від власних, і повагу до переконань інших. У загальнішому сенсі стверджується, що університет повинен просто діяти морально. M.R. Verube та C.T. Verube (2010) зазначають, що університет, як й інші установи, має етичні зобов'язання і повинен діяти морально по відношенню до студентів, викладачів, громади та нації¹⁵⁵.

S. Badat (2009) вважає, що, виконуючи свою роль, вища освіта має керуватися і втілювати конкретні принципи й цінності: справедливість, якість, розвиток, демократизація, академічна свобода, інституційна автономія, ефективність, відповідальність перед громадою. Автор вважає, що студенти мають отримати знання про суспільство та розуміння інших культур і часів. Вони також повинні отримати розуміння етики й моралі, які сформували наш світ¹⁵⁶.

Інші автори також досліджують процес прийняття студентами цінностей та етичних норм в ЗВО. J.J. Martí Noguera (2011) підходить до питання етики, вивчаючи психологію латиноамериканських, іспанських і португальських студентів. Він вивчав, як студенти відчувають соціальну відповідальність на когнітивному рівні. Автор досліджував їх здатність розуміти й демонструвати мораль і етику та вплив вищої освіти на цю здатність. Зокрема, він досліджував поведінку, цінності та рівень емпатії студентів¹⁵⁷.

Таким чином, мораль й етика вивчаються в літературі як функція університету, а також як продукт освітніх програм, що демонструє вплив на студентів.

¹⁵⁴ Supporting staff wellbeing in Higher Education. Education support. 2021. URL: <https://www.educationsupport.org.uk/resources/for-organisations/research/supporting-staff-wellbeing-in-higher-education/>

¹⁵⁵ Verube M.R., Verube C.T. The Moral University. Rowman and Littlefield, 2010. 96 p. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED528558>

¹⁵⁶ Badat S. The role of higher education in society: valuing higher education. *HERS-SA Academy*. 13–19 Sept. 2009, University of Cape Town, Graduate School of Business, Cape Town, South Africa. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-role-of-higher-education-in-society%3A-valuing-Badat/Of8ffd2222b2a328085375a88a615d361fdf5ebc>

¹⁵⁷ Martí Noguera J.J., Martí Vilar M. Una década de responsabilidad social universitaria en Iberoamérica. *Grupo de Estudios de responsabilidad social universitaria, Disponible en*. 2011. URL: <http://universidadesresponsables.files.wordpress.com/2012/10/unad-3a9cada-de-rsuen-iberoamc3a9rica.pdf>

D. Watson (2013) досліджував вплив вищої освіти на студентів, стверджуючи що вони отримували не лише нові знання, а й нове життя, а саме, зробить студентів розвиненішими, покращить їх здатність бути здоровою особистістю і долучатися до громадського міркування. Дуже лаконічно дослідник пояснює, що цілі вищої освіти рухаються в напрямку самоаналізу та самовдосконалення, формує звичку глибоко мислити і здатність емпатійно спілкуватися з іншими¹⁵⁸.

Вважається, що університет відіграє важливу роль у навчанні студентів щодо їх моральних та етичних принципів. Очікується, що вони будуть керуватися цими принципами у повсякденному житті¹⁵⁹.

Нині українські університети підтримують розвиток моральних та етичних принципів як одної з основних функцій університету, але сьогоднішня ситуація показує, що дедалі більше уваги університети приділяють благополуччю, що не переключує, а лише доповнює цю функцію.

Так, ще Аристотель¹⁶⁰ називав основною метою етики – щастя, діяльність душі в повноті чеснот, тобто самореалізацію. Самореалізація – це розумні вчинки людини, яка уникає крайнощів і тримається золотієї середини, тому основна чеснота – це помірність і розсудливість. А етика розглядає індивідуальну мораль, що належить до захищених підсвідомістю механізмів, глибокий аналіз ускладнюється спрацьовуванням психологічного захисту, що блокує критичний аналіз підсвідомих установок.

Благополуччя, у свою чергу, є середовищем, у якому знаходиться людина, стан здоров'я тіла й душі, тобто і фізичне, і психологічне індивідуальне благополуччя, яке визначає наскільки ми задоволені своїм життям.

Поняття благополуччя та його виміри буде розкрито нижче.

Особливо нині, під час війни, кожен університет України ставить собі за головну мету збереження життя та благополуччя студентів та академічного персоналу. В університетах у гуртожитках і навчальних корпусах створено умови для безпеки студентів та всього персоналу, надається психологічна допомога, приділяється багато уваги фізичному здоров'ю^{161,162,163,164,165}.

Отже, нині ми дедалі частіше усвідомлюємо цінність не лише фізичного існування людського ресурсу, а й якість збереження особистісного потенціалу, благополуччя і добробуту та розвитку й розширення можливостей кожної особистості в університеті, що, в свою чергу, буде підвищувати рівень соціальної відповідальності всього університету.

Аналіз європейських документів «Advisory Group 1 on Social Dimension»¹⁶⁶ та «BFUG Working Group on Social Dimension»¹⁶⁷ показує, що одним із основних принципів укріплення і розширення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО є інституційне врядування, управління та політики щодо розширення можливостей студентів та академічного персоналу університету.

ЗВО необхідно зміцнити свою спроможність реагувати на більш різні потреби студентів і академічного персоналу, зокрема, особистісним удосконаленням та безперервною професійною підготовкою академічного та адміністративного персоналу.

Врахування вище наведеного може дати новий імпульс для соціального виміру у вищій освіті в ЄПВО, що слід побачити як інвестицію в побудову більш інклюзивного та підтримуючого суспільства.

Аналіз наукових публікацій засвідчує з теоретичної точки зору підходи, які аналізують соціальну відповідальність, різноманітні. R. Gaete виділено три основні підходи¹⁶⁸:

1. Управлінський підхід, який аналізує вплив роботи університету, зміцнює відносини між університетами та зацікавленими сторонами¹⁶⁹.

2. Трансформаційний підхід, який пов'язує університети із внеском у дискусію та роздуми через дослідження та навчання¹⁷⁰.

¹⁵⁸ Watson D. Does Higher Education Make You Think? *The Guardian*. 2013. URL: <http://www.theguardian.com/higher-educationnetwork/blog/2013/dec/13/higher-education-impact-on-students>

¹⁵⁹ Parsons A. Literature review on social responsibility in higher education. 2014. URL: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/5221/Parsons_Amy_MA_2014.pdf;sequence=1

¹⁶⁰ Етика. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>

¹⁶¹ Національний університет біоресурсів і природокористування України. URL: <https://nubip.edu.ua/>

¹⁶² Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17469>

¹⁶³ Криворізький державний педагогічний університет. URL: <https://kdpu.edu.ua/press-centre/blogs/893-prestentr/novyny/hromadske-zhyttia/13622-blagopoluchchya-kozhnogo-pratsivnikiv-universitetu-zaproshuyut-vzvyati-uchast-v-opituvanni.html>

¹⁶⁴ Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/24582>

¹⁶⁵ Каразинський університет. URL: <https://karazin.ua/universitet/tsili-staloho-rozvytku/mitsne-zdorovia-ta-blahopoluchchia/>

¹⁶⁶ Advisory Group 1 on Social Dimension. EHEA Rome. 2020. URL: http://ehea.info/Upload/AG1_Social_Dimension_Final_Report.pdf

¹⁶⁷ BFUG Working Group on Social Dimension 2021–2024. URL: http://www.ehea.info/Upload/a%20WG%20SD%20Update_17%20Feb%202022_Schmidt.pdf

¹⁶⁸ Gaete R. Responsabilidad social universitaria, necesidades sociales emergentes y calidad de vida de los ciudadanos: Propuesta de ámbitos e indicadores. 2011. URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-84855752705&partnerID=tZ0tx3y1>

¹⁶⁹ Global Reporting Initiative. 2016. URL: <https://www.globalreporting.org/information/sustainabilityreporting/Pages/default.aspx>

¹⁷⁰ Global University Network for Innovation. 2016. URL: <http://www.guninetwork.org/mission-and-objectives>

3. Нормативний підхід, який сприяє розвитку та популяризації університетських цінностей у суспільстві через національні та міжнародні мережі.

Згідно з L. Reavill¹⁷¹, у випадку з університетами основними зацікавленими сторонами є такі: студенти та родини; адміністративний персонал та викладачі університету; постачальники товарів і послуг; освітня галузь; інші університети; комерція та промисловість; нація; уряд; місцеві та національні платники податків; органи влади та професійні органи.

Щоб правильно запровадити підвищення соціальної відповідальності в університетах, необхідно враховувати всі зацікавлені сторони університету в управлінні різними напрямками, використовуючи теорію стейкхолдерів для розуміння цього явища¹⁷².

Разом з тим важливо розуміти вплив цих груп на університет.

Різні автори класифікували цей вплив по-різному:

Теорія помітності зацікавлених сторін¹⁷³, що розрізняє цих зацікавлених сторін відповідно до терміновості негайних дій, впливу або сили зацікавлених сторін у розробці конкретних дій, а також легітимності з діяльністю, яку вони здійснюють в установі.

Деякі автори стверджують, що всі зацікавлені сторони рівні, жодна не має пріоритету над іншою¹⁷⁴. Інші дослідження вважають, що організації повинні усвідомлювати, які критичні ресурси впливають на ці групи, що робить необхідним розробку різних стратегій для задоволення цих основних інтересів¹⁷⁵.

У результаті попередні автори дійшли висновку, що одні групи важливіші за інші внаслідок впливу критичних ресурсів.

Теоретичні основи благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час

З початку війни в Україні, 24 лютого 2022 р., понад 7,2 млн українців залишили країну, ставши біженцями, а третина населення переміщена. Війна була в центрі уваги ЗМІ з першої хвилини, тому вона швидко набула глобального розголосу, торкнувшись не лише українців, а й людей у всьому світі. Загальновідомим фактом є те, що війна має численні негативні психологічні наслідки для всіх учасників. Оскільки ця війна була настільки медіалізована, все населення може постраждати незалежно від віку, статі чи участі в конфлікті.

Нині перед нашим суспільством постає важливе питання – як ця війна впливає на психологічне благополуччя та психічне здоров'я людей у всьому світі? Основною метою є зосередження на цілеспрямованих утручаннях і профілактичних заходах, які можуть допомогти всім постраждалим. З часів попередніх воєн відомим є факт, що посттравматичний стресовий розлад, як стверджується, виникає у однієї третини дорослих біженців, тоді як тривога розлуки спостерігається у 70 % дітей біженців. Тривога й депресія є поширеними широкомасштабними проблемами в контексті війни, які впливають не лише на місцеве населення, а й усіх, хто має контакт з інформацією, пов'язаною з війною. Цей вплив може створити або посилити наявні проблеми з психічним і психологічним здоров'ям. Тривала, повторювана травма може призвести до депресії та безпорадності населення світу. Ми повинні враховувати, що ця війна почалася, коли пандемія COVID-19 ще навіть не закінчилася, тому населення загалом вже було напружене та виснажене попереднім викликом. Крім того, масштабне переміщення людей матиме посилений довгостроковий вплив на всіх, хто бере участь у цьому процесі. Вплив соціальних медіа та можлива дезінформація можуть посилити вже наявне лихо¹⁷⁶.

Особливо зараз, у такий нелегкий для України час, можна побачити й оцінити, наскільки важливе для кожної людини благополуччя і на які сфери життя воно має вагомий вплив.

Благополуччя є особистим і суб'єктивним, але також універсальним. Благополуччя охоплює чинники навколишнього середовища, що впливають на нас, і досвід, який ми маємо протягом нашого життя. Вони можуть належати до традиційних стратегічних сфер економіки, охорони здоров'я, освіти тощо. Проте благополуччя також вирішальним чином визнає аспекти нашого життя, які ми визначаємо самі: через наші власні здібності як особистості; як ми ставимося до себе; якість стосунків, які ми маємо

¹⁷¹ Reavill L. Quality assessment, total quality management and the stakeholders in the UK higher education system. *Managing Service Quality: An International Journal*. 1998. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09604529810199395/full/html>

¹⁷² Larrán Jorge M., Andrades Peña F.J. Análisis de la responsabilidad social universitaria desde diferentes enfoques teóricos. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2015. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2007287215300056>

¹⁷³ Mitchell R.K., Agle B.R., Wood D.J. Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review*. 1997. URL: https://www.jstor.org/stable/259247#metadata_info_tab_contents

¹⁷⁴ Jones T.M., Wicks A.C. Convergent stakeholder theory. *Academy of Management Review*. 1999. URL: <https://journals.aom.org/doi/10.5465/amr.1999.1893929>

¹⁷⁵ Jongbloed B., Enders J., Salerno C. Higher education and its communities: Interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education*. 2008. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-008-9128-2>

¹⁷⁶ The War in Ukraine: Impact on Mental Health on a Global Level. 2022. URL: <https://www.frontiersin.org/research-topics/40304/the-war-in-ukraine-impact-on-mental-health-on-a-global-level>

з іншими людьми; і наше відчуття мети. Ці психологічні потреби є важливою частиною того, що робить нас людьми, разом із нашою здатністю відчувати позитивні й негативні емоції. Важливо, як часто і як довго ми відчуваємо позитивні емоції, такі як задоволення та відчуття мети, чи потенційно негативні емоції, як наприклад тривога. Якщо ми визнаємо, що деякі аспекти благополуччя є суб'єктивними, то зможемо краще зрозуміти взаємодію та компроміси між різними переживаннями. Ми також можемо взяти до уваги довгострокові наслідки та різну важливість цих речей для різних людей. Частково цінність благополуччя як концепції полягає в тому, що де б ви не були та незалежно від вашого культурного походження чи особистих обставин, люди інтуїтивно розуміють цінність щастя й благополуччя. Однак ця універсальність, яка адаптується до багатьох різних контекстів і точок зору, іноді може ускладнити загальне розуміння того, що саме таке благополуччя¹⁷⁷.

Хоча дебати щодо визначення благополуччя тривають, програма вимірювання національного благополуччя Управління національної статистики Великої Британії (ONS) запитала людей по всій країні, що для них найважливіше з точки зору їх благополуччя. Результати були показані на інформаційній панелі в реальному часі, включаючи показники особистого благополуччя або оцінки людей власної якості життя та досвіду. З самого початку ця робота ґрунтувалася на досвіді провідних науковців з усього світу та національних дебатах у Великій Британії. Отже, благополуччя – це те, «як ми поведимося» як окремі люди, спільноти та як нація, і наскільки це не змінюється у майбутньому. У програмі визначено 10 широких вимірів благополуччя, які, як виявилось під час національних дебатів, мають найбільше значення для людей у Великій Британії. Виміри такі: природне середовище, особисте благополуччя, відносини, здоров'я, що ми робимо, де ми живемо, особистий фінансовий стан, економіка, освіта, навички, управління. Особисте благополуччя є особливо важливим виміром, який ми визначаємо як те, наскільки ми задоволені своїм життям, наше відчуття того, що те, що ми робимо в житті, варте уваги, наші повсякденні емоційні переживання (щастя й тривога) і наше загальне психологічне благополуччя¹⁷⁸.

Існує великий інтерес до того, що можна зробити для поліпшення психологічного здоров'я та благополуччя студентів у вищій освіті та в освіті упродовж всього життя. Центр по роботі з благополуччям «What Works Centre for Wellbeing» співпрацює з університетами Великої Британії, «Student Minds», Студентською мережею дослідження психологічного здоров'я (SMaRteN), офісом для студентів, університетами Східної Англії та Ліверпуля та Лондонським університетом Брунеля для підтримувати навчання на основі того, що робиться, щоб дії з добрими намірами не завдавали шкоди і вони змогли будувати на тому, що вже знають. Під час роботи зі студентами з Університету Східної Англії було виявлено прогалину в доказах щодо позитивного впливу на психологічне здоров'я та благополуччя студентів. Також працювали з Університетом Ліверпуля, щоб зробити огляд відгуків про поліпшення психологічного здоров'я та благополуччя студентів. Дослідження показали, що для дорослих (16 років і старше) упродовж усього життя найбільшими чинниками благополуччя є: емоційне та фізичне здоров'я; партнерські відносини; працевлаштування¹⁷⁹.

Психологічне здоров'я та благополуччя мають значення для загального благополуччя на всіх етапах життя, їх вплив є відносно великим. Спостерігається зростаючий інтерес до вживання заходів для поліпшення психологічного здоров'я та благополуччя в широкому діапазоні організацій, включаючи вищу освіту та освіту упродовж життя.

Університети завдяки дослідженням і клінічній освіті відіграють важливу роль у покращенні психологічного здоров'я та благополуччя у Великій Британії. Нині вони дедалі більше уваги й фінансування приділяють створенню умов для своїх співробітників¹⁸⁰.

Одне із перших у Великій Британії досліджень щодо зв'язку між благополуччям і вищою освітою показало: для людей з низьким рівнем задоволеності життям вища освіта є важливою та може діяти як позитивний буфер проти негативних впливів; для осіб із середнім рівнем задоволеності життям вища освіта не має статистично значущого впливу; для тих, хто дуже задоволений життям, вища освіта важлива як позиційне благо, але може мати негативну асоціацію, що призводить до «знецінення досягнень», отримання університетського диплому спочатку знижує задоволеність життям, але з часом покращує її¹⁸¹.

У Великій Британії також досліджували психологічне здоров'я академічного персоналу та студентів університетів¹⁸². Дані опитування засвідчують, що більшість співробітників університетів вважають свою роботу стресовою. Рівень вигорання серед академічного персоналу вищий, ніж серед

¹⁷⁷ What Works Wellbeing. URL: <https://whatworkswellbeing.org/about-wellbeing/what-is-wellbeing/>

¹⁷⁸ Там само.

¹⁷⁹ Там само.

¹⁸⁰ Higher education: student and staff wellbeing and mental health. 2021. URL: <https://whatworkswellbeing.org/category/education-and-learning/he-mental-health/>

¹⁸¹ Beyond the averages: higher education and wellbeing. 2022. URL: <https://whatworkswellbeing.org/resources/beyond-the-averages-higher-education-and-wellbeing/>

¹⁸² Understanding mental health in the research environment. 2017. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2022.html

працездатного населення інших сфер, його можна порівняти з групами «високого ризику», зокрема працівниками охорони здоров'я. Пропорції як академічного персоналу університету, так і студентів, що ризикують мати або розвинути проблеми з психологічним здоров'ям, за даними, отриманими від них, загалом були вищими, ніж серед інших працюючих груп населення. Велика частка студентів (40 %) повідомляють про симптоми депресії, проблеми, пов'язані з проявом емоцій чи комунікацією, або високий рівень стресу¹⁸³.

Академічний персонал університетів Великої Британії повідомляє про зниження стресу та збільшення задоволеності роботою у випадках, пов'язаних з можливістю професійного розвитку, участю у прийнятті рішень, за моральної підтримки керівництва, зі збільшенням автономії у роботі.

Отже, отримані дані показують пряму залежність рівня благополуччя академічного персоналу та студентів від рівня стресу, пов'язаного з роботою та навчанням (і не клінічно визначених станів психологічного та психічного здоров'я), чим більше стресу, тим нижчий рівень благополуччя¹⁸⁴.

Програма психологічного здоров'я університетів¹⁸⁵ пропонує три напрями для підвищення рівня благополуччя академічного персоналу: культура робочого місця; підтримання доброго самопочуття академічного персоналу; підтримання персоналу, який має проблеми з психологічним здоров'ям.

Принципи діяльності університетів щодо поліпшення рівня благополуччя академічного персоналу¹⁸⁶:

1. Розвивати культуру та середовище, які сприяють гарному самопочуттю персоналу і гідним умовам праці.

2. Гарантувати, що співробітники відчувають себе спроможними обговорювати своє психологічне здоров'я та благополуччя і мають доступ до ефективної, доступної підтримки та проактивних утручань, які допоможуть їм покращити власне психологічне здоров'я та благополуччя.

3. Забезпечувати психологічну безпеку академічному персоналу, щоб вони могли впроваджувати інновації, самовдосконалюватися та професійно розвиватися, підтримувати психологічне та фізичне здоров'я.

4. Озброювати менеджерів знаннями, навичками та впевненістю, щоб підтримувати високий рівень благополуччя в їхніх командах і належним чином реагувати, коли академічний персонал відчуває погіршення психологічного здоров'я.

5. Давати змогу академічному персоналу прийняти та підтримувати здоровий спосіб життя та належну поведінку на робочому місці.

6. Допомогати академічному персоналу витратити значну частину свого часу на роботу, яка є для них значущою та відповідає їхній ролі.

Благополуччя і психологічне здоров'я студентів та академічного персоналу є ключовим компонентом соціальної відповідальності будь-якого університету. Однак останні дослідження показують, що академічний персонал університетів має вищий рівень стресу та вигорання, ніж інші спеціальності, і низький рівень благополуччя. Велика частина академічного персоналу, як виявилось, має слабе психологічне здоров'я і високий рівень клінічного дистресу, значно збільшилася кількість академічного персоналу, що звертається за підтримкою¹⁸⁷.

Визначено низку чинників, які мають негативні наслідки для психологічного здоров'я академічного персоналу університету. До них належать: вимоги до робочого навантаження, адміністративний тягар, низький рівень автономії в роботі, брак ресурсів, незахищеність роботи, погане управління та зовнішній тиск, зовнішні аудити та перевірка показників ефективності, які можуть бути поза межами індивідуального чи групового контролю¹⁸⁸. Ці чинники впливають як на академічний персонал, так і на студентів, хоча впливи виявляються по-різному та мають різні наслідки. Крім того, академічний персонал визначив наслідки таких впливів, як негативні для їх благополуччя¹⁸⁹.

Підтримка студентів зі слабким психологічним здоров'ям також може мати негативні наслідки для благополуччя академічного персоналу, якщо персонал не отримує належної підготовки та підтримки спеціалістів¹⁹⁰.

¹⁸³ What Works Wellbeing. URL: <https://whatworkswellbeing.org/about-wellbeing/what-is-wellbeing/>

¹⁸⁴ Там само.

¹⁸⁵ University Mental Health Charter. Staff wellbeing. 2021. URL: <https://universitymentalhealthcharter.org.uk/theme/staff-wellbeing/>

¹⁸⁶ Там само.

¹⁸⁷ Morrish L. Pressure Vessels: The epidemic of poor mental health among higher education staff. London, 2019. URL: <https://www.hepi.ac.uk/2019/05/23/pressure-vessels-the-epidemic-of-poor-mental-health-among-higher-education-staff/>

¹⁸⁸ Johnson S.J., Willis S.M., Evans J. An examination of stressors, strain, and resilience in academic and non-academic UK university job roles. *International Journal of Stress Management*. 2019. Vol. 26 (2). P. 162–172. URL: <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fstr0000096>

¹⁸⁹ Kinman G., Johnson S. Introduction: Special Section on Well-Being in Academic Employees. *International Journal of Stress Management*. 2019. Vol. 26 (2). P. 159–161. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/str0000131>

¹⁹⁰ Margrove K.L., Gustowska M., Grove L.S. Provision of support for psychological distress by university staff, and receptiveness to mental health training. *Journal Of Further And Higher Education*. 2014. Vol. 38 (1). P. 90–106. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0309877X.2012.699518>

Культура та навколишнє середовище, умови на робочому місці та повсякденний досвід академічного персоналу, безсумнівно, є життєво важливими для вирішення проблеми психологічного здоров'я та благополуччя персоналу. Створення комфортного середовища, в якому можливі розмови про психологічне та психічне здоров'я та в якому академічний персонал може озвучити будь-які проблеми, з якими вони можуть зіткнутися, не боячись засудження чи негативних наслідків для своєї кар'єри¹⁹¹. Надання ефективної та легкодоступної підтримки (наприклад, консультування) є важливою функцією університету, незалежно від того, надається вона всередині університету чи через зовнішні програми допомоги студентам та академічному персоналу¹⁹². Будь-яке таке положення має бути ефективним, доступним для персоналу та з чітким поясненням меж конфіденційності. Дослідження показують, що деякі співробітники університетів можуть не знати про цю підтримку, коли вона доступна, або не впевнені, наскільки вона буде конфіденційною¹⁹³.

Поліпшення благополуччя та психологічного здоров'я академічного персоналу та студентів університету є важливим питанням саме собою. Однак слід зазначити, що академічний персонал і студенти чітко вказали, що вони бачать зв'язок між благополуччям академічного персоналу та студентів¹⁹⁴. Це також підтверджують аналогічні результати досліджень в інших університетах¹⁹⁵. Університети, по суті, є екосистемою, в якій благополуччя однієї групи може впливати на іншу. Будь-який справжній загальноуніверситетський підхід повинен розглядати благополуччя академічного персоналу і студентів як нерозривний зв'язок і підтримку одне одного.

Освіта, збереження та відновлення навколишнього середовища, економічна підтримка знедолених – це проекти, які відсторонені від виконання своїх основних функцій викладання та дослідження, але ЗВО частіше публікують вражаючий список ініціатив університету щодо соціальної відповідальності.

У деяких випадках масштаби заходів, спрямованих на поліпшення життя оточуючого суспільства, можна порівняти з тими, які здійснюються комерційними організаціями з великими ресурсами та прибутком. Однак на відміну від компаній університети часто не мають величезних ресурсів для позитивного впливу на суспільство. Проте це не зупиняє діяльність соціально відповідальних університетів. Вони мобілізують необхідні ресурси та досвід, щоб допомагати громадам вирішувати нагальні проблеми, які стоять перед ними.

Більше того, роль університетів є важливою в соціальному розвитку економіки, заснованої на знаннях, відіграючи стратегічну роль у добробуті націй. Університети вважаються актуальними через їх здатність впливати на різноманітні групи інтересів (студентів, громад та суспільства загалом). Отже, соціальна відповідальність є можливістю сприяти соціальному розвитку з самого серця університету.

Однак для використання цієї можливості важливо, щоб державні установи застосовували стратегічні плани, які включають та дають змогу керувати всіма вимогами зацікавлених сторін у роботі університету та задовольняти їх¹⁹⁶. Тобто, університети повинні заохочувати своїх студентів та академічний персонал бути соціально відповідальними до того, що відбувається навколо.

Загальні аспекти соціальної відповідальності в університеті висвітлено у багатьох працях, проте мало уваги приділено виокремленню європейського досвіду щодо рівня соціальної відповідальності університетів у контексті підтримання благополуччя студентів та академічного персоналу університету.

Досвід Великої Британії. Соціальна відповідальність у Манчестерському університеті описує те, як ми впливаємо на соціальне та економічне благополуччя наших громад через навчання, дослідження та публічні заходи. Цей досвід є унікальним, оскільки має соціальну відповідальність як одну з трьох основних стратегічних цілей¹⁹⁷.

¹⁹¹ Farmer P., Stevenson D. Thriving at Work. London, 2017. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/658145/thriving-at-work-stevenson-farmer-review.pdf

¹⁹² Morrish L. Pressure Vessels: The epidemic of poor mental health among higher education staff. London, 2019. URL: <https://www.hepi.ac.uk/2019/05/23/pressure-vessels-the-epidemic-of-poor-mental-health-among-higher-education-staff/>

¹⁹³ Hughes G., Panjwani M., Tulcidas P., Byrom N. Student mental health: The role and responsibilities of academics. Oxford: Student Minds, 2018. URL: https://www.studentminds.org.uk/uploads/3/7/8/4/3784584/180129_accessible_version_student_mental_health_the_role_and_experience_of_academics_student_minds.pdf

¹⁹⁴ Salimzadeh R., Saroyan A., Hall N.C. Examining the Factors Impacting Academics' Psychological Well-Being: A Review of Research. *International Education Research*. 2017. Vol. 5 (1). P. 13–44. URL: https://www.researchgate.net/publication/322523679_Examining_the_Factors_Impacting_Academics'_Psychological_Well-Being_A_Review_of_Research

¹⁹⁵ Is teachers' mental health and wellbeing associated with students' mental health and wellbeing? / S. Harding et al. *Journal of Affective Disorders*. 2019. Vol. 242. P. 180–187. URL: https://research-information.bris.ac.uk/ws/portalfiles/portal/173018359/Is_teachers_mental_health_and_wellbeing_associated_with_students_mental_health_and_wellbeing_JAD.pdf

¹⁹⁶ Maina Waruru, Wachira Kigotho. Social responsibility should be in missions of universities. *University World News*. 2021. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210209050531590>

¹⁹⁷ The University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/discover/social-responsibility/>

Діяльність у сфері соціальної відповідальності відображає унікальний дух Манчестерського університету, мотивуючи спільноти досліджувати, навчати та ділитися своїми ідеями, а студентів навчатися в університеті. Соціальна відповідальність реалізується через:

- соціальну інклюзію – боротьбу з соціальною нерівністю, упередженнями та бар'єрами, які продовжують впливати на життя та вибір людей на місцевому, національному та глобальному рівнях;
- забезпечення здоров'я та благополуччя всіх – сприяння зміцненню здоров'я та благополуччя студентів й академічного персоналу;
- екологічну стійкість – вирішення ключових глобальних проблем, таких як зміна клімату, збільшення населення, швидка урбанізація, надмірне споживання продовольчих товарів, водна безпека, втрата біорізноманіття та забруднення;
- культурне заохочення – надання чіткого пріоритету культурній та креативній діяльності університету;
- досягнення цілей сталого розвитку – активна позиція університету щодо досягнення 17 цілей сталого розвитку;
- залучення громадськості – на місцевому, національному та міжнародному рівнях.

Основними цілями Манчестерського університету є дослідження та відкриття, навчання й соціальна відповідальність, які посилює і надихає цивільне населення і громада.

Таким чином, щоб реалізувати змістовну взаємодію, ведеться робота з різноманітною аудиторією для поширення нових ідей та креативних рішень. Підхід до взаємодії ґрунтується на ключових принципах партнерства, співпраці, залучення та рефлексії. Діяльність охоплює залучення стейкхолдерів до досліджень і викладання, волонтерства, взаємного партнерства, громадянської науки, поширення участі та політичного залучення¹⁹⁸.

Досвід Іспанії. У розрізі чотирьох вимірів соціальної відповідальності для університетів Іспанії актуально в:

- освітньому вимірі – відповідальна освіта студентів та створення профілю випускника (формування відповідальних та активних громадян);
- організаційному вимірі – відповідальна роль адміністрації перед викладачами, студентами та іншим академічним персоналом (викладання, дослідження та адміністрація), формування етично-психологічного менеджменту університету;
- соціальному вимірі – участь університетів в соціальній активності для підвищення розвитку академічної спільноти (підвищення продуктивності соціально необхідних знань, а саме, м'яких навичок (лідерство, робота в команді, комунікація, активний громадянин, налагодження зв'язків);
- когнітивному вимірі – продукування знань, що включає в себе вирішення соціальних викликів, зв'язок із теоретичними підходами, дослідженням і процес вироблення та поширення знань (production and dissemination)¹⁹⁹.

Для підтримання рівня соціальної відповідальності університет має піклуватися про добробут і благополуччя своїх студентів та академічного персоналу, брати участь у поширенні людянішої моделі сталого розвитку. Університет повинен змінюватися у напрямі більш чесного справедливого суспільства.

Потенціал університету впливає зі сприйняття його роботи над вихованням майбутніх фахівців, але ЗВО мають набагато більше впливу. У цьому дослідженні висвітлюється потенціал університетів, які використовують соціальну відповідальність, приділяючи більше уваги академічним органам влади, які приймають стратегічні рішення в університеті.

Їх стратегічні рішення впливають на різних зацікавлених сторін в організаційних, освітніх, соціальних та пізнавальних сферах, важливість цього питання також впливає з уявлення, що університет є гарною можливістю для створення благополуччя суспільства, на основі того, що стратегічний менеджмент університету постійно знаходиться у процесі прийняття рішень²⁰⁰.

Отже, ціннісний потенціал, який формує університет у студентів та академічного персоналу спрямований на екологічне поєднання належного рівня благополуччя студентів та академічного персоналу, їх особистісного розвитку та розвитку власне університету як інституції, яка підвищує свій рівень соціальної відповідальності завдяки поєднанню людського потенціалу із продуктом, що надає університет відповідно до вимог суспільства.

¹⁹⁸ The University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/discover/social-responsibility/>

¹⁹⁹ Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/56333#:~:text=The%20term%20university%20social%20responsibility,key%20processes%3A%20management%2C%20teaching%2C>

²⁰⁰ Там само.

Досвід підтримання благополуччя українців, які вимушені були виїхати до Чехії внаслідок війни в Україні

Війна в Україні стала для усіх нас великим викликом. Вона стала психотравмувальним чинником для багатьох осіб, зокрема дітей, насамперед тих, що перебували чи досі перебувають безпосередньо у зоні бойових дій, а також для тих, що були вимушені виїхати з країни і весь цей час перебувають за кордоном, для тих, що залишилися в країні. Постійне знаходження у стресовій ситуації дуже негативно впливає на психологічне, психічне та фізичне здоров'я. Перед фаховою спільнотою постає задача знайти способи допомоги цим людям подолати травму війни. Важливо, щоб ці способи допомоги можна було реалізувати у стислі терміни, щоб їх можна було застосовувати у груповому форматі, щоб вони були науково обґрунтовані й ефективні²⁰¹.

Методика «Діти і війна: навчання технік зцілення», розроблена провідними фахівцями з Великої Британії та Норвегії, власне і є таким ефективним підходом²⁰². Її основою є доказовий когнітивно-поведінковий підхід терапії посттравматичних розладів. Вона була реалізована у низці країн, охоплених війною. Клінічні дослідження, проведені щодо застосування цієї методики, показали її ефективність.

Методика розрахована на роботу з особами, що зазнали впливу психотравмувальних подій, зокрема, воєнних дій, фізичного та психологічного насилля, та мають один або кілька симптомів посттравматичного стресу. На її основі вітчизняні фахівці розробили Корекційну програму²⁰³, яка охоплює різні категорії осіб, що втратили певний рівень благополуччя.

Застосування її в ЗВО дасть можливість визначити об'єктивну картину психологічного стану студентів та академічного персоналу, учасників Програми, отримати допомогу якомога більшої кількості осіб, супроводжувати їх та надавати пролонговану психологічну допомогу не лише протягом, а й після закінчення занять за Програмою, тим самим повернути рівень благополуччя студентам та академічному персоналу університету, у якому вони будуть себе відчувати адекватно, спокійно і в безпеці для виконання своїх професійних завдань та навчання.

Програма занять структурована за темами. Усі теми присвячено проявам станів, пов'язаних із посттравматичним стресом. Перша тема розкриває роботу з інтрузивними думками та почуттями: що створює такі проблеми, як погані спогади, нічні жахіття та прокручування в пам'яті того, що трапилось. Друга тема присвячена збудливості та тривожності, що виявляється, наприклад, у неможливості розслабитися й зосередитися, у безсонні. Остання тема розглядає феномен уникання: це страхи й труднощі зі сприйняттям усього, що нагадує про війну.

Коли розпочинається війна чи відбувається катастрофа, жертвами подекуди стають тисячі людей. Вони на деякий час можуть бути розлучені зі своїми родинами, їхні будинки та заклади освіти можуть бути зруйновані. Звісно ж, нагальним завданням для громади є створення безпечного притулку, відновлення закладів освіти та інших елементів соціальної інфраструктури. Можна припустити, що певні заклади вищої освіти відновлені (або не постраждали) можуть бути оптимальними місцями для проведення занять, згідно з Програмою, не лише для своїх студентів та академічного персоналу, а й для всієї громади поблизу.

Під час війни як діти, підлітки, так і дорослі, можуть не раз ставати жертвами різноманітних жахливих подій, що травмують психіку. Вони можуть бути свідками артилерійських обстрілів і стрілянини, спостерігати руйнування рідного міста чи села або навіть їхніх домівок. Можуть побачити поранених або померлих, катування та вбивство, масову загибель людей. Можуть зазнавати тяжких втрат, бачити, як зазнають поранення чи помирають члени їхніх сімей та друзі. Також самі можуть бути поранені. Такий досвід може призвести та призводить до виникнення різноманітних психологічних проблем. Люди стають дратівливими, неспокійними, полохливими. Вони лякаються гучних звуків, а іноді навіть бояться виходити з дому. Дехто здається замкнутим і депресивним, часто плаче та засмучується через дрібниці. Діти можуть втрачати бажання гратися чи цікавість до того, що зазвичай робили²⁰⁴. Деякі люди постійно виявляють занепокоєння та тривогу, їм складно зосередитися на роботі, навчанні чи повсякденних справах. Інші схильні до різких нападів гніву чи роздратування. У деяких людей виникають проблеми зі сном: вони прокидаються серед ночі із криками, тому що бачать нічні жахіття про пережите. Ці спогади мимовільно та виразно спливають в їхній пам'яті. Деякі люди почуваються так, ніби переживають ті події насправді ще і ще раз. Багато хто з людей боїться, що втрачає глузд і божеволіє. У багатьох думки про минулі події спричиняють такий сум, що вони

²⁰¹ Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей; за ред. Т.М. Титаренко. Київ: Міленіум, 2015. 150 с.

²⁰² Діти та війна: навчання технік зцілення: практичний посібник / П. Сміт та ін.; наук. ред. О. Черненко, М.М. Лемик, К. Явна. Львів: Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 96 с.

²⁰³ Діти і війна: навчання технік зцілення: корекційна програма / П. Сміт та ін.; упоряд. корекційної програми В. Климчук, Н. Москвіна, О. Пряннічківа. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2016. 78 с.

²⁰⁴ Романчук О. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії. *Hejronews*. 2012. № 1 (36). С. 30–37.

намагаються витіснити ці спогади, відмовляються говорити про пережите, повертатися в місця, які навіюють ці спогади. Більшість людей відчувають, що втрачають контроль над собою та не знають, що їм робити. Подібні типи реакції після переживання трагічних подій війни характерні для всіх людей. Поняття, що об'єднує ці три групи симптомів – інтрузивні спогади, уникання думок і розмов про тяжку подію та фізіологічне перезбудження – називається «посттравматичним стресом».

Реакції посттравматичного стресу є звичайним і природним явищем як наслідок отримання травми під час війни. І це стосується як дітей, так і дорослих. Посттравматичний стрес є наслідком переживання жахливих і небезпечних для життя подій. Спогад про травматичну подію є настільки сильним, що він неконтрольовано проникає у свідомість. Природною реакцією на нього є намагання виштовхнути цей спогад та уникати будь-яких нагадувань про нього. На жаль, це приносить лише тимчасове полегшення; у тривалій перспективі це навіть ускладнює проблему, бо пам'ять не здатна повністю опрацювати спогади, вони продовжують повертатися, наприклад, у формі інтрузивних образів і нічних жахів. Створюється замкнене коло, в якому спогади спричинюють ще більше уникання та навпаки. Якщо під час війни людина зазнає впливу кількох травматичних подій, то проблеми стають ще серйознішими. Відсутність допомоги згубно впливає на життя людей як вдома, так і на роботі. Тому дуже важливо надати людям допомогу якнайшвидше, аби уникнути тривалого перебування у стані стресу та прискорити відновлення²⁰⁵.

Посттравматичний стрес є далеко не єдиним наслідком війни, але це одне із найпоширеніших, болісних та руйнівних явищ. У Корекційній програмі кожна з трьох тем присвячена одній групі симптомів: інтрузивним спогадам, униканню, фізіологічному перезбудженню.

Мета Програми – зниження ризику виникнення та корекція розвитку симптомів посттравматичного стресового розладу у людей, що перенесли психотравматичні події. Завдання: створити емоційно комфортну та безпечну атмосферу в групі; зняти емоційне напруження учасників Програми, тривогу і страх, пов'язані з реакціями, що виникли внаслідок перенесеного стресу; надати людям інформацію про їх стан та поведінку, роз'яснити про нормальність їх реакцій на результати перенесеного стресу; сформувати навички емоційної та поведінкової саморегуляції; познайомити з методами, що допомагають зменшити почуттєву і тілесну напругу; навчити використовувати ці методи на практиці; навчити способам та закріпити вміння контролювати інтрузивні думки та образи; формувати вміння та закріпити навички управління тривожністю; сформувати уміння управління униканням та закріпити їх, навчити розрізняти корисне (функціональне) і некорисне уникання (дисфункціональне)²⁰⁶.

Форма занять: групова. Програма проводиться у формі групових тренінгових занять. Час: проводиться протягом 2 місяців з періодичністю 1 раз на тиждень. Кількість занять: 8 занять тривалістю 90 хвилин. Формування груп: кількість учасників може бути до 15 осіб, оптимально – група з 10 осіб. Керівниками (ведучими) групи повинні бути двоє спеціалістів, з огляду на стани людей та проблематику, один з яких обов'язково – психолог. Заняття мають проводитись по два упродовж восьми тижнів з тією самою групою дітей для забезпечення послідовності й формування довіри. Ведучі повинні пройти підготовку з роботою у таких групах. Керівники груп повинні мати досвід використання запропонованих у програмі методів²⁰⁷.

Методи і форми роботи: Програма розроблена на основі методу травма-фокусованої когнітивно-поведінкової терапії, рекомендованої як метод першого вибору під час лікування розладів, пов'язаних зі стресом і травмою (серед них і ПТСР), провідними світовими організаціями з охорони психічного здоров'я – Національним інститутом психічного здоров'я США, Національним інститутом охорони здоров'я та клінічної майстерності Великої Британії – та проводиться у формі групових тренінгових занять. Методи: психоедукація щодо симптомів ПТСР; методи керування інтрузивними образами і думками (техніки роботи в уяві, слухові, нюхові та кінестетичні техніки, техніки подвійного фокусу уваги, робота зі снами, відволікання уваги); методи зниження збудливості (елементи релаксації за Джекобсоном, контрольоване дихання, керовані образи, копінг «Я-твердження», термометр страху, гігієна сну, планування діяльності); методи подолання поведінки уникання (градуїрована експозиція, експозиція до травматичних спогадів); методи, спрямовані на отримання ресурсів: візуалізація «безпечного місця»²⁰⁸.

Основні симптоми посттравматичного стресу, з якими можна працювати, використовуючи описану вище методику:

1) *Повторне переживання:*

²⁰⁵ Бріер Д., Скот К. Основи травмофокусованої психотерапії / наук. ред. В. Горбунова, В. Климчук. Львів: Свічадо, 2015. 448 с.

²⁰⁶ Діти і війна: навчання технік зцілення: корекційна програма / П. Сміт та ін.; упоряд. корекційної програми В. Климчук, Н. Москвіна, О. Пряннічківа. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2016. 78 с.

²⁰⁷ Діти і війна: навчання технік зцілення: корекційна програма / П. Сміт та ін.; упоряд. корекційної програми В. Климчук, Н. Москвіна, О. Пряннічківа. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2016. 78 с.

²⁰⁸ Діти та війна: навчання технік зцілення: практичний посібник / П. Сміт та ін.; наук. ред. О. Черненко, М.М. Лемик, К. Явна. Львів: Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 96 с.

– періодичні та інтрузивні спогади про травматичну подію, в тому числі думки, образи або відчуття;

- періодичні тривожні сни про випадок або взагалі страшні сни;
- дії або почуття, нібито подія повторюється («флешбеки»);
- інтенсивний психологічний стрес унаслідок впливу нагадувань;
- фізіологічна реактивність унаслідок впливу нагадувань;

2) *Уникання:*

- спроби уникнути думок, почуттів або розмов, пов'язаних із подією;
- спроби уникнути діяльності, місця або людей, які викликають спогади про подію;
- нездатність згадати важливий аспект події;
- помітне зниження інтересу або участі в значущих заходах;
- почуття відчуження від інших;
- обмежений діапазон афектів (наприклад, не в змозі відчувати любов);
- почуття близької перспективи майбутнього;

3) *Збудливість:*

- складність засинання або сонливість;
- дратівливість або спалахи гніву;
- труднощі з концентрацією;
- гіперпильність (підозрілість);
- перебільшена реакція на переляк.

Програму також використовували в Чехії у період з травня по серпень 2022 р. Учасниками Програми стали українці, які вимушені були виїхати зі своєї країни до Чехії внаслідок війни в Україні. Програма мала можливість реалізації за підтримки Міністерства освіти, молоді та спорту Республіки Чехії, Карловарського Університету, Муніципального об'єднання територіальних громад Карловарського Краю в рамках проекту «Підтримка інтеграції та тимчасового захисту українських іноземців у 2022 року на місцевому рівні у Марьянськолазенській громаді». Державний грант наданий Міністерством внутрішніх справ Чехії. Учасниками Корекційної програми були як діти, підлітки, так і дорослі. В рамках програми велася як групова, так й індивідуальна робота. Створено 16 груп по 6–14 осіб. У табл. 4.1–4.3 на прикладі двох груп представлено результати роботи.

Таблиця 4.1

Результати роботи Корекційної програми в групі Ia

Ім'я і прізвище	Шкали	Станом на 09.05.2022 р.	Станом на 30.05.2022 р.	Висновок щодо зменшення, %
Михайло Годунян	Інтрузія	10	10	0
	Уникнення	11	1	50
Кирило Коваль	Інтрузія	0	0	0
	Уникнення	2	0	10
Тимофій Хакімов	Інтрузія	8	5	15
	Уникнення	16	14	10
Марія Сич	Інтрузія	13	0	65
	Уникнення	6	0	30
Паша Решетняк	Інтрузія	10	7	15
	Уникнення	8	3	25
Назар Капленко	Інтрузія	8	2	30
	Уникнення	11	2	45

Таблиця 4.2

Результати роботи Корекційної програми в групі Ib

Ім'я і прізвище	Шкали	Станом на 09.05.2022 р.	Станом на 30.05.2022 р.	Висновок щодо зменшення, %
Вероніка Андрійчук	Уникнення	0,63	0,5	21
	Інтрузія	0	0	0
	Гіперзбудження	0,33	0	100
Олександра Андрійчук	Уникнення	0,5	0,38	24
	Інтрузія	1,25	0	100
	Гіперзбудження	0,5	0	100

Євгенія Файко	Уникнення	1,38	0,38	72
	Інтрюзія	1,5	0,5	66
	Гіперзбудження	1	0,67	33
Поліна Безхмельницька	Уникнення	3	1,38	54
	Інтрюзія	2,13	0,63	70
	Гіперзбудження	1,83	1,66	10

Таблиця 4.3

Результати роботи Корекційної програми в групі II

Ім'я і прізвище	Шкали	Станом на 09.05.2022 р.	Станом на 30.05.2022 р.	Висновок щодо зменшення, %
Микита	Уникнення	2,13	1,13	47
	Інтрюзія	0,63	0,5	20
	Гіперзбудження	0,66	0	100
Сося	Уникнення	2,75	1	64
	Інтрюзія	2,63	1,75	33
	Гіперзбудження	3,16	2	37
Богдан Городнюк	Уникнення	2,88	1,38	52
	Інтрюзія	2,38	1	42
	Гіперзбудження	1,16	0,66	57
Аня Савіцька	Уникнення	2,38	1,63	32
	Інтрюзія	2	0,88	56
	Гіперзбудження	1,16	0,5	57
Емілія Єрмоленко	Уникнення	2,25	2,5	12
	Інтрюзія	3	2,75	9
	Гіперзбудження	2,5	1,33	47
Христина Онищенко	Уникнення	2,38	1	58
	Інтрюзія	2,63	1,5	43
	Гіперзбудження	2,66	0,66	75
Дарина Дрокіна	Уникнення	1,88	1,13	47
	Інтрюзія	2,5	1,38	45
	Гіперзбудження	2,5	1,33	47
Арсен Грох	Уникнення	1,88	1,75	7
	Інтрюзія	1,88	1,63	14
	Гіперзбудження	2,16	1,83	16
Мирон Дронін	Уникнення	0,75	0,5	33
	Інтрюзія	0,75	0,13	83
	Гіперзбудження	2,33	0,83	65
Поліна Лавренчук	Уникнення	1,38	1,25	10
	Інтрюзія	1	0,88	12
	Гіперзбудження	1,33	0,88	34
Лесик Марія	Уникнення	2,25	1,13	50
	Інтрюзія	1	0,75	25
	Гіперзбудження	2,5	1,66	33
Влад Давидович	Уникнення	2	1	50
	Інтрюзія	2,25	0,63	72
	Гіперзбудження	2,33	0,33	86
Данило Ковальов	Уникнення	1,38	0,25	82
	Інтрюзія	0,88	0,13	85
	Гіперзбудження	1,66	0,16	90
Марія Матвієць	Уникнення	2,13	1,38	35
	Інтрюзія	2,25	1,63	28
	Гіперзбудження	1,5	1,33	12

З табл. 4.1 і 4.2 видно, що у результаті роботи Корекційної програми в групі I прояви симптомів посттравматичних стресу зменшилися на 10–72 %, в однієї особи інтрюзія зменшилася навіть на 100 %, тобто не з'явилися більше повторні спогади про пережиту травматичну подію та гіперзбудження, дитина стала спокійніша, виваженіша та помітила покращення сну.

Результати, наведені у табл. 4.3, показують, що в групі II прояви симптомів посттравматичних стресу зменшилися на 7–86 %, у двох осіб гіперзбудження зменшилося на 90 і 100 %, хлопці стали помітно спокійнішими і змогли чіткіше говорити про свій досвід перебування в зоні бойових дій, проговорюючи це більш як факт, не переживаючи знову тяжкі емоції.

Зауважимо, що на основі лише даних цих шкал не можна ставити клінічний діагноз учасникам Програми. Відповідний клінічний діагноз ставиться на основі значно більшої кількості даних, отриманих зі структурованого інтерв'ю, за допомогою якого можна оцінити не лише наявні симптоми травматичного стресу, їх тяжкість, а й вплив їх на загальне соціальне функціонування людини. Інколи можна спостерігати погіршення результатів за тестуванням, але за результатами спостережень та візуальної психодіагностики видно значне поліпшення стану. Це означає, що дитина під час заключного тестування давала правдивіші відповіді.

Рекомендації щодо підтримання рівня благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час

В умовах війни та у повоєнний час дуже важливо слідкувати за своїм психологічним здоров'ям і розвивати навички самопомоги. У рамках Корекційної програми²⁰⁹, описаної вище, наведемо рекомендації для студентів та академічного персоналу щодо опанування та використання деяких технік зцілення, технік, які допоможуть зменшити прояви посттравматичного стресу та підтримати особисте благополуччя на достатньому рівні.

Метод екрану. Нехай ваші очі будуть розплющеними. Уявіть, що ви бачите на стіні навпроти вас телеекран. Добре уявіть собі цей телеекран. Тепер спробуйте побачити на цьому екрані кадри вашої травматичної події. Ви бачите кольорові чи чорно-білі кадри? Чи можете змінити кольорові кадри на чорно-білі? Спробуйте. Чи ви бачите кінокадри як у фільмі? Уявіть, що ви берете пульт дистанційного керування для того, щоб зупинити кадр. Зробіть стоп-кадр. Знову запустіть відео. Спробуйте перемотати кадри та подивіться, як вони відіграються у зворотному напрямку. Перемотайте відео вперед, але повільно; тепер погляньмо, чи ви зможете їх прискорити. Спробуйте знову змінити кольори. Подивіться, як зображення стає нечітким і розмитим, наче поганий телесигнал. Спробуйте змінити контраст таким чином, щоб зображення почало зникати. Пограйтеся із зображенням. Тепер уявіть, що ви можете натиснути клавішу вимкнення. Що відбулося? Ви вимкнули його. Деякому з вас не вдасться змінювати зображення з першої ж спроби. Це не ваша помилка. Деякі інші методи можуть стати для вас ефективнішими.

Інші методи роботи з образами. **Техніка «Обрамлення в рамку».** Тепер уявіть образ як картинку і спробуйте обрамити її рамкою, як обрамляємо картину чи фотокартку. Пересуньте обрамлену картинку. Вона віддаляється, перевертається догори ногами чи задом наперед? Тепер перемістіть рамку подалі від вас. Чи стає вона меншою? Тепер переверніть її догори ногами. А зараз зробіть так, щоб картинка впала. Вона розбилася на дрібні шматочки та розлетілася в різні боки, чи не так? Добре. Тепер уявіть позитивну картинку на екрані / у рамці. Уявіть нав'язливий образ, наче маленьку картинку в кутку екрану. Перемістіть нав'язливу картинку на інший бік екрану. Помістіть її на позитивну картинку. Тепер вимкніть маленьку картинку в кутку таким чином, щоб залишилась лише позитивна картинка. Уважно подивіться на цю картинку. Тепер вимкніть екран.

Слухові, нюхові та кінестетичні техніки. Слухові техніки. Інколи люди мають інтрузивні спогади у вигляді картинок, а інколи – у вигляді звуків. Деякі люди чують крик чи плач людей, тоді як насправді нічого такого не відбувається. Зазвичай це трапляється в нічний час, коли вони намагаються заснути. Насправді це не справжні крики, а спогади, які можуть повертатись, навіть якщо ви цього не бажаєте, так само, як картинки, з якими ми працювали раніше. Такі методи допоможуть вимикати ці спогади звуки та вмикати їх так само, як ми робили з картинками. Тепер ви свідомо уявили звукові спогади, що вас непокоять. Спершу просто подумки послухайте цей звук. Зверніть увагу на те, наскільки він гучний. Він чіткий чи приглушений? Він напружений та різкий чи невиразний? Хтось говорить? Це чоловік чи жінка? Які особливості їхнього акценту? Тепер знову згадайте свій звуковий спогад. Цього разу уявіть, що він лунає з магнітофону (радіо чи телевізора без зображення тощо). Ви чуєте його? Уявімо, що ви простягаєте руку до вимикача гучності та робите звук тихішим. Що відбувається? Ви натискаєте клавішу, і звук стає дедалі тихішим. Тепер увімкніть гучність. Чи стали спогади голоснішими? Тепер знову їх вимкніть. Вони стають дедалі тихішими. Натискайте кнопку гучності, допоки зовсім не зможете їх чути. І вимикайте їх.

Нюхові техніки. Інколи запах може спровокувати повернення нав'язливих спогадів. Це дуже лякає, оскільки одразу повертає всі страшні переживання та емоції. Якщо це з вами відбувається, корисно мати під рукою якийсь засіб для того, щоб позбутись поганого запаху. Уявіть що поряд із вами

²⁰⁹ Діти і війна: навчання технік зцілення: корекційна програма / П. Сміт та ін.; упоряд. корекційної програми В. Климчук, Н. Москвіна, О. Прянічкіова. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2016. 78 с.

пляшка з кришкою. Зараз спробуйте згадати по-справжньому жахливий запах – один із найжахливіших, які ви тільки відчували у своєму житті. Уявіть собі цей запах у формі маленької димчастої хмаринки просто навпроти вас. Насправді спробуйте згадати цей запах. Якого кольору ця димчаста хмаринка? Тепер спостерігайте, як хмаринка запаху повільно зменшується на ваших очах. Вона стає дедалі меншою і нарешті розсіюється. Уявіть собі повітряну кульку і спостерігайте, як запах, що дедалі слабшає, затуляється в кульку. Уявіть усі хмаринки запаху всередині кульки. Щойно все зникає всередині кульки, запах розвіюється. Відпустіть кульку та спостерігайте за тим, як вона відлітає і забирає зі собою усі жахливі запахи. Тепер, для того, щоб позбавитись від неприємних запахів раз і назавжди, уявіть, як знімаєте кришку з пляшки поруч із вами. Поверніть собі той приємний запах з усіма його барвами та нагадуваннями. Ви можете уявити собі гарний запах? Розплющте очі.

Кінестетичні техніки: техніки подвійного фокусу уваги. Згадайте картинку, яка вас засмучує і якої вам би хотілось позбутись. Тримаючи очі відкритими, чітко уявіть собі цю картинку. Тепер, тримаючи картинку в уяві та із розплющеними очима, починайте вдаряти почергово по колінах у швидкому темпі. Тепер зупиніться та усуньте картинку. Вдаряйте по колінах, як ви робили до цього, і просто спостерігайте за картинкою у вашій уяві. Дивіться, що з нею станеться. Тепер зупиніться. Усуньте картинку. Чи відбулися якісь зміни у картинці? У когось стались зміни, в когось – ні. Це нормально. Просто поспостерігайте за картинкою у вашій уяві в той час, як ви стукаєте, та подивіться, чи щось із нею станеться. Спробуймо ще раз. Тепер зупиніться. Усуньте картинку. Вдаряйте по колінах, як ви робили до цього, і просто спостерігайте за картинкою у вашій уяві. Тепер зупиніться. Усуньте картинку. Зробіть те саме ще один раз. Цього разу намагайтесь зробити так, щоб ваша картинка поступово зникла. Уявіть, що ви вимикаєте яскравість та спостерігайте за тим, як зображення стає менш чітким, розпливається, тоді як ви продовжуєте стукати. Тепер зупиніться. Усуньте картинку. Просто залишіть ті зміни, які відбулись, і спостерігайте, що відбудеться далі. Тепер уявіть собі гарну картинку тоді, коли ви будете стукати. Ця картинка замінить погану картинку. Уявіть гарну картинку, не заплющуйте очі. Тепер ми почнемо стукати ще один раз тільки дуже повільно, намагаючись затримати цю картинку у вашій уяві. Тепер зупиніться.

Практичне завдання «Робота з негативними думками». Якщо вас турбують негативні думки та хвилювання, ви можете виділяти на них 15 хвилин щодня, поки вам не вдасться знову відновити контроль над своїми думками та хвилюваннями. У цей час ви можете думати про те, що вас турбує. Також можете хвилюватись скільки завгодно, але не хвилюйтесь, якщо вам цього не хочеться. Якщо негативні думки спадають на думку поза межами цього «часу для хвилювань», ви просто їх відзначаєте та кажете собі: «Зараз я не буду про це думати, подумаю про це у спеціально відведений час для негативних думок (чи хвилювання)». Тоді помітите, як такі думки поступово відступають або натомість ви починаєте якусь іншу діяльність чи думаєте про щось зовсім інше. Тоді, коли у вас з'являються негативні думки чи хвилювання, може також бути корисним записувати такі переживання та знаходити п'ять причин, чому те, про що ви хвилюєтесь, може трапитися, та п'ять причин, чому воно не станеться.

Управління тривожністю і тренування релаксації. Один із методів, який зменшує страх – це навчитися розслабляти власне тіло. Дуже складно почуватися наляканим, коли наше тіло розслаблене. Що більше наше тіло розслаблене, то легше нам почуватись та думати позитивно. Під час релаксації дуже важливо, як ми дихаємо. Інколи, коли ми налякані, то починаємо швидко поверхнево дихати, внаслідок чого відчуваємо нестачу повітря.

Контрольоване дихання. Зробіть глибокий вдих. Покладіть одну руку на свій живіт. Робіть вдих і видих. Покладіть другу руку на груди. Зверніть увагу на те, як рухаються ваші м'язи під час кожного вдиху й видиху. Тепер зробіть глибокий вдих через ніс, рахуйте до чотирьох, та повільно видихайте, рахуючи до чотирьох і кажучи собі «розслабтесь».

Розслаблення м'язів. Треба по черзі зосереджуватись на різних м'язах нашого тіла, спочатку напружуючи їх, потім розслаблюючи. Переконайтесь, що ви відчуваєтесь зручно. Просто дихайте спокійно та розмірено. Спочатку – ваші долоні та руки. Затисніть обидві долоні в кулак. Дуже міцно стискайте кулаки. Так сильно, як ви тільки можете. Відчуйте в них напругу. Відчуйте напругу у ваших долонях та передпліччі. Тримайте її (напруга в різних групах м'язів має тривати протягом приблизно п'яти повільних відліків). Тепер розслабтесь. Відпустіть. Тримайте ваші руки в сторони, долоні вгору, руки зігнуті в ліктях, начебто ви піднімаєте важку вагу. Дуже сильно напружте їх. Відчуйте напругу у ваших м'язах. Відчуйте, які вони тверді. Тепер розслабтесь та відпустіть. І так по черзі кожен групу м'язів. Таке напруження та розслаблення м'язів допомагає швидше розслабити все тіло.

Тепер **короткі форми релаксації**, які ви швидко зможете використовувати у ситуаціях, що можуть спровокувати тривогу. Насамперед переконайтесь, що ви зручно сидите. Зробіть вдих, напружте ваші кулаки або стопи та порахуйте від п'яти до десяти. Тоді зробіть видих, скажіть собі «розслаблення» та розслабте свої кулаки / стопи. Зробіть декілька циклів діафрагмального дихання, напружте ваші долоні / стопи та промовте до себе «розслаблення» на видиху. Зробіть вдих і видих. Виконуючи це, уявіть, як тримаєте свою тривожність у кулаці та відпустіть всі тривоги, коли розслабите долоні. Повторіть це декілька разів, а тоді уявіть, що ви струшуєте останні краплі напруги, коли струшуєте руки.

Висновки

1. Актуальність дослідження благополуччя студентів та академічного персоналу як складник соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час засвідчує низка документів Європейського простору вищої освіти. У Лондонському комюніке 2007 р. визначено важливий вплив, який чинить університет на розвиток суспільства, він є центром навчання, дослідження, творчості та передачі не лише знань, а й цінностей, на яких побудовано наше суспільство. Після Єреванського комюніке 2015 р. почали приділяти значну увагу посиленню соціального виміру вищої освіти. Вагомим поштовхом у наданні студентам можливості для особистого розвитку протягом усього життя була одна із основних ідей Паризького комюніке 2018 р., у якому міністри взяли на себе зобов'язання запровадити політику, яка заохочує і підтримує університети щодо підвищення своєї соціальної відповідальності та сприяння більшій згуртованості та інклюзивності суспільства шляхом посилення міжкультурного розуміння, громадянської активності та етичної обізнаності.

У вітчизняних нормативно-правових документах також акцентується увага на всебічному розвитку особистості, інклюзивності, зовнішній відкритості, самоорганізації, стійкості та управлінні власними емоціями. Зазначено необхідність підтримки психологічного і фізичного здоров'я академічного персоналу та студентів університетів, що покращило б особистісне благополуччя та підвищило рівень соціальної відповідальності університету.

2. Аналіз наукових публікацій засвідчує, що університет відіграє важливу роль у навчанні студентів щодо їх моральних та етичних принципів. Очікується, що вони будуть керуватися цими принципами у повсякденному житті. За результатами спостережень дослідників, отримавши вищу освіту, студенти стверджують, що вони отримали не лише нові знання, а й нове життя, що зробило їх розвиненішими, покращило здатність бути здоровою особистістю і розвинуло бажання долучатися до громадського міркування. Вчені наголошують на тому, що цілі вищої освіти рухаються в напрямі самоаналізу та самовдосконалення студентів та академічного персоналу, формують звичку глибоко мислити і здатність емпатійно спілкуватися з іншими.

У наукових працях зарубіжних дослідників зазначено, що в університетах основними зацікавленими сторонами є: студенти та їх родини, адміністративний персонал та викладачі університету, постачальники товарів і послуг, освітня галузь, інші університети, комерція та промисловість, нація, уряд, місцеві та національні платники податків, органи влади та професійні органи. Щоб правильно запровадити підвищення соціальної відповідальності в університетах, необхідно враховувати всі зацікавлені сторони університету в управлінні різними напрямками, використовуючи теорію стейкхолдерів для розуміння цього явища. Разом з тим важливо розуміти вплив цих груп на університет.

3. До теоретичних основ благополуччя студентів та академічного персоналу належать 10 широких вимірів благополуччя, серед яких: природне середовище, особисте благополуччя, відносини, здоров'я, що ми робимо, де ми живемо, особистий фінансовий стан, економіка, освіта, навички, управління. Особисте благополуччя є особливо важливим виміром, який визначається як те, наскільки ми задоволені своїм життям, наше відчуття того, що те, що ми робимо в житті, варте уваги, наші повсякденні емоційні переживання (щастя та тривога) і наше загальне психологічне благополуччя.

Тривога та депресія є поширеними масштабними проблемами в контексті війни, які впливають не лише на місцеве населення, а й на всіх, хто має контакт з інформацією, пов'язаною з війною. Цей вплив може створити або посилити наявні проблеми з психічним і психологічним здоров'ям. Тривала, повторювана травма може спричинити депресію та безпорадність населення світу.

Особливо зараз, у такий нелегкий для України час, можна побачити й оцінити наскільки важливо для кожної людини благополуччя і на які сфери життя воно має вплив.

Для підтримання рівня соціальної відповідальності університет повинен піклуватися про добробут і благополуччя своїх студентів та академічного персоналу, брати участь у поширенні більш людської моделі сталого розвитку. Університет має змінюватися у напрямі більш чесного справедливого суспільства. Тобто, університети повинні заохочувати своїх студентів та академічний персонал бути соціально відповідальними до того, що відбувається навколо.

Отже, ціннісний потенціал, який формує університет у студентів та академічного персоналу, спрямований на екологічне поєднання належного рівня благополуччя студентів та академічного персоналу, їх особистісного розвитку й розвитку власне університету як інституції, що підвищує свій рівень соціальної відповідальності завдяки поєднанню людського потенціалу з продуктом, який надає університет відповідно до вимог суспільства.

4. Описано досвід підтримання благополуччя українців, вимушених виїхати до Чехії внаслідок війни в Україні. Представлено позитивні результати роботи корекційної програми, мета якої – зниження ризику виникнення та корекція розвитку симптомів посттравматичного стресу у людей, що перенесли психотравматичні події. Створено емоційно комфортну та безпечну атмосферу; знято

емоційне напруження учасників програми, тривогу і страх, пов'язані з реакціями, що виникли внаслідок перенесеного стресу; людям надано інформацію про їх стан та поведінку, роз'яснено щодо нормальності їх реакцій на результати перенесеного стресу; сформовано навички емоційної та поведінкової саморегуляції; розкрито методи, що допомагають зменшити почуттєву й тілесну напругу; навчено використовувати ці методи на практиці; закріплено вміння контролювати інтрузивні думки та образи; сформовано вміння та закріплено навички управління тривожністю; сформовано вміння управляти униканням, здібність розрізняти корисне (функціональне) й некорисне уникання (дисфункціональне).

Отже, корекційну програму доцільно використовувати в ЗВО для підтримання достатнього рівня благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час.

5. Запропоновано рекомендації щодо підтримання рівня благополуччя студентів та академічного персоналу як складника соціальної відповідальності університету в умовах війни та у повоєнний час. Підтримати достатній рівень благополуччя в складних умовах сьогодення можливе за опануванням та використанням деяких технік зцілення, технік, які допоможуть зменшити прояви посттравматичного стресу. Як самодопомога представлені такі техніки і методи: техніка «Обрамлення в рамку»; техніка «Робота з негативними думками»; слухові, нюхові та кінестетичні техніки; метод екрану; контрольоване дихання; розслаблення м'язів; короткі форми релаксації; управління тривожністю і тренування релаксації.

Список використаних джерел

1. Брієр Д., Скот К. Основи травмофокусованої психотерапії / наук. ред. В. Горбунова, В. Климчук. Львів: Свічадо, 2015. 448 с.
2. Будапештсько-Віденська декларація про створення європейського простору вищої освіти. 2010. URL: <http://www.ehea.info/cid101033/budapest-vienna-declaration.html>
3. Діти і війна: навчання технік зцілення: корекційна програма / П. Сміт та ін.; упоряд. корекційної програми В. Климчук, Н. Москвіна, О. Прянічкіна. Київ: Інститут модернізації змісту освіти, 2016. 78 с.
4. Діти та війна: навчання технік зцілення: практичний посібник / П. Сміт та ін.; наук. ред. О. Черненко, М.М. Лемик, К. Явна. Львів: Інститут психічного здоров'я УКУ, 2014. 96 с.
5. Етика. Вікіпедія – вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
6. Каразінський університет. URL: <https://karazin.ua/universitet/tsili-staloho-rozvytku/mitsne-zdorovia-ta-blahopoluchchia/>
7. Криворізький державний педагогічний університет. URL: <https://kdpu.edu.ua/press-centre/blogs/893-prestsentr/novyny/hromadske-zhyttia/13622-blagopoluchchya-kozhnogo-pratsivnikiv-universitetu-zaproshuyut-vzyati-uchast-v-opituvanni.html>
8. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/24582>
9. Національний університет біоресурсів і природокористування України. URL: <https://nubip.edu.ua/>
10. Офіс першої леді, МОЗ та партнери запускають Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ofis-pershoyi-ledi-moz-ta-partneri-zapuskayut-nacionalnu-programu-psihichnogo-zdorovya-ta-psihosocialnoyi-pidtrimki>
11. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua/>
12. Про вищу освіту: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
13. Психологічна допомога особистості, що переживає наслідки травматичних подій: зб. статей; за ред. Т.М. Титаренко. Київ: Міленіум, 2015. 150 с.
14. Романчук О. Психотравма та спричинені нею розлади: прояви, наслідки й сучасні підходи до терапії. *Нейропедія*. 2012. № 1 (36). С. 30–37.
15. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
16. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17469>
17. Advisory Group 1 on Social Dimension. EHEA Rome. 2020. URL: http://ehea.info/Upload/AG1_Social_Dimension_Final_Report.pdf

18. Badat S. The role of higher education in society: valuing higher education. *HERS-SA Academy*. 13–19 Sept. 2009, University of Cape Town, Graduate School of Business, Cape Town, South Africa. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-role-of-higher-education-in-society%3A-valuing-Badat/Of8ffd2222b2a328085375a88a615d361fdf5ebc>
19. Berube M.R., Berube C.T. *The Moral University*. Rowman and Littlefield, 2010. 96 p. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED528558>
20. Beyond the averages: higher education and wellbeing. 2022. URL: <https://whatworkswellbeing.org/resources/beyond-the-averages-higher-education-and-wellbeing/>
21. BFUG Working Group on Social Dimension 2021–2024. URL: http://www.ehea.info/Upload/a%20WG%20SD%20Update_17%20Feb%202022_Schmidt.pdf
22. Bucharest Communique 2012. URL: file:///D:/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B5%20%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%80%D1%96%D0%B2%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8/Bucharest_Communique_2012_610673.pdf
23. Elva L. Ramos-Monge, Xavier Llinàs Audet, Jesús Barrena-Martínez. Universities as Corporate Entities: The Role of Social Responsibility in Their Strategic Management. *Corporate Governance and Strategic Decision Making* / ed. Okechukwu Lawrence Emeagwali. IntechOpen, 2017. URL: <https://www.intechopen.com/chapters/56333#:~:text=The%20term%20university%20social%20responsibilit,y,key%20processes%3A%20management%2C%20teaching%2C>
24. Farmer P., Stevenson D. *Thriving at Work*. London, 2017. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/658145/thriving-at-work-stevenson-farmer-review.pdf
25. Gaete R. Responsabilidad social universitaria, necesidades sociales emergentes y calidad de vida de los ciudadanos: Propuesta de ámbitos e indicadores. 2011. URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-84855752705&partnerID=tZ0tx3y1>
26. Global Reporting Initiative. 2016. URL: <https://www.globalreporting.org/information/sustainabilityreporting/Pages/default.aspx>
27. Global University Network for Innovation. 2016. URL: <http://www.guninetwork.org/mission-and-objectives>
28. Higher education: student and staff wellbeing and mental health. 2021. URL: <https://whatworkswellbeing.org/category/education-and-learning/he-mental-health/>
29. Hughes G., Panjwani M., Tulcidas P., Byrom N. Student mental health: The role and responsibilities of academics. Oxford: Student Minds, 2018. URL: https://www.studentminds.org.uk/uploads/3/7/8/4/3784584/180129_accessible_version_student_mental_health_the_role_and_experience_of_academics_student_minds.pdf
30. Is teachers' mental health and wellbeing associated with students' mental health and wellbeing? / S. Harding et al. *Journal of Affective Disorders*. 2019. Vol. 242. P. 180–187. URL: https://research-information.bris.ac.uk/ws/portalfiles/portal/173018359/Is_teachers_mental_health_and_wellbeing_associated_with_students_mental_health_and_wellbeing_JAD.pdf
31. Jones T.M., Wicks A.C. Convergent stakeholder theory. *Academy of Management Review*. 1999. URL: <https://journals.aom.org/doi/10.5465/amr.1999.1893929>
32. Jongbloed B., Enders J., Salerno C. Higher education and its communities: Interconnections, interdependencies and a research agenda. *Higher Education*. 2008. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10734-008-9128-2>
33. Johnson S.J., Willis S.M., Evans J. An examination of stressors, strain, and resilience in academic and non-academic UK university job roles. *International Journal of Stress Management*. 2019. Vol. 26 (2). P. 162–172. URL: <https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fstr0000096>
34. Kinman G., Johnson S. Introduction: Special Section on Well-Being in Academic Employees. *International Journal of Stress Management*. 2019. Vol. 26 (2). P. 159–161. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/str0000131>
35. Larrán Jorge M., Andrades Peña F.J. Análisis de la responsabilidad social universitaria desde diferentes enfoques teóricos. *Revista Iberoamericana de Educación Superior*. 2015. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2007287215300056>
36. London Communique. URL: <http://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-proczes/londonske-omyunike.html>
37. Maina Waruru, Wachira Kigotho. Social responsibility should be in missions of universities. *University World News*. 2021. URL: <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20210209050531590>
38. Margrove K.L., Gustowska M., Grove L.S. Provision of support for psychological distress by university staff, and receptiveness to mental health training. *Journal Of Further And Higher Education*. 2014. Vol. 38 (1). P. 90–106. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0309877X.2012.699518>

39. Martí Noguera J.J, Martí Vilar M. Una década de responsabilidad social universitaria en Iberoamérica. *Grupo de Estudios de responsabilidad social universitaria, Disponible en*. 2011. URL: <http://universidadesresponsables.files.wordpress.com/2012/10/una-dc3a9cada-de-rsuen-iberoamc3a9rica.pdf>
40. Mitchell R.K., Agle B.R., Wood D.J. Toward a theory of stakeholder identification and salience: Defining the principle of who and what really counts. *Academy of Management Review*. 1997. URL: https://www.jstor.org/stable/259247#metadata_info_tab_contents
41. Morrish L. Pressure Vessels: The epidemic of poor mental health among higher education staff. London, 2019. URL: <https://www.hepi.ac.uk/2019/05/23/pressure-vessels-the-epidemic-of-poor-mental-health-among-higher-education-staff/>
42. Paris Communique 2018. URL: [EHEAParis2018 Communique final 952771.pdf](https://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf)
43. Parsons A. Literature review on social responsibility in higher education. 2014. URL: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/5221/Parsons_Amy_MA_2014.pdf;sequence=1
44. Reavill L. Quality assessment, total quality management and the stakeholders in the UK higher education system. *Managing Service Quality: An International Journal*. 1998. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/09604529810199395/full/html>
45. Rome Ministerial Communique 2020. URL: [Rome Ministerial Communique.pdf](https://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf)
46. Salimzadeh R., Saroyan A., Hall N.C. Examining the Factors Impacting Academics' Psychological Well-Being: A Review of Research. *International Education Research*. 2017. Vol. 5 (1). P. 13–44. URL: https://www.researchgate.net/publication/322523679_Examining_the_Factors_Impacting_Academics'_Psychological_Well-Being_A_Review_of_Research
47. Supporting staff wellbeing in Higher Education. Education support. 2021. URL: <https://www.educationsupport.org.uk/resources/for-organisations/research/supporting-staff-wellbeing-in-higher-education/>
48. The University of Manchester. URL: <https://www.manchester.ac.uk/discover/social-responsibility/>
49. The War in Ukraine: Impact on Mental Health on a Global Level. 2022. URL: <https://www.frontiersin.org/research-topics/40304/the-war-in-ukraine-impact-on-mental-health-on-a-global-level>
50. Understanding mental health in the research environment. 2017. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2022.html
51. University Mental Health Charter. Staff wellbeing. 2021. URL: <https://universitymentalhealthcharter.org.uk/theme/staff-wellbeing/>
52. Watson D. Does Higher Education Make You Think? *The Guardian*. 2013. URL: <http://www.theguardian.com/higher-educationnetwork/blog/2013/dec/13/higher-education-impact-on-students>
53. What Works Wellbeing. URL: <https://whatworkswellbeing.org/about-wellbeing/what-is-wellbeing/>
54. Yerevan Communiqué: EHEA Ministerial Conference, 2015. URL: http://www.ehea.info/Uploads/SubmittedFiles/5_2015/112705.pdf

РОЗДІЛ 5

Аналіз провідного зарубіжного досвіду взаємодії університетів і громадських організацій під час війни та повоєнного відновлення у контексті забезпечення соціальної відповідальності

*Катерина Трима,
кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-5567-1387>*

Анотація

Розглянуто теоретичні підходи до аналізу взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності, які реалізуються сьогодні в європейських закладах вищої освіти. На основі оцінювання міжнародних документів і наукової літератури визначено тенденцію до поглиблення взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності в умовах війни та повоєнного відновлення. Оновлено категоріально-понятійний апарат для аналізу взаємодії університетів і громадських організацій у соціальній сфері. Показано як діють соціальні контракти британських університетів, зокрема, які функції вони реалізують як розробники самої ідеї громадянських університетів щодо вироблення за запитом місцевої громади інноваційного продукту / послуги у партнерстві з бізнесом відповідно до розроблених місцевою владою політик. Окреслено підходи українських університетів до реалізації соціальної відповідальності в умовах війни.

Ключові слова: вища освіта; громадська організація; громадянський університет; соціальний контракт університету; університет.

Актуальність проблеми взаємодії громадських організації та університетів у контексті соціальної відповідальності в умовах війни та повоєнного відновлення

82

Вища освіта є важливим елементом суспільства, від якого залежить соціально-економічний і соціокультурний розвиток країни та суспільства. Специфіка вищої освіти полягає у тому, що ЗВО опікуються наукою та дослідженнями, знаходячись на початку інноваційного ланцюжка, водночас через університет відбувається поширення нових знань, норм, цінностей, моделей поведінки. Важливою функцією вищої освіти як системи є вплив на формування національної ідентичності, історичної пам'яті та інституту громадян, а це означає, що вища освіта також є елементом громадянського суспільства.

Інститут вищої освіти важливий під час війни та повоєнного відновлення: з одного боку, ЗВО продовжують виконувати свою освітню функцію та дослідження, які є важливими для економічного розвитку та військової сфери, що особливо актуально для нашої країни. З іншого боку, вища освіта є важливим інститутом для повоєнного відновлення: через різні форми взаємодії із суспільством цей макросоціальний інститут є важливим чинником реалізації соціальної відповідальності.

Низка міжнародних політико-правових актів свідчить про взаємодію інститутів вищої освіти з суспільством у різних форматах. Про це було заявлено на конференції UNESCO «World Conference on Higher Education»²¹⁰ (1998), коли прийнято Підсумкову доповідь «Higher Education in the Twenty-first Century. Vision and Action»²¹¹, у якій визначені основні місії вищої освіти, серед них «сприяння стійкому розвитку та вдосконалення суспільства взагалі» (mission to contribute to the sustainable development and improvement of society as a whole)²¹². Для розвитку сучасного суспільства вища освіта має важливе значення: «Вища освіта спрямована на досягнення багатьох цілей, включаючи підготовку студентів до активного громадянства, до їх майбутньої кар'єри.

Громадські організації також є елементом громадянського суспільства. Вони виконують різні функції, однією з яких є артикуляція інтересів громадян. У цій роботі ми використовуємо термін «громадянське об'єднання» згідно зі змістом ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання»²¹³:

²¹⁰ Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action. World Conference on Higher Education. UNESCO. Paris, 5–9 October 1998. Vol. 1: Final report. 135 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>

²¹¹ Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action. World Conference on Higher Education. UNESCO. Paris, 5–9 October 1998. Vol. 1: Final report. 135 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>

²¹² Там само.

²¹³ Про громадські об'єднання: Закон України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>

«Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка.

Громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи»²¹⁴.

Термін «громадське об'єднання» розуміємо як «добровільне об'єднання фізичних осіб та / або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів»²¹⁵. Наведені інтерпретації терміна узгоджуються із визначенням, наданим у Заяві Європейської комісії **«Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy»**²¹⁶ (2002). Згідно з цим документом, до основних характеристик громадських організацій належать²¹⁷:

- недержавні актори (non-state actor);
- незалежність від органів державної влади (independent of the state);
- прибуткові або не прибуткові (profit or non-profit-making organisations);
- низова ініціатива (created voluntarily by citizens);
- реалізація інтересів у певній сфері (their aim being to promote an issue or an interest, either general or specific)²¹⁸.

Аналіз міжнародно-правових документів, присвячених взаємодії вищої освіти із суспільством і громадськими організаціями для реалізації соціальної відповідальності, зокрема під час війни та повоєнного відновлення, свідчить, що тема є актуальною та далекосяжною. Для підтвердження актуальності проблеми взаємодії громадських організацій та університетів щодо реалізації соціальної відповідальності звернемося до міжнародних документів.

«EUA Annual Report» (2021)²¹⁹. У щорічному звіті European Association of Universities йдеться про розбудову «університетів без кордонів», тобто таких університетів, які будуть розвивати свою здатність до розвитку та стануть драйверами соціальних змін. Вони забезпечать відкритий трансформаційний простір для виробництва спільних знань через дослідження, освіту, інновації та культуру. Разом з іншими стейкхолдерами вони формуватимуть майбутнє суспільства, орієнтованого на знання (will build on their capacity to evolve and will become engines of societal change. They will provide an open, transformative space for common knowledge production through research, education, innovation and culture. Together with other societal stakeholders, they will shape the future of a knowledge-driven society)²²⁰. У документі вказано також, що «розбудова університетів без кордонів» робить пріоритетними такі напрями, як подальше реформування академічної кар'єри, сприяння міждисциплінарності та посиленню громадянської ролі європейських університетів (building universities without walls requires priorities, such as reforming academic careers, promoting interdisciplinarity and strengthening the civic role of Europe's universities)²²¹.

«Education at a Glance 2021. OECD Indicators» (2021)²²². У звіті зазначено, що освітянам з країн ОЕСР варто інтенсифікувати співпрацю з іншими органами держав, бізнесом і третім сектором для надання освіти, яка відповідає вимогам ринку (education that evolve alongside labour market demands)²²³.

«EUA response to the European Commission's New European Innovation Agenda» (2022)²²⁴. У документі міжнародної організації European Association of Universities зазначено, що організація високо оцінює взаємодію багатьох зацікавлених сторін і заклики до підтримки університетів щодо взаємодії з компаніями та громадянським суспільством, щоб спільно створювати сприятливе середовище для розвитку знань та взаємного обміну (EUA believes in the value of multi-stakeholder coordination and calls

²¹⁴ Там само.

²¹⁵ Про громадські об'єднання: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>; Громадське об'єднання. *Юридична енциклопедія: у 6 т. / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А—Г. 672 с.*

²¹⁶ Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>

²¹⁷ Там само.

²¹⁸ Там само.

²¹⁹ EUA Annual Report 2021. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/2021%20annual%20report_final.pdf

²²⁰ EUA Annual Report 2021. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/2021%20annual%20report_final.pdf

²²¹ Там само.

²²² Education at a Glance 2021. OECD Indicators. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2021_b35a14e5-en

²²³ Там само.

²²⁴ EUA response to the European Commission's New European Innovation Agenda. URL: <https://www.eua.eu/downloads/publications/eu%20innovation%20agenda.pdf>

for support to universities in interacting with companies and civil society to co-create a fertile environment for knowledge development and mutual exchange)²²⁵.

«*Inspireurope Recommendations: Expanding opportunities in Europe for researchers at risk*» (2022)²²⁶. У рамках ініціативи European Association of Universities наголошено на важливості вищої освіти, створенні глобальних і національних програм для дослідників та кооперації з громадськими організаціями, особливо в умовах війни. Зазначено, що університети можуть бути невід'ємною частиною створення й функціонування національних програм підтримки дослідників, які продовжують роботу під час війни, демонструючи таким чином політикам переваги міжнародних наукових обмінів. Співпрацюючи з громадськими організаціями та іншими структурами, університети можуть створювати національні мережі (universities can be an integral part in the setup and development of national support programmes by showcasing their commitment to supporting researchers at risk, and informing policy makers about opportunities and benefits resulting from welcoming international talent. In collaboration with other institutions and NGOs, HEIs may also establish national networks and structures)²²⁷.

Цим документом також визначено новий термін «researchers at risk» – вчені, які «зазнають загрози своєму життю, свободі чи дослідницькій кар'єрі, а також ті, хто мають статус переміщених осіб через такі загрози. У той час коли деякі дослідники групи ризику визнали статус біженця, переміщеної особи або подібний статус захисту, є вчені, які потребують допомоги від громадських об'єднань, що спеціалізуються на захисті науковців, перебувають поза процесом надання статусу біженця, шукаючи або маючи тимчасові візи чи дозволи на роботу через відвідування, дослідницькі / наукові посади в приймаючих університетах Європи чи інших країн за межами своєї країни» (who are experiencing threats to their life, liberty, or research career, and those who are displaced because of such threats. While some researchers at risk have recognised refugee, asylum, or similar protection status, a more significant proportion of those seeking the assistance of NGOs specialising in the field of scholar protection are outside the refugee process, seeking or holding temporary visas or work permits through visiting research/scholar positions at host universities in Europe or elsewhere, outside their home countries)²²⁸.

«*Briefing: Impact of the Russian Federation's invasion of Ukraine on the Ukrainian higher education sector*»²²⁹ (2022). У брифінгу наголошено на тому, що європейські уряди та громадянське суспільство рішуче засуджують вторгнення росії та висловлюють солідарність з Україною та її народом.

Під керівництвом Генерального директорату з питань європейської політики сусідства та переговорів про розширення (DG NEAR), Групи підтримки України (SGUA) разом із Представництвом ЄС в Україні відбулися зміни у фінансуванні поточних проектів на суму до 200 млн євро. Ці дії спрямовані на посилення стійкості України шляхом підвищення спроможності уряду, економічних суб'єктів, незалежних ЗМІ та громадянського суспільства протистояти наслідкам війни та сприяти відновленню країни. Тривають дискусії щодо можливості розроблення спеціальної схеми стипендій для українських студентів у рамках бюджету DG NEAR (Under the Directorate-General for European Neighbourhood Policy and Enlargement Negotiations (DG NEAR), the Commission Support Group for Ukraine (SGUA), together with the EU Delegation to Ukraine, have re-purposed up to €200 million worth of ongoing projects, approved a €120 million grant in the form of a State and Resilience Building Contract and allocated an emergency support programme of €330 million. These actions aim to strengthen Ukraine's resilience by increasing the capacity of the government, economic actors, independent media and civil society to withstand the impact of the war and contribute to the recovery of the country. There are ongoing discussions on the possibility of a dedicated scholarship scheme for Ukrainian students to be developed under the budget of DG NEAR)²³⁰.

Огляд міжнародних документів дає підстави стверджувати, що проблеми взаємодії між університетами та громадськими організаціями у контексті реалізації соціальної відповідальності є актуальними. Також у міжнародних документах з'являються посилання на співпрацю ЗВО і громадських організацій для вирішення проблем, які виникають під час війни та повоєнного відновлення.

²²⁵ Там само.

²²⁶ Inspireurope Recommendations: Expanding opportunities in Europe for researchers at risk. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/inspireurope%20recommendations%20report%20final_web.pdf

²²⁷ Там само.

²²⁸ Inspireurope Recommendations: Expanding opportunities in Europe for researchers at risk. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/inspireurope%20recommendations%20report%20final_web.pdf

²²⁹ Briefing: Impact of the Russian Federation's invasion of Ukraine on the Ukrainian higher education sector. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/briefing_impact%20of%20the%20russian%20federations%20invasion%20of%20ukraine%20on%20the%20ukrainian%20higher%20education%20sector.pdf

²³⁰ Там само.

Теоретичні основи взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності

Проблемі забезпечення соціальної відповідальності університетів у контексті співпраці з громадськими об'єднаннями присвячено низку актуальних праць зарубіжних вчених. У першій частині аналітичних матеріалів «Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали)»²³¹ розглянуто підходи до розуміння соціальної відповідальності університетів, поняття «civic university», взаємозв'язок університетів і громадських організацій, а також основні організаційні моделі взаємодії університетів з різними стейкхолдерами щодо реалізації принципів соціальної відповідальності. У цій роботі представлено подальший аналіз категоріально-понятійного апарату, який використовується для описання взаємодії університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності. Нас цікавлять праці зарубіжних дослідників, адже сама концепція соціальної відповідальності є інтелектуальним продуктом зарубіжної наукової думки, який нині ми намагаємось адаптувати до сьогоденних українських реалій.

Для роз'яснення особливостей реалізації соціальної відповідальності університетів ми пропонуємо використовувати поняття «civic university», тобто ЗВО, здатний «забезпечувати можливості розвитку спільноти, до складу якої відноситься університет (окремі студенти, бізнес, громадські інститути та установи); співпрацювати системно, не кластерно; розбудовувати партнерські зв'язки з іншими місцевими ЗВО та коледжами; налаштовувати систему управління для сприяння інституційної взаємодії з містом та регіоном, частиною якого є заклад; діяти у глобальному масштабі, але використовувати своє місце розташування для формування власної ідентичності» (provide opportunities for the society of which it is part (individual learners, businesses, public Institutions; engage as a whole not piecemeal with its surroundings; partner with other local universities and colleges; be managed in a way that facilitates institutional wide engagement with the city and region of which it forms part; operate on a global scale but use its location to form its identity)²³².

На думку В. Hall та R. Tandon, в сучасних умовах соціальна відповідальність університетів передбачає залучення громадськості, представників громади та самого освітнього процесу у реалізацію соціальних функцій. Університетам потрібно буде імплементувати «культуру залучення» у власну культуру, звичаї, політику та повсякденне життя. Те, що історично називали «третьою місією» університету після викладання та дослідження як першої, так другої місії, трансформується у «культуру залучення» різних акторів, що цілком узгоджується з основними організаційними моделями взаємодії університетів із місцевою спільнотою щодо реалізації принципів соціальної відповідальності (модель «triple helix model of universities, business and government» / ТН модель та модель «quadruple helix model of universities, business and government» / QH модель)²³³.

Проблеми соціальної відповідальності університетів та форми її реалізації розглядаються у дослідницькому проєкті «Service Learning, Educational Innovation and Social Transformation», проведеному в 2021 р. міжнародним науковим видавництвом «Frontiers». У звіті М. Coelho та І. Menezes «University Social Responsibility, Service Learning, and Students' Personal, Professional, and Civic Education» наголошено на тому, що проблеми, з якими стикається сучасний університет, не обмежуються виключно здатністю ЗВО виробляти знання, а також і потенціалом університету пов'язувати знання та дослідження з інститутом громадянства та формування суспільної ідентичності, тобто роль університету щодо структурування соціального та культурного виміру суспільства підвищується²³⁴.

Дослідниці зосереджують увагу на тому, що освітній процес відбувається безперервно, протягом усього життя, що передбачає як особистий / індивідуальний, так і спільний / суспільний пошук знань і сенсів, що дає можливість адаптуватися до дедалі мінливішого соціального середовища. Сучасний ЗВО відповідає за забезпечення декількох навчальних просторів – власне освітнього та суспільного, і потребує розроблення можливостей, наприклад, модернізацію навчальних планів, які дають змогу здобувачам навчатися в контексті та у співпраці з іншими, наприклад, у межах проєктів із реалізації соціальної відповідальності, заснованих на ідеї «service learning».

²³¹ Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ_2021-161p.pdf

²³² Goddard J., Kempton L. The Civic University Universities in leadership and management of place. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/266471508_The_civic_university_and_the_leadership_of_place

²³³ Hall B., Tandon R. Social Responsibility and Community Based Research in Higher Education Institutions. *Socially Responsible Higher Education: International Perspectives on Knowledge Democracy*. Leiden; Boston: Brill Sense, 2021. P. 1–18. URL: https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv1v7zbn5.7#metadata_info_tab_contents

²³⁴ Coelho M., Menezes I. University Social Responsibility, Service Learning, and Students' Personal, Professional, and Civic Education. 2021. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.617300/full>

Зв'язок університетської соціальної відповідальності з обґрунтованою та рефлексивною діяльністю через проекти «service learning» може, безумовно, значно розширити навчальні простори для студентів, сприяючи розвитку важливих здібностей, пов'язаних із прийняттям рішень, розв'язанням проблем, дослідженням, аналізом і переговорами, що зрештою може допомогти їм стати обізнанішими, спільними та творчими у своїй професійній діяльності, залишаючись уважними до інновацій, які можуть включати соціальне та екологічне покращення для всіх. Такий підхід здатен підсилити виховання соціально відповідальних студентів, оскільки вони відчують свій вплив на послуги та громаду, беручи активну участь у відповідних соціально відповідальних проєктах. Більше того, успішне становлення культури «service learning» в університеті у межах моделей «triple helix model of universities, business and government» / ТН модель та «quadruple helix model of universities, business and government» / ҚН модель може покращити результати здобувачів, їх особисті та міжособистісні досягнення, розуміння та застосування знань, залучення, допитливість, рефлексивну практику, трансформацію перспективи, громадянство та соціальну відповідальність.

R.G. Bringle та P.H. Clayton у межах проєкту «Service Learning, Educational Innovation and Social Transformation» зазначають, що соціальна відповідальність університетів стосується не лише їх взаємодії з оточуючим середовищем (бізнес, громада тощо), а повинна бути спрямована на громадянське навчання («civic learning»), яке формує національну ідентичність²³⁵. Сучасні студенти, фінансові агентства, члени громади, громадські лідери, викладачі, керівники вищої освіти та системи забезпечення якості демонструють підвищену увагу до суспільних цілей вищої освіти. Опитування, проведене на замовлення Асоціації американських коледжів та університетів, підтвердило, що роботодавці шукають у потенційних співробітників такі якості: громадянські знання та навички, міжкультурну компетентність, навички вирішення проблем, комунікативні навички, навички командної роботи, розуміння культурного розмаїття, прикладні знання, етичне прийняття рішень і навички критичного мислення. Усі ці результати виходять за рамки стандартних академічних спеціальностей і формуються у процесі реалізації соціальних проєктів.

Група дослідників Raghda Abulsaoud Ahmed Youn, Heba Mohamed Adel та Ghada Aly Zeinoh, вивчаючи особливості соціальної відповідальності університетів у контексті забезпечення якості освіти та внеску до реалізації Цілей сталого розвитку, проголошених ООН у 2015 р., наголошують на необхідності впровадження у науковий обіг нових термінів, таких як «соціальна відповідальність університету», «стратегія соціальних інновацій університету», «обізнаність у соціальних запитах», «намір щодо соціальних інновацій», «організаційна структура для соціальних інновацій» (the direct and indirect relationships between university social responsibility (USR), university social innovation strategy (USIS) in terms of social awareness (SA), intention for social innovation (ISI), organisational structure for social innovation (SSI) and innovativeness in social value creation (ISVC)), для того, щоб описати існуючі прямі й опосередковані зв'язки між університетом і функціями з реалізації соціальної відповідальності²³⁶. Вчені вважають, що для реалізації соціальної відповідальності університетами первинною умовою є диференціація стратегії розвитку університету, що дасть змогу установі перейти від просто соціальної відповідальності до соціальних інновацій шляхом представлення рішень соціальних, економічних, культурних, екологічних проблем і проблем охорони здоров'я загалом і під час пандемій. Стратегія соціальних інновацій університету реалізується через розробку інноваційних процесів / програм / послуг на основі якості освітніх послуг науковими дослідженнями та відповідає запиту громадян, краще задовольняє соціальні потреби.

Alzyoud Sukaina та Bani-Hani Kamal, розглядаючи приклади реалізації соціальної відповідальності університетів на Середньому Сході, зазначають, що сучасні університети стають «корпоративним гравцем», адже VUCA-світ, в якому функціонують університети, і виклики, з якими стикається вища освіта (зменшення державних видатків та підтримки університетів; диверсифікація фінансових ресурсів; інтернаціоналізація; комерціалізація; зміни, викликані розвитком ІКТ, адаптація навчальних планів до вимог ринку праці) спонукає університети до більшої відповідальності перед суспільством. Це свідчить про те, що ЗВО рухаються до корпоратизації, що вимагає від них бути добрим «корпоративним громадянином», задачами якого є: посилювати активну громадянську позицію; надавати послуги громаді через залучення членів самої громади; сприяти економічному та національному розвитку;

²³⁵ Bringle R.G., Clayton P.H. Civic Learning: A Sine Qua Non of Service Learning. 2021. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2021.606443/full>

²³⁶ Adel H.M., Zeinoh G.A., Younis R.A. From university social-responsibility to social-innovation strategy for quality accreditation and sustainable competitive advantage during COVID-19 pandemic. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*. 2021. URL: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JHASS-04-2021-0086/full/pdf?title=from-university-social-responsibility-to-social-innovation-strategy-for-quality-accreditation-and-sustainable-competitive-advantage-during-covid-19-pandemic>.

сприяти етичному підходу до розв'язання проблем; розвивати почуття ідентичності; заохочувати студентів, викладачів і адміністративний персонал надавати соціальні послуги місцевій громаді; сприяти екологічним або екологічним зобов'язанням для місцевого та глобального сталого розвитку; розвивати локальні й глобальні людські ресурси; розширювати людські знання через якісне дослідження та освіту для нації та людства (the need to strengthen civil commitment and active citizenship; to provide services to the community through community engagement and outreach; to promote economic and national development; to promote ethical approaches to issues; to develop a sense of civil citizenship by encouraging the students and the academic and administrative staff to provide social services to their local community; to promote ecological or environmental commitment for local and global sustainable development; to develop local and global human resources; to expand human knowledge through quality research and education for the nation and for humanity)²³⁷.

R. Tandon та B. Hall у розділі колективної монографії «Conclusion Towards a Framework for Knowledge Democracy» зазначають, що соціально відповідальна вища освіта демонструє інтегрований характер викладання і досліджень через практику²³⁸. Здобувачі освіти роблять значний внесок у реалізацію соціальних потреб у процесі навчання та отримують за це відповідні кредити, а викладачі, плануючи свої лекції та практичні завдання, спрямовують їх на вирішення практичних завдань на запит суспільства.

Студенти отримують задоволення від того, що їхні компетенції допомагають суспільству. У процесі вони поліпшують своє навчання за допомогою контекстуального теоретизування: процес мислення і практична діяльність відбуваються одночасно (students gain satisfaction that their competencies are helping society. In the process, they improve their learning through contextual theorising. Thinking and doing are not artificially separated, but carry on simultaneously)²³⁹. У такий спосіб відбувається максимальна інтеграція всього освітнього простору і вирішення цілком прагматичних локальних, тому цікавіших для місцевої громади задач.

Отже, вивчення взаємодії вищої освіти та громадських організацій щодо реалізації принципів соціальної відповідальності досі є актуальним. Аналіз зарубіжних публікацій зі згаданої проблематики свідчить про необхідність адаптувати не лише організаційні моделі взаємодії університетів із різними стейкхолдерами для реалізації принципів соціальної відповідальності, а й зміну підходів самих університетів до власної соціальної місії, яка не обмежується суто освітнім процесом, науковими дослідженнями чи реалізацією трудових відносин, а переходить у формат розробки стратегій соціальних інновацій та громадянського навчання («civic learning»), яке формує національну ідентичність здобувачів освіти, що критично важливо для України.

Використання теоретичних основ для аналізу практик

У першій частині аналітичних матеріалів «Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали)»²⁴⁰ описано основні організаційні моделі взаємодії університетів з різними стейкхолдерами для реалізації принципів соціальної відповідальності, а саме: «triple helix model of universities, business and government» / TH model та «quadruple helix model of universities, business and government» / QH модель, які на сьогодні є найпоширенішими в університетах. Найкращі університетські практики проаналізовано на основі підходів, які окреслено в рамках вказаних моделей, а саме:

Модель потрійної спіралі інновацій: університет–бізнес–держава (triple helix model of universities, business and government, TH model) зосереджена вже не в діяльності самого ЗВО, а в його взаємодії з приватним бізнесом і державою через спеціалізовані внутрішні відділи (так звані офіси з трансферу технологій) і зовнішні організації (наприклад, центри інновацій і технологій), до яких можуть належати й громадські організації.

Модель четверної спіралі інновацій: університет–бізнес–держава–громадянин (quadruple helix model of universities, business and government, QH модель). Як і попередня, QH модель передбачає системну співпрацю університету, підприємців і місцевої влади, при цьому до такої співпраці додається ще такий учасник, як місцева громада.

²³⁷ Alzyoud Sukaina, Bani-Hani Kamal. Social Responsibility in Higher Education Institutions: Application case from the Middle East. *European Scientific Journal*. 2015. Vol. 11. URL: https://www.researchgate.net/publication/274608438_Social_Responsibility_in_Higher_Education_Institutions_Application_case_from_the_Middle_East

²³⁸ Tandon R., Hall B. Towards a Framework for Knowledge Democracy. *Socially Responsible Higher Education: International Perspectives on Knowledge Democracy*. Leiden; Boston: Brill Sense, 2021. P. 288–301.

²³⁹ Там само. P. 291.

²⁴⁰ Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ_2021-161p.pdf

Під «соціальною відповідальністю університету» розуміємо діяльність ЗВО щодо реалізації принципів, закладених у міжнародний Стандарт ISO 26000 із соціальної відповідальності, яка здійснюється на різних рівнях: від інституціонального / локального до загальнонаціонального / глобального.

Громадські організації є механізмом, за допомогою якого університети отримують інформацію про суспільний запит на певний інноваційний продукт / послугу та можуть підтримувати постійний зв'язок із громадянами. Специфіка громадських організацій дає їм можливість бути гнучкими та швидко адаптуватися до змін, а також, як специфічні юридичні особи, громадські організації можуть отримувати фінансування без бюрократичних перепон, які діють щодо закладів і бізнесу.

Отже, громадські організації слугують механізмом, через який університет залучається до реального життя громади та задоволення різних запитів від громадян, що реалізується в концепції «громадянського університету», тобто ЗВО, який розробив та реалізує модель взаємодії між громадою та / або регіоном, державою за різними напрямками діяльності.

Реалізація соціальної відповідальності у закладах вищої освіти Великої Британії

Для аналізу особливостей реалізації соціальної відповідальності ЗВО у формі різних моделей ми обрали британські університети. Розглянуто підходи до реалізації соціальної відповідальності на інституціональному рівні, виходячи з теоретичних підходів дослідників і практиків, які наголошують на тому, що соціальна відповідальність ЗВО реалізується переважно на місцевому рівні, принаймні на перших етапах розбудови вказаної системи.

Ми обрали британський досвід щодо реалізації соціальної відповідальності ЗВО. Такий вибір пояснюється тим, що саме Велика Британія стала країною, в якій університети активно заохочуються до реалізації принципів соціальної відповідальності, тут з'явилися та розроблялися організаційні моделі взаємодії університетів із суспільством та власне концепція «civic university» («громадянського університету») ²⁴¹. Тобто британські університети першими імплементували ідею ширших соціальних зобов'язань, ніж навчання та дослідження, у власну діяльність.

Також саме у Великій Британії у березні 2022 р. створено громадське об'єднання (у 2019 р. оформлено першу спеціальну комісію з питання громадянських університетів), очолюване Sheffield Hallam University – «The Civic University Network». Це організація «парасолькового типу», що об'єднує університети Великої Британії, які розробили та реалізують інноваційні стратегії, засновані на ретельному та спільному аналізі місцевих потреб і можливостей, разом з місцевими партнерами (спільнотами, місцевою владою, активними громадянами, бізнесом тощо) ²⁴². Громадянські університети впливають на місто, де вони розташовані, та громади у різних сферах життєдіяльності: від поліпшення здоров'я та добробуту своїх спільнот або подолання соціальної нерівності до підтримки регіонального економічного розвитку. Мережа громадянських університетів має кілька тематичних напрямів роботи, що охоплюють різні сфери громадської діяльності, але найпоширенішими є економічний розвиток, охорона здоров'я, екологія та волонтерські проекти різного спрямування.

Враховуючи зазначені причини, ми проаналізували досвід британських університетів й ті підходи, які вони запропонували до визначення «громадянського університету», його функцій та моделей співпраці з різними стейкхолдерами.

Британські університети розробили концепцію спеціальних документів – Соціальний контракт університету (Civic University Agreement), у рамках якого визначається роль університету саме як соціального гравця, що цікавий місцевій спільноті як учасник соціальних процесів на певній території. У межах цього документа університети обирають напрями, які їм будуть цікаві та пріоритетні для реалізації.

Так, Sheffield Hallam University у Civic University Agreement визначив, пріоритетні напрями для реалізації соціальних зобов'язань закладу. Як соціальний актор університет переймає на себе роль лідера в регіоні та бере на себе зобов'язання поліпшити соціальну мобільність, якість життя та економіку через вплив студентів, викладачів, результатів досліджень та співпраці з місцевим бізнесом. Для цього у 2019 р. провели дослідження, щоб краще зрозуміти, що місцеві мешканці думають про університет, їхні думки щодо внеску ЗВО в розвиток регіону і громади. Також провели громадські консультації, щоб визначити пріоритети та зрозуміти, як університет може краще підтримувати місцеві громади. Таким чином, заклад створив те, що Н.М. Adel, G.A. Zeinhom, R.A. Younis назвали «стратегією

²⁴¹ Трима К. Взаємодія університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності: теоретичні основи. *Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали)* / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. С.153. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ_2021-161p.pdf

²⁴² Civic University Network: about us. URL: <https://civicuniversitynetwork.co.uk/about-us/>

соціальних інновацій університету»²⁴³, якою університет визначає, що він співпрацюватиме з різними партнерами на благо нашого міста та регіону. При цьому заклад позначає, що 60 тис. студентів і 10 тис. співробітників є волонтерами в місцевих громадах, щоб університетський персонал працював з партнерами державного та приватного секторів, розумів реальні потреби на місцях. Університет імплементував задачі 20-річного стратегічного економічного плану розвитку регіону, погодженого територіальною владою Південного Йоркширу, місцевим головою та представниками місцевих підприємств.

Враховуючи нестачу медичного персоналу в регіоні, університет подвоїв річний набір здобувачів спеціальностей у сфері охорони здоров'я до 2025 р. Зараз в університеті навчається 2700 студентів – майбутніх медиків, які проходять практику у місцевих лікарнях.

Університет заохочує ініціативи здобувачів та дає їм можливість присвятити частину часу, відведеного для навчання, для реалізації волонтерських проєктів з метою формування громадянських компетентностей. У 2019–2020 рр. здобувачі присвятили співпраці з місцевими громадськими організаціями понад 41 тис. год. добровільної роботи²⁴⁴.

University of Nottingham реалізує свою соціальну місію також через відповідний Civic University Agreement, укладений у 2022 р. У цьому документі Університет наголошує на тому, що його задачею є інтеграція з місцевою спільнотою та надання послуг відповідно до запитів місцевої спільноти. Крім традиційних функцій щодо надання високоякісних освітніх послуг заклад спрямовує зусилля на підписання договорів із представниками місцевого бізнесу та місцевої влади, щоб «забезпечити інклюзивне, стійке, довгострокове економічне відновлення, яке гарантує, що Ноттінгем і Ноттінгемшир будуть процвітаючим місцем для життя, роботи, навчання та інвестицій». Разом із місцевим бізнесом університет керуватиме програмою досліджень та інновацій щодо нульового викиду вуглецю, щоб проводити дослідження на майданчиках (виробництві) партнерів з місцевих виробників, та буде підтримувати нові спільні дослідження для підвищення конкурентоспроможності регіону та сприяння досягнення у сфері вуглецевої нейтральності. Заклад співпрацює з місцевими партнерами, орієнтуючись на те, щоб академічні знання та діяльність студентів були добре пов'язані з програмами місцевого розвитку, викликами через такі ініціативи як Консультативна група експертів UfN, студентські проєкти для розвитку Ноттінгема та Ноттінгемширу.

Civic University Agreement Southampton Solent University містить запрошення до місцевих і регіональних партнерів щодо розбудови партнерства, організації спільних ініціатив та проєктів. Не є винятком і згаданий документ, в якому наголошується на тому, який заклад робить внесок в економічний розвиток регіону та місцевого бізнесу, особливо в енергозберігаючі та екологічні технології. В документі вказано конкретні цифри: до 2025 р. університет планує отримати статус «Silver award» від організації «National Co-ordinating Centre for Public Engagement (NCCPE)», яка оцінює в Британії ступінь залучення різних стейкхолдерів (бізнес, громадські організації та місцеву владу) до діяльності організації, а також набути статус «University of sanctuary status», що означає, що університет співпрацює з місцевими імміграційними службами та активно залучає здобувачів-іноземців. Заклад вищої освіти орієнтується на перегляд навчальних матеріалів і наукових розробок відповідно до інтересів місцевого бізнесу і цим планує збільшити свій прибуток на 10–12 %. Розширюючи можливості міста щодо забезпечення послуг з охорони здоров'я разом із місцевими лікарнями, заклад створює Хартію психологічного здоров'я, студенти-медики залучаються до надання послуг з ментального оздоровлення після пандемії²⁴⁵.

Queen Mary University of London у Civic University Agreement більшу увагу приділяє розвитку не просто міста та регіону, а частини міста – East End. Заклад прагне активізувати роботу з місцевими мешканцями, підприємствами, представниками служб з охорони здоров'я, представниками місцевого самоврядування, митцями і представниками сектору культури, громадськими організаціями. Під егідою закладу створюється мережа «civic champions», які хочуть співпрацювати, обмінюватися думками та пропозиціями. Заклад підтримує місцеві інновації та підприємства через такі ініціативи, як «Queen Mary Enterprise Zone», інноваційний центр, що акумулює нові стартапи в Східному Лондоні – особливо тих, хто працює в сфері IT, здоров'я, медичних технологій та штучного інтелекту. Університет спільно із клініками бере участь у проєкті «Children's Health in London and Luton»²⁴⁶.

²⁴³ Adel H.M., Zeinoh G.A., Younis R.A. From university social-responsibility to social-innovation strategy for quality accreditation and sustainable competitive advantage during COVID-19 pandemic. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1108/JHASS-04-2021-0086>

²⁴⁴ At the Heart of the Region. Our Commitments to our Communities. URL: <https://www.shu.ac.uk/about-us/our-role-in-the-region/civic-university-agreement>

²⁴⁵ Solent's civic charter. URL: <https://www.solent.ac.uk/work-with-us/documents/civic-charter.pdf>

²⁴⁶ Our Civic University Agreement. URL: https://www.qmul.ac.uk/media/qmul/docs/Queen_Mary_Civic_Agreement.pdf

Отже, британські університети дивляться на забезпечення соціальної програми системно, з урахуванням особливостей і потреб місцевої спільноти та максимального залучення своїх співробітників і здобувачів до життя громади. Актуальними сферами залишаються екологізація, технології ефективного енергозбереження, охорона здоров'я та підприємницькі ініціативи. Безсумнівною перевагою такого підходу є гнучкість у створенні «стратегій соціальних інновацій університету» чи як їх називають у британських ЗВО – «Civic University Agreement», що, на наш погляд, можна відобразити як соціальний контракт про наміри дотримуватися та реалізовувати принципи соціальної відповідальності. Цілком зрозуміло, що політичні та соціально-економічні реалії не спрямовують діяльність університетів на подолання наслідків війн, тому цей контекст у документах не прослідковується. На сайтах університетів детально описано соціальні ініціативи закладу, але вони приймаються та реалізуються в контексті укладених університетом соціальних контрактів. Ці соціальні контракти є частиною британської культури і органічно вписані у маркетингові стратегії закладів, бо соціальна відповідальність університету робить його привабливим для майбутнього абітурієнта.

Особливості реалізації соціальної відповідальності в університетах України в умовах війни

Аналіз матеріалів, представлений на сайтах університетів України, свідчить про те, що вони не мають цілісного системного розуміння соціальної відповідальності та принципів «civic university» («громадянського університету»). Звісно, українські заклади ініціюють проведення соціальних заходів або ініціатив (зараз це – гуманітарна, психологічна та організаційна допомога внутрішньо переміщеним особам, допомога військовим і представникам територіальної оборони, інформаційна підтримка країни на різних майданчиках проти російської агресії, інформування співробітників і студентів про можливі проекти тощо)^{247,248,249,250}.

Однак, як до початку війни, так і зараз українські ЗВО не адаптують досвід західних країн (коректніше, звісно, вказувати на британський досвід) щодо впровадження цілісного бачення університету як соціального актора, який бере активну участь у процесах, що відбуваються в місті та регіоні. Аналіз інформації щодо соціальних ініціатив із сайтів університетів (Київський національний університет імені Тараса Шевченка²⁵¹, Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»²⁵², Львівський національний університет імені Івана Франка²⁵³, Сумський державний університет²⁵⁴, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна²⁵⁵) свідчить передусім, що ініціативи із забезпечення соціальної відповідальності відбуваються *ad hoc*, співпраця з місцевою владою, громадськими організаціями відбувається на рівні ініціатив окремих структурних підрозділів, що, на думку автора, може бути пов'язано з необхідністю проходити процедури з акредитації освітніх програм, які передбачають активне залучення громадських об'єднань до діяльності університету. До речі, стратегії розвитку вищезазначених закладів також орієнтовані насамперед на реалізацію освітніх послуг з урахуванням запиту на асиметричне навчання та віртуалізацією освітнього простору, а не урахування ширшого контексту: бізнес–місцева влада–місцева громада. Тобто організаційні моделі взаємодії університету з оточенням поки нормативно не імплементовані у документи українських ЗВО.

Цікавим винятком є Маріупольський державний університет. З одного боку, університет після переміщення з м. Маріуполь до м. Київ продовжує свою традиційну діяльність із надання освітніх послуг, з іншого – він стає хабом, який централізовано консультує, допомагає як фудбанк тощо вимушеним переселенцям з м. Маріуполь, беручи на себе функції соціальної організації²⁵⁶.

²⁴⁷ Кафедра міжнародних відносин і зовнішньої політики ДонНУ ім.В.Стуса. URL: <https://www.facebook.com/ir.dept.donnu/>

²⁴⁸ Маріупольський державний університет. Як студенту заселитися у гуртожиток у Києві. URL: <http://mdu.in.ua/news/jak-studentu-mdu-zaselitsja-u-gurtozhitok-v-kyievi/2022-09-14-4178>; Маріупольський державний університет. Можливості отримати стипендії на навчання у Сербії. URL: <http://mdu.in.ua/news/stipendiji-na-navchannja-u-serbiji-podacha-zajavok-do-28-zhovtnja/2022-09-14-4176> тощо.

²⁴⁹ Київський університет ім. Б. Грінченка. Психологічна допомога від викладачів кафедри психології особистості та соціальних практики. URL: <https://kubg.edu.ua/informatsiya/spivrobotnykam/oholoshennia/7517-psykholohichna-dopomoha-vid-vykladachiv-kafedry-psykholohii-osobystosti-ta-sotsialnykh-praktyk.html>

²⁵⁰ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Збір коштів для студента ІЕЕ (для військового підрозділу). URL: <https://kpi.ua/node/19604>

²⁵¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.html>

²⁵² Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/regulations>

²⁵³ Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Projekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>

²⁵⁴ Сумський державний університет. URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2

²⁵⁵ Харківський національний університет імені Н.В. Каразіна. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs>

²⁵⁶ Маріупольський державний університет. МДУ відкриває гуманітарний штаб для маріупольців. URL: <http://mdu.in.ua/news/mdu-vidkrivaє-gumanitarnij-shtab-dlja-mariupolciv/2022-06-27-4133>

Тим не менш, українські ЗВО поступово долучаються до різноманітних ініціатив, розширюючи коло своєї відповідальності.

Рекомендації

Українська держава перебуває у складних умовах війни, але необхідно замислюватися про повоєнне відновлення. Започаткована британськими та європейськими університетами ініціатива з розширення соціальної відповідальності університетів, зокрема створення організаційних моделей співпраці університет–суспільство, ідея «civic university» («громадянського університету») у візію та місію університету і створення спеціальних контрактів – все це може стати основою для повоєнного відновлення України. Українські ЗВО здатні адаптувати британський досвід, починаючи від тих документів, які на сьогодні вже розроблені, а далі консультаціями і перемовинами із представниками місцевої влади та бізнесу, місцевої громади, організацій та установ визначити своє місце у місцевих соціальних процесах. Важлива роль здобувачів вищої освіти – розширення соціальної відповідальності університетів створенням локальних проєктів – сприятиме активнішому залученню студентів у життя місцевої громади, частиною якої вони і є, формуванню громадянських компетентностей, а найголовніше – національної ідентичності через інтеграцію у соціум. Звісно, це вимагає серйозної структурної реорганізації, починаючи, наприклад, з того, що здобувачі можуть отримувати певні кредити за участь у проєктах із соціальної відповідальності, а також необхідний перегляд навчальних планів з урахуванням участі у потенційних проєктах і заохочення до цього.

Висновки

Проаналізувавши взаємодію громадських організацій та університетів у контексті соціальної відповідальності, сформовано висновки.

1. Проблематика вивчення взаємодії громадських організацій і університетів у контексті соціальної відповідальності є актуальною та цікавою. Разом із розробленими організаційними моделями співпраці є й інші аспекти, які поглиблюють роль викладача та здобувача у цьому процесі, вимагають від ЗВО розроблення цілісної, але гнучкої концепції із впровадження соціальних інновацій, яка дає університету можливість стати повноправним соціальним гравцем певної громади.

Незважаючи на те що історіографія проблеми достатньо широка, проблематика університетської соціальної відповідальності, взаємодії університетів і громадських організацій в умовах війни та повоєнного відновлення ще розробляється. Однією з причин цього, на нашу думку, є те, що чи не вперше з'явилася потреба розглядати університети як соціальні хаби в умовах війни та повоєнного відновлення. Нині перед університетами, які реалізовували принципи соціальної відповідальності, стоїть завдання забезпечити стійкий розвиток у стабільних соціально-економічних і політичних системах.

2. Запропоновано розширення понятійно-категоріального апарату в рамках методології взаємодії університетів і громадських організацій щодо забезпечення соціальної відповідальності. Враховуючи відсутність українських понять, на основі лексико-семантичного аналізу запропоновано україномовну інтерпретацію англійських термінів.

«Researchers at risk» – вчені, які бажають продовжувати викладацьку / дослідницьку діяльність, але мають безпосередню загрозу своєму життю, свободі чи дослідницькій кар'єрі.

«Engagement culture» («культура залучення») – знання та норми поведінки, спрямовані на залучення різних акторів до діяльності організації, у нашому випадку до взаємодії університетів із широким колом інших суспільних акторів.

«Social innovation university strategy» («стратегія соціальних інновацій університету») – диференційована стратегія розвитку університету, що дасть змогу перейти до соціальних інновацій представленням рішень соціальних, економічних, культурних, екологічних проблем і проблем охорони здоров'я тощо. Стратегія соціальних інновацій університету реалізується через розробку інноваційних процесів / програм / послуг на основі якості освітніх послуг, наукових досліджень та відповідає запиту громадян.

«Civic University Agreement» («Соціальний контракт університету») – документ, яким університет визначає свою роль як соціального гравця, що цікавий місцевій спільноті як учасник соціальних процесів на певній території. У межах цього документа університет обирає напрями, які будуть цікаві та пріоритетні для реалізації.

3. Взаємодія університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності характеризується низкою особливостей і тенденцій.

Особливості: реалізація соціальної відповідальності можлива із залученням **багатьох суспільних акторів**, які діють на певній території: ЗВО, бізнесу, громади, органів самоврядування, органів місцевої влади, громадських організацій тощо.

Гіпотези: в умовах війни та повоєнного відновлення університети мають потенціал до функціонування як специфічні соціальні хаби, які, з одного боку, продовжують надавати освітні послуги й проводити дослідження, з іншого – акумулюють навколо себе донорів та надають різнопланову допомогу на запит населення. Громадські організації виступають як допоміжний механізм, через який університети швидше можуть отримати необхідні ресурси. Саме зараз українські ЗВО мають потенціал до перегляду своєї ролі, адаптації освітніх матеріалів і наукових розробок до реальних потреб громади.

Тенденції: зберігається тенденція до подальшого розширення взаємодії ЗВО та інших суспільних акторів, насамперед громадських організацій щодо подальшої реалізації заходів із соціальної відповідальності.

4. Взаємодія університетів із суспільством та адаптація позитивного досвіду розробників концепції соціальної відповідальності університетів можлива на цьому етапі через прийняття коротких, але змістовних соціальних контрактів, у яких університети можуть окреслити свої соціальні функції. Однак, треба усвідомлювати, що не всі університети мають ресурси для реалізації соціальних зобов'язань. Внаслідок війни та у контексті перспективи повоєнного відновлення зараз університети мають можливість стати реальними драйверами соціального розвитку через системний перегляд своєї діяльності й змістовне розширення своїх функцій.

Список використаних джерел

1. Громадське об'єднання. *Юридична енциклопедія*: у 6 т. / ред. кол. Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Укр. енцикл. ім. М.П. Бажана, 1998. Т. 1: А–Г. 672 с.
2. Кафедра міжнародних відносин і зовнішньої політики ДонНУ ім. В. Стуса. URL: <https://www.facebook.com/ir.dept.donnu/>
3. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/dir.html>
4. Київський університет ім. Б. Грінченка. Психологічна допомога від викладачів кафедри психології особистості та соціальних практики. URL: <https://kubg.edu.ua/informatsiya/spivrobotnykam/oholoshennia/7517-psykholohichna-dopomoha-vid-vykladachiv-kafedry-psykholohii-osobystosti-ta-sotsialnykh-praktyk.html>
5. Львівський національний університет імені Івана Франка. URL: <http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Proekt-Polozhennya-pro-zabezpechennya-yakosti.pdf>
6. Маріупольський державний університет. МДУ відкриває гуманітарний штаб для маріупольців. URL: http://mdu.in.ua/news/mdu_vidkrivae_gumanitarnij_shtab_dlja_mariupolciv/2022-06-27-4133
7. Маріупольський державний університет. Можливості отримати стипендії на навчання у Сербії. URL: http://mdu.in.ua/news/stipendiji_na_navchannja_u_serbiji_podacha_zajavok_do_28_zhovtnja/2022-09-14-4176
8. Маріупольський державний університет. Як студенту заселитися у гуртожиток у Києві. URL: http://mdu.in.ua/news/jak_studentu_mdu_zaselitisja_u_gurtozhitok_v_kievi/2022-09-14-4178
9. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: <https://kpi.ua/regulations>
10. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Збір коштів для студента ІЕЕ (для військового підрозділу). URL: <https://kpi.ua/node/19604>
11. Про громадські об'єднання: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1, ст.1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
12. Сумський державний університет. URL: http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html#section_2
13. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: <https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ-2021-161p.pdf>
14. Трима К. Взаємодія університетів і громадських організацій у контексті соціальної відповідальності: теоретичні основи. *Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали)* / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О.

Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. С. 138–160. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ_2021-161p.pdf

15. Харківський національний університет імені Н.В. Каразіна. URL: <http://www.univer.kharkov.ua/ua/general/docs>

16. Adel H.M., Zeinhom G.A., Younis R.A. From university social-responsibility to social-innovation strategy for quality accreditation and sustainable competitive advantage during COVID-19 pandemic. *Journal of Humanities and Applied Social Sciences*. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1108/JHASS-04-2021-0086>

17. Alzyoud Sukaina, Bani-Hani Kamal. Social Responsibility in Higher Education Institutions: Application case from the Middle East. *European Scientific Journal*. 2015. Vol. 11. URL: https://www.researchgate.net/publication/274608438_Social_Responsibility_in_Higher_Education_Institutions_Application_case_from_the_Middle_East

18. At the Heart of the Region. Our Commitments to our Communities. URL: <https://www.shu.ac.uk/about-us/our-role-in-the-region/civic-university-agreement>

19. Briefing: Impact of the Russian Federation's invasion of Ukraine on the Ukrainian higher education sector. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/briefing_impact%20of%20the%20russian%20federations%20invasion%20of%20ukraine%20on%20the%20ukrainian%20higher%20education%20sector.pdf

20. Bringle R.G., Clayton P.H. Civic Learning: A Sine Qua Non of Service Learning. 2021. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/feduc.2021.606443/full>

21. EUA Annual Report 2021. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/2021%20annual%20report_final.pdf

22. Education at a Glance 2021. OECD Indicators. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2021_b35a14e5-en

23. EUA response to the European Commission's New European Innovation Agenda. URL: <https://www.eua.eu/downloads/publications/eu%20innovation%20agenda.pdf>

24. Inspireurope Recommendations: Expanding opportunities in Europe for researchers at risk. URL: https://www.eua.eu/downloads/publications/inspireurope%20recommendations%20report%20final_web.pdf

25. Civic University Network: about us. URL: <https://civicuniversitynetwork.co.uk/about-us/>

26. Coelho M., Menezes I. University Social Responsibility, Service Learning, and Students' Personal, Professional, and Civic Education. 2021. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.617300/full>

27. Communication from the Commission to the Council, the European parliament and the economic and social committee participation of non-state actors in EC development policy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52002DC0598&from=en>

28. Goddard J., Kempton L. The Civic University Universities in leadership and management of place. 2016. URL: https://www.researchgate.net/publication/266471508_The_civic_university_and_the_leadership_of_place

29. Hall B., Tandon R. Social Responsibility and Community Based Research in Higher Education Institutions. *Socially Responsible Higher Education: International Perspectives on Knowledge Democracy*. Leiden; Boston: Brill Sense, 2021. P. 1–18. URL: https://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctv1v7zbn5.7#metadata_info_tab_contents

30. Higher Education in the Twenty-first Century: Vision and Action. World Conference on Higher Education. UNESCO. Paris, 5–9 October 1998. Vol. 1: Final report. 135 p. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001163/116345E.pdf>

31. Our Civic University Agreement. URL: https://www.gmul.ac.uk/media/gmul/docs/Queen_Mary_Civic_Agreement.pdf

32. Solent's civic charter. URL: <https://www.solent.ac.uk/work-with-us/documents/civic-charter.pdf>

33. Tandon R., Hall B. Towards a Framework for Knowledge Democracy. *Socially Responsible Higher Education: International Perspectives on Knowledge Democracy*. Leiden; Boston: Brill Sense, 2021. P. 288–301.

РОЗДІЛ 6

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету в умовах війни та мирний час

Інна Власова,
доктор педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0003-3532-3136>

Анотація

Проаналізовано вітчизняний і зарубіжний досвід (Велика Британія) фінансування залучення університетів до співпраці з громадою на національному та інституційному рівнях.

Визначено джерела державного фінансування вищої освіти Великої Британії. До них належать: гранти закладам вищої освіти за рахунок студентських внесків (tuition fee), тобто оплати навчання, кредитів на утримання (maintenance loans), грантів на підтримку студентів (maintenance grants); гранти закладам вищої освіти та стипендії студентам від інших державних органів, таких як Рада з досліджень та інновацій (UK Research and Innovation) і Департамент охорони здоров'я і соціального забезпечення (Department of Health and Social Care).

Ідентифіковано механізми фінансування та моніторингу залучення університетів до співпраці з промисловістю й громадою / спільнотою, що містять такі складники: фінансування діяльності закладів вищої освіти з обміну знаннями для забезпечення подальшого зростання економічної і соціальної вигоди через Фонд із вищої освіти та інновацій в Англії (Higher Education Innovation Fund for England); система моніторингу, що охоплює широкий спектр діяльності закладів вищої освіти; партнерство із залучення студентів для координування обміну знаннями на національному рівні у залученні студентів; фінансування підтримки інноваційного розвитку та посилення співробітництва через залучення до досліджень та інновацій у регіоні, що здійснюється через Фонд «Сила в місцях» (The Strength in Places Fund).

На інституційному рівні розглянуто кейси університетів Великої Британії – University of Edinburgh та України (Київський національний університет імені Тараса Шевченка). З'ясовано стратегічні метрики з питань сталості, соціальної та громадянської відповідальності.

Ключові слова: гранти закладам вищої освіти; гранти на підтримку студентів; ендаумент-фонд; кредити на утримання; механізми фінансування та моніторингу залучення університетів до співпраці з промисловістю й громадою / спільнотою; принципи відповідального інвестування.

У нашому попередньому дослідженні²⁵⁷ актуальність питання реалізації соціальної відповідальності університетів і його фінансового забезпечення, складність вимірювання показників університетської соціальної відповідальності та її фінансового забезпечення засвідчено на основі аналізу ключових документів європейського рівня щодо розвитку вищої освіти (Комюніке конференцій міністрів, Повідомлення Європейської комісії), провідних міжнародних рейтингів (World University Rankings²⁵⁸, The Impact Rankings²⁵⁹, The QS Stars university rating²⁶⁰), аналітичних документів міжнародних організацій (Global University Network for Innovation²⁶¹ (GUNI), Trottier Family Foundation²⁶² (TFF), European University Association²⁶³ (EUA)).

Критичної важливості проблема реалізації соціальної відповідальності університетів і їх фінансового забезпечення набула під час воєнного стану з урахуванням перспектив розвитку вищої освіти під час післявоєнного відновлення України. Розроблено План відновлення України, у рамках якого визначено перелік Національних програм і відповідних проєктів для досягнення ключових результатів, що, зокрема, стосуються вищої освіти і науки: Національна програма «Прагнення до

²⁵⁷ Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ_2021-161p.pdf

²⁵⁸ World University Rankings 2021. Times Higher Education. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#>

²⁵⁹ The Impact Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/impactrankings#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined

²⁶⁰ The QS Stars university rating. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology>

²⁶¹ Global University Network for Innovation. URL: <https://www.guninetwork.org/>

²⁶² Trottier Family Foundation. URL: <https://www.trottierfoundation.com/>

²⁶³ European University Association. URL: <https://eua.eu/>

інтеграції в ЄС»²⁶⁴ передбачає реалізацію проекту «Гармонізація законодавства України з ЄС»²⁶⁵, що, безумовно, стосується й удосконалення фінансового забезпечення вищої освіти в контексті автономії університетів; Національна програма «Розвиток секторів економіки з доданою вартістю», проект «ІТ: Запуск double-degree програм для підготовки фахових спеціалістів, необхідних продуктовим компаніям у партнерстві з міжнародними університетами», що потребує нових підходів до міжнародних фінансових відносин у вищій освіті; Національна програма «Розвиток системи освіти», проекти «Інвестування в R&D (співфінансування досліджень на замовлення бізнесу) та think tanks на базі ключових університетів», «Новий освітній простір – відбудова навчальних корпусів ЗВО та ЗФПО», «Створення цифрового управління закладом освіти та платформ для навчання», що мають запроваджуватися на основі автономії університетів, зокрема фінансовій, а також соціальної відповідальності університетів перед громадою та суспільством загалом.

У Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки²⁶⁶ визначено напрями розвитку системи вищої освіти, для реалізації яких сформульовано стратегічні та операційні цілі, а також завдання з показниками їх досягнення та очікувані результати. Автономія, інституційна спроможність, стійкість, соціальна відповідальність ЗВО визнано пріоритетами розвитку вищої освіти в Україні, які визначають концептуальну модель вищої освіти.

Задля досягнення Стратегічної цілі 1 «Ефективність управління в системі вищої освіти, що є соціально відповідальною» встановлено такі операційні цілі²⁶⁷:

- забезпечення цілеспрямованого бюджетного фінансування, що дає змогу здобути якісну вищу освіту на конкурсній основі;
- підвищення ефективності системи вищої освіти та виконання державою своїх зобов'язань;
- сприяння соціальній відповідальності ЗВО з метою розв'язання соціальних та екологічних проблем;
- автономія ЗВО (забезпечення рівних прав і широкої інституційної автономії, зокрема фінансової).

Підкреслюється, що: «Фінансування вищої освіти має системні недоліки, тому залишається неефективним, а заклади постійно відчують брак коштів на забезпечення функціонування та насамперед на розвиток, що вимагає здійснення невідкладних заходів щодо пошуку кардинально нових механізмів залучення ресурсів у системі вищої освіти (сталі фонди (ендаументи), співфінансування, державно-приватне партнерство тощо)». Водночас акцентується увага на зв'язку інституційної автономії та соціальної відповідальності: «Розширення автономії супроводжується посиленням відповідальності керівників закладів вищої освіти за результати роботи. Запроваджено встановлення цільових показників діяльності закладів вищої освіти, досягнення яких повинні забезпечити їх керівники, що є важливим підґрунтям для оцінювання ефективності управлінської діяльності засновником, учасниками освітнього процесу, місцевою громадою та суспільством».

Отже, за цих непересічних умов актуалізується проблема фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету та необхідність акцентування уваги на національному та інституційному рівнях у світлі зарубіжного та вітчизняного досвіду.

Досвід Великої Британії щодо фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету

Звернення до досвіду Великої Британії у сфері фінансування вищої освіти, фінансової автономії університетів та залучення їх до співпраці з громадою пояснюється такими чинниками.

По-перше, у 2017 р. у Великій Британії прийнято Закон «Про вищу освіту і дослідження» (Higher Education and Research Act 2017)²⁶⁸, який сприяв низці змін. Зокрема, було визначено категорії (статуси) ЗВО, що передбачають можливість отримання / неотримання закладами урядового фінансування, а також встановлення розміру оплати навчання студентів на базовому або вищому рівні.

По-друге, Закон зняв обмеження урядового контролю кількості студентів у ЗВО. Однак залишилась вимога щодо підтримки університетського статусу ЗВО забезпечити закладами не менше 55 % студентів очної форми навчання. Наслідком таких змін стало зростання рівня фінансової автономії ЗВО та розвиток конкуренції.

²⁶⁴ Прагнення до інтеграції в ЄС: Національна програма. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/strive-for-eu-integration>

²⁶⁵ Там само.

²⁶⁶ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>

²⁶⁷ Там само.

²⁶⁸ Higher Education and Research Act. 2017. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>

По-третє, значною є частка витрат на вищу освіту, що становить майже 2 % ВВП (із державних джерел – 0,7 %, із приватних – 1,3%) та перевищує середнє значення по країнам ОЕСР (1,54 %) та ЄС (1,35 %) ²⁶⁹.

Національний рівень

У Великій Британії одним із ключових документів щодо законодавчого забезпечення у сфері вищої освіти на національному рівні є закон «Про вищу освіту і дослідження» 2017 р. (Higher Education and Research Act) ²⁷⁰. Він надає повноваження Державному міністру з питань університетів, науки, досліджень та інновацій виділяти фінансові ресурси у вигляді грантів на Office for Students (Управління в справах студентів), а також встановлювати терміни та умови розподілу таких грантів Office for Students серед університетів.

Зокрема, розділ 39 Закону «Фінансова підтримка зареєстрованих закладів / провайдерів вищої освіти» ²⁷¹ (Financial support for registered higher education providers), присвячений питанню фінансування та містить такі положення ²⁷²:

1. Office for Students може надавати гранти, позики або інші платежі керівному органу відповідного закладу (провайдеру) вищої освіти стосовно витрат, понесених або які будуть понесені закладом (провайдером) вищої освіти або відповідною пов'язаною установою з метою: надання закладом (провайдером) послуг освіти та здійснення іншої діяльності, яку його керівний орган вважає необхідною або бажаною з освітньою метою.

2. Office for Students може надавати субсидії, позики чи інші платежі будь-якій особі для покриття витрат, понесених або які будуть понесені особою при наданні освітніх послуг відповідними закладами (провайдерами) вищої освіти, які отримують фінансову підтримку відповідно до підпункту 1.

Розділ 41 цього Закону містить інформацію щодо умов фінансової підтримки ²⁷³:

- дозволити Office for Students вимагати відшкодування (повністю або частково) сум, сплачених ним, якщо не виконується будь-яка з умов, за якими виплачувались такі суми;

- вимагати виплати відсотків за будь-який період, упродовж якого сума, що належить офісу для студентів відповідно до будь-якої із умов, залишається невиплаченою;

- вимагати від особи, якій виплачено грошові суми, надати Office for Students будь-яку інформацією з метою виконання його функцій.

Згідно з документом «Посібник з фінансування 2018–19 рр. Способи розподілу коштів Управлінням у справах студентів (OfS) на заклади вищої освіти » (Guide to funding 2018–19 How the Office for Students allocates money to higher education providers) ²⁷⁴, джерелами державного фінансування вищої освіти є:

– гранти закладам вищої освіти, що надає Office for Students за рахунок: студентських внесків (tuition fee), тобто оплати навчання; кредитів на утримання (maintenance loans); грантів на підтримку студентів (maintenance grants), що надає Уряд через державну організацію «Компанія із надання кредитів студентам» (Student Loans Company, SLC) ²⁷⁵;

– гранти для ЗВО та стипендії для студентів від інших державних органів, таких як Рада з досліджень та інновацій (UK Research and Innovation) ²⁷⁶ і Департамент охорони здоров'я і соціального забезпечення (Department of Health and Social Care) ²⁷⁷.

У Великій Британії Управління в справах студентів (Office for Students, OfS) ²⁷⁸ і Рада з досліджень та інновацій (UK Research and Innovation) ²⁷⁹ використовують такі механізми фінансування та моніторингу залучення університетів до співпраці з промисловістю й громадою / спільнотою (industry and community engagement) ²⁸⁰.

Фінансування діяльності ЗВО з обміну знаннями з метою забезпечення подальшого зростання економічної і соціальної вигоди через Фонд із вищої освіти та інновацій в Англії (Higher Education

²⁶⁹ Education at a Glance 2019. OECD Indicators Figure C2.1. Total expenditure on educational institutions as a percentage of GDP. OECD. 2019. P. 278. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f8d7880d-en.pdf?expires=1576257791&id=id&accname=guest&checksum=02F685E0E12819EE7EA7E2E505BF09FO>

²⁷⁰ Higher Education and Research Act. 2017. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>

²⁷¹ Там само.

²⁷² Там само. P. 25.

²⁷³ Там само. P. 26.

²⁷⁴ Guide to funding 2018-19. How the Office for Students allocates money to higher education providers. Office for Students. 2018. URL: https://www.officeforstudents.org.uk/media/42d81daf-5c1d-49f6-961b-8b4ab1f27edc/ofs2018_21.pdf

²⁷⁵ Student Loans Company. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/student-loans-company>

²⁷⁶ UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org/>

²⁷⁷ Department of Health and Social Care. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-of-health-and-social-care>

²⁷⁸ Office for Students. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/>

²⁷⁹ UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org/>

²⁸⁰ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. Global University Network for Innovation (GUNi). 2017. P. 161. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>

Innovation Fund for England, HEIF)²⁸¹. Фонд «є механізмом фінансування, який підтримує співпрацю університетів і громади в Англії. Фінансування Фонду із вищої освіти та інновацій (Innovation Fund) є невеликою складовою частиною бюджетів університетів, але це суттєво впливає на їх діяльність»²⁸². Асигнування виділяється з Фонду із вищої освіти та інновацій (Higher Education Innovation Fund) за результатами діяльності закладів на основі даних «Опитування щодо взаємодії вищої освіти, бізнесу та громади / спільноти» (Higher Education and Business and the Community Interaction Survey) (HEBCIS)) і підкріплюється інституційними стратегіями²⁸³.

У Законі «Про вищу освіту і дослідження» 2017 р. (Higher Education and Research Act) наведено визначення «діяльності з обміну знань» (knowledge exchange). «Стосовно науки, технології, гуманітарних наук або нових ідей, означає процес або іншу діяльність, за допомогою якої відбувається обмін знаннями, де (а) знання знаходяться в науці, техніці, гуманітарних науках або нових ідеях або пов'язані з ними; (б) обмін сприяє або може сприяти (прямо чи опосередковано) економічній чи соціальній вигоді у Великій Британії чи в іншому місці»²⁸⁴.

Фонд із вищої освіти та інновацій в Англії (Higher Education Innovation Fund for England, HEIF) може використовуватися лише для фінансування діяльності з обміну знань, що включає дослідження та викладання / обмін знаннями на рівні студентів. Діяльність, що не підпадає під визначення обміну знаннями, наведеному вище, не підлягає фінансуванню та містить такі позиції²⁸⁵:

- дослідження, які не передбачають залучення зовнішнього партнера, наприклад, спільне дослідження лише з іншим провайдером вищої освіти;
- викладання без участі зовнішнього партнера, наприклад, розроблення міждисциплінарного курикулуму;
- капітальні витрати, такі як будівництво або ремонт;
- адміністрування досліджень, наприклад, підготовка заяв про вплив Research excellent framework.
- інформаційні програми, які спрямовані переважно на залучення студентів або розширення їх участі.

У документі «Дослідження Англії: як ми фінансуємо провайдерів вищої освіти. Підтримка здорових і динамічних досліджень і обміну знань у провайдерах вищої освіти» (Research England: how we fund higher education providers. Supporting healthy and dynamic research and knowledge exchange in HEPS) розкрито особливості та параметри формули Higher Education Innovation Fund for England, які наведено у такому форматі²⁸⁶:

«Мета – підтримка діяльності з обміну знаннями, що має економічний чи суспільний вплив.

Підзвітність – щорічний моніторинг витрат і прогресу.

Дані, які використовуються для розрахунку асигнувань:

- HE-BCI Contract Research.
- HE-BCI Consultancy.
- HE-BCI Equipment and facilities.
- HE-BCI Regeneration.
- HE-BCI Intellectual property income.
- HESA Finance Record Non-credit-bearing course income.
- Innovate UK Knowledge Transfer Partnerships income.

Кількість років для даних і коефіцієнти зважування – перерахування асигнувань здійснюється щорічно з використанням даних за три останні роки, зважених на коефіцієнти 2:3:5.

Порогове значення (мінімальний розмір) – провайдери вищої освіти, обсяг асигнувань для яких розрахований за формулою, дорівнює або нижче порогового значення, не отримують асигнувань.

Ліміт (максимальний розмір) – обмеження максимального обсягу асигнувань для провайдерів вищої освіти».

²⁸¹ Higher Education Innovation Funding. UKRI. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-higher-education-innovation-fund-heif>

²⁸² Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. Global University Network for Innovation (GUNi). 2017. P. 161. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>

²⁸³ The Higher Education Business and Community Interaction survey. UKRI. 2022. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-he-bci-survey/>

²⁸⁴ Higher Education and Research Act. 2017. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>

²⁸⁵ Review of knowledge exchange funding. Stakeholder engagement and evidence. Approach to engaging and gathering evidence from higher education providers and other knowledge exchange stakeholders. UKRI. 2022. P. 19. URL: <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2022/04/RE-040422-KEReviewStakeholdersEngagementAndEvidence.pdf>

²⁸⁶ Research England: how we fund higher education providers. Supporting healthy and dynamic research and knowledge exchange in HEPS. UKRI. 2020. P. 21. URL: <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2021/08/RE-06082021-RE-How-we-fund-HEPs-FINAL.pdf>

«Higher Education and Business and the Community Interaction Survey, HEBCIS»²⁸⁷ є «системою моніторингу й охоплює цілий спектр діяльності закладів вищої освіти (до прикладу, комерціалізацію нових знань, надання професійної підготовки, консультацій, послуг та ін.»²⁸⁸.

«У 2014 році було представлено інструменти для виявлення «cold spots» (прогалин / проблемних місць) вищої освіти у вигляді карт даних про надання освітніх послуг, кількість та характеристики студентів, зайнятість випускників та взаємодію університетів з бізнесом та громадою на місцевому і регіональному рівнях. Карты даних демонструють масштаб та вплив університетів на регіон та їх внесок у реалізацію місцевих планів розвитку. Такі карти даних допомагають університетам та партнерам на місцевому рівні визначити ефективне виконання економічних планів та відстежувати прогрес у розширенні їх участі»²⁸⁹.

Партнерство із залучення студентів «Student Engagement Partnership»²⁹⁰ координує обмін знаннями на національному рівні у залученні студентів. Таке стратегічне партнерство у сфері вищої освіти Англії об'єднує представників ЗВО, профспілок студентів і галузевих органів, у тому числі:

- Агентство із забезпечення якості вищої освіти (Quality Assurance Agency for Higher Education, QAA)²⁹¹;
- Advance HE²⁹²;
- GuildHE²⁹³;
- Асоціація коледжів (Association of Colleges, AoC)²⁹⁴;
- Управління незалежного судді з питань вищої освіти (Office of the Independent Adjudicator for Higher Education, OIA)²⁹⁵;
- Jisc²⁹⁶ для вирішення спільних проблем у залученні студентів на національному рівні²⁹⁷.

Фінансування підтримки інноваційного розвитку та посилення співробітництва через залучення до досліджень та інновацій у регіоні, що здійснюється через The Strength in Places Fund²⁹⁸. Ним керує Рада з досліджень та інновацій (UK Research and Innovation)²⁹⁹. Фонд надає інвестиції місцевим консорціумам (до яких входять дослідницькі та бізнесові організації) для спільної роботи над інноваційними проектами з метою усунення регіональних диспропорцій через поліпшення місцевої економіки у конкретних галузях.

За результатами первинного оцінювання відібраним консорціумам Фонд надає посівне (seed) фінансування для розроблення та подання ними заявки на повне фінансування проектів. Посівне (seed) означає фінансування проектів, що перебувають на початковій стадії розвитку. Під час відбору проектів враховується потенціал їх впливу на місцеву економіку.

The Strength in Places Fund здійснює інвестування поетапно. За результатами першого й другого етапів відібрані проекти отримають посівне та повне фінансування відповідно.

За висновками експертів, «Цей фонд повинен стати каталізатором для внеску університетів у розвиток громади, підтримуючи працевлаштування випускників, а також залучення до досліджень і здійснення інновацій»³⁰⁰.

На національному рівні у Великій Британії створено систему моніторингу діяльності ЗВО, а фінансування здійснюється фондами спеціального призначення, до прикладу: фінансування реалізації інституційної стратегії закладами; діяльності з обміну знаннями, досліджень та інновацій у регіоні; доступу / підготовки малозабезпечених осіб у сфері вищої освіти з регіонів та ін.

Інституційний рівень

На інституційному рівні розглянемо кейс одного із університетів Великої Британії –University of Edinburgh³⁰¹.

²⁸⁷ The Higher Education Business and Community Interaction survey. UKRI. 2022. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-he-bci-survey/>

²⁸⁸ Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. Global University Network for Innovation (GUNi). 2017. P. 161. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>

²⁸⁹ Там само.

²⁹⁰ Student Engagement Partnership. URL: <https://tsep.org.uk/>

²⁹¹ Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk/>

²⁹² Advance HE. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/>

²⁹³ GuildHE. URL: <https://guildhe.ac.uk/>

²⁹⁴ Association of Colleges. URL: <https://www.aoc.co.uk/>

²⁹⁵ Office of the Independent Adjudicator for Higher Education. URL: <https://www.oiahe.org.uk/>

²⁹⁶ Jisc. URL: <https://www.jisc.ac.uk/>

²⁹⁷ Student Engagement Partnership. URL: <https://tsep.org.uk/>

²⁹⁸ The Strength in Places Fund. UKRI. URL: <https://www.ukri.org/our-work/our-main-funds/strength-in-places-fund>

²⁹⁹ UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org/>

³⁰⁰ Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. UPP Foundation Civic University Commission. 2019. P. 12. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>

³⁰¹ University of Edinburgh. URL: <https://www.ed.ac.uk>

Університет у 2021 р. зайняв 16 місце у рейтингу QS, 30 місце у рейтингу THE-Times Higher Education, 42 місце у рейтингу Academic ranking of world universities (Shanghai Jiao Tong University)³⁰².

University of Edinburgh утворено відповідно до Законів про університети (Шотландія) 1858–1966 років (Universities (Scotland) Acts 1858 to 1966)³⁰³, у яких містяться положення щодо трьох ключових органів управління в університеті: Суд (Court), Сенат (Senate), Генеральна рада (General Council).

Суд (Court)³⁰⁴ несе загальну відповідальність за стратегічний розвиток університету і активно бере участь у процесах стратегічного планування й моніторингу виконання стратегічного плану за підтримки роботи різних комітетів.

Сенат (Senate)³⁰⁵ є вищим академічним органом університету, що здійснює регулювання та моніторинг діяльності з викладання і досліджень.

Генеральна рада (General Council)³⁰⁶ має законодавче право вирішувати питання, які впливають на добробут і процвітання університету, а також питання забезпечення того, щоб випускники університету мали постійне право голосу в управлінні їх справами.

До складу організаційної структури університету входять три коледжі, які включають навчальні школи³⁰⁷:

- Коледж мистецтв, гуманітарних та соціальних наук (College of Arts, Humanities & Social Sciences);
- Коледж загальної та ветеринарної медицини (College of Medicine & Veterinary Medicine);
- Коледж науки і техніки (College of Science & Engineering).

На інституційному рівні у квітні 2020 р. в University of Edinburgh прийнято важливий документ «Політика сталого розвитку (і соціальної відповідальності)» (Sustainability (and Social Responsibility) Policy)³⁰⁸. Він «визначає зобов'язання університету щодо сталого розвитку та соціальної відповідальності, очікування персоналу і студентів університету, а також дії університетської спільноти, щоб бути більш сталими і соціально відповідальними»³⁰⁹.

У документі зазначено: «Ця політика визначає нашу спільну та індивідуальну відповідальність. Це стосується всіх офіційних сторінок на сайті університету, студентів та персоналу». Коледжі та школи включатимуть плани соціальної і громадянської відповідальності до свого загального планування та прийняття рішень³¹⁰.

«Як громадський університет Шотландії, ми визнаємо нашу роль в освіті, знаннях, інноваціях та дослідженнях, наш розмір і масштаби, присутність і здатність до довгострокового погляду дають нам особливу відповідальність діяти справедливо, бути стійкими перед майбутніми викликами на локальному та глобальному рівнях»³¹¹.

Таким чином, у цьому документі акцентовано увагу щодо соціальної відповідальності на інституційному, індивідуальному, локальному та глобальному рівнях.

У наступному стратегічному документі **Strategy 2030**³¹² зазначено, що соціальна та громадянська відповідальність (social and civic responsibility) є одним із ключових напрямів діяльності університету.

Цікавими є акценти, зроблені Р. Mathieson, віцеканцлером університету: «наша візія до 2030 року – забезпечити досконалість, що базована на наших цінностях з фокусом на чотирьох ключових сферах: люди, дослідження, викладання та навчання, а також соціальна та громадянська відповідальність».

У контексті соціальної та громадянської відповідальності візія університету передбачає «зробити світ кращим, тому ми гарантуємо, що наші дії та діяльність забезпечують позитивні зміни на місцевому, регіональному та глобальному рівні»³¹³.

Таким чином, соціальна і громадянська відповідальність є одним із ключових напрямів діяльності університету, що інтегрований у стратегію розвитку.

³⁰² University of Edinburgh. Annual Report and Accounts for the Year to 31 July 2021. P. 1. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/202007_uae_annual_accounts_2021_29_published.pdf

³⁰³ Universities (Scotland) Act 1966. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1966/13>

³⁰⁴ University of Edinburgh. About the University Court. URL: <https://www.ed.ac.uk/legal-services/governance/university-court/about>

³⁰⁵ University of Edinburgh. The Senatus Academicus. URL: <https://www.ed.ac.uk/academic-services/committees/senate>

³⁰⁶ University of Edinburgh. The General Council. URL: <https://www.ed.ac.uk/general-council>

³⁰⁷ University of Edinburgh. Colleges and schools. URL: <https://www.ed.ac.uk/schools-departments/colleges-schools>

³⁰⁸ University of Edinburgh. Sustainability (and Social Responsibility) Policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/sustainability_and_social_responsibility_policy_-_version1.1_october_2020.pdf

³⁰⁹ University of Edinburgh. Social Responsibility and Sustainability. Commitments and reporting <https://www.ed.ac.uk/sustainability/governance-publications-reports>

³¹⁰ University of Edinburgh. Sustainability (and Social Responsibility) Policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/sustainability_and_social_responsibility_policy_-_version1.1_october_2020.pdf

³¹¹ Там само.

³¹² University of Edinburgh. Strategy 2030. URL: <https://www.ed.ac.uk/about/strategy-2030>

³¹³ University of Edinburgh. Strategy 2030. Social & Civic Responsibility. URL: <https://www.ed.ac.uk/about/strategy-2030/our-focus/social-and-civic-responsibility>

План реалізації соціальної і громадянської відповідальності (Social and Civic Responsibility Delivery Plan)³¹⁴ відображає напрями реалізації зобов'язань університету щодо соціальної та громадянської відповідальності в рамках Стратегії 2030 та зобов'язань щодо досягнення глобальних Цілей сталого розвитку.

На сьогодні University of Edinburgh має низку першочергових стратегій, які інформують про плани та дії щодо ключових тем, наприклад³¹⁵:

- Стратегія зміни клімату: нуль до 2040 року (Climate Change Strategy: Zero by 2040);
- Стратегія щодо утилізації відходів (Waste Strategy);
- Інтегрована транспортна стратегія (Integrated Transport Strategy);
- Стратегія залучення громади (Community Engagement Strategy);
- Стратегія соціальних підприємств та соціальних інвестицій: інвестування на благо (Social Enterprise and Social Investment Strategy: Investing for Good)³¹⁶;
- Стратегія реалізації соціальної відповідальності та сталого розвитку (Social Responsibility and Sustainability Strategy 2010–2020).

План реалізації соціальної і громадянської відповідальності³¹⁷ визначає три цілі та одну наскрізну тему для виконання соціальних і громадянських зобов'язань університету.

Цілі:

- 1) Ми станемо університетом без використання вуглецю та відходів.
- 2) Ми будемо розширювати участь у вищій освіті та підтримувати інклюзію.
- 3) Ми будемо співпрацювати з місцевими громадами / спільнотами.

Наскрізною є тема досягнення Цілей сталого розвитку: «У нашій діяльності, дослідженнях та викладанні ми будемо брати участь у та робити свій внесок у розвиток UN's Sustainable Development Goals (Цілі сталого розвитку ООН)»³¹⁸.

Щоб забезпечити позитивні зміни на місцевому рівні, в університеті діє **План співпраці з громадою 2020–2025 (Community Plan 2020–2025)**³¹⁹, який містить 32 практичні зобов'язання університету перед своїми місцевими громадами. Такі зобов'язання згруповано у 5 тематичних блоків³²⁰:

- 1) підтримка соціального впливу;
- 2) обмін знаннями й досвідом;
- 3) побудова тісних зв'язків;
- 4) надання послуг громадам;
- 5) розкриття питань щодо нерухомості.

В University of Edinburgh функціонує Відділ соціальної відповідальності та сталого розвитку (Social Responsibility and Sustainability department)³²¹, який відповідає за постійне оновлення **Заяви про політику відповідального інвестування (Responsible Investment Policy Statement)**³²².

Вона містить такі розділи³²³:

– Мета «узагальнює підхід університету до відповідального інвестування та підкреслює прогрес, досягнутий разом із запланованими діями у відповідь на політичні рішення та стратегічні цілі щодо екологічних, соціальних питань та врядування»³²⁴.

– Цінності. «University of Edinburgh прагне стати справді глобальним університетом, який приносить користь суспільству. Університет дотримується принципів академічної свободи у викладанні та дослідженнях. Місія Університету, провідного світового центру академічної досконалості, вимагає, щоб поряд з нашими зобов'язаннями щодо досліджень, викладання та працевлаштування ми також

³¹⁴ University of Edinburgh. Social & Civic Responsibility Delivery Plan 2020 to 2030. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/social_civic_responsibility_delivery_plan_2020_to_2030.pdf

³¹⁵ University of Edinburgh. Sustainability (and Social Responsibility) Policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/sustainability_and_social_responsibility_policy_-_version1.1_october_2020.pdf

³¹⁶ Investing for Good- A Social Enterprise and Social Investment Strategy for the University of Edinburgh. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/university_of_edinburgh_-_social_enterprise_and_social_investment_strategy_-_december_2019.pdf

³¹⁷ University of Edinburgh. Social & Civic Responsibility Delivery Plan 2020 to 2030. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/social_civic_responsibility_delivery_plan_2020_to_2030.pdf

³¹⁸ University of Edinburgh. Sustainability (and Social Responsibility) Policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/sustainability_and_social_responsibility_policy_-_version1.1_october_2020.pdf

³¹⁹ Community Plan 2020–2025. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/community_plan_web_0.pdf

³²⁰ The 32 commitments. URL: <https://www.ed.ac.uk/local/our-community-plan/the-32-commitments>

³²¹ Social Responsibility and Sustainability. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/about-us>

³²² Responsible Investment Policy Statement. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/responsible_investment_policy_statement.pdf

³²³ Там само.

³²⁴ Там само.

зробили вагомий, сталий та соціально відповідальний внесок у Шотландію, Велику Британію та світ, сприяючи здоров'ю, економічному зростанню та культурному добробуту»³²⁵.

– Принципи відповідального інвестування (PRI Principles).

В університеті у 2013 р. було розроблено, а у 2016 р. переглянуто документ «Політика соціально відповідального інвестування» (Socially Responsible Investment (SRI) policy)³²⁶. Він розкриває такі аспекти в цьому контексті³²⁷:

- Напрями, у які університету заборонено інвестувати:

- енергоносії;

- тютюнові поставки;

- Ultra Electronics – британська компанія, що працює у сфері оборони, енергетики, транспорту;

- інвестиції в озброєння, такі види, як протипіхотні міни або хімічна, біологічна чи ядерна зброя.

- Роль Інвестиційного комітету університету (University Investment Committee).

- Ключові дії Університету.

- Соціальний вплив.

Ще один стратегічний документ «Стратегія реалізації соціальної відповідальності та сталого розвитку Единбурзького університету на 2010–2020 рр.» (University of Edinburgh Social Responsibility and Sustainability Strategy 2010–2020)³²⁸. У документі акцентовано увагу на неоднозначності тлумачення термінів «соціальна відповідальність» (social responsibility) і «стабільність / стійкість» (sustainability). Під цими поняттями розуміють «внесок університету у розуміння та вирішення соціальних, екологічних та економічних глобальних проблем. Конкретизація визначень відбувається під час прийняття конкретних стандартів або практик»³²⁹.

У межах цієї стратегії визначено підхід Університету:

– «Демонструвати на своєму прикладі, вбудовуючи наші зобов'язання щодо соціальної відповідальності та стійкості в наші політики, стратегії та процедури.

– Активно підтримувати найкращі практики, інновації та лідерство щодо соціальної відповідальності та стійкості: у навчанні та викладанні, дослідженнях та обміні знаннями, а також у наданні послуг та фізичній інфраструктурі.

– Розпізнавати та повідомляти відповідну діяльність студентів, персоналу та випускників.

– Демонструвати та звітувати про наші основні соціальні, екологічні та економічні впливи»³³⁰.

В університеті функціонує Комітет із соціальної відповідальності та стійкості (Social Responsibility and Sustainability Committee, SRS), який наглядає за прогресом впровадження, моніторингу і перегляду Плану реалізації соціальної та громадянської відповідальності (Social and Civic Responsibility Plan)³³¹ від імені Виконавчої групи університету (University's Executive Group). Моніторинг прогресу³³² здійснюється на основі аналізу Стратегічних метриків з питань сталості, соціальної та громадянської відповідальності (Strategic metrics for sustainability, social and civic responsibility issues)³³³.

Стратегічні метрики з питань сталості, соціальної та громадянської відповідальності (Strategic metrics for sustainability, social and civic responsibility issues)³³⁴.

Для кожної цілі Плану реалізації соціальної і громадянської відповідальності «Social and Civic Responsibility Delivery Plan»³³⁵ визначено відповідні метрики, зокрема:

Для Цілі 1 «Ми станемо університетом без використання вуглецю та відходів. Розроблення та використання інноваційних підходів до створення низьковуглецевої та циркулярної економіки, а також для захисту та збільшення біорозмаїття»³³⁶:

³²⁵ Там само.

³²⁶ Socially Responsible Investment (SRI) policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/responsible_investment_policy_statement_1.pdf

³²⁷ Там само.

³²⁸ University of Edinburgh Social Responsibility and Sustainability Strategy 2010–2020. URL: <https://www.ed.ac.uk/files/imports/fileManager/UoE-SRS-Strategy2010-20.pdf>

³²⁹ Там само.

³³⁰ University of Edinburgh. Social Responsibility and Sustainability Strategy 2010–2020. URL: <https://www.ed.ac.uk/files/imports/fileManager/UoE-SRS-Strategy2010-20.pdf>

³³¹ University of Edinburgh. Social & Civic Responsibility Delivery Plan 2020 to 2030. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/social_civic_responsibility_delivery_plan_2020_to_2030.pdf

³³² Там само.

³³³ University of Edinburgh. Metrics. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/governance-publications-reports/reports/2019-20/key-performance-indicators-framework>

³³⁴ Там само.

³³⁵ University of Edinburgh. Social & Civic Responsibility Delivery Plan 2020 to 2030. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/social_civic_responsibility_delivery_plan_2020_to_2030.pdf

³³⁶ University of Edinburgh. Metrics. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/governance-publications-reports/reports/2019-20/key-performance-indicators-framework>

- ✓ До 2025 року ми скоротимо наші викиди вуглецю на 1 млн фунтів стерлінгів (на 50 %) порівняно з базовим 2007–2008 роком.
- ✓ Зниження викидів вуглецю до рівня базового 2007–2008 року.
- ✓ Ми будемо на шляху до зменшення рівня вуглецю, який не можемо повністю усунути.
- ✓ Ми будемо на шляху до того, щоб до 2040 року стати університетом з нульовим викидом вуглецю.
- ✓ Зменшення кількості відходів на 10 % на одного студента.
- ✓ Зменшення кількості відходів на 10 % на душу населення.
- ✓ Припинити використання одноразових пластикових виробів (в офісах та громадському харчуванні).
- ✓ До 2030 року ми станемо університетом без відходів.
- ✓ Збільшити частку електромобілів у парку університету до 2021 року.
- ✓ До 2021 року збільшити частку студентів і персоналу, які використовують в якості транспортного засобу велосипед.
- ✓ Climate Conscious Travel (Business Aviation Travel).
- ✓ Плани дій щодо біорозмаїття для всіх кампусів.
- ✓ Sustainable Estates Guidance.

Для Цілі 2 «Ми будемо розширювати участь у вищій освіті та підтримувати інклюзивне зростання. Розширення можливостей і прагнень, роблячи освіту та працевлаштування досяжною метою для більшої кількості людей у Шотландії та в усьому світі»³³⁷:

- ✓ Збільшити кількість молодих людей у віці від 16 до 24 років, які працюють в університеті.
- ✓ Надати більше можливостей для роботи та навчання для найменш репрезентативних груп, а також тих, хто потребує фінансової допомоги.
- ✓ Розширити освітню підтримку молоді 7–18 років у найбільш соціально незахищених громадах.
- ✓ Інвестувати в соціальні підприємства, які забезпечують позитивні фінансові результати та позитивний вплив щодо подолання бідності, соціального житла, розвитку сільських районів та молоді.
- ✓ Збільшити на 10 % кількість нових вступників до університетів з найбільш бідних районів Шотландії до 2021 року.
- ✓ Співпраця з університетськими постачальниками для забезпечення гідних умов праці на місцевому та глобальному рівнях, сприяння працевлаштуванню та навчанню місцевої молоді.
- ✓ Надання доступу до даних щодо навичок для щонайменше 700 000 осіб, а також створення нових рішень для глобальних проблем (City Deal DDI).

Для Цілі 3 «Працюючи разом з місцевими громадами, обмінюючись відповідними знаннями та навичками, ми зробимо свій внесок у покращення життя людей у регіоні Единбург»³³⁸:

- ✓ Підтримувати та розвивати діяльність, пов'язану з соціальним впливом.
- ✓ Залучення громади та надання послуг буде частиною практики студентів Единбургського університету.
- ✓ До 2030 року ми інвестуватимемо (принаймні) 50 тис. фунтів стерлінгів на рік для підтримки розвитку громадської діяльності за схемою грантів місцевої громади Единбурга (Edinburgh Local Community Grants scheme).
- ✓ Продовжувати підтримувати та розвивати студентські соціальні підприємства у партнерстві з Асоціацією студентів (Students' Association), Edinburgh Innovations та місцевими мережами.

Наскрізна тема – «У своїй діяльності, дослідженнях та викладанні ми будемо брати участь та робити свій внесок у розвиток UN's Sustainable Development Goals (Цілі сталого розвитку ООН, ЦСР), включаючи заохочення, захист та повагу до прав людини»³³⁹:

- ✓ Ми розробимо академічний курикулум на основі ЦСР.
- ✓ Ми плануємо результати академічних досліджень на основі ЦСР.
- ✓ Ми покращимо нашу щорічну звітність про соціальну відповідальність та сталість, інкорпоруємо ЦСР. Ми будемо вимірювати та повідомляти про наш соціальний вплив, пов'язаний із ЦСР.
- ✓ Ми побачимо інтегровану звітність про весь наш організаційний вплив на ЦСР.

³³⁷ University of Edinburgh. Metrics. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/governance-publications-reports/reports/2019-20/key-performance-indicators-framework>

³³⁸ Там само.

³³⁹ Там само.

- ✓ Ми будемо використовувати наші важелі впливу з постачальниками та іншими організаціями для просування ЦСР та прав людини.
- ✓ Збільшувати нашу участь у соціальній допомозі та підтримці.
- ✓ Ми надамо можливість персоналу, студентам і випускникам критично взаємодіяти з ЦСР через професійний розвиток, курикулум та спільні програми.
- ✓ Ми будемо розвивати партнерство як на місцевому, так і на глобальному рівнях для підтримки досягнення ЦСР.
- ✓ Кожен студент буде обізнаний про сталість, соціальну та громадянську відповідальність у своїй дисципліні та курикулумі.

Аналіз наведених вище стратегічних метрик з питань сталості, соціальної та громадянської відповідальності засвідчив наявність лише двох метрик, що є фінансовими – «Інвестувати в соціальні підприємства, які забезпечують позитивні фінансові результати та позитивний вплив щодо подолання бідності, соціального житла, розвитку сільських районів та молоді» та «До 2030 року ми інвестуватимемо (принаймні) 50 тис. фунтів стерлінгів на рік для підтримки розвитку громадської діяльності за схемою грантів місцевої громади Единбурга (Edinburgh Local Community Grants scheme)». Решта метрик є нефінансовими.

Регулювання фінансових питань реалізації соціальної відповідальності університету здійснюється на основі інституційного документу «Financial Regulations»³⁴⁰, прийнятого та затвердженого органом управління університету Судом (Court) у 2017 р.

Документ «Financial Regulations» має на меті забезпечити³⁴¹:

- надійні механізми внутрішнього фінансового менеджменту, обліку та контролю;
- ефективність використання ресурсів;
- виконання юридичних і фінансових зобов'язань університету, включаючи вимоги Фінансового меморандуму (Financial Memorandum)³⁴² із Радою фінансування Шотландії (Scottish Funding Council)³⁴³.

Документ «Financial Regulations» містить розділи, що включають широкий спектр питань³⁴⁴:

- етичні принципи та кодекс корпоративної етики;
- відповідальність / обов'язки академічного персоналу;
- фінансовий контроль;
- бюджети та прогнозування;
- система обліку;
- дохід;
- гранти та контракти на дослідження, комерційну та іншу діяльність;
- ендаументи та пожертвування;
- інвестиції та ін.

У розділі «Ендаументи та пожертвування» (Endowments and Donations)³⁴⁵ «Financial Regulations»³⁴⁶ міститься відповідна інформація. Зокрема, ендаументом є «особливий вид пожертви, який визнається доходом у тому році, коли його було отримано. Він акумулюється в університеті та інвестується, щоб отримати дохід, який можна використати на цілі, визначені донором»³⁴⁷. Розрізняють такі види ендаументу³⁴⁸: постійний ендаумент (Permanent endowment) та ендаумент витрат (Expendable endowment). Постійний ендаумент повинен акумулюватися безстроково, тоді як ендаумент витрат може бути використаний, коли це необхідно, відповідно до умов Меморандуму про взаєморозуміння (Memorandum of Understanding), що укладається між донором та Університетом. У цьому документі узгоджується мета благодійної допомоги та умови її використання.

³⁴⁰ Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf

³⁴¹ Там само.

³⁴² Institutional sustainability and governance. URL: [https://www.sfc.ac.uk/governance/institutional-sustainability-governance.aspx?#financialmemorandum](https://www.sfc.ac.uk/governance/institutional-sustainability-governance/institutional-sustainability-governance.aspx?#financialmemorandum)

³⁴³ Scottish Funding Council. URL: <https://www.sfc.ac.uk/>

³⁴⁴ Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf

³⁴⁵ University of Edinburgh. Budgets and Forecasting. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/budgets-and-forecasting>

³⁴⁶ Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf

³⁴⁷ University of Edinburgh. Budgets and Forecasting. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/budgets-and-forecasting>

³⁴⁸ Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf

В університеті створено Ендаумент фонд університету (The University of Edinburgh Endowment Fund)³⁴⁹, який контролює Інвестиційний комітет (Investment Committee). Інвестиційний дохід спрямовується на конкретні цілі фонду у межах загальних цілей університету³⁵⁰.

За даними Звіту Ендаумент фонду Единбурзького університету за 2018 р. (The University of Edinburgh Endowment Fund Report 2018)³⁵¹, витрати Ендаумент фонду Единбурзького університету за цільовим призначенням склали 8,1 млн фунтів стерлінгів (100 %):

- внесок у дослідження, капітальну підтримку та інше (Contributions to research, capital support and other) – 4,3 млн фунтів стерлінгів (53 %);
- премії та стипендії (Prizes and scholarships) – 2,7 млн фунтів стерлінгів (14 %);
- структурні підрозділи, кафедри / читання лекцій (Chairs / lectureships) – 1,1 млн фунтів стерлінгів (33 %).

Інформація щодо бюджету університету відсутня у відкритому доступі на офіційному сайті університету.

У розділі «Бюджети та прогнозування» (Budgets and Forecasting)³⁵² «Financial Regulations»³⁵³ міститься інформація щодо бюджетів, розподілу ресурсів тощо, зокрема³⁵⁴:

«Суд (Court) має затвердити річний бюджет університету до початку нового фінансового року.

Перед цим Суд (Court) повинен затвердити розподіл фінансових ресурсів, рекомендований Комітетом з політики та ресурсів (Policy and Resources Committee), на основі документу, підготовленому Департаментом управління та стратегічного планування (Governance and Strategic Planning department).

Керівник структурного підрозділу університету (коледжу) є призначеним розпорядником бюджету для відповідного структурного підрозділу університету (коледжу). Моніторинг доходів і видатків у межах узгодженого бюджету здійснює утримувача бюджету, який повинен забезпечити ефективне використання».

У розділі «Інвестиції та запозичення» (Investment and Borrowing)³⁵⁵ «Financial Regulations»³⁵⁶ міститься інформація щодо інвестиційної політики, зокрема:

«Жодна школа чи факультет університету не може інвестувати в будь-які цінні папери чи інші інвестиції (включаючи землю та будівлі) без попереднього дозволу Комітету з політики та ресурсів (Policy and Resources Committee). Школам чи факультетам не дозволено позичати гроші поза університетом. Жодні гарантії не можуть бути видані без попередньої письмової згоди директора з фінансів (Director of Finance)».

Приклади фінансового забезпечення соціальної відповідальності університету

Edinburgh Local Community Grants Scheme³⁵⁷

Схема спрямована на проекти, що мають позитивний соціальний вплив. Має на меті привнести цінність у нові чи існуючі партнерські відносини між університетом і місцевими громадами. За цією схемою доступні два рівні фінансування: на суму до 5 тис. фунтів стерлінгів та на суму до 500 фунтів стерлінгів за допомогою схеми мікрогрантів.

Student Project Grant³⁵⁸

Університет надає грант на фінансування студентського проекту на суму 500 фунтів стерлінгів у партнерстві з Асоціацією студентів Единбурзького університету (Edinburgh University Students' Association) для підтримки студентських проектів, спрямованих на стійкість та соціальну відповідальність.

Scottish Social Growth Fund 2³⁵⁹

³⁴⁹ University of Edinburgh. Endowment Fund Reports. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/about/sections/financial-information-reporting-strategy-team/investments-and-endowments/investment-committee/reports>

³⁵⁰ Там само. Р. 53.

³⁵¹ Там само. Р. 11.

³⁵² University of Edinburgh. Budgets and Forecasting. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/budgets-and-forecasting>

³⁵³ Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf

³⁵⁴ University of Edinburgh. Budgets and Forecasting. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/budgets-and-forecasting>

³⁵⁵ Investment and Borrowing. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/investment-and-borrowing>

³⁵⁶ Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf

³⁵⁷ Edinburgh Local Community Grants Scheme. URL: <https://www.ed.ac.uk/local/community-grants/how-to-apply/community-grants-guidance-notes>

³⁵⁸ Student Project Grant. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/students/student-funding/student-project-grant>

³⁵⁹ Socially positive investments. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/what-we-do/responsible-investment/social-investments>

У 2019 р. Університет інвестував 1 млн фунтів стерлінгів у Scottish Social Growth Fund 2, що керується Social Investment Scotland³⁶⁰. Фонд дає змогу соціальним підприємствам, благодійним організаціям та волонтерським групам отримати доступ до доступних і гнучких позик у розмірі від 100 тис. до 1,7 млн фунтів стерлінгів, щоб підтримати їх у реалізації громадських проєктів різного спрямування, від створення робочих місць до захисту навколишнього середовища, сприяючи водночас розвитку економіки загалом.

Prosper Social Finance³⁶¹

Перший у Великій Британії соціально відповідальний інвестиційний фонд, яким керують студенти. Единбурзький університет інвестує 10 тис. фунтів стерлінгів на рік протягом п'яти років, щоб підтримати Prosper в управлінні портфелем акцій, орієнтованим на цінності.

На сайті University of Edinburgh є окрема сторінка, присвячена підтримці української академічної спільноти в умовах воєнних дій на території України. Сторінка містить такі розділи:

- підтримка;
- партнерство і співпраця;
- новини з України;
- донація.

Підтримка реалізується за такими напрямками:

- Підтримка благополуччя / психологічна та емоційна (Wellbeing support), що включає послуги:
 - сайт Капелана університету (University Chaplaincy website);
 - служба психологічних консультацій для персоналу (Staff Counselling Service);
 - служба психологічних консультацій для студентів (Student Counselling Service).
- Соціальна допомога (Wellbeing Outreach).
- Здоров'я та благополуччя персоналу (Staff Health and Wellbeing).
- Здоров'я та благополуччя студентів (Student Health and Wellbeing).
- Міграційна та візова підтримка для громадян України.
- Фінансова підтримка надається за такими напрямками:

Фінансування нужденних (Hardship funding) – підтримка уряду Шотландії на оплату навчання та проживання для студентів у 2022–2023 навчальному році за умови, що вони подали заявку на одну з програм: Home for Ukraine Scheme, Ukraine Family Scheme, Ukraine Extension Scheme.

Українські студенти, які раніше розпочали навчання в Шотландії та зазнають труднощів, матимуть право подати заявку на фінансову допомогу через нещодавно створений Фонд екстреної підтримки іноземних студентів (International Students' Emergency Fund, який становить 1 млн фунтів стерлінгів.

Навчальна підтримка (Study support).

Підтримка місцевої громади Единбурга (Supporting the local Edinburgh community): «Единбург є містом-побратимом Києва, і ми готові надавати будь-яку підтримку, яку будемо мати змогу надати. Також ми будемо співпрацювати з Міністерством внутрішніх справ, UUK та іншими установами, щоб забезпечити дружнє та безпечне середовище для біженців та осіб, що шукають прихистку»³⁶².

Партнерство і співпраця.

University of Edinburgh і Київський національний університет імені Тараса Шевченка підписали Меморандум про взаєморозуміння, що передбачає співпрацю у сфері викладання, навчання та досліджень.

University of Edinburgh є партнером і співпрацює з Радою вчених із групи ризику (Council for At Risk Academics) з метою підтримки вчених, переміщених внаслідок війни в Україні.

Наведене засвідчує, що у Великій Британії реалізація університетами своєї соціальної місії забезпечена підтримкою та сформованими механізмами на національному та інституційному рівнях.

Інституційна стратегія має бути узгодженою із суспільною місією університету. Результатом такої синергії є значний позитивний вплив на суспільство.

Вітчизняний досвід щодо фінансового забезпечення реалізації соціальної відповідальності університету

Національний рівень

На національному рівні нормативно-правову базу в сфері правового регулювання вищої освіти України формують:

- Конституція України;
- Закони України;

³⁶⁰ Social Investment Scotland. URL: <https://www.socialinvestmentscotland.com>

³⁶¹ Prosper Social Finance. URL: <https://prospersocialfinance.co.uk/>

³⁶² University of Edinburgh. Ukraine. URL: <https://www.ed.ac.uk/university-of-sanctuary/ukraine/support-ukrainian>

- Постанови Кабінету Міністрів України;
- Кодекси.

Зауважимо, що детальний аналіз нормативно-правових актів, ключових політичних і стратегічних документів у сфері вищої освіти України представлено у нашому попередньому дослідженні³⁶³. У межах цього дослідження акцентуємо увагу на деяких законодавчо визначених аспектах фінансування ЗВО.

У Законі України «Про освіту»³⁶⁴ 2017 р. обов'язок держави щодо фінансування освіти закріплюється таким положенням: «Держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 відсотків валового внутрішнього продукту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством» (ст. 78, п. 1)³⁶⁵.

Окреслено джерела фінансування освіти (ст.79, п 1), а саме:

- «державний бюджет;
- місцеві бюджети;
- плата за надання освітніх та інших послуг відповідно до укладених договорів;
- плата за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані на замовлення підприємств, установ, організацій, інших юридичних та фізичних осіб;
- доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання;
- гранти вітчизняних і міжнародних організацій;
- дивіденди від цінних паперів, відсотки від депозитів і розміщення коштів спеціального фонду на поточних рахунках банків державного сектору;
- добровільні внески у вигляді коштів, матеріальних цінностей, нематеріальних активів, одержаних від підприємств, установ, організацій, фізичних осіб;
- інші джерела, не заборонені законодавством».

У Законі України «Про вищу освіту»³⁶⁶ 2014 р. у ст. 71, п. 1 зазначено: «Фінансування державних закладів вищої освіти здійснюється за рахунок коштів державного бюджету на умовах державного замовлення на оплату послуг з підготовки фахівців, наукових і науково-педагогічних кадрів та за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством, з дотриманням принципів цільового та ефективного використання коштів, публічності та прозорості у прийнятті рішень».

Інституційний рівень

Розглянемо кейс провідного вітчизняного університету – Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ). «Це класичний університет дослідницького типу, провідний сучасний науково-навчальний центр України»³⁶⁷.

До складу організаційної структури університету входять:

- 13 факультетів: географічний, економічний, історичний, інформаційних технологій, комп'ютерних наук та кібернетики, механіко-математичний, соціології, психології, радіофізики, електроніки та комп'ютерних систем, фізичний, філософський, хімічний, юридичний.
- 7 навчальних інститутів: військовий, високих технологій, журналістики, міжнародних відносин, післядипломної освіти, філології, управління державної охорони України);
- 1 навчально-науковий інститут («Інститут геології»);
- 1 навчально-науковий центр (ННЦ «Інститут біології та медицини»);
- 2 коледжі (геологорозвідувальних технологій та оптико-механічний);
- Український фізико-математичний лицей, підготовче відділення, Центр українознавства, геологічний та зоологічний музеї, Музей історії університету, Міжфакультетський лінгвістичний музей, Інформаційно-обчислювальний центр, Астрономічна обсерваторія, Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет» та Наукова бібліотека ім. М. Максимовича.

У 2014–2015 рр. Київський університет зайняв 421–430 місце у міжнародному рейтингу найкращих університетів світу QS World University Rankings (Велика Британія)³⁶⁸.

У Звіті ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2020 рік Губерського Леоніда Васильовича³⁶⁹ серед здобутків університету акцентовано увагу на високих місцях у світових рейтингах університетів³⁷⁰:

³⁶³ Власова І.В. Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06. Київ, 2020. 463 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Vlasova_25-11-2020_disser.pdf

³⁶⁴ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

³⁶⁵ Там само.

³⁶⁶ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

³⁶⁷ Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/geninf/about>

³⁶⁸ Там само.

- «601–650 місце у World University Rankings компанії QS (Велика Британія);
- у регіональному рейтингу QS University Rankings: EECA (Східна Європа та Центральна Азія) – університет посів 33 позицію;
- участь у предметному рейтингу QS (QS World University Rankings by Subject) у галузі фізики та астрономії (401–450), у галузі хімії (501–550), у галузі природничих наук (401–450), у галузі сучасних мов (151–200), у галузі математики (401–450);
- підтвердження позиції у Top-500 університетів світу Рейтингу QS із працевлаштування випускників на позиції 301–500, а за показником «Репутація серед роботодавців» – 336 місце».

Важливими в контексті нашого дослідження є акцентування уваги на розділах, що стосуються фінансового забезпечення та розвитку соціальної сфери університету.

У Звіті ректора є розділ, присвячений фінансовому забезпеченню діяльності університету у 2020 р., у якому вказано: «Фінансування Київського національного університету імені Тараса Шевченка здійснюється за програмами». Бюджетними програмами, за якими надається фінансування є:

- 2201280 «Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка» «ОСВІТА».
- 2201040 «Наукова і науково-технічна діяльність закладів вищої освіти та наукових установ» «НАУКА».
- 2201100 «Надання освіти закладами загальної середньої освіти державної форми власності» «ЛИЦЕЙ».
- 2201420 «Підготовка кадрів закладами фахової передвищої освіти» «КОЛЕДЖІ».
- 2201190 «Виплата академічних стипендій студентам (курсантам), аспірантам, докторантам закладів фахової передвищої та вищої освіти».

У Звіті також містяться статистичні дані щодо фінансування університету у 2020 р. Зокрема, «Бюджет університету на 2020 рік становив 2209,59 млн грн, у тому числі фінансування за загальним фондом – 1390,17 млн грн (62,92 %), за спеціальним фондом – 819,42 млн грн (37,08 %)»³⁷¹.

Серед джерел надходжень за спеціальним фондом за КПКВ2201280 «Підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка» («ОСВІТА») у 2020 р. визначено³⁷²:

- «Навчання за контрактом студентів – 515,24 млн грн / 75,51 %.
- Навчання за контрактом аспірантів, докторантів, здобувачів, слухачів, кандидатські іспити, курси іноземних мов тощо – 38,28 млн грн / 5,61 %.
- Проживання в гуртожитках студентів, аспірантів, докторантів тощо – 69,4 млн грн / 10,17 %.
- Оренда приміщень – 2,87 млн грн / 0,42%.
- Благодійні внески, гранти, дарунки тощо – 10,59 млн грн / 1,56 %.
- Інші послуги (ВПЦ, послуги Інтернет, телефонні послуги, брукт, тощо) – 2,32 млн грн / 0,34 %
- Суми за дорученнями – 9,03 млн грн / 1,32 %.
- Надання послуг Центрами харчування – 34,58 млн грн / 5,07 %».

Основним джерелом надходжень до спеціального фонду в університеті є оплата за навчання студентів, що становить 75,51 % загальної суми надходжень.

Розділ «Забезпечення розвитку соціальної сфери університету» містить такі напрями як³⁷³:

- Капітальні, реставраційні та поточні ремонти.
- Реалізація проектів термомодернізації.
- Здійснення заходів з дотримання пожежної безпеки університету.
- Соціальна сфера.

Напрямок «Соціальна сфера» присвячений питанням проведення заходів щодо реалізації проектів будівництва житлових будинків на території університету та реконструкції дошкільного навчального закладу № 38, розвитку університетської клініки та проекту «Університет рівних можливостей».

Важливим документом стратегічного значення є «Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року»³⁷⁴, у якому визначено «дев'ять основних напрямів розвитку, які є взаємопов'язаними і для реалізації завдань за якими необхідна взаємодія адміністрації, структурних підрозділів, працівників і здобувачів освіти, а також їх громадських об'єднань»³⁷⁵:

- освітній процес;

³⁶⁹ Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2020 рік Губерського Леоніда Васильовича. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2020.pdf>

³⁷⁰ Там само.

³⁷¹ Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2020 рік Губерського Леоніда Васильовича. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2020.pdf>

³⁷² Там само.

³⁷³ Там само.

³⁷⁴ Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Development-strategic-plan.pdf>

³⁷⁵ Там само.

- дослідження та інновації;
- міжнародне співробітництво;
- інформатизація;
- формування суспільних цінностей;
- розвиток людського потенціалу;
- управління університетом;
- створення, реконструкція та утримання основних фондів;
- фінансове забезпечення».

Як бачимо, фінансове забезпечення визначено одним зі стратегічних напрямів розвитку університету. Окремий розділ «IX. Фінансове забезпечення» включає низку заходів, а саме³⁷⁶:

- «Вживати всіх необхідних заходів до наповнення бюджету Університету, систематично формувати перспективний план потреб у фінансових ресурсах для забезпечення стратегічних завдань розвитку Університету.
- Прозоро розподіляти кошти на матеріально-технічне постачання, ремонтні і будівельні роботи між факультетами / інститутами з урахуванням їхніх об'єктивних потреб і стратегічних напрямів розвитку Університету; систематично визначати частки зароблених факультетами / інститутами позабюджетних коштів та направляти як на розвиток цих структурних підрозділів, так і на реалізацію стратегічних загально університетських проєктів, посилити особисту відповідальність керівників підрозділів за використання виділених коштів;
- Визначити критерії обчислення вартості підготовки кадрів за державним замовленням, розробити та впровадити методики розрахунку видатків, пов'язаних зі здобуттям вищої освіти та наукових ступенів із різних напрямів та спеціальностей;
- Здійснювати громадський контроль та забезпечити публічність (вчена рада, профспілки, студентське самоуправління) при проведенні розподілу коштів та забезпечити моніторинг виконання усіх статей кошторису Університету.
- Розробити програму енергозбереження в Університеті, передбачивши витрати не менше 5 % загального кошторису Університету на впровадження енергозберігаючих технологій.
- Налагодити ефективну систему співробітництва з бізнесом (українськими та міжнародними компаніями) задля залучення додаткових коштів для розвитку Університету».

Висновки

Урядове фінансування ЗВО у Великій Британії здійснюється у вигляді грантів (субсидій) за формулою, що враховує певні показники для кожного ЗВО, включаючи показники кількості та категорій студентів, предметів, категорій витрат за різними видами діяльності закладів. На національному рівні у фінансуванні вищої освіти Великої Британії акцент зміщено з державних джерел у бік надходжень від оплати за навчання та використання кредитів з погашенням на основі майбутніх доходів (income-contingent loans).

Джерелами державного фінансування вищої освіти є:

- гранти ЗВО за рахунок: студентських внесків (tuition fee); кредитів на утримання (maintenance loans); грантів на підтримку студентів (maintenance grants);
- гранти для ЗВО та стипендії для студентів від інших державних органів, таких як Рада з досліджень та інновацій (UK Research and Innovation) і Департамент охорони здоров'я і соціального забезпечення (Department of Health and Social Care).

Фінансування залучення університетів до співпраці з промисловістю й громадою / спільнотою здійснюється через спеціальні фонди для фінансування діяльності ЗВО з обміну знаннями, підтримки інноваційного розвитку та посилення співробітництва через залучення до досліджень та інновацій. Обсяг асигнувань визначається на основі даних щодо комерціалізації нових знань, дослідницьких контрактів, обладнання, доходів від інтелектуальної власності, надання професійної підготовки, консультацій, послуг та ін. Джерелом даних є система комплексного моніторингу діяльності ЗВО на національному рівні.

На інституційному рівні ЗВО Великої Британії: є автономними; мають статус корпорацій; приймають рішення відповідно до власних пріоритетів, внутрішньої системи фінансового менеджменту, внутрішніх політик, положень та інструкцій.

Соціальна та громадянська відповідальність є одним із ключових напрямів діяльності університету, що інтегрований у стратегію його розвитку.

³⁷⁶ Там само.

Вимірювання реалізації соціальної та громадянської відповідальності університетом здійснюється на основі стратегічних метриків з питань сталості, соціальної та громадянської відповідальності, переважна більшість з яких є нефінансовими.

З боку University of Edinburgh підтримка української академічної спільноти в умовах воєнних дій на території України здійснюється за напрямками: підтримка благополуччя, психологічні консультації для персоналу та студентів, соціальна допомога, здоров'я та благополуччя персоналу і студентів, міграційна та візова підтримка для громадян України, фінансова підтримка проживання та навчання, партнерство і співпраця між ЗВО у сфері викладання, навчання та досліджень.

Фінансове забезпечення та розвиток соціальної сфери є одними зі стратегічних напрямів розвитку вітчизняних університетів.

Список використаних джерел

1. Власова І.В. Розширення фінансової автономії університетів: політичний та управлінський виміри: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.06. Київ, 2020. 463 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/Vlasova_25-11-2020_disser.pdf
2. Звіт ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка за 2020 рік Губерського Леоніда Васильовича. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/zvit/zvit-rektora-2020.pdf>
3. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. URL: <http://www.univ.kiev.ua/ua/geninf/about>
4. Прагнення до інтеграції в ЄС: Національна програма. URL: <https://recovery.gov.ua/project/program/strive-for-eu-integration>
5. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
7. Стратегічний план розвитку Університету на період 2018–2025 року. URL: <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Development-strategic-plan.pdf>
8. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
9. Теоретичні основи реалізації соціальної відповідальності університетів: препринт (аналітичні матеріали) / І. Власова та ін.; за заг. ред. С. Калашнікової, О. Оржель. Київ: Інститут вищої освіти НАПН України, 2021. 161 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2021/12/sots-vidp-univ_2021-161p.pdf
10. Advance HE. URL: <https://www.advance-he.ac.uk/>
11. Association of Colleges. URL: <https://www.aoc.co.uk/>
12. Budgets and Forecasting. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/budgets-and-forecasting>
13. Community Plan 2020–2025. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/community_plan_web_0.pdf
14. Department of Health and Social Care. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-of-health-and-social-care>
15. Edinburgh Local Community Grants Scheme. URL: <https://www.ed.ac.uk/local/community-grants/how-to-apply/community-grants-guidance-notes>
16. Education at a Glance 2019. OECD Indicators Figure C2.1. Total expenditure on educational institutions as a percentage of GDP. OECD. 2019. P. 278. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/f8d7880d-en.pdf?expires=1576257791&id=id&accname=guest&checksum=02F685E0E12819EE7EA7E2E505BF09F0>
17. European University Association. URL: <https://eua.eu/>
18. Financial Regulations Adopted and approved 24 April 2017 by Court. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/financial_regulations_2017_1.pdf
19. Global University Network for Innovation. URL: <https://www.guninetwork.org/>
20. Guide to funding 2018-19. How the Office for Students allocates money to higher education providers. Office for Students. 2018. URL: https://www.officeforstudents.org.uk/media/42d81daf-5c1d-49f6-961b-8b4ab1f27edc/ofs2018_21.pdf
21. GuildHE. URL: <https://guildhe.ac.uk/>
22. Higher Education and Research Act. 2017. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2017/29/contents/enacted>

23. Higher Education in the World 6. Towards a Socially Responsible University: Balancing the Global with the Local. Global University Network for Innovation (GUNi). 2017. URL: <http://www.guninetwork.org/report/higher-education-world-6>
24. Higher Education Innovation Funding. UKRI. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-higher-education-innovation-fund-heif>
25. Institutional sustainability and governance. URL: <https://www.sfc.ac.uk/governance/institutional-sustainability-governance/institutional-sustainability-governance.aspx?#financialmemorandum>
26. Investing for Good- A Social Enterprise and Social Investment Strategy for the University of Edinburgh. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/university_of_edinburgh_-_social_enterprise_and_social_investment_strategy_-_december_2019.pdf
27. Investment and Borrowing. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/investment-and-borrowing>
28. Jisc. URL: <https://www.jisc.ac.uk/>
29. Office for Students. URL: <https://www.officeforstudents.org.uk/>
30. Office of the Independent Adjudicator for Higher Education. URL: <https://www.oiahe.org.uk/>
31. Prosper Social Finance. URL: <https://prospersocialfinance.co.uk/>
32. Quality Assurance Agency for Higher Education. URL: <https://www.qaa.ac.uk/>
33. Research England: how we fund higher education providers. Supporting healthy and dynamic research and knowledge exchange in HEPs. UKRI. 2020. URL: <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2021/08/RE-06082021-RE-How-we-fund-HEPs-FINAL.pdf>
34. Responsible Investment Policy Statement. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/responsible_investment_policy_statement.pdf
35. Review of knowledge exchange funding. Stakeholder engagement and evidence. Approach to engaging and gathering evidence from higher education providers and other knowledge exchange stakeholders. UKRI. 2022. P. 19. URL: <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2022/04/RE-040422-KERReviewStakeholdersEngagementAndEvidence.pdf>
36. Scottish Funding Council. URL: <https://www.sfc.ac.uk/>
37. Social and Civic Responsibility. University of Edinburgh Strategy 2030. URL: <https://www.ed.ac.uk/about/strategy-2030/our-focus/social-and-civic-responsibility>
38. Social Investment Scotland. URL: <https://www.socialinvestmentscotland.com>
39. Social Responsibility and Sustainability. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/about-us>
40. Socially positive investments. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/what-we-do/responsible-investment/social-investments>
41. Socially Responsible Investment (SRI) policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/responsible_investment_policy_statement_1.pdf
42. Student Engagement Partnership. URL: <https://tsep.org.uk/>
43. Student Loans Company. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/student-loans-company>
44. Student Project Grant. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/students/student-funding/student-project-grant>
45. The 32 commitments. URL: <https://www.ed.ac.uk/local/our-community-plan/the-32-commitments>
46. The Impact Rankings 2020. URL: https://www.timeshighereducation.com/impactrankings#!/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/undefined
47. The Higher Education Business and Community Interaction survey. UKRI. 2022. URL: <https://re.ukri.org/knowledge-exchange/the-he-bci-survey/>
48. The QS Stars university rating. URL: <https://www.topuniversities.com/qs-stars/qs-stars-methodology>
49. The Strength in Places Fund. UKRI. URL: <https://www.ukri.org/our-work/our-main-funds/strength-in-places-fund>
50. The University of Edinburgh Endowment Fund Report 2018. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/endowment_fund_report_2018_final.pdf
51. Trottier Family Foundation. URL: <https://www.trottierfoundation.com/>
52. Truly Civic: Strengthening the connection between universities and their places. UPP Foundation Civic University Commission. 2019. URL: <https://upp-foundation.org/wp-content/uploads/2019/02/Civic-University-Commission-Final-Report.pdf>
53. UK Research and Innovation. URL: <https://www.ukri.org/>
54. Universities (Scotland) Act 1966. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1966/13>
55. University of Edinburgh. URL: <https://www.ed.ac.uk>

56. University of Edinburgh. About the University Court. URL: <https://www.ed.ac.uk/legal-services/governance/university-court/about>
57. University of Edinburgh. Annual Report and Accounts for the Year to 31 July 2021. P. 1. URL: https://www.ed.ac.uk/files/atoms/files/202007_oe_annual_accounts_2021_29_published.pdf
58. University of Edinburgh. Budgets and Forecasting. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/for-staff/financial-regulations-policies-and-procedures/financial-regulations-overview-page/budgets-and-forecasting>
59. University of Edinburgh. Endowment Fund Reports. URL: <https://www.ed.ac.uk/finance/about/sections/financial-information-reporting-strategy-team/investments-and-endowments/investment-committee/reports>
60. University of Edinburgh. Social & Civic Responsibility Delivery Plan 2020 to 2030. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/social_civic_responsibility_delivery_plan_2020_to_2030.pdf
61. University of Edinburgh. Social Responsibility and Sustainability Strategy 2010–2020. URL: <https://www.ed.ac.uk/files/imports/fileManager/UoE-SRS-Strategy2010-20.pdf>
62. University of Edinburgh. Strategy 2030. URL: <https://www.ed.ac.uk/about/strategy-2030>
63. University of Edinburgh. Sustainability (and Social Responsibility) Policy. URL: https://www.ed.ac.uk/sites/default/files/atoms/files/sustainability_and_social_responsibility_policy_-_version1.1_october_2020.pdf
64. University of Edinburgh. About the University Court. URL: <https://www.ed.ac.uk/legal-services/governance/university-court/about>
65. University of Edinburgh. Colleges and schools. URL: <https://www.ed.ac.uk/schools-departments/colleges-schools>
66. University of Edinburgh. Metrics. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/governance-publications-reports/reports/2019-20/key-performance-indicators-framework>
67. University of Edinburgh. Social Responsibility and Sustainability. Commitments and reporting. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/governance-publications-reports>
68. University of Edinburgh. The General Council. URL: <https://www.ed.ac.uk/general-council>
69. University of Edinburgh. The Senatus Academicus. URL: <https://www.ed.ac.uk/academic-services/committees/senate>
70. University of Edinburgh. Ukraine. URL: <https://www.ed.ac.uk/university-of-sanctuary/ukraine/support-ukrainian>
71. University of Edinburgh. University is founding member in new Responsible Investment Network. URL: <https://www.ed.ac.uk/sustainability/news/2019/rinu>
72. World University Rankings 2021. Times Higher Education. URL: <https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2021/world-ranking#>

РОЗДІЛ 7

Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду формування фінансової політики як інструменту забезпечення соціальної відповідальності університетів та особливостей її реалізації в умовах війни та післявоєнного відновлення

Наталія Шофолова,
кандидат економічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0002-6654-6765>

Анотація

Під час війни та післявоєнних обмежень в Україні для сектору вищої освіти питання фінансової стійкості університетів та інституційної спроможності є надзвичайно актуальним.

Розглянуто досвід провідних університетів Великої Британії: визначено фінансові пріоритети у їх стратегії, фінансову політику та роль фінансових служб у соціальній місії університету.

Визначено місце фінансів у загальній стратегії університету та доведено, що забезпечення й підтримка фінансової стійкості є одним із ключових завдань у стратегіях університетів, а зобов'язання бути як фінансово, так і екологічно стійким узгоджується з зобов'язаннями щодо соціальної стійкості університету.

Обґрунтовано роль фінансових політик для університету, показано їх структуру як інструменту забезпечення соціальної відповідальності відповідно до економічного, юридичного, етичного та добродійного складників.

Визначено, що головною місією фінансових служб університету є фінансова підтримка університетської спільноти, а соціальна відповідальність фінансових працівників полягає у професійному обслуговуванні для забезпечення цінності академічної місії університету та досягнення стратегічних цілей. Виділено критерії досконалості фінансових служб, такі як доступність, відкритість, прозорість, клієнтоорієнтованість, поради і підтримка, середовище й умови обслуговування, удосконалення та розвиток.

Ключові слова: соціальна відповідальність університетів; фінансова стійкість; фінансова стратегія; фінансові політики.

Основними цілями Плану відновлення країни³⁷⁷ є стійкість, відновлення та модернізація. Стійкість проходить маркером через всі цілі Плану:

- забезпечити економічну, соціальну та екологічну стійкість у марафоні до перемоги;
- знайти ефективні рішення для якнайшвидшого відновлення найважливіших економічних і соціальних процесів, природних екосистем;
- розробити план модернізації країни, який забезпечить стійкий економічний ріст та добробут населення.

Суспільство має бути стійким, щоб бути спроможним відбудувати країну. Українські університети нині є одним із важливих осередків, які впроваджують ініціативи та ведуть за собою на основі принципів згуртованості, поступового розвитку та інтеграції до Європейського Союзу.

В умовах воєнного стану в Україні та післявоєнних обмежень для сектору вищої освіти питання фінансової стійкості університетів є надзвичайно актуальним і вимагає більшої стратегічної та інституційної зосередженості.

Останні дослідження науковців Асоціації європейських університетів (EUA) сконцентровані переважно на моделях, механізмах та інструментах фінансування університетів.

Bunescu L., Estermann T., Bennetot Pruvot E. Public Funding Observatory 2021/2022. Pt 1: Sector perspectives on funding, European University Association. 2022³⁷⁸. У цьому звіті представлено очікування національних університетських асоціацій Європи щодо фінансування та управління системою у середньостроковій перспективі, Public Funding Observatory. Розглянуто європейський контекст фінансування щодо національних планів відновлення та стійкості, поданих державами-членами ЄС у

³⁷⁷ План відновлення країни. Національна рада з відновлення. Липень 2022. URL: <https://zn.ua/ECONOMICS/konferentsija-po-vosstanovleniju-ukrainy-v-luhano-pravitelstvo-otsenilo-plan-vosstanovlenija-v-750-milliardov.html>

³⁷⁸ Bunescu L., Estermann T., Bennetot Pruvot E. Public Funding Observatory 2021/2022. Pt 1: Sector perspectives on funding. European University Association. 2022. URL: https://eua.eu/downloads/publications/2022%20public%20funding%20observatory_part%201%20final.pdf

рамках NextGenerationEU, які можуть сприяти додатковому фінансуванню та інвестиціям, зокрема, принесуть користь університетам.

Bennetot Pruvot E., Estermann T. Allocating core public funding to universities in Europe: state of play & principles. European University Association. 2022³⁷⁹. «Щоб досягти свого бачення до 2030 року (universities without walls), EUA встановлює як один із трьох ключових факторів успіху потребу в адекватних інвестиціях, включаючи достатнє та стійке основне фінансування. Асоціація особливо підкреслює, що основне державне фінансування має відображати зростаючу відповідальність університетів і має бути збалансованим» (С. 5.)

У Дослідженні зроблено висновок, що стійка фінансова система університету повинна (С. 31):

- 1) допомагати реалізації бачення та чітких цілей системи;
- 2) бути зрозумілою та прозорою;
- 3) залучати сектор до її розробки;
- 4) виділяти достатні ресурси та адаптувати фінансування до мінливих витрат і вимог для підтримання фінансової стійкості університету;
- 5) поєднувати інструменти фінансування у збалансований спосіб, який є узгодженим з метою, відповідно до довгострокового бачення та цілей сектора;
- 6) забезпечити відповідність вибраних інструментів фінансування збереженій меті (розподіл фінансування, основні витрати, управління політикою, поведінкові стимули);
- 7) враховувати інституційну структуру витрат і належним чином покривати постійні витрати;
- 8) уникати залежності від історичного розподілу, який не відображає посилення тиску на навчальні заклади, пов'язаного зі зростанням витрат, збільшенням кількості студентів та додаткових завдань;
- 9) використовувати перевірені дані, доступні та узгоджені в усьому секторі, обсяг яких є зрозумілим і вплив яких можуть оцінити самі установи;
- 10) визнати, що установи можуть мати обмежений вплив на деякі змінні витрати (наприклад, кількість студентів у системах безкоштовного вступу) і зв'язати ці витрати з відповідними результатами;
- 11) винагороджувати ефективність за допомогою позитивних механізмів заохочення, а не штрафів;
- 12) створити простір для стратегічного профілювання, дозволяючи адаптований індивідуальний підхід до закладів, зберігаючи при цьому прозорість і довіру до системи;
- 13) відповідати цілям управління та більшої інституційної автономії; у цьому контексті встановлені цілі визначають інвестиційні пріоритети;
- 14) досягти правильного балансу між розвитком на основі оцінювання та стійкістю, щоб підвищити спроможність університетів планувати.

Kozirog K., Lucaci S.-M., Berghmans S. Universities as key drivers of sustainable innovation ecosystems. Results of the EUA survey on universities and innovation. European University Association. 2022³⁸⁰. У дослідженні зроблено висновок, що для розвитку інноваційного потенціалу в університетах найвагоміше значення відіграють людські та фінансові ресурси (кваліфікований викладацький, дослідницький та адміністративний персонал та достатнє і стійке фінансування), а також ефективні інституційні структури управління та інституційна автономія (С. 19).

Однією з основних рекомендацій для університетів є оптимізувати внутрішні процеси для виконання соціальних та екологічних зобов'язань установи, тобто керівництво має впевнитись, що внутрішні процеси узгоджені та на власній діяльності доводити важливість інституційних норм, правил та показувати виконання зобов'язань.

Andone D., Brown M., Peterbauer H. Strategy and organisational culture Learning & Teaching Paper #17, Report editors, European University Association. 2022³⁸¹. Розглянуто організаційну культуру як поняття, що стосується клімату, атмосфери та практики, які є результатом визначених університетами політик, пріоритетів та взаємодії з людьми.

Advisory Group 1 on Social Dimension. Final Report. EHEA³⁸². «Закладам вищої освіти необхідно зміцнити свою спроможність реагувати на потреби більш різноманітного корпусу студентів і персоналу, зокрема, через покращення початкової та безперервної професійної підготовки для академічного та адміністративного персоналу. Ефективне консультування та керівництво для потенційних та

³⁷⁹ Bennetot Pruvot E., Estermann T. Allocating core public funding to universities in Europe: state of play & principles. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/funding%20models%20v2.pdf>

³⁸⁰ Kozirog K., Lucaci S.-M., Berghmans S. Universities as key drivers of sustainable innovation ecosystems. Results of the EUA survey on universities and innovation. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/innovation%20report.pdf>

³⁸¹ Andone D., Brown M., Peterbauer H. Strategy and organisational culture. Learning & Teaching Paper #17. Report editors. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/eua%20tpg%20report%20strategy%20and%20organisational%20culture.pdf>

³⁸² Advisory Group 1 on Social Dimension. Final Report. EHEA. 2020. URL: https://ehea2020rome.it/storage/uploads/0479534b-a889-4fd9-9d15-64b49e6ee768/AG1_Social_Dimension_Final_Report.pdf

zareєстрованих студентів має допомогти розширити їхній доступ до навчання у вищій освіті, участь у ньому та завершення» (С. 14).

Нові принципи соціального виміру Європейського простору вищої освіти передбачають «важливість створення синергії з усіма рівнями освіти та відповідними сферами політики (такими, як фінанси, зайнятості, охорони здоров'я та соціального забезпечення, житла, міграції тощо) з метою розробки заходів політики, які допоможуть створити інклюзивне середовище в усьому секторі освіти, яке сприяє справедливості, різноманітності та відповідає потребам широкої спільноти» (С. 26).

Vision for the future «Principles and Guidelines for Social Dimension (PAG)». EHEA. 2019³⁸³. Наскрізне питання в аналізі цього документа: автономія ЗВО, як вона впливатиме на розвиток соціального виміру. У визначенні напряму впливу важливим є напрям інституційної політики. Від того, які механізми та інструменти є в університеті, як вони застосовуються, залежить результат діяльності та перспективи розвитку.

Аналіз усіх цих досліджень приводить нас до висновку про важливість визначення цілей фінансової стратегії та забезпечення фінансової стійкості як стратегічної цілі для університетів, а також значущості інституційної політики управління ресурсами для підвищення ефективності, що базується на відповідальній діяльності та внеску управлінського, академічного та адміністративного персоналу в розробку та оптимізацію інституційних процесів.

Фінансова політика університету є цілеспрямованою діяльністю управлінської команди щодо прийняття ефективних фінансових рішень з метою досягнення та збереження фінансової стійкості й сталого розвитку університету, досягнення його стратегічних цілей і виконання поточних завдань, заснована на розроблені альтернативних алгоритмів дій з чітким розподілом повноважень і відповідальності.

Вважаємо, що фінансова політика реалізується через фінансову стратегію університету, яка є складником інституційної стратегії, і фінансову тактику – внутрішні політики, практики та інструкції фінансових служб, що забезпечують фінансову роботу університету³⁸⁴. Фінансове управління тісно пов'язане з соціальною відповідальністю.

Зважаючи на це, метою нашого дослідження є аналіз фінансової політики як інструменту забезпечення соціальної відповідальності у провідних університетах Великої Британії та України.

Методи та / або методика дослідження. У дослідженні використано метод аналізу документів інституційного рівня – стратегій, планів стратегічного розвитку, положень та політик, а також аналітичних документів і наукових публікацій.

Фінансова стратегія та соціальна відповідальність

Фінансова стратегія є надзвичайно важливою для університету, оскільки саме фінансове забезпечення стратегічних цілей надає впевненість їх досягнення та розвитку. Для того, щоб інституційна стратегія університету була життєздатною, вона повинна бути забезпечена достатнім рівнем ресурсів. Ресурсна стратегія відображає фінансовий складник, а забезпечення та підтримка фінансової стійкості є одним із ключових завдань у стратегіях багатьох університетів.

Одним із чинників підвищення рівня фінансової автономії університетів є спроможність забезпечення достатніх ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку університету. Для університетів, як некомерційних організацій, збагачення не є самоціллю, але надзвичайно важливим є розуміння фінансової стійкості як забезпечення розвитку основної діяльності та гарантії досягнення стратегічних цілей. Фінансові показники університетів не можуть бути однаковими з показниками комерційних підприємств. Університети не орієнтуються на отримання прибутків і збагачення, їх мета – освіта, наука та соціальна місія в суспільстві. Проте фінансовий складник обов'язково повинна бути в їх загальній інституційній стратегії, оскільки ресурсне забезпечення важливе, а фінансова стійкість є запорукою побудови майбутнього.

Фінансова стратегія – частина загальної стратегії, яка має узгоджуватися із завданнями та напрямками діяльності організації, бути нерозривно пов'язана та переплетена з усіма іншими (академічними та неакадемічними) стратегіями установи. Значна частина представників закладів Великої Британії описують фінансову стратегію як «клей, який сполучає інші стратегії», «оберіг стійкості установи»³⁸⁵ (рис. 7.1).

³⁸³ Vision for the future «Principles and Guidelines for Social Dimension (PAG)». EHEA. 2019. URL: http://www.ehea.info/Upload/AG_1_SD_Vision_SWOT.pdf

³⁸⁴ Шофолова Н. Фінансова політика закладів вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і Лідерство»*. 2022. Vol. 13. P. 70–80. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-70-80>

³⁸⁵ Higher Education Funding Council for England (HEFCE). Financial strategy in higher education institutions. A business approach. Guidance for governors, heads of institution and senior managers. 2002. P. 4. URL: <https://masqueuniversidadblog.files.wordpress.com/2011/10/financial-strategy-for-universities-a-business-approach-hefce-20021.pdf>

Забезпечення та підтримка міцного фінансового становища і поліпшення операційної діяльності є вирішальними для досягнення цілей, визначених у стратегічному плані університету. Фінансові ж показники відображають очевидне прагнення навчального закладу забезпечити доступну і якісну освіту та дослідження як продукт своєї діяльності.

Рис. 7.1. Місце фінансів у загальній стратегії закладів вищої освіти³⁸⁶

Звіт OECD/IMHE–HEFCE пропонує визначення фінансової стійкості для ЗВО: «Управління установою здійснюється на фінансово стійкій основі, якщо вона повністю відшкодовує свої економічні витрати та інвестує в свою інфраструктуру (фізичну, людську та інтелектуальну) у розмірах, що дозволяють підтримувати майбутній виробничий потенціал, необхідний для виконання його стратегічного плану, обслуговування студентів та інших клієнтів»³⁸⁷.

Таке визначення передбачає чотири ключові елементи управління для сталого розвитку³⁸⁸:

- 1) стратегія – установа має чіткий напрям і засоби для оцінювання своїх майбутніх потреб і ризиків, а також для вимірювання своєї діяльності;
- 2) операційна стійкість – установа відшкодовує витрати та отримує дохід для покриття своїх витрат під час звичайної діяльності;
- 3) інвестиції – інвестування на належному рівні для підтримки виробничої потужності;
- 4) управління ризиками – установа керує ризиками відповідно до своєї стратегії та готова до вирішення потенційних фінансових проблем.

Ключовим показником автори визначають рівень вкладених інвестицій відповідно до стратегічного плану. Тобто, установа є фінансово стійкою, якщо протягом певного періоду здійснює інвестиції на певному рівні та певним чином, що відповідає її майбутнім потребам³⁸⁹.

Фінансова стійкість стає здатністю установи виконувати поточні зобов'язання без шкоди для виконання майбутніх фінансових зобов'язань (С. 18)³⁹⁰.

Для досягнення та підтримки фінансової стійкості життєво важливим є довгострокове фінансове планування та розробка стратегій (С. 8).³⁹¹

Розглянемо фінансовий складник у стратегіях провідних університетів Великої Британії.

Стратегія **University of Oxford** має розділ «Ресурси», у якому підкреслено надзвичайну важливість вигоди від дбайливого управління ресурсами попередніх поколінь, щоб Університет залишався як фінансово, так і екологічно стійким у майбутньому. «Підвищення ефективності та результативності наших служб підтримки шляхом спрощення систем і спільної роботи буде ключем до створення стійкої платформи для підтримки нашої освіти та досліджень»³⁹².

³⁸⁶ Там само. С. 5.

³⁸⁷ Organization for Economic Co-operation and Development. On the Edge: Securing sustainable future for higher education. Report of the OECD/IMHE–HEFCE project on financial management and governance of higher education institutions. 2004. URL: www.oecd.org/edu/imhe/33642717.pdf

³⁸⁸ Там само.

³⁸⁹ Там само. С. 35.

³⁹⁰ Afriyie A.O. Financial sustainability factors of higher education institutions: a predictive model. *International Journal of Education, Learning and Development*. 2015. Vol. 2, N 3. P.17–38. URL: <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Financial-Sustainability-Factors-of-Higher-Education-Institutions.pdf>

³⁹¹ Kavanagh S. C. The road to financial sustainability: Planning challenges. *Government finance review*. 2007. URL: <http://www.owise.ca/sites/osi.ocasi.org.stage/files/resources/The%20Road%20to%20Financial%20Sustainability%20Planning%20Challenges.pdf>

³⁹² University of Oxford. Strategic plan 2018–2023. 2018. URL: <https://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/field/document/Strategic%20Plan%202018-23.pdf>

У цій стратегії чітко можна прослідкувати відповідальність за фінансове забезпечення та результат управління ресурсами, а також тісну взаємодію фінансової, екологічної та соціальної роботи університету. Слово «наші» щодо ресурсів і процесів управління вживається дуже часто, що, ми вважаємо, свідчить про високий рівень фінансової автономії та соціальної відповідальності університету.

У стратегії **University of Huddersfield** ставляться завдання щодо досягнення мети фінансової стійкості: отримати достатню кількість грошових коштів для виконання стратегічних інвестиційних планів та економічних показників; підтримувати рівень фінансової стійкості; забезпечити фінансову та операційну життєздатність усіх шкіл і служб. Ключовими показниками ефективності є мінімальна маржа у розмірі 9 % для стійкості та інвестицій, а також зобов'язання залишатися в 10 % найпопулярніших університетів за індексом безпеки HESA³⁹³. Крім того, існує окремий документ University of Huddersfield Financial Strategy³⁹⁴, у якому окреслено основні завдання та плани щодо фінансової стратегії, проте, на жаль, доступ до нього обмежений.

Одним із основних принципів стратегії **University of Reading** є стійкість як «управління ресурсами для сьогодні і завтра», тобто управління поточними ресурсами для майбутніх доходів. У стратегії стійкість спрямована у двох аспектах: фінансовій та екологічній. Фінансовий аспект стійкості визначається прагненням «бути фінансово стійким на всіх рівнях, щоб забезпечити стійкість перед обличчям поточних і майбутніх національних і глобальних проблем»³⁹⁵.

Фінансова стійкість університету забезпечується заходами ефективного використання ресурсів для забезпечення сталого розвитку університету та підтримки фінансової стійкості як «процесу, що вимагає від нас переглядати те, що ми робимо, як ми працюємо, і реагувати на зміни обставин у запланований та керований спосіб».

Концепції фінансової та екологічної стійкості у стратегії University of Reading нерозривно пов'язані. Акцент на стійкості також приносить великі фінансові вигоди, поліпшуючи ефективне використання ресурсів, зменшуючи відходи, а також зосереджуючи увагу на довгострокових витратах і короткострокових доходах. Такі соціально відповідальні інвестиції є вкладенням у майбутнє всієї планети. Отже, зобов'язання бути як фінансово, так і екологічно стійким, узгоджується із зобов'язаннями щодо соціальної стійкості університету.

Оцінювання прогресу відбувається за двома критеріями стратегії: як екологічний показник – результати у рейтингу UK People and Planet University League, як фінансовий показник – грошовий потік від операційної діяльності у відсотках від доходу, який планується збільшити від поточного значення 7,9 % до 10 %.

У стратегії також ставляться завдання щодо відповідального фінансового управління:

- переглянути поточні пропозиції, щоб переконатися, чи відповідають вони попиту, фінансовим і стратегічним вимогам;
- розробити комерційну стратегію для збільшення доходу шляхом комерціалізації та взаємодії з бізнесом;
- переглянути інвестиційний портфель університету відповідно до операційного контексту, в тому числі у зв'язку зі змінами клімату та довгостроковою життєздатності.

University College London (UCL) визнає, що під час формування стратегії вирішальне значення для успіху мають сильні фінансові показники та ефективна віддача від наявних ресурсів³⁹⁶.

Довгострокового успіху і безперервної досконалості UCL планує досягнути збалансуванням витрат, генеруванням надлишків коштів і розвитком нових джерел доходу для відповідних інвестицій у нерухомість, IT, бібліотечні ресурси та інші аспекти інфраструктури.

Цілі фінансової стратегії UCL:

- 1) створити достатній річний надлишок коштів, який дасть змогу інвестувати для сталого розвитку в довгостроковій перспективі;
- 2) забезпечити розподіл ресурсів таким чином, щоб стимулювати бажану поведінку;
- 3) забезпечити повну вартість і стійкість зростання на постійній основі, а також прагнути скористатися перевагами нових джерел доходу, які потенційно можуть створити надлишок для реінвестування;
- 4) належне фінансове та інфраструктурне планування для всіх нових розробок, запланованих покращень якості, економічної ефективності послуг підтримки UCL та ініціативи викладачів, схвалені як частина процесу річного планування;

³⁹³ University of Huddersfield. The University strategy map 2018–2025. 2018. URL: https://www.hud.ac.uk/media/assets/document/vco/strategy_map_updated_22.pdf

³⁹⁴ University of Huddersfield. Financial Strategy. URL: <https://staff.hud.ac.uk/finance/>

³⁹⁵ University of Reading. Strategic plan 2020–2026. 2020. URL: <http://www.reading.ac.uk/web/files/Aboutus/university-strategy.pdf>

³⁹⁶ University College London. UCL 2034: a 20-year strategy for UCL. 2022. URL: <https://www.ucl.ac.uk/2034/enablers/financing-ambitions>

5) справедливе співвідношення ціни та якості (економічність та ефективність) у всій діяльності, та особливо під час здійснення закупівель;

6) генерувати благодійні доходи на рівні, що підвищує здатність реалізувати стратегію.

Аналіз стратегій і досвід університетів світових лідерів показує, що фінансова стійкість є одним із аспектів загальної інституційної стійкості, яка залежить від академічної життєздатності, а також від загального фінансового стану. Зазначимо, що забезпечення фінансової стійкості університету як показника соціальної відповідальності перед суспільством, співробітниками й студентами для забезпечення стійкого розвитку установи є спільною метою у стратегії університетів. Відповідальне управління ресурсами університету виходить за межі фінансів. Акцент на фінансовій та екологічній стійкості приносить великі фінансові вигоди за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів, зменшення відходів і раціонального використання ресурсів. Міцна фінансова база є важливою для досягнення стратегічних цілей. Зобов'язання бути як фінансово, так і екологічно стійким нерозривно пов'язані з соціальною стійкістю та соціальною відповідальністю університету.

Фінансова політика університетів і соціальна відповідальність

Фінансова політика ЗВО як інструмент фінансового менеджменту є набором положень (політик), де визначено відповідальних осіб, викладено функції, правила, принципи і положення в межах національного та міжнародного законодавства, на основі яких здійснюється управління фінансами в університеті, а відкритий доступ до цих документів забезпечує дотримання принципів підзвітності, публічності й прозорості у прийнятті рішень³⁹⁷.

Необхідність оприлюднення положень і доступу стейкхолдерів до політик щодо фінансового регулювання в ЗВО визначається наступним³⁹⁸:

1. Фінансова політика є одним із механізмів розширення фінансової автономії ЗВО, що надає інструментарій для готовності керівників прийняти самостійність та відповідальність за фінансові управлінські рішення.

2. Доступ до фінансових положень і прозорість є конкурентною перевагою для отримання грантів або інших додаткових фінансових ресурсів. Наявність належної фінансової політики та процедур демонструє, що університет відповідально поводить себе з фінансами.

3. За наявності детальної фінансової політики та процедур університет зменшує ризики, пов'язані з фінансовим управлінням. Фінансова політика та процедури слугують орієнтиром щодо того, як треба діяти під час спірних ситуацій, перевірок чи будь-яких звернень для гарантії доброчесності та соціальної відповідальності. Розміщення положень фінансової політики на сайті університету – один із найефективніших показників, що відображає рівень відповідальності університету у всіх сферах діяльності.

4. Запровадження відкритих і систематизованих положень фінансової політики також підвищує рівень ефективності управління фінансами університету.

5. Доступність та відкритість фінансових політик для основних стейкхолдерів (студентів, викладачів, громади) спрощує розуміння щодо управління фінансами, підвищує якість освітньої послуги в частині фінансового обслуговування та конкурентоспроможність ЗВО.

Провідні університети є прикладами організації фінансової роботи як складника загального управління (governance) в університеті.

Політика щодо фінансового регулювання **University of Oxford** складається з низки ключових положень і політик, що є основою фінансового адміністрування та прийняття рішень. Політики викладено на окремій сторінці фінансового департаменту Університету і включає такі розділи³⁹⁹:

1. Виплати працівникам (положення щодо оплати праці, системи пенсійного забезпечення персоналу).

2. Доходи (інформація та рекомендації щодо управління доходами університету, що включає політику управління платежами, карткові та онлайн оплати, податки).

3. Витрати та закупівлі.

4. Системи (фінансові системи та програми, що забезпечують роботу Університету).

5. Політика обліку дослідницьких проєктів.

6. Фінансовий облік (облікова політика, план рахунків, активи, запаси, пожертви).

7. Фінансове планування (бюджетування і прогнозування, прозорий підхід до калькуляції витрат).

³⁹⁷ Шофолова Н. Фінансова політика закладів вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і Лідерство»*. 2022. Vol. 13. P. 70–80. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-70-80>

³⁹⁸ Там само. P. 73–74. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-70-80>

³⁹⁹ University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.admin.ox.ac.uk/the-division-about-us>

8. Послуги спеціалістів фінансового відділу для підрозділів та персоналу (страхування, податки, казначейство, фінансове адміністрування).

Крім того, кожен підрозділ **University of Oxford** (факультети, інші підрозділи) також мають свої фінансові політики, що регламентують їх роботу.

У поточній роботі фінансових служб та у всіх політиках пропагуються принципи екологічної стійкості, такі як зменшення офісних відходів і викидів вуглекислого газу, просування схем водо- та енергозбереження, зменшення канцелярських відходів, споживання електроенергії, переробка та повторне використання речей, благодійність.

University of Huddersfield. До положень, що стосуються фінансів University of Huddersfield, належать⁴⁰⁰:

- 1) Політика боротьби з відмиванням грошей (Anti-Money Laundering Policy);
- 2) Політика корпоративної соціальної та екологічної відповідальності у закупівлях (Corporate Social and Environmental Purchasing Policy);
- 3) Політика кредитного контролю та управління боргом (Credit Control and Debt Management Policy);
- 4) Політика та порядок щодо витрат і прибутків (Expenses and Benefits Policy and Procedure);
- 5) Фінансове регулювання (Financial Regulations);
- 6) Політика управління казначейством (Treasury Management Policy).

Усі вищезазначені політики у відкритому доступі, зрозумілі для використання. Кожна з них включає правила і принципи, якими керуються у роботі з визначеного питання.

Окремо виділимо Корпоративну соціальну та екологічну політику закупівель (Corporate Social and Environmental Purchasing Policy), яка визначає, що служби закупівель визнають, що вони «мають обов'язок переконатися, що всі постачальники товарів і послуг для Університету працюють на стійкій основі та мають відповідну політику для захисту навколишнього середовища та соціального та економічного добробуту»⁴⁰¹. З огляду на це, відділ закупівель розробив таку політику, щоб керувати постачальниками дотриманням найкращої практики, куди входять аспекти захисту навколишнього середовища, боротьби з хабарництвом, дискримінації, рівності, різноманітності та боротьби з рабством. Політика поширюється на всіх постачальників товарів і послуг й підрядників й стосується всіх співробітників Університету, які беруть участь у визначенні або купівлі товарів і послуг для цього.

University of Reading. Документом, що визначає фінансові основи University of Reading є документ University of Reading Financial Regulations⁴⁰². Він відкритий для перегляду, а отже, слугує для широкого кола користувачів, у тому числі й зовнішніх. Документ «перетворює на практичне керівництво широку політику університету, що стосується фінансового контролю» (С. 4). Основною метою цього фінансового керівництва є «забезпечення контролю над сукупністю ресурсів Університету та надання керівництву гарантій того, що ресурси належним чином використовуються для досягнення стратегічного плану та бізнес-цілей Університету, таких як фінансова життєздатність; досягнення співвідношення ціни та якості як для платників податків, так і для студентів; виконання своїх обов'язків щодо забезпечення ефективного фінансового контролю за використанням державних коштів; забезпечення дотримання Університетом усього відповідного законодавства; збереження активів університету» (С. 4).

Детальні інструкції та рекомендації щодо реалізації положень University of Reading Financial Regulations містяться у Financial Manual та Practical Guides⁴⁰³, які доступні лише для співробітників університету.

Також окремими детальними інструкціями надані Фінансові політики (Finance policies), що дають розуміння усім зовнішнім користувачам про те, яким чином ведеться фінансова робота університету із зазначених питань⁴⁰⁴:

1. Політика витрат – витрати на подорожі (відрядження), інші витрати, доходи, лікарняні, подарунки (Expenses Policy: Travel and other Expenses, Benefits, Hospitality and Gifts).
2. Політика казначейства (Treasury policy).
3. Політика фінансових санкцій (Financial Sanctions Policy).
4. Інвестиційна політика (Investment Policy).
5. Політика боротьби з відмиванням грошей (Anti Money Laundering Policy).

⁴⁰⁰ University of Huddersfield. Policies. 2022. URL: <https://www.hud.ac.uk/policies/>

⁴⁰¹ University of Huddersfield. Corporate Social and Environmental Purchasing Policy. 2019. URL: <https://www.hud.ac.uk/media/policydocuments/Corporate-Social-and-Environmental-Purchasing-Policy.pdf>

⁴⁰² University of Reading. University of Reading Financial Regulations. 2021. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/-/media/project/functions/finance/documents/financial-regulations-final-july-2021.pdf?la=en&hash=DE6C9B6DEE6D36E6F5279F19B7345A8B>

⁴⁰³ University of Reading. Finance policies. 2022. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/forms-and-guides-policies-and-procedures>

⁴⁰⁴ Там само.

6. Політика щодо управління боргами за плату за навчання (Student Tuition Fee Debt Management Policy).

7. Політика щодо закупівель (Procurement Policy).

8. Злочинне сприяння політиці ухилення від сплати податків (Criminal Facilitation of Tax Evasion Policy).

9. Податкова стратегія (Tax Strategy).

Виділимо інвестиційну політику (Investment Policy)⁴⁰⁵, що враховує принципи відповідального інвестування.

«Університет оцінюватиме вплив своїх інвестицій у трьох сферах: екологічній, соціальній та управлінській (ESG). Університет прагне уникнути шкоди, а також гарантує, що фактори ESG інтегровані в усі інвестиційні рішення та досягнення Цілей сталого розвитку ООН. Поточні виключення та допуски, узгоджені Інвестиційним комітетом і застосовані інвестиційним менеджером, охоплюють зброю та озброєння, порнографію, тютюн, азартні ігри, позики з високими процентними ставками, алкоголь, нафту та газ (видобуток, виробництво та переробка), бітумінозні піски та енергетичне вугілля та немедичне тестування на тваринах. Університет обиратиме інвестиції згідно із загальною стратегією університету та зобов'язаннями громади, у співпраці зі студентським колективом, іншими однодумцями, власниками активів. Першочергові вкладення будуть направлені на покращення екологічної стійкості, збільшення різноманітності робочих місць, боротьбу з бідністю, заохочення прав жінок.

Університет прагне зрозуміти вплив інвестицій на людей і планету, і буде просити інвестиційних менеджерів вимірювати та звітувати про відповідні показники сталого розвитку та активну діяльність власності принаймні щорічно. Інвестиційний комітет регулярно переглядатиме політику та ефективність інвестиційних менеджерів щодо екологічних, соціальних та управлінських питань і регулярно звітуватиме про це своїм зацікавленим сторонам. Університет очікує, що інвестиційні менеджери підпишуть Кодекс управління Великою Британією та Принципи ООН щодо відповідального інвестування. Університет також включає фінансову інформацію, пов'язану з кліматом (TCFD), у свої річні фінансові звіти.

Інвестиційний комітет також гарантуватиме, що комерційна експлуатація інвестиційної нерухомості університету також узгоджується з етичними, екологічними та соціальними зобов'язаннями університету»⁴⁰⁶.

Інвестиційна політика визначає, що фінансовими цілями університету насамперед є фінансове забезпечення розвитку освіти, навчання та досліджень шляхом забезпечення ресурсами, коштами та майном. Майно та кошти Університету використовуються лише для популяризації об'єктів. Загальна інвестиційна мета Університету полягає в тому, щоб зберегти та збільшити капітал у реальному вираженні та отримати прибуток, який підтримує діяльність Університету.

Усі ці положення у відкритому доступі посилюють контроль громадськості та соціальну відповідальність як кожного працівника на своєму робочому місці, так і всієї спільноти університету за результати діяльності та досягнення стратегічних цілей Університету.

Фінансова політика University College London – це набір політик і корпоративної інформації для зацікавлених сторін, що стосується управління фінансами та фінансових процесів в Університеті та включає такі розділи⁴⁰⁷:

- Бухгалтерські форми (Accountancy forms);
- Річні звіти (Annual reports);
- Ліміти та кредитні картки (Authorisation limits and credit cards);
- Декларація про інтереси (Declaration of interest);
- Витрати (Expenses);
- Фінансова політика та правила (Financial policies and regulations);
- Політика шахрайства (Fraud policy);
- Страхові поліси, включаючи туристичне страхування (Insurance policies including travel);
- Політика закупівель (Purchasing policies);
- Кадрова політика (Recruitment policies);
- Щорічна документація (Year-end documents);
- Корпоративна інформація університету (UCL corporate information).

Чітко встановлено, що користувачами зазначеної інформації є працівники Університету з відповідним доступом до інформації.

⁴⁰⁵ University of Reading. Investment Policy. 2021. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/forms-and-guides-policies-and-procedures/finance-service-levels-policies-and-procedures/investment-policy>

⁴⁰⁶ Там само.

⁴⁰⁷ University College London. Finance policies. 2022. URL: <https://www.ucl.ac.uk/staff/policies/2021/jun/finance-policies>

Аналіз політик щодо фінансового регулювання у провідних університетах Великої Британії показує, що університет несе відповідальність за розвиток соціальної, екологічної та економічної стійкої практики через власну діяльність. Університет визнає свою важливу роль у формуванні суспільства та збагаченні якості життя всіх людей. У кожній з політик ми бачимо, яку роботу провів Університет, щоб заохотити всі відділи та персонал взяти на себе провідну роль у сферах, де вони працюють, пропонуючи взірець найкращої практики соціального та економічного добробуту.

Фінансова політика університету відображає напрям фінансової стратегії та виконує роль інструкцій та роз'яснень для працівників університету та інших зацікавлених сторін. Чітка організація та прозорість усіх сфер фінансової роботи допомагає управлінцям забезпечити злагоджену роботу підрозділів як усередині університету, так і з зовнішніми користувачами. Тому політика має бути живими документами, який переглядають у форматі змін стратегії та поточної роботи університету. У кожній політиці закладено відповідальність працівників за подальшу соціальну та економічну стійку практику через свою власну діяльність.

Розглядаючи соціальну відповідальність університетів відповідно до визначення корпоративної соціальної відповідальності як набір із чотирьох категорій обов'язків, що створюють її основу або інфраструктуру – економічну, юридичну, етичну (моральну) відповідальність, добродійність (філантропію)⁴⁰⁸, зауважимо, що ці категорії соціальної відповідальності впроваджуються через інституційні політики. Кожна з політик реалізує свій інструментарій університету щодо досягнення стратегічних цілей університету (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Розподіл фінансових політик за сферами соціальної відповідальності

Категорія соціальної відповідальності	Назва політики / розділу	Ключові цілі реалізації соціальної відповідальності
Економічна	Оплата праці, страхування, пенсійне забезпечення	Добробут працівників, прозорість, справедливість
	Витрати та виплати	Підтримка фінансової стійкості університету, прозорість
	Політика закупівель	Дотримання принципів добросовісної конкуренції, максимальної економії, ефективності, відкритості, екологічності
	Міжнародні гранти, проекти, пошук фінансування	Добробут та розвиток працівників, підтримки фінансової стійкості, відкритість
	Політика щодо відряджень, подорожей	Добробут працівників, прозорість, відкритість
	Облікова політика (управління казначейством, кредитна, податкова), політика аудиту	Підтримка фінансової стійкості університету, дотримання законодавства, відкритість, чіткі правила для стейкхолдерів
	Інвестиційна політика	Підтримка фінансової стійкості університету, врахування впливу інвестицій у екологічній, соціальній та управлінській сферах, досягнення Цілей сталого розвитку ООН
Юридична	Антикорупційна політика, політика боротьби з відмиванням грошей, політика щодо боротьби з шахрайством, ухиленням від оподаткування	Дотримання законодавства у відповідних сферах і запобігання недобросовісним діям
	Кодекс практики щодо конфіденційності, розкриття інформації, персональних даних	Дотримання законодавства щодо персональних даних, прав людини, запобігання недобросовісним діям
Етична (моральна)	Кодекс поведінки, положення щодо подарунків та політика добросовісності	Дотримання моральних та етичних норм
Добродійність	Положення щодо ендаументу, благодійного фонду або фонду випускників	Підтримка соціальних проектів, благодійність, відкритість, прозорість звітування, досягнення Цілей сталого розвитку ООН

Джерело: складено автором.

⁴⁰⁸ Carroll A.B. Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility*. 2016. N 1, 3. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>

Економічна відповідальність є базовою вимогою університету як запорука майбутнього розвитку. Керівництво університету, як структурна одиниця, передусім відповідальне за те, щоб мати достатньо ресурсів для продовження діяльності, забезпечити та підтримувати фінансову стійкість установи, відповідно забезпечити добробут насамперед для працівників, що відображено в політиках щодо оплати праці, гарантування винагороди за працю та системи соціального забезпечення для працівників: соціального страхування та пенсійного забезпечення відповідно до прийнятого країною законодавства, надання консультацій для працівників щодо можливості її реалізації.

У площині юридичного складника інструментами соціальної відповідальності є антикорупційна політика, боротьба з шахрайством щодо персональних даних у фінансових операціях та інші положення, дотичні до фінансової роботи, а також робота фінансових служб через дотримання законодавства, підзвітності, прозорості та фінансове забезпечення.

Кодекс поведінки, положення щодо подарунків чи політика доброчесності персоналу відображає етичний складник соціальної відповідальності для працівників.

Категорія доброчинності (філантропії) в університетах реалізується через роботу ендаментів чи соціальних проєктів. На відміну від комерційних структур, університет є не надавачем благодійної допомоги, а отримувачем. Проте його місія в категорії доброчинності полягає у формуванні цілей та спрямуванні благодійних коштів у відповідні сфери.

Роль фінансових служб у соціальній місії університетів

Фінансовий аспект роботи університету є надзвичайно важливим для усіх стейкхолдерів: держави, інвесторів, партнерів, студентів та співробітників. Роль фінансового департаменту чи фінансових служб є обслуговуючою та полягає у веденні професійної роботи, підзвітності, обслуговуванні, підтримці та наданні інформації усім зацікавленим сторонам. Чітка система фінансового планування та звітності є важливою для грантодавців та інвесторів. Добробут і соціальний клімат колективу значною мірою залежить від організації роботи та сервісів фінансових служб. Система надання фінансових послуг та роз'яснень щодо фінансових питань студентам також є надзвичайно важливим чинником конкурентоспроможності ЗВО.

Відділ фінансів **University of Oxford** працює для того, щоб «підтримати наукову, дослідницьку та адміністративну спільноту університету надійними фінансовими порадами та своєчасною інформацією, за допомогою низки допоміжних послуг, включаючи фінансові операції, фінансову звітність, фінансову підтримку та професійні послуги»⁴⁰⁹.

Таке визначення наголошує, що фінансові служби працюють для супроводу та підтримки основних видів діяльності, відповідно, фінансова політика також слугує для досягнення стратегічних цілей розвитку університету. Фінансовий відділ надає низку спеціалізованих послуг підтримки відділам і кафедрам університету у сфері фінансового обслуговування – оподаткування, страхування, фінансові операції, фінансове забезпечення. Команда працівників фінансового відділу «несе відповідальність за забезпечення гарантії того, що фінансові процеси та засоби контролю в університеті належним чином розроблені та працюють відповідно до наміру», а її керівник забезпечує дотримання «системи контролю в рамках високорозвиненої фінансової структури університету»⁴¹⁰.

Університет має систему фінансових положень, процесів і політик, що лежать в основі фінансового адміністрування та дають змогу підтримувати ефективний внутрішній контроль, складати точну річну фінансову звітність та керувати ризиками помилок і шахрайства. Усі члени Університету несуть відповідальність за ознайомлення з Фінансовими положеннями та процесами та їх дотримання.

Підрозділи фінансового відділу мають два ключові обов'язки:

1. Управління фінансовим адмініструванням у своїх відділах відповідно до Фінансового положення та процесів.
2. Забезпечення того, щоб персонал у всіх підрозділах був обізнаний з ключовими політиками й правилами.

Фінансові служби Університету використовують такі практики⁴¹¹:

- 1) Вступні співбесіди – обговорення правил, політик та процесів під час прийому до команди.
- 2) Довідники відділів – містять детальну інформацію про ключові функції та обов'язки.
- 3) Щорічні нагадування – поширення щорічних нагадувань про ключові політики (керівники департаментів отримують щорічне нагадування з текстом зобов'язань).
- 4) Посадові інструкції – включають посилання на положення, політику та процеси в посадових інструкціях, якщо це необхідно.

⁴⁰⁹ University of Oxford. Finance Division. 2021. URL: <https://finance.admin.ox.ac.uk/>

⁴¹⁰ University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.admin.ox.ac.uk/the-division-about-us>

⁴¹¹ University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.web.ox.ac.uk/finance-community#tab-2401331>

5) Навчання – заохочення персоналу пройти відповідне навчання (наприклад, посилання на положення про запобігання корупції тощо).

б) Наради відомств – центральні групи можуть бути запрошені на наради відділів для надання додаткової інформації.

Фінансовий департамент об'єднує працівників до спільноти, метою якої є створення можливостей об'єднатися, познайомитися з іншими людьми, які виконують подібну роботу, вчитися, підтримувати одне одного та ділитися передовим досвідом.

На основі відгуків та зворотного зв'язку розробляється програма заходів на наступний рік, до якої запрошуються всі, хто бере участь у фінансовому або науковому управлінні.

У 2021 р. в Університеті відбулась перша фінансова конференція на основі запитів та відгуків, отриманих від колег з усього університету. Таку конференцію планують проводити щороку з різними сесіями, які будуть цікавими для багатьох людей (включаючи нефінансовий персонал).

На сторінці також представлена програма вдосконалення фінансового відділу⁴¹², а також тренінги на фінансову тематику для працівників університету. Фінансовий відділ розсилає інформаційні бюлетені, щоб поділитися інформацією та щомісячним оновленням ключових фінансових процесів, такими як новини закупівель, новини дослідницьких облікових записів, оновлення підтримки фінансових систем, податкова та інша фінансова інформація.

Місія фінансових служб **University of Huddersfield**: «Підтримати набір та утримання студентів шляхом максимального інвестування людських і фізичних ресурсів, спрямованих на викладання та навчання, для досягнення цілей та завдань Університету (пропонувати високоякісне навчання, збагачене дослідженнями та взаємодією з нашими діловими та культурними спільнотами, всім, хто може отримати користь). Фінансовий департамент університету прагне досягти високого рівня задоволеності клієнтів завдяки своїй нагороді за якість обслуговування клієнтів»⁴¹³.

Сторінка фінансових служб **University of Huddersfield** містить посилання на фінансові форми для заповнення, інформацію з питань страхування, закупівель, бюджетування та управлінського обліку, а також на фінансові політики і процедури Університету.

Працівники фінансової служби дотримуються стандарту якості обслуговування клієнтів **Customer Service Excellence**⁴¹⁴, який пропонує оцінку за наступними п'ятьма категоріями: доступність (розклад роботи та графік прийому), поради та підтримка (можливості онлайн-консультацій, тренінги з фінансових питань для розвитку персоналу, постійних контроль та оновлення фінансових програм), навички клієнтоорієнтованості та розвитку (зворотній зв'язок та реагування на відгуки), середовище та умови обслуговування (гарантії дотримання законодавчих норм та кодексів щодо конфіденційності та захисту персональних даних при консультаціях та здійсненні фінансових операцій, стійкі фінансові рішення відповідно до умов фінансового ринку), спілкування (легко зрозуміла інформація, реагування на думки та поради клієнтів, процедура й терміни вирішення питань).

Сторінка фінансового відділу містить контакти відповідальних за фінансові питання, графік роботи та звітності, доступ до фінансової звітності, а також газету новин фінансових служб, корисну фінансову інформацію, рубрику реагування на відгуки клієнтів і найчастіші питання.

Зрозумілою для використання є інформація щодо фінансових систем (програм) та інструкції щодо їх використання для оптимізації робочих процесів.

Фінансовий департамент **University of Reading**⁴¹⁵ надає «фінансові послуги в усьому університеті, його дочірніх компаніях і трастах», а роль фінансів полягає саме у наданні фінансової підтримки, консультацій та фінансових послуг.

Ці послуги надають такі підрозділи: фінансове планування та стратегія, спеціалісти з бухгалтерського обліку, транзакційні послуги, команда фінансових систем (підтримка фінансового програмного забезпечення). Окреслено функції кожного відділу та подана контактна інформація для зв'язку, а також графік роботи й контакти працівників за сферами відповідальності.

Зазначено основні групи користувачів послуг: правління університету та його окремі члени; школи та їх керівники; підрозділи та їх керівники; комітет зі стратегії та фінансів; Рада; дочірні та суміжні установи університету; студенти; зовнішні зацікавлені сторони, включаючи органи фінансування, дослідницькі ради та моніторингові органи.

На сайті доступна інформація про функції, принципи і практики прихильності в обслуговуванні користувачів, передумови надання якісних послуг, контакти для вирішення питань, інформація про зворотній зв'язок, періодичне опитування щодо якості послуг, а також порядок розгляду фінансових скарг. Також сторінка містить форми й посібники, необхідні для завершення процесів, пов'язаних із

⁴¹² University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.web.ox.ac.uk/finance-community>

⁴¹³ University of Huddersfield. Finance. 2022. URL: <https://staff.hud.ac.uk/finance/>

⁴¹⁴ Customer Service Excellence. 2022. URL: <https://www.customerserviceexcellence.uk.com/more/case-studies/university-of-huddersfield-financial-services/>

⁴¹⁵ University of Reading. Finance. 2022. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/>

фінансами, а також детальну інформацію про Фінансові положення та фінансову стратегію університету, супровідні політики та процедури.

Бачення фінансового відділу **University College London (UCL)**⁴¹⁶ полягає в тому, щоб надавати професійні та високоякісні послуги за допомогою підтримуваного та досвідченого персоналу, який додає цінності академічній місії.

План для фінансових служб ґрунтується на необхідності підтримки реалізації стратегічного плану UCL і має 3 ключові цілі протягом наступних 5 років:

- 1) забезпечення фінансових ресурсів для досягнення академічних цілей (Financing Our Ambitions);
- 2) досягнення інституційних пріоритетів шляхом відповідної фінансової підтримки (Excellent Systems);
- 3) розвиток фінансового потенціалу та спроможності в різноманітній та високопродуктивній команді, де співробітники мають можливість кар'єрного росту та відчують себе цінними (Valuing Our Staff).

Фінансовий відділ UCL надає інформацію у таких розділах: отримання коштів, витрачання коштів, витрати на оплату праці та страхування, навчання (тренінги), фінансові системи, фінансовий інтранет, консультації. Кожен з цих підрозділів надає детальну інформацію для користувачів, підрозділів та працівників університету. Також доступна фінансова звітність, фінансова інформація та надаються посилання на інші відповідні сайти, пов'язані з фінансовими процесами.

Фінансовий відділ декларує свої зобов'язання щодо пошуку напрямів стійкішої роботи та обмеження шкоди навколишньому середовищу, а також впроваджує проєкт щодо розвитку та удосконалення надання своїх послуг (Finance Transformer Project).

Проаналізувавши діяльність фінансових відділів (департаментів) університетів, можемо зробити висновок, що, незважаючи на назву служб та їх структуру, їх місія є спільною – фінансова підтримка та послуги для університетської спільноти, а соціальна відповідальність фінансових працівників полягає у професійному обслуговуванні для забезпечення цінності академічної місії університету та досягнення стратегічних цілей.

До критеріїв, що формують соціальну відповідальність фінансових служб університетів (критеріїв досконалості служби) належать:

1. Доступність – поінформованість про діяльність фінансового відділу, розклад роботи та графік прийому, чітка інформація щодо питань діяльності відділів (служб).
2. Відкритість, відповідальність за якість роботи – відкриті для доступу політики, положення, інструкції фінансового регулювання, легкодоступні для ознайомлення і зрозумілі процедури вирішення питань, постійне оновлення інформації, форм.
3. Прозорість – доступ до річної офіційної фінансової звітності університету.
4. Клієнтоорієнтованість та репутація – забезпечення зворотного зв'язку, реагування на питання, думки та поради академічної спільноти, студентів, відгуки про роботу, легкість та мобільність спілкування та вирішення питань.
5. Поради та підтримка – можливості онлайн консультацій, роз'яснення, відповіді на питання, тренінги з фінансових питань для різних груп клієнтів.
6. Середовище та умови обслуговування – гарантії дотримання законодавчих норм та кодексів щодо конфіденційності та захисту персональних даних при консультаціях та здійсненні фінансових операцій, стійкі фінансові рішення відповідно до умов ринку.
7. Удосконалення та розвиток – динаміка відгуків, відвідування тренінгів, звітування відділу, участь у рейтингах, досягнення показників ефективності.

Для аналізу вітчизняних університетів ми обрали **Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»** (м. Київ) – один із найбільших ЗВО у Європі, лідер технічної освіти в Україні, відомий у світі університет, заснований понад 125 років тому з давніми традиціями та потужною науковою школою; **Львівський національний університет імені Івана Франка** (м. Львів) – класичний ЗВО із потужними науковими школами, давніми традиціями та сучасними інноваційними підходами; **Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля** (міста Луганськ і Северодонецьк) – класичний дослідницький університет, який у 2014 р. був переміщений внаслідок військового конфлікту з росією, а в 2022 р. постраждав від повномасштабного вторгнення росії та знову вимушений був переміститись.

Стратегія розвитку університету Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»⁴¹⁷ містить 2 розділи на 46 сторінках тексту. Другий розділ

⁴¹⁶ University College London. Finance. 2022. URL: <https://www.ucl.ac.uk/finance/>

⁴¹⁷ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Стратегія розвитку університету Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2022. URL: <https://kpi.ua/files/2020-2025-strategy.pdf>

«План дій щодо виконання стратегії розвитку» має підрозділ «Фінансово-економічна діяльність», де ставляться завдання щодо удосконалення поточної роботи департаменту економіки і фінансів (автоматизація, розробка положень, перегляд структури), які в результаті мають сприяти підвищенню конкурентоспроможності університету та ефективності використання коштів університету.

Стратегія Львівського національного університету ім. Івана Франка 2021–2025⁴¹⁸ представлена у вигляді презентації на 15 слайдах, містить підрозділ «Фінансове забезпечення», в якому ставляться завдання:

- забезпечувати високий рівень оплати праці працівників Університету як конкурентоспроможного закладу вищої освіти;
- розробити програму пошуку альтернативних джерел фінансування освітніх, наукових та інфраструктурних проєктів Університету;
- створити університетський фонд розвитку науки, сформований з грантових, донорських і позабюджетних фінансових надходжень;
- розширити спектр надання платних додаткових освітніх і наукових, експертних, консультаційних послуг структурними підрозділами Університету;
- реалізувати нову модель співпраці з випускниками Університету задля ефективної координації роботи із залучення коштів для реалізації освітніх і наукових проєктів.

Стратегія розвитку Східноукраїнського національного університету імені В. Даля до 2030 року⁴¹⁹ одним із основних завдань визначає «підтримання фінансового благополуччя Університету» (С. 16), а цілями його забезпечення визначено (С. 39):

- 1) Раціональне та результативне використання фінансових коштів, пошук нових додаткових джерел фінансування основної діяльності університету.
- 2) Створення стійкої фінансової системи, формування умов стабільності ресурсного забезпечення.
- 3) Реалізація методології ефективного розподілу ресурсів для досягнення стратегічних цілей університету.

На жаль, фінансові політики, положення чи інструкції в НТУ «КПІ ім. І. Сікорського» та ЛНУ ім. І. Франка відсутні у відкритому доступі, що не дає змогу зовнішнім стейкхолдерам та іншим зацікавленим особам забезпечувати громадський контроль або знайомитись з практиками роботи університету.

Зазначимо, що СНУ ім. В. Даля у рубриці «Сталий розвиток» наводить деякі фінансові політики⁴²⁰:

- 1) Концепція сталого фінансування;
- 2) Концепція сталого інвестування;
- 3) Політика сталих закупівель;
- 4) Програма поведження з твердими побутовими відходами.

Проаналізуємо інформацію фінансово-економічних служб університетів за визначеними нами критеріями досконалості фінансових відділів (табл. 7.2).

Таблиця 7.2

Аналіз інформації фінансово-економічних підрозділів вітчизняних університетів

Критерій аналізу фінансових служб	Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ⁴²¹	Львівський національний університет імені Івана Франка ⁴²²	Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля ⁴²³
Доступність	Інформація про Департамент економіки та фінансів знаходиться у	В структурі університету серед переліку підрозділів у рубриці «Служби	Інформація про контакти та роботу фінансових служб

⁴¹⁸ Львівський національний університет імені Івана Франка. Стратегія Львівського національного університету ім. Івана Франка 2021–2025. 2021. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/strategy-2021-2025.pdf>

⁴¹⁹ Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Стратегія розвитку СНУ ім. В. Даля до 2030 року. 2019. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/university/strategiya-rozvytku-snu-im-v-dalya/>

⁴²⁰ Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Документи у сфері сталого розвитку. 2022. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/stalji-rozvytok/>

⁴²¹ Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Департамент економіки та фінансів. 2022. URL: <https://def.kpi.ua/>

⁴²² Львівський національний університет імені Івана Франка. Служби фінансово-економічного забезпечення. 2022. URL: <https://lnu.edu.ua/structure/subdivisions/financial-services-and-economic-security/>

⁴²³ Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. 2022. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/university/legislature/>

	стрічці адміністративних підрозділів та переходить на окрему сторінку, де є інформація щодо структури департаменту, сфери питань відповідальності відділів, функції, розклад роботи, та контакти	фінансово-економічного забезпечення» розміщена інформація про бухгалтерську службу та планово-фінансовий відділ, завдання, графік роботи та прийому відвідувачів, контактна інформація	відсутня на сайті
Відкритість, відповідальність	Наявні документи та законодавча база національного рівня щодо фінансових питань. На основному сайті є блок «Антикорупційні заходи». У рубриці «Ресурси» є інформація про проведення закупівлі	Наявні нормативно-правові документи національного рівня з фінансових питань. У рубриці «Документи університету» є інформація щодо публічних закупівель та документи національного рівня щодо боротьби з корупцією	У рубриці про Університет наведена антикорупційна програма та підрозділ «Публічні закупівлі»
Прозорість	Річна фінансова звітність та обов'язкові для оприлюднення фінансові документи розміщені загальному переліку офіційних документів	Річна фінансова звітність та обов'язкові для оприлюднення фінансові документи доступні з сторінки фінансового відділу і головної сторінки	Річна фінансова звітність та обов'язкові для оприлюднення фінансові документи в рубриці «Прозорість та інформаційна відкритість університету»
Клієнтоорієнтованість, репутація	Відсутня інформація щодо забезпечення зворотного зв'язку, реагування на питання, думки та поради академічної спільноти, студентів, відгуки про роботу фінансових служб		
Поради та підтримка	Наведена рубрика «Консультації», де міститься база документів та фінансової інформації	Відсутня інформація щодо можливості консультацій, роз'яснення, відповіді на питання, тренінгів з фінансових питань	
Середовище та умови обслуговування	Є інформація щодо оплати за навчання за допомогою різних ресурсів онлайн, відсутня інформація для працівників	Доступно і зрозуміло висвітлений блок «Платні послуги», наведена інформація про ставки заробітних плат та стипендій	Є інформація щодо вартості навчання, платних послуг, стипендій студентам, але відсутня інформація для працівників
Удосконалення та розвиток	Відсутня інформація щодо реагування на зворотній зв'язок, відвідування тренінгів працівниками, звітування відділу, принципи діяльності тощо		

Джерело: складено автором.

Структура й кількість відділів, їх назви можуть бути різними відповідно до структури університету, штатного розпису та потреб університету, але інформація для різних груп стейкхолдерів повинна бути доступною та клієнтоорієнтованою.

Обов'язкова інформація, що регламентована законодавством національного рівня, наприклад, щодо проведення публічних закупівель, антикорупційних заходів, у всіх університетах наявна, але висвітлена у різних рубриках і часто важкодоступна для пошуку. Обов'язковим, згідно із законом України «Про вищу освіту»⁴²⁴ (ст. 79), є також розміщення на сайтах університетів фінансової звітності (кошторис ЗВО на поточний рік та всі зміни до нього, звіт про використання та надходження коштів), інформації щодо проведення тендерних процедур та штатний розпис на поточний рік. Ці документи є у кожного закладу, але часто важкодоступні для пошуку, знаходяться у різних рубриках.

На сьогодні у більшості вітчизняних університетів у відкритому доступі відсутня інформація щодо інституційних політик чи положень фінансового регулювання. Також немає інформації про можливість онлайн консультацій, роз'яснень, тренінгів з фінансових питань для різних груп клієнтів.

Фінансово-економічні відділи недостатньо висвітлюють інформацію про свою діяльність, що пов'язано з низьким рівнем фінансової автономії та соціальної відповідальності. Неготовність брати на

⁴²⁴ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n1156>

себе відповідальність супроводжується відсутністю або недостатнім розумінням інструкцій та політик щодо фінансових питань. Фінансові консультації та обслуговування особливо важливі під час війни. Власний бюджет не завжди дає можливість університетам підтримати своїх працівників і студентів, але є інші джерела коштів, що спрямовуються на підтримку академічного персоналу та студентів. Часто працівникам і студентам складно розібратись у пропозиціях, тому фінансові служби повинні надати професійну консультацію та допомогу. Зважаючи на можливості фінансування нових міжнародних проєктів, грантів підтримки університетів під час війни фінансові служби також опановують нові механізми та інструменти роботи з ними.

Висновки

Порівнявши досвід університетів Великої Британії та України, можемо зробити висновки.

1. Університети Великої Британії надають фінансову інформацію для усіх груп стейкхолдерів (працівників, студентів, інвесторів), тоді як університети України дуже обмежено показують інформацію щодо фінансових питань. Відкритий доступ до інформації фінансових підрозділів університетів Великої Британії та її зміст спрямований на підтримку та обслуговування академічного персоналу та студентів, поліпшення роботи відповідних підрозділів та репутацію закладу загалом. Українські університети дотримуються обов'язковості вимог до фінансової звітності на рівні національного законодавства, часто не надають доступ до фінансової інформації працівникам та студентам.

2. Спільною метою у стратегіях університетів Великої Британії є забезпечення фінансової стійкості установи, що забезпечують заходи ефективного використання ресурсів і фінансового супроводу академічної діяльності. Фінансові політики є інструментом управління, враховують маркери соціальної відповідальності та сприяють досягненню стратегічних цілей університету. В стратегіях університетів України є розділ фінансового забезпечення, але фінансові цілі чітко не окреслені, а недоступність інформації щодо фінансових політик не сприяє відкритості та прозорості в управлінні.

3. Фінансові служби університетів Великої Британії працюють над якісним сервісом академічної та наукової діяльності, прагнуть до вдосконалення, беруть участь у різних рейтингах досконалості, впроваджують екологічні та соціальні проєкти на прикладі своєї роботи; фінансові ж служби університетів України більше приділяють уваги забезпеченню поточної роботи та дотриманню бюджетного законодавства.

Низький рівень фінансової автономії українських університетів стримує розвиток відповідальності та інституційний розвиток загалом. Фінансові політики є одним із механізмів розширення фінансової автономії ЗВО, що є передумовою для готовності керівників відповідати за фінансові управлінські рішення та інструментом для досягнення стратегічних цілей. Особливої актуальності це набуває під час війни та післявоєнного відновлення, коли відчувається брак бюджетного фінансування і зростають надії на можливість залучення зовнішніх інвестицій, грантів, проєктів.

Університети України потребують розроблення або оновлення фінансової політики, оскільки це дасть їм можливість подолати поточні виклики у найближчому майбутньому, щоб вони могли бути гнучкішими та конкурентоспроможнішими. Кожен університет несе відповідальність за розвиток соціальних, екологічних та економічно стійких практик. Фінансування має вирішальне значення для досягнення університетом своїх стратегічних цілей, але їх досягнення може бути успішним лише тоді, коли соціальні аспекти достатньо враховані у фінансовій політиці. Фінансові питання стосуються усіх зацікавлених сторін: працівників, студентів та інвесторів. Щодо працівників важливо враховувати соціальні питання та спростити процедури, наприклад, винагороди, страхування чи пенсійного забезпечення або витрат на проїзд та перебування, щоб наданою інформацією було легко користуватися. Студентам важливо забезпечити належні консультації з усіх питань, які стосуються стипендіальної підтримки або плати за навчання. Стосовно зовнішніх користувачів, таких як інвестори, грантодавці та держава, важливо чітко повідомляти про ефективні результати і подавати прозору звітність. Екологічні та соціальні аспекти важливі для усіх стейкхолдерів на шляху досягнення Цілей сталого розвитку.

Список використаних джерел

1. Львівський національний університет імені Івана Франка. Стратегія Львівського національного університету ім. Івана Франка 2021–2025. 2021. URL: <https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/strategy-2021-2025.pdf>

2. Львівський національний університет імені Івана Франка. Служби фінансово-економічного забезпечення. 2022. URL: <https://lnu.edu.ua/structure/subdivisions/financial-services-and-economic-security/>

3. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Стратегія розвитку університету Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». 2022. URL: <https://kpi.ua/files/2020-2025-strategy.pdf>
4. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». Департамент економіки та фінансів. 2022. URL: <https://def.kpi.ua/>
5. План відновлення країни. Національна рада з відновлення. Липень 2022. URL: <https://zn.ua/ECONOMICS/konferentsija-po-vosstanovleniju-ukrainy-v-luhano-pravitelstvo-otsenilo-plan-vosstanovlenija-v-750-milliardov.html>
6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#n1156>
7. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Стратегія розвитку СНУ ім. В. Даля до 2030 року. 2019. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/university/strategiya-rozvytku-snu-im-v-dalya/>
8. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Документи у сфері сталого розвитку. 2022. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/stalyj-rozvytok/>
9. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. 2022. URL: <https://snu.edu.ua/index.php/university/legislature/>
10. Шофолова Н. Фінансова політика закладів вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Університети і Лідерство»*. 2022. Vol. 13. P. 70–80. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-70-80>
11. Advisory Group 1 on Social Dimension. Final Report. EHEA. 2020. URL: https://eha2020rome.it/storage/uploads/0479534b-a889-4fd9-9d15-64b49e6ee768/AG1_Social_Dimension_Final_Report.pdf
12. Afriyie A.O. Financial sustainability factors of higher education institutions: a predictive model. *International Journal of Education, Learning and Development*. 2015. Vol. 2, N 3. P.17–38. URL: <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/Financial-Sustainability-Factors-of-Higher-Education-Institutions.pdf>
13. Andone D., Brown M., Peterbauer H. Strategy and organisational culture. Learning & Teaching Paper #17. Report editors. European University Association. 2022. URL: https://eua.eu/downloads/publications/eua%20tpg%20report_%20strategy%20and%20organisational%20culture.pdf
14. Bennetot Pruvot E., Estermann T. Allocating core public funding to universities in Europe: state of play & principles. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/funding%20models%20v2.pdf>
15. Bunescu L., Estermann T., Bennetot Pruvot E. Public Funding Observatory 2021/2022. Pt 1: Sector perspectives on funding. European University Association. 2022. URL: https://eua.eu/downloads/publications/2022%20public%20funding%20observatory_part%201%20final.pdf
16. Carroll A.B. Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility*. 2016. N 1, 3. DOI: <https://doi.org/10.1186/s40991-016-0004-6>
17. Higher Education Funding Council for England (HEFCE). Financial strategy in higher education institutions. A business approach. Guidance for governors, heads of institution and senior managers. 2002. URL: <https://masqueuniversidadblog.files.wordpress.com/2011/10/financial-strategy-for-universities-a-business-approach-hefce-20021.pdf>
18. Customer Service Excellence. 2022. URL: <https://www.customerserviceexcellence.uk.com/more/case-studies/university-of-huddersfield-financial-services/>
19. Kavanagh S. C. The road to financial sustainability: Planning challenges. *Government finance review*. 2007. URL: <http://www.orgwise.ca/sites/osi.ocasi.org.stage/files/resources/The%20Road%20to%20Financial%20Sustainability%20Planning%20Challenges.pdf>
20. Kozirog K., Lucaci S.-M., Berghmans S. Universities as key drivers of sustainable innovation ecosystems. Results of the EUA survey on universities and innovation. European University Association. 2022. URL: <https://eua.eu/downloads/publications/innovation%20report.pdf>
21. Organization for Economic Co-operation and Development. On the Edge: Securing sustainable future for higher education. Report of the OECD/IMHE – HEFCE project on financial management and governance of higher education institutions. 2004. URL: www.oecd.org/edu/imhe/33642717.pdf
22. University College London. UCL 2034: a 20-year strategy for UCL. 2022. URL: <https://www.ucl.ac.uk/2034/enablers/financing-ambitions>
23. University College London. Finance policies. 2022. URL: <https://www.ucl.ac.uk/staff/policies/2021/jun/finance-policies>

24. University College London. Finance. 2022. URL: <https://www.ucl.ac.uk/finance/>
25. University of Huddersfield. Financial Strategy. URL: <https://staff.hud.ac.uk/finance/>
26. University of Huddersfield. The University strategy map 2018–2025. 2018. URL: https://www.hud.ac.uk/media/assets/document/vco/strategy_map_updated_22.pdf
27. University of Huddersfield. Corporate Social and Environmental Purchasing Policy. 2019. URL: <https://www.hud.ac.uk/media/policydocuments/Corporate-Social-and-Environmental-Purchasing-Policy.pdf>
28. University of Huddersfield. Finance. 2022. URL: <https://staff.hud.ac.uk/finance/>
29. University of Huddersfield. Policies. 2022. URL: <https://www.hud.ac.uk/policies/>
30. University of Oxford. Strategic plan 2018–2023. 2018. URL: https://www.ox.ac.uk/sites/files/oxford/field/field_document/Strategic%20Plan%202018-23.pdf
31. University of Oxford. Finance Division. 2021. URL: <https://finance.admin.ox.ac.uk/>
32. University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.admin.ox.ac.uk/the-division-about-us>
33. University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.web.ox.ac.uk/finance-community#tab-2401331>
34. University of Oxford. Finance Division. 2022. URL: <https://finance.web.ox.ac.uk/finance-community>
35. University of Reading. Strategic plan 2020–2026. 2020. URL: <http://www.reading.ac.uk/web/files/Aboutus/university-strategy.pdf>
36. University of Reading. Investment Policy. 2021. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/forms-and-guides-policies-and-procedures/finance-service-levels-policies-and-procedures/investment-policy>
37. University of Reading. University of Reading Financial Regulations. 2021. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/-/media/project/functions/finance/documents/financial-regulations-final-july-2021.pdf?la=en&hash=DE6C9B6DEE6D36E6F5279F19B7345A8B>
38. University of Reading. Finance policies. 2022. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/forms-and-guides-policies-and-procedures>
39. University of Reading. Finance. 2022. URL: <https://www.reading.ac.uk/finance/>
40. Vision for the future «Principles and Guidelines for Social Dimension (PAG)». EHEA. 2019. URL: http://www.ehea.info/Upload/AG_1_SD_Vision_SWOT.pdf

РОЗДІЛ 8

Забезпечення якості в Національній системі кваліфікацій. Питання стандартизації і наповнення Національної рамки кваліфікацій⁴²⁵.

*Володимир Ковтунець,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу взаємодії університетів та суспільства,
Інститут вищої освіти НАПН України
<https://orcid.org/0000-0001-9077-4867>*

Анотація

Досліджено проблеми забезпечення якості в Національній системі кваліфікацій України з точки зору її інтеграції у відповідну європейську. Визначено 3 складники забезпечення якості кваліфікацій: якість стандартизації, якість оцінювання, якість кваліфікації як документа. Основну увагу зосереджено на питаннях якості освітніх і професійних стандартів. Показано, що в системі освітніх і професійних стандартів є потреба у створенні інструментів забезпечення якості однакового застосування термінології відповідно до законодавства та практики Європейського Союзу. Йдеться про необхідність правильного застосування термінів «результати навчання», «компетентності», розмежування суб'єктів діяльності у сфері стандартів: «розробники», «рецензенти», «суб'єкти затвердження». Наголошено на необхідності запровадження стандартів оцінювання, зокрема, для професійних кваліфікацій.

Ключові слова: *євроінтеграція; Європейський Союз; кваліфікація; освітні стандарти; освітня кваліфікація; професійна кваліфікація; професійні стандарти; результати навчання.*

Приписами Закону України «Про освіту» від 2017 р. в Україні запроваджено Національну систему кваліфікацій. Прийняттю цих норм передувала тривала й копітка робота європейських партнерів України, насамперед Європейської освітньої фундації (European Training Foundation, ETF) з надання технічної допомоги Україні у формуванні сучасної системи кваліфікацій.

Створення системи кваліфікацій розпочалося з ініціативи Великої Британії, Австралії та ін.⁴²⁶. Поштовхом стали зростаючі потреби економіки у постійному навчанні персоналу компаній для швидких технологічних змін у виробництві та веденні підприємницької діяльності. Метою було формування єдиної системи, в якій можна порівнювати освітні та професійні кваліфікації за складністю і якістю незалежно від галузі знань чи виду економічної діяльності.

Європейська система кваліфікацій розпочалася з прийняття Радою Європейського Союзу Рекомендацій 2008 р.⁴²⁷. Друга редакція Рекомендацій прийнята 2017 р.⁴²⁸.

Відповідно до законодавства Європейського Союзу (ЄС), рекомендації як правовий акт дають державам-учасникам високий ступінь свободи у реалізації через національне законодавство⁴²⁹.

Незважаючи на це, в ЄС домінує такий критерій відповідності національних політик рекомендаціям Європейської ради як забезпечення належної якості у відповідній сфері. У системі кваліфікацій критерієм дотримання рекомендацій Європейської ради також є якість професійних кваліфікацій, порівняння у різних державах – членах ЄС.

Україна як асоційований член ЄС і як країна-кандидат у члени ЄС формує свою національну систему кваліфікацій, і для повноцінного визнання в ЄС має забезпечити якість, що відповідає вимогам ЄС.

⁴²⁵ За першою частиною матеріалів розділу опубліковано статтю: Ковтунець В., Мельник С. Підходи до забезпечення якості в національній системі кваліфікацій: питання стандартизації. *Освітня аналітика України*, 2022. № 5 (21). С. 51–65.

⁴²⁶ Report from Thematic Group 1: The Role of National Qualifications Systems in Promoting Lifelong Learning An OECD activity. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/33977045.pdf>; Ron Tuck. An Introductory Guide to National Qualifications Frameworks: Conceptual and Practical Issues for Policy Makers. International Labour Organization, 2007. 76 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@ifp_skills/documents/instructionalmaterial/wcms_103623.pdf

⁴²⁷ Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>

⁴²⁸ Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2017/C 189/03). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01))

⁴²⁹ Consolidated version of the Treaty on European Union. Official Journal of the European Union. 26.10.2012. C 326/15. 34 p. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF

Поняття «кваліфікація» та складники якості кваліфікації

Закон України «Про освіту»⁴³⁰ визначає, що «кваліфікація – визнана уповноваженим суб'єктом та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей (результатів навчання)».

Рекомендації Європейської ради⁴³¹ дають схоже визначення: «Кваліфікація означає офіційний результат процесу оцінювання та валідації, який отримується, коли компетентний орган визначає, що особа досягла результатів навчання відповідно до заданих стандартів».

Таким чином, кваліфікація включає три складники:

- 1) стандарт;
- 2) процес оцінювання і валідації результатів навчання;
- 3) документ (офіційний результат) про присвоєння кваліфікації.

Отже, якість кваліфікації визначається якістю складників:

- якість стандартів (освітніх і професійних);
- якість оцінювання та валідації;
- якість документа (повнота і надійність відомостей, строк дії тощо).

З точки зору інструментів забезпечення якості слід розглянути зовнішні системи забезпечення якості, внутрішні системи забезпечення якості залучених до процесів закладів, установ, організацій тощо.

Складніша методологія дослідження могла б включати оцінювання результатів діяльності, а не лише процедур, однак це виходить за межі нашого дослідження.

Якість стандартизації. Стандарти освіти

Кваліфікація присвоюється тоді, коли особа досягає результатів навчання, передбачених стандартом – освітнім або професійним. Тому якість кваліфікації визначається якістю відповідного стандарту.

У кінцевому підсумку якість освітнього чи професійного стандарту визначається його практичним застосуванням. Ми розглянемо тут процедури, які можуть забезпечити якість освітнього чи професійного стандарту на етапі його розроблення. Їх можна об'єднати у дві системи: систему зовнішнього і внутрішнього забезпечення якості. Система внутрішнього забезпечення якості – це система заходів, запроваджених розробником стандарту для забезпечення якості. У цьому контексті слід зазначити, що процедури розроблення і затвердження освітніх і професійних стандартів в Україні суттєво відрізняються.

Питання стандартизації загалом в Україні регулює Закон України «Про стандартизацію»⁴³². Однак, згідно з частиною 2 статті 2 цього Закону, він не поширюється на стандарти «освіти та інші соціальні стандарти».

Питання стандартів освіти регулюють відповідні закони про освіту. Базовий Закон «Про освіту»⁴³³ у статті 32 дає загальне визначення стандарту освіти. Право затверджувати стандарти надається центральним органам виконавчої влади відповідно до спеціальних законів.

Відповідно до вимог частини 1 статті 46 Закону «центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки (Міністерство освіти і науки України, МОН) організовує розроблення і затверджує стандарти освіти у випадках, визначених цим Законом та спеціальними законами, оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті».

Фактично на МОН України покладено основні повноваження щодо розроблення і затвердження стандартів освіти. Інші центральні органи уповноважені затверджувати стандарти спеціалізованої освіти (частина 6 статті 21 Закону).

Спеціальні закони встановлюють дещо відмінні процедури розроблення і затвердження стандартів освіти. Так, Закон України «Про дошкільну освіту»⁴³⁴ передбачає стандарт дошкільної освіти як базовий компонент дошкільної освіти. Він «містить норми і положення, які визначають державні

⁴³⁰ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁴³¹ Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2017/C 189/03). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01))

⁴³² Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 31, ст. 1058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

⁴³³ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁴³⁴ Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 49, ст. 259. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>

вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті». Стандарт (базовий компонент) розробляється і затверджується МОН України (стаття 19) із залученням «Національної академії педагогічних наук України, органів із забезпечення якості освіти, академічних, галузевих науково-дослідних інститутів, закладів освіти, інших науково-методичних та методичних установ, громадських об'єднань, у тому числі фахових організацій (професійних асоціацій), інших інститутів громадянського суспільства, експертів тощо» (стаття 22).

Закон України «Про повну загальну середню освіту»⁴³⁵ передбачає, що стандарти початкової, базової середньої та профільної середньої освіти розробляє МОН України (із залученням Національної академії педагогічних наук та інших суб'єктів) і затверджує Кабінет Міністрів України.

Закон визначає поняття «державний стандарт» як «зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на відповідному рівні загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні».

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту»⁴³⁶ запроваджує два види стандартів: державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти, державні освітні стандарти з конкретних професій.

Закон визначає поняття «державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти» як «сукупність державних вимог до змісту професійної (професійно-технічної) освіти, рівня кваліфікації випускника закладу професійної (професійно-технічної) освіти та освітнього рівня вступників». Водночас визначення державного освітнього стандарту з професії в Законі відсутнє. Державний стандарт розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки і затверджує Кабінет Міністрів України. Державний освітній стандарт з професії розробляє і затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Закон України «Про фахову передвищу освіту»⁴³⁷ несподівано пропонує визначення стандарту освіти, відмінне від передбаченого Законом України «Про освіту». Так, стаття 32 Закону України «Про освіту» передбачає, що «стандарт освіти визначає:

- вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня;
- загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти;
- інші складники, передбачені спеціальними законами».

Спеціальний закон, яким є Закон України «Про фахову передвищу освіту», у статті 1 дає визначення: «стандарт фахової передвищої освіти – сукупність вимог до освітньо-професійних програм фахової передвищої освіти, які є спільними для всіх освітньо-професійних програм у межах певної спеціальності».

У частині 3 статті 8 цього Закону поняття «стандарт» уточнюється: «професійної програми:

- 1) перелік обов'язкових загальних та спеціальних компетентностей і результатів навчання здобувачів фахової передвищої освіти;
- 2) вимоги до попередньої освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою;
- 3) обсяг кредитів ЄКТС, необхідний для здобуття ступеня фахового молодшого бакалавра за відповідною спеціальністю;
- 4) форми атестації здобувачів фахової передвищої освіти;
- 5) вимоги до системи внутрішнього забезпечення якості фахової передвищої освіти;
- 6) вимоги професійних стандартів (за наявності)».

Однак стандарт – це перелік вимог до освітньо-професійних програм, а не результатів навчання.

Стандарти фахової передвищої освіти розробляються за кожною спеціальністю. Розробляє і затверджує їх центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки – Міністерство освіти і науки України.

Закон України «Про вищу освіту»⁴³⁸ аналогічно передбачає, що «Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності» (стаття 10).

Частина 6 статті 10 Закону передбачає, що «стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, що забезпечують формування і реалізують державну політику у

⁴³⁵ Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 31, ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

⁴³⁶ Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998 № 103/98-В. Відомості Верховної Ради України, 1998, № 32, ст. 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>

⁴³⁷ Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 30, ст. 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>

⁴³⁸ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

відповідних сферах, галузевих об'єднань організацій роботодавців і затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти».

У праці В.Є. Бахрушина⁴³⁹ представлено ґрунтовний аналіз відповідності стандартів вищої освіти Національній рамці кваліфікацій, узгодженості стандартів різних освітніх рівнів у межах спеціальності та галузі знань. Автор де факто визнає, що, незважаючи на визначення, про яке йшлося вище, предметом стандартизації є не освітні програми, а компетентності та результати навчання.

Аналізуючи стан стандартизації освіти загалом на відповідність законодавству ЄС, зокрема рекомендаціями Ради Європи, можна зробити висновки:

1) для різних рівнів формальної освіти застосовується різний предмет стандартизації. У дошкільній, початковій, середній та професійній (професійно-технічній) освіті стандартизуються вимоги до здобувачів освіти (результати навчання, компетентності тощо). У фаховій передвищій та вищій освіті освітні стандарти встановлюють вимоги до освітніх програм. Це інший предмет регулювання, який не відповідає рекомендаціям Ради ЄС. Більше того, такі стандарти освіти не можуть застосовуватись до оцінювання результатів навчання здобувачів освіти. По-суті, такі стандарти слід називати не стандартами освіти, а стандартами освітніх програм або стандартами організації освітнього процесу.

2) щодо всіх стандартів, йдеться про вживання термінів «компетентність» і «результати навчання». Рада Європейського Союзу рекомендувала нову структуру дескрипторів Європейської рамки кваліфікацій. Порівняно з Європейською рамкою кваліфікацій 2008 р. зараз вилучено дескриптор «компетентність». Кваліфікації описуються лише у термінах результатів навчання⁴⁴⁰.

Такий підхід загалом узгоджений нормами базового закону України «Про освіту»⁴⁴¹: «результати навчання – знання, уміння, навички, способи мислення, погляди, цінності, інші особисті якості, набуті у процесі навчання, виховання та розвитку, які можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти та які особа здатна продемонструвати після завершення освітньої програми або окремих освітніх компонентів» (частина 1 статті 1, п. 22);

«компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність».

Таким чином, результати навчання характеризуються основними властивостями:

- можуть бути ідентифіковані;
- можуть бути оцінені та виміряні.

Компетентність можна скорочено охарактеризувати як динамічну комбінацію результатів навчання, «що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та / або подальшу навчальну діяльність». Тобто це здатність застосовувати результати навчання для досягнення визначених цілей.

Термінологічні проблеми системи кваліфікацій детально досліджені в⁴⁴².

Виходячи з поняття «стандарт освіти», визначеного статтею 32 Закону України «Про освіту», основним його складником є «вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня». Тобто, стандарт освіти має встановлювати обов'язкові результати навчання і здатність застосовувати сукупність результатів навчання у практичній діяльності чи подальшій освіті.

Кембриджський словник англійської мови формулює «стандарт» як «рівень якості»⁴⁴³.

Згідно з вимогами ЄС, стандарт освіти має визначати вимоги до результатів навчання здобувачів освіти. Відповідно до українського законодавства, стандарт освіти має визначати вимоги як до результатів навчання, так і до компетентностей, тобто здатностей застосовувати результати навчання.

Практика оцінювання компетентностей показує⁴⁴⁴, що для цього слід використовувати технологію декомпозиції компетентностей на результати навчання і оцінювати результати навчання, формуючи підсумкову оцінку як зважену суму. Автори застосували цю технологію для оцінювання

⁴³⁹ Бахрушин В.Є. Стандартизація вимог до вищої освіти, як інструмент забезпечення якості вищої освіти: рівні вищої освіти та предметні області. *Освітня аналітика України*. 2020. № 2 (9). С. 50–66.

⁴⁴⁰ Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2017/C 189/03). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01))

⁴⁴¹ Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁴⁴² Kovtunets V., Polishchuk N. Qualifications, learning outcomes and competencies. Terminological problems. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2021. Vol. 12. P. 53–65. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-53-65>

⁴⁴³ Standard. Cambridge Dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/standard>

⁴⁴⁴ Zelman M., Shmiss T., Vasiliev K., Froumin I. International comparison of information literacy in digital environments. Conference papers. International Association for Educational Assessment (IAEA) Manila 37th annual conference. 2013. Vol. 10.

інформаційної компетентності. Пізніше її рекомендувала ЮНЕСКО для моніторингу цифрової компетентності⁴⁴⁵.

Таким чином, незважаючи на термінологічні проблеми, для присвоєння кваліфікацій – освітніх або професійних – оцінюються результати навчання. Це означає, що вимоги освітніх і професійних стандартів мають бути описані у термінах результатів навчання.

Структурний аналіз затверджених стандартів освіти засвідчує відсутність системного підходу до їх розроблення. Опис обов'язкових результатів навчання здебільшого не відповідає дескрипторам Національної рамки кваліфікацій. Внаслідок вживання в освітніх законах терміна «компетентність» у різних розуміннях (від ототожнення з результатами навчання до майже протиставлення) така сама картина спостерігається й у стандартах.

Тому не дивно, що цими стандартами дуже рідко користуються для розроблення засобів оцінювання результатів навчання. Наприклад, зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО) результатів навчання за курс повної загальної середньої освіти проводиться за програмами, які регулярно затверджує Міністерство освіти і науки України⁴⁴⁶. Вимоги до результатів навчання у програмах описані максимально визначено й чітко.

Якість стандартизації. Професійні стандарти

Професійні стандарти вперше були передбачені змінами до Кодексу законів про працю України⁴⁴⁷. Тут вони поставлені поряд із кваліфікаційними характеристиками професій за Національним класифікатором України ДК 003 «Класифікатор професій» (КП)⁴⁴⁸. Цим пояснюється, чому професійні стандарти розроблялися і розробляються на професії, внесені до КП: професійний стандарт розглядався як удосконалення кваліфікаційної характеристики.

Визначення професійного стандарту дав Закон України «Про освіту» у 2017 р.:

«Професійний стандарт – це затверджені в установленому порядку вимоги до компетентностей працівників, що слугують основою для формування професійних кваліфікацій».

Це ж визначення після внесення змін до законів України дублює Кодекс Законів про працю України⁴⁴⁹.

Таким чином, професійний стандарт – це набір вимог до компетентностей, основа для формування професійних кваліфікацій.

У цих же законах наведено визначення професійних кваліфікацій.

«Професійна кваліфікація (повна професійна кваліфікація) – це визнана або присвоєна /підтверджена суб'єктом, уповноваженим на це законодавством, та засвідчена відповідним документом стандартизована сукупність здобутих особою компетентностей та / або результатів навчання, що дає змогу здійснювати всі трудові функції, визначені відповідним професійним стандартом».

Як бачимо, компетентності стоять поряд із результатами навчання, що можна трактувати як синонімічність і доповнюваність.

Затверджені на підставі Закону «Порядок розроблення та затвердження професійних стандартів» (у новій редакції – «Порядок розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів») ⁴⁵⁰ та «Методика розроблення професійних стандартів» ⁴⁵¹ передбачають 2 групи складників професійного стандарту:

1) вимоги до робіт, які має виконувати власник кваліфікації:

- трудові функції;
- трудові дії, з яких складаються трудові функції (названі компетентностями);
- обладнання і матеріали, необхідні для виконання трудових дій;

2) вимоги до результатів навчання, які мають забезпечувати здатність виконувати відповідні трудові функції:

⁴⁴⁵ Recommendations on Assessment Tools for Monitoring Digital Literacy within UNESCO's Digital Literacy Global Framework. Information Paper No. 56. January 2019. UIS/2019/LO/IP/56. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip56-recommendations-assessment-tools-digital-literacy-2019-en.pdf>

⁴⁴⁶ Програми ЗНО. Освіта.уа. URL: https://osvita.ua/test/program_zno/

⁴⁴⁷ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 2, ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#n6>

⁴⁴⁸ Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>

⁴⁴⁹ Кодекс законів про працю України: затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 БВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print>

⁴⁵⁰ Про затвердження Порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-%D0%BF#Text>

⁴⁵¹ Відповідно до Закону № 2179 Методика припиняє свою дію і Національним агенством кваліфікацій затверджено Методичні рекомендації: Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів: наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text>

- знання;
- вміння і навички.

Хоча формат стандарту виходить за межі того, як він формально визначений Законом, але з урахуванням визначення професійної кваліфікації, представленого тим самим Законом, і яка формується на підставі стандарту, такий формат краще відповідає Рекомендаціям Ради ЄС і Національній рамці кваліфікацій.

Проте формат професійного стандарту не відповідає Національній рамці кваліфікацій ні в редакції до 2019 р., ні в чинній редакції.

Так, серед дескрипторів відсутні «комунікація» та «відповідальність і автономія». Відсутність вимог щодо комунікації та автономності й відповідальності створює труднощі під час визначення рівня Національної рамки кваліфікацій, до якого належить задана стандартом професійна кваліфікація.

Найскладнішою проблемою є якість професійних стандартів. За даними секретаріату Національного агентства кваліфікацій, 114 професійних стандартів із 230 затверджених містять недоліки, які створюють труднощі під час їх застосування, зокрема зіставлення з рівнями Національної рамки кваліфікацій.

Одна із фундаментальних проблем – віднесення професійної кваліфікації, заданої професійним стандартом, до певного рівня Національної рамки кваліфікацій. Більшість професійних стандартів такої інформації не містять. У багатьох відсутні відомості, які б дали змогу це зробити. Є професійні стандарти, в яких не зазначено професійну кваліфікацію. Є професійні стандарти, які пропонують декілька кваліфікацій, зміст яких відрізняється лише стажем роботи.

Нижче у розділі запропоновано науково обґрунтований метод зіставлення стандарту рівневі Національної рамки кваліфікацій.

Так, професійний стандарт на професію кухаря передбачає абсолютно однакові вимоги до двох заявлених кваліфікацій – кухар 3-го розряду і кухар 4-го розряду.

Не меншою проблемою є звуження видів економічної діяльності, де кваліфікація може бути застосована. Так, професійний стандарт газоелектрозварника передбачає застосування кваліфікації лише в одній галузі – металургії, хоча його вимоги можуть бути застосовані й у інших галузях, крім, можливо, високоточного машинобудування.

Проаналізувавши зміст професійних стандартів, можна виявити суттєво гірше. Так, у стандартах доволі багато вимог у термінах результатів навчання, які складно чи неможливо оцінювати і, відповідно до законодавства, їх не можна вважати результатами навчання. Наприклад, в одному зі стандартів передбачено вміння «дотримуватись засад академічної доброчесності». Названа вимога не може бути віднесена до вмінь, це скоріше ціннісна характеристика. Її оцінювання можливе (експертними методами), але потребує суттєвих затрат ресурсів, невідповідних кваліфікації педагогічного працівника.

Фактично основним джерелом виявлених проблем є відсутність незалежної експертизи (рецензування) проєктів професійних стандартів, яка мала б бути основою зовнішньої системи забезпечення якості стандартів. Як показала практика, передбачене нормативно-правовими актами громадське обговорення проєктів професійних стандартів не забезпечує якості проєкту, що виявляється вже під час застосування стандарту для розроблення процедур і контрольних-оцінювальних матеріалів (тестів).

Ще одна проблема професійних стандартів – жорстка прив'язка до Класифікатора професій.

Кваліфікації – професійні та освітні – здобуваються у результаті навчання: формального, неформального чи інформального. Класифікатора професій (Classifier of occupations) є нормативним документом для статистичного аналізу структури зайнятості населення і власне є класифікатором занять (occupations). Класифікатор включає і посади. Кваліфікація є передумовою для допуску до робіт чи зайняття посад. Одна кваліфікація може давати доступ до кількох посад чи робіт. І навпаки, можуть бути заняття, які вимагають декількох кваліфікацій. Тому подібне зіставлення приведе до звуження кваліфікацій і в підсумку обмежить здобувачам освіти можливість доступу до ринку праці.

Крім того, ситуація ускладнюється тим, що Класифікатор професій в Україні базується на міжнародному ISCO-888, прийнятому у 1988 р. Тоді як держави-члени ЄС мають національні класифікатори, що відповідають міжнародному ISCO-08, прийнятому в 2008 р.

У Європейському Союзі на основі ISCO-08 розроблено свій класифікатор ESCO (Classification of European Skills, Competences, Qualifications and Occupations). Доступна україномовна версія. Однак практичне застосування знову гальмується відсутністю в Україні сучасного класифікатора занять (професій). Стосовно освітніх і професійних стандартів (цей окремий розділ ESCO, який ведеться на національному рівні) українські не можуть бути належно зіставлені через якість професійних стандартів і некоректне використання в стандартах Класифікатора професій. У підсумку це не дає змогу Україні стати повноправним партнером у системі реєстрування кваліфікацій осіб Europass.

Якість стандартизації. Стандарти оцінювання

Оцінювання результатів навчання здобувачів кваліфікацій є складною проблемою. Стандартизація оцінювання забезпечує однаковий підхід до всіх здобувачів. Разом із тим надмірне регулювання може спричинити негативний зворотній вплив на освітній процес.

Стандартизацію оцінювання можна розділити на дві категорії:

- 1) загальні стандарти, які застосовуються до всіх оцінювань;
- 2) спеціальні стандарти, які стосуються конкретних кваліфікацій.

Прикладом загальних стандартів можуть бути рекомендації Американської психологічної асоціації (American Psychological Association, APA) (див. наприклад⁴⁵²).

Так, згадані стандарти передбачають три критерії якості оцінювання: валідність змістова (content validity), надійність (reliability) та справедливість (fairness).

Існує практика корпоративної стандартизації, наприклад, корпорації ETS⁴⁵³.

Питання стандартів оцінювання особливо актуальне передусім для професійних кваліфікацій. Різноманітність професійних кваліфікацій потребує у процесі оцінювання враховувати особливості професійної діяльності, яка може здійснюватися у різних галузях економіки.

Крім того, професійні кваліфікації можуть передбачати такі результати навчання, які складно піддаються оцінюванню традиційними методами. Наприклад, можуть бути ціннісні орієнтири, ставлення, поведінкові характеристики тощо.

Відсутність унормованих хоча б загальних вимог до оцінювання несе ризик неоднакового підходу до присвоєння кваліфікації різними суб'єктами і відповідно знецінення кваліфікацій.

Загалом освітні та професійні стандарти в Україні не містять вимог до оцінювання, а стандарти оцінювання відсутні.

Окремі посилання на оцінювання знаходимо у стандарті базової середньої освіти.

Варто також зазначити, що у початковій та середній освіті відсутні чіткі критерії як нормативного, так і підсумкового оцінювання. Ці недоліки компенсуються якісним зовнішнім незалежним оцінюванням, яке де факто встановлює реальні вимоги до обов'язкових результатів навчання. Це ще раз засвідчує, що якісна стандартизація вимог щодо результатів навчання є основою забезпечення якості в системі освітніх, а також професійних кваліфікацій.

Методика зіставлення професійних кваліфікацій з рівнем Національної рамки кваліфікацій

Методика призначена для вирішення такого завдання.

Задано професійний або освітній стандарт. Потрібно вирішити, до якого рівня Національної рамки кваліфікацій (НРК) належить кваліфікація, задана цим стандартом.

Вхідними даними для прийняття рішення є:

- перелік результатів навчання, передбачений відповідним стандартом, зокрема:
 - знання;
 - уміння й навички;
- перелік дескрипторів НРК:
 - знання;
 - уміння й навички;
 - комунікативні вміння і навички;
 - автономність та відповідальність;
- опис кожного рівня НРК, заданий вимогами дескрипторів.

Як правило, проблема вибору рівня НРК зводиться до вибору між 2–3 близькими рівнями.

Рішення мають приймати експерти у питаннях кваліфікацій з відповідної галузі знань чи виду економічної діяльності.

Рекомендації, розроблені раніше Георгом Ганфом⁴⁵⁴ та Національним агентством кваліфікацій рекомендації⁴⁵⁵ не ґрунтуються на наукових методах і тому можуть приводити до необ'єктивних результатів.

⁴⁵² The Standards for Educational and Psychological Testing. URL: <https://www.apa.org/science/programs/testing/standards>

⁴⁵³ ETS Standards for Quality and Fairness. URL: <https://www.ets.org/about/fairness>

⁴⁵⁴ Ганф Г. Методичні рекомендації щодо зіставлення кваліфікацій з Національною рамкою кваліфікацій України (проект). Турин, Італія, 2015. URL: https://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2015.03.18_Twinning_final_conference/Final%20Guidelines%20referencig%20Ukraine_UKR.pdf

⁴⁵⁵ Методичні рекомендації для визначення рівня професійних кваліфікацій за Національною рамкою кваліфікацій. Затверджено рішенням Національного агентства кваліфікацій 17.09.2021р. URL: <https://drive.google.com/file/d/16zwvcLVUx3TBIZxbTF75Heiv8vodSKlY/view?fbclid=IwAR3FfSH50s3MY6D7MO8bPpUZ>

Алгоритм роботи одного експерта

Алгоритм ґрунтується на методі ієрархій прийняття рішень Т.Л. Сааті⁴⁵⁶,
Метод належним чином обґрунтований і математично доведено оптимальність рішень, які за цим методом приймаються⁴⁵⁷.

Основою алгоритму є попарне зіставлення альтернатив. На першому етапі експерт має попарно зіставити за значущістю для заданої кваліфікації дескриптори НРК, заповнивши таблицю 1.

Крок 1. Зіставлення дескрипторів

Таблиця 8.1

Зіставлення дескрипторів щодо заданої кваліфікації

	Знання	Уміння / навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Знання	1			
Уміння / навички		1		
Комунікація			1	
Відповідальність і автономія				1

У клітинках таблиці наводяться коефіцієнти переваги одного дескриптора над іншим. На діагоналі стоїть 1 як ознака рівноцінності дескриптора самому собі.

Інші заповнюються за правилами, представленими у табл. 2.

Таблиця 8.2

Коефіцієнти домінування

Ступінь переваги	Визначення	Коментар
1	Однакова значущість	Дві альтернативи рівносильні з точки зору поставленої мети
2	Слабкий ступінь переваги	Проміжний рівень між рівносильністю і середньою перевагою
3	Середній ступінь переваги	За досвідом експерта одна з альтернатив трохи сильніша за іншу
4	Перевага вище середнього	Проміжний рівень між середньою і помірно сильною перевагою
5	Помірно сильна перевага	Одна з альтернатив явно переважає іншу
6	Сильна перевага	Проміжний рівень між помірно сильною та дуже сильною перевагою
7	Дуже сильна (очевидна) перевага	Одна з альтернатив значно переважає іншу; підтверджується практикою
8	Надмірно сильна перевага	Проміжне значення між дуже сильною та абсолютною перевагою
9	Абсолютна перевага	Очевидність переваги має безперечне підтвердження

При цьому для заповнення табл. 1 застосовується таке правило: якщо перевага А над Б становить x , то в клітинку АБ пишуть x , а в клітинку БА – обернене значення $1/x$.

[msCfRY_IBqWW793dLReX1Walj6f84uxA8CU](https://doi.org/10.1007/978-3-319-11111-1_1)

⁴⁵⁶ Saaty T.L. Decision Making with Dependence and Feedback. The Analytic Network Process. RWS Publications, 1996. 370 p.

⁴⁵⁷ Saaty T.L. Mathematical Principles of Decision Making. Principia Mathematica Decernendi. University of Pittsburg, 2010. 531 p.

Приклад заповнення таблиці 1

	Знання	Уміння / навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Знання	1	1/5	1/2	1
Уміння / навички	5	1	1/3	1/2
Комунікація	2	3	1	1/3
Відповідальність і автономія	1	2	3	1

Або у значеннях, виражених десятковими дробами:

Таблиця 8.3-1

Приклад заповнення таблиці 1

	Знання	Уміння / навички	Комунікація	Відповідальність і автономія
Знання	1	0.2	0.5	1
Уміння / навички	5	1	0.33	0.5
Комунікація	2	3	1	1/3
Відповідальність і автономія	1	2	3	1

Крок 2. Обчислення вектора пріоритетів дескрипторів

Застосовується наближений метод, який полегшує обчислювальний процес. Вектор пріоритетів має визначитися головним власним вектором матриці пріоритетів. Пропонується наближено обчислювати компоненти цього вектора як середні значення рядків матриці. При невеликих розмірах задачі таке спрощення виправдане.

Таким чином, у стовпчик «Середнє для дескриптора» вписуються середні арифметичні по рядках таблиці. У стовпчик «Вектор пріоритетів» заносяться унормовані значення із попереднього стовпчика – кожне значення попереднього стовпчика ділиться на суму всіх елементів цього стовпчика.

Таблиця 8.4

Приклад обчислення вектора пріоритетів дескрипторів

	Знання	Уміння / навички	Комунікація	Відповідальність і автономія	Середнє для дескриптора	Вектор пріоритетів
Знання	1	0,2	0,5	1	0,6750	0,1181
Уміння / навички	5	1	0,33	0,5	1,7075	0,2988
Комунікація	2	3	1	1/3	1,5825	0,2769
Відповідальність і автономія	1	2	3	1	1,7500	0,3062

Крок 3. Зіставлення рівнів НРК за кожним із дескрипторів

Припустимо, ми маємо справу з професійною кваліфікацією, яку можна відносити за попередніми оцінками до 2-го, 3-го або 4-го рівня НРК. Таким чином маємо три альтернативи: 2, 3, 4.

На цьому кроці треба за аналогією з кроком 1 зіставити альтернативи 2-3-4 за кожним із дескрипторів НРК.

Коефіцієнти домінування альтернатив рівня НРК (група таблиць 5–8).

Таблиця 8.5

Приклад зіставлення за дескриптором «Знання»

	2		3	4	Середнє для дескриптора	Вектор пріоритетів
2	1		0,25	0,125	0,4583	0,0705
3	4		1	0,125	1,7083	0,2628
4	8		4	1	0,4583	0,6667

Таблиця 6. Приклад зіставлення за дескриптором «Уміння / навички»

	2	3	4	Середнє для дескриптора	Вектор пріоритетів
2	1	0,25	0,125	0,4583	0,0705
3	4	1	0,125	1,7083	0,2628
4	8	4	1	0,4583	0,6667

Таблиця 8.6

Приклад зіставлення за дескриптором «Уміння / навички»

	2	3	4	Середнє для дескриптора	Вектор пріоритетів
2	1	0,1667	0,25	0,4722	0,0890
3	6	1	2	3,0000	0,5654
4	4	0,5	1	1,8333	0,3455

Таблиця 8.7

Приклад зіставлення за дескриптором «Комунікація»

	2	3	4	Середнє для дескриптора	Вектор пріоритетів
2	1	1	0,5	0,8333	0,2500
3	1	1	2	1,3333	0,4000
4	2	0,5	1	1,1667	0,3500

Таблиця 8.8

Приклад зіставлення за дескриптором «Відповідальність і автономія»

	2	3	4	Середнє для дескриптора	Вектор пріоритетів
2	1	0,3333	0,1429	0,4921	0,0833
3	3	1	0,25	1,4167	0,2398
4	7	4	1	4,0000	0,6770

Крок 4. Встановлення фінального рейтингу варіантів рішень

Складемо фінальну таблицю для визначення пріоритетів можливих рівнів НРК.

Таблиця 8.9

Приклад фінальної таблиці для визначення пріоритетності можливих рівнів НРК

	Знання	Вміння / навички	Комунікація	Відповідальність і автономія	Рейтинг рівня НРК
1	0,1181	0,2988	0,2769	0,3062	
2	0,0083	0,0266	0,0692	0,0255	0,1296
3	0,0310	0,1689	0,1108	0,0734	0,3842
4	0,0787	0,1032	0,0969	0,2073	0,4862

У першому рядку вказуються рейтингові оцінки дескрипторів НРК. Далі у стовпчиках зазначаються добутки рейтингової оцінки дескриптора на рейтингову оцінку рівня НРК за цим дескриптором. У крайньому правому стовпчику вказується середнє значення рядка.

Отже, найвищий пріоритет має четвертий рівень НРК. Такий висновок не є несподіваним, оскільки за невисокого рівня вимог до знань, кваліфікація ставить високі вимоги до умінь / навичок, відповідальності та здатності до автономної професійної діяльності.

Удосконалення методу

Запропонований метод є наближеним до точного, який є оптимальним. Для отримання точних результатів потрібно вектор пріоритетів знаходити як головний власний вектор відповідної матриці або знаходити кращі наближення такого вектора. В наведеному прикладі координати головного власного вектора матриці наближено обчислювались як середні арифметичні значення рядків.

Нижче наведено два методи, які можна реалізувати засобами електронних таблиць типу Excel. Отже, задано квадратну таблицю (матрицю) зіставлення альтернатив.

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & \cdots & a_{1n} \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{n1} & \cdots & a_{nn} \end{pmatrix}$$

Елементи такої матриці задовольняють умовам:

- 1) Елементи матриці додатні;
- 2) Діагональні елементи дорівнюють одиниці:
 $a_{ii} = 1$;
- 3) Симетричні елементи матриці взаємно обернені:
 $a_{ij} = 1/a_{ji}$.

Метод прямого обчислення власного вектора для матриць невеликого розміру

Компоненти головного власного вектора $w = (w_1, \dots, w_{1n})$ такої матриці можна наближено знаходити за формулою:

$$w_i = \frac{\sqrt[n]{a_{i1} \dots a_{in}}}{\sum_{j=1}^n \sqrt[n]{a_{j1} \dots a_{jn}}}$$

Порядок обчислень за цією формулою: 1) для кожного рядка знайти корінь n -го степеня з добутку всіх елементів цього рядка; 2) i -у компоненту знаходимо діленням знайденого числа на суму цих чисел за усіма рядками.

140

Метод дає точні значення для матриць розміру не більше 3 ($n \leq 3$). Таким чином метод можна застосувати для знаходження пріоритетності рівнів НРК.

Метод наближеного обчислення власного вектора піднесенням матриці до степеня

Матрицю A множать саму на себе k разів:

$$B_k = A^k.$$

Значення w_i знаходиться як середнє арифметичне рядків матриці B_k .

Точність обчислення компонент головного власного вектора обчислюють різницею цих значень для двох послідовних матриць B_k і B_{k-1} .

Висновки і рекомендації

Україні має позитивні приклади якісного формулювання вимог щодо результатів навчання в освітніх і професійних стандартах. Однак для входження в європейський простір кваліфікацій потрібно, щоб гарні приклади стали базою для створення цілісної системи. Системний підхід до проблеми вимагає вирішення низки важливих проблем.

По-перше, необхідно визначитися з термінологією. Мова, яка описує Національну систему кваліфікацій, має бути зрозуміла нашим партнерам у ЄС. Бажано послуговуватись уже затвердженими міжнародними і національними стандартами у сфері кваліфікацій.

Стандарти, як освітні, так і професійні, повинні чітко описувати обов'язкові результати навчання і стати надійною основою для оцінювання результатів і присвоєння кваліфікацій.

Удосконалення потребує система розроблення стандартів. Як і в системі стандартизації загалом, стандарт відображає певний суспільний консенсус. Насамперед з боку фахівців у відповідній сфері. У процесі розроблення і затвердження потрібні три групи суб'єктів: розробники, рецензенти / експерти та суб'єкти затвердження, уповноважені на це державою.

Так само має стати якісним порядок внесення змін до стандартів або заміни стандартів новими. Система має бути достатньо динамічною і реагувати на швидкозмінні потреби суспільства. Для цього необхідно припинити монополізацію права на внесення змін чи розроблення нових стандартів.

Створюючи нову систему слід враховувати, що основним її завданням є забезпечення права людини на освіту, здобуття нових кваліфікацій упродовж життя. У контексті європейської інтеграції України сюди додаються можливості визнання здобутих в Україні кваліфікацій за кордоном, в європейських країнах, і навпаки, визнання в Україні кваліфікацій, здобутих у державах ЄС. І забезпечення якості кваліфікацій є чи не єдиною передумовою для такого взаємного визнання.

Список використаних джерел

1. Бахрушин В.Є. Стандартизація вимог до вищої освіти, як інструмент забезпечення якості вищої освіти: рівні вищої освіти та предметні області. *Освітня аналітика України*. 2020. № 2 (9). С. 50–66.
2. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10#Text>
3. Кодекс законів про працю України: затверджується Законом № 322-VIII від 10.12.71 ВВР, 1971, додаток до № 50, ст. 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/print>
4. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38, ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 06.12.2016 № 1774-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 2, ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1774-19#n6>
6. Програми ЗНО. Освіта.ua. URL: https://osvita.ua/test/program_zno/
7. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 49, ст. 259. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14#Text>
8. Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів: наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text>
9. Про затвердження Порядку розроблення, введення в дію та перегляду професійних стандартів: постанова Кабінету Міністрів України від 31.05.2017 № 373. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2017-%D0%BF#Text>
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 38–39, ст. 380. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 31, ст. 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
12. Про професійну (професійно-технічну) освіту: Закон України від 10.02.1998 № 103/98-В. *Відомості Верховної Ради України*, 1998, № 32, ст. 215. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80#Text>
13. Про стандартизацію: Закон України від 05.06.2014 № 1315-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 31, ст. 1058. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>
14. Про фахову передвищу освіту: Закон України від 06.06.2019 № 2745-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 30, ст. 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19#Text>
15. Consolidated version of the Treaty on European Union. *Official Journal of the European Union*. 26.10.2012. С 326/15. 34 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0023.02/DOC_1&format=PDF
16. Council recommendation of 22 May 2017 on the European Qualifications Framework for lifelong learning and repealing the recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (2017/C 189/03). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32017H0615(01))
17. ETS Standards for Quality and Fairness. URL: <https://www.ets.org/about/fairness>
18. Kovtunets V., Polishchuk N. Qualifications, learning outcomes and competencies. Terminological problems. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*. 2021. Vol. 12. P. 53–65. DOI: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-12-2-53-65>
19. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2008:111:0001:0007:EN:PDF>
20. Recommendations on Assessment Tools for Monitoring Digital Literacy within UNESCO's Digital Literacy Global Framework. Information Paper No. 56. January 2019. UIS/2019/LO/IP/56. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip56-recommendations-assessment-tools-digital-literacy-2019-en.pdf>
21. Report from Thematic Group 1: The Role of National Qualifications Systems in Promoting Lifelong Learning An OECD activity. URL: <https://www.oecd.org/education/skills-beyond-school/33977045.pdf>

22. Standard. Cambridge Dictionary. URL:
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/standard>
23. The Standards for Educational and Psychological Testing. URL:
<https://www.apa.org/science/programs/testing/standards>
24. Tuck R. An Introductory Guide to National Qualifications Frameworks: Conceptual and Practical Issues for Policy Makers. International Labour Organization, 2007. 76 p. URL:
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@ifp_skills/documents/instructionalmaterial/wcms_103623.pdf
25. Zelman M., Shmiss T., Vasiliev K., Froumin I. International comparison of information literacy in digital environments. Conference papers. International Association for Educational Assessment (IAEA) Manila 37th annual conference. 2013. Vol. 10.

ВИСНОВКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Результати виконання другого етапу наукового дослідження «Політика та механізми реалізації соціальної відповідальності університетів України в умовах війни та під час повоєнного відновлення», спрямованого на аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду формування політики та реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів, воєнних дій та повоєнного відновлення, дають змогу сформулювати такі висновки.

1. Під час війни та повоєнного відновлення університетам належить роль каталізаторів суспільних змін, що позначається на усіх аспектах і напрямках їх діяльності:

– *дослідницькій діяльності*: її спрямуванні на пошук рішень і розв'язання проблем, спричинених війною;

– *викладанні і навчанні*: оновленні змісту освітніх програм, підходів і методик викладання і навчання, які сприятимуть відбудові миру, партнерству університетів і громад, бізнесу, органів влади та забезпечать двосторонній рух знань (knowledge exchange) від університетів до проектів відновлення і навпаки;

– *організації університетського врядування*: оновленні парадигми врядування і лідерства, розширенні участі зовнішніх стейкхолдерів в органах врядування, формуванні нової управлінської культури;

– *інтернаціоналізації*: оновленні стратегій інтернаціоналізації з метою застосування університетської спроможності до міжнародної комунікації та співробітництва для підтримки реалізації проектів відновлення, фасилітації взаємодії між українськими та міжнародними партнерами;

– *взаємодії з громадами, спільнотами, суспільством*: посиленні соціальної ролі університету, розширенні його функцій, спрямованих на допомогу громадам, збільшенні пропозиції громадянам академічних і неакадемічних послуг, активізації участі у проектах відновлення.

2. Війна прискорила суспільні зміни, спонукала до перегляду тлумачення університетської соціальної відповідальності та посилила відповідальність українського суспільства, чим зумовила низку тенденцій, серед яких:

– тенденція до зростання консолідації українського народу заради захисту своєї свободи, державної незалежності, ідентичності;

– тенденція до різкого зростання громадянської активності в українському суспільстві, зокрема волонтерства як одного із проявів соціальної відповідальності;

– тенденція до актуалізації базових цивілізаційних цінностей в українському суспільстві;

– тенденція до прискорення формування громадянського суспільства як дієвого чинника підвищення соціальної відповідальності в Україні;

– тенденція до суттєвого збільшення академічної мобільності студентів і викладачів вітчизняних університетів та інших закладів вищої освіти;

– тенденція до посилення міграції українських студентів до країн Європи та Північної Америки, в суспільствах яких сформований підвищений попит на соціальну відповідальність;

– тенденція до погіршення умов забезпечення якісної вищої освіти через тотальну руйнацію цивільної та освітньої інфраструктури, вимушене переселення, проблеми з енергопостачанням, безперебійністю Інтернету тощо.

3. В умовах війни набуває ваги концепція благополуччя академічного персоналу та студентства. Українські університети відповідально ставляться до питань безпеки, запроваджують програми психологічної підтримки, гуманітарної допомоги як для власних викладачів і студентів, так і для внутрішньо переміщених осіб, включаючи персонал і студентство переміщених університетів. Очевидно, що благополуччя академічного персоналу та студентства буде предметом особливої уваги під час повоєнного відновлення, враховуючи масштаби шкоди, спричиненої війною, серйозність і глибину фізичних та психологічних травм, нанесених військовим та цивільним особам внаслідок війни. Програм благополуччя та зцілення потребуватиме населення й поза університетськими стінами, тож вітчизняні університети зможуть стати надавачами таких програм, і тим самим прискорити повоєнне відновлення.

4. Соціальна відповідальність університетів посилюється в умовах війни, що виявляється в активізації взаємодії із громадами, де розташований університет, та громадськими організаціями. Українські університети зреагували на виклики та нові суспільні потреби програмами гуманітарної, психологічної та організаційної допомоги внутрішньо переміщеним особам, волонтерством, програмами підтримки військових і представників територіальної оборони; проведенням соціальних та інформаційних заходів на підтримку України та проти російської агресії, інформуванням співробітників і студентів про можливості участі в освітніх та наукових проектах, програмах академічної мобільності.

Разом з тим аналіз не виявив цілісного системного підходу до запровадження та реалізації політики соціальної відповідальності, регулярної взаємодії за векторами університет – бізнес,

університет – органи місцевої влада, університет – місцева громада, громадянське суспільство. На сьогодні в дискурсі про повоєнне відновлення бракує бачення соціальної ролі вітчизняних університетів. Власне ж університети не ведуть діалог про свої місії, функції, роль у повоєнному майбутньому України.

5. Запит на реалізацію соціальної відповідальності університетів актуалізує питання фінансового забезпечення останньої, особливо під час війни та обмежень, з якими зіштовхнеться сектор вищої освіти під час повоєнного відновлення. Обмеження фінансової автономії вітчизняних університетів, брак фінансової стратегії, внутрішніх політик, включно із фінансовою, та відповідних механізмів для їх реалізації стримує реалізацію університетської соціальної відповідальності та інституційний розвиток загалом. Натомість, високий рівень автономії, зокрема й фінансової, надає університетам право ухвалювати рішення в рамках внутрішніх політик відповідно до положень та інструкцій згідно з власними пріоритетами та суспільними потребами, своєчасно реагувати на виклики, брати активну участь у процесах, що відбуваються в громаді, регіоні, країні, стати проактивним соціальним суб'єктом, лідером, реформатором, творцем новітніх ідей, продуктів і технологій, здатних змінювати світ.

Наукове видання

Є. Балджи, І. Власова, С. Калашнікова, В. Ковтунець, О. Литовченко, О. Оржель,
В. Рябченко, К. Трима, Л. Червона, Н. Шофолова

**Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду
щодо реалізації соціальної відповідальності університетів під час конфліктів,
воєнних дій та повоєнного відновлення**

Препринт (аналітичні матеріали)

За редакцією С. Калашнікової та О. Оржель